111

Simone de Beauvoir

KOŞULLARIN GÜCÜ I

payel

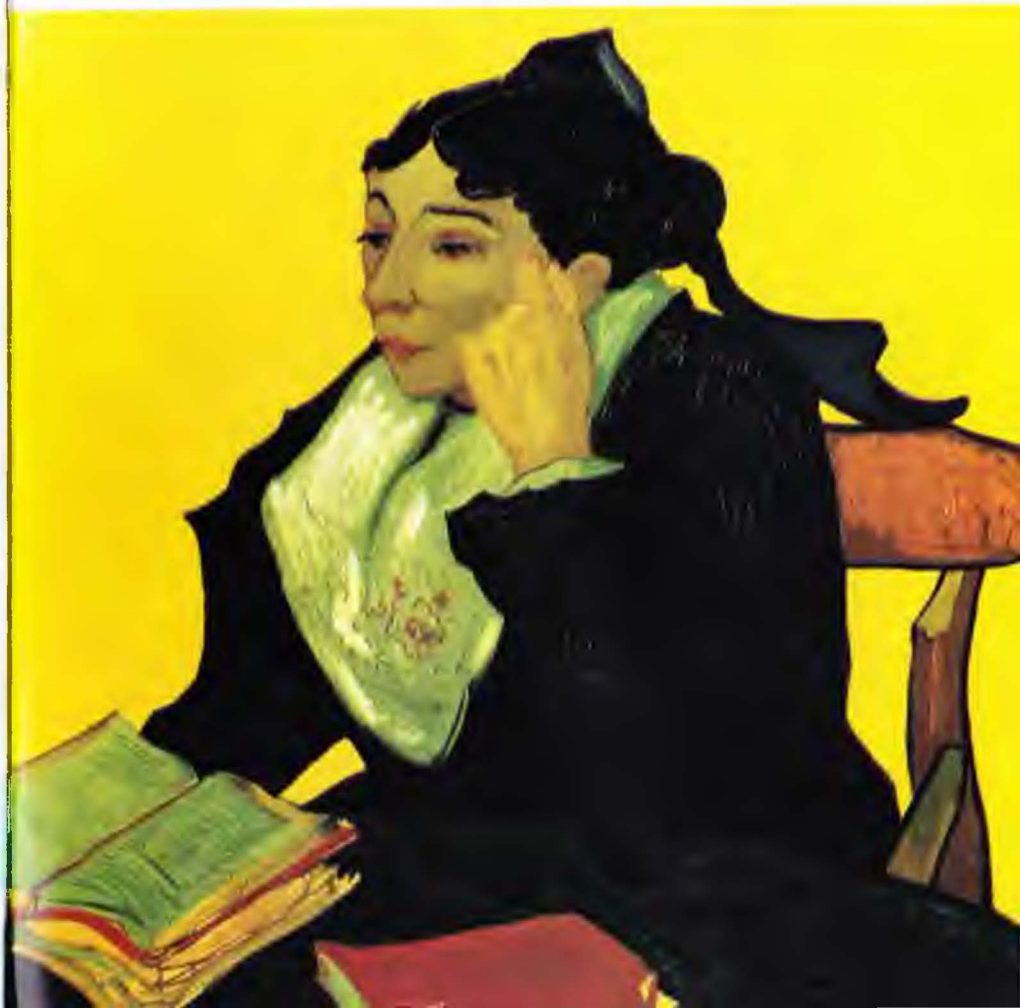
payel

KOŞULLARIN GÜCÜ

Birinci Kitap

Çeviren: Betül Onursal

SIMONE DE BEAUVOIR

SIMONE DE BEAUVOIR

❑

KOŞULLARIN GÜCÜ

❑

CİLT I

❑

ÇEVİREN: BETÜL ONURSAL

Simone de Beauvoir 1908 yılında Paris'te doğdu. Sorbonne Üniversitesi'nde okudu. Öğrenciyken ünlü yazar ve düşünür J. P. Sartre ile tanıştı; bir daha birbirlerinden hiç ayrılmadılar. Bir süre felsefe öğretmenliği yaptı. 1943'te yayımlanan ve büyük ilgi gören *Konuk Kız* romanıyla yazarlığa başladı. Çeşitli roman, deneme ve inceleme kitapları yazdı. Dünyanın pek çok yerini gezdi. 1954'te *Mandarinler* romanıyla *Goncourt Ödülü*'nü, 1975'te *Uluslararası Kudüs Ödülü*'nü aldı. Kadın Bağımsızlığı ve İnsan Hakları için yılmadan savaştı. Feminist ve Humanist bir yazar olarak tanındı. 14 Nisan 1986 Pazartesi günü Paris'te öldü.

Yapıtın özgün adı: La Force Des Choses

●

Fransızca ilk basım: Editions Gallimard, 1963

●

Türkçe ilk basım: Nisan 1995

SIMONE DE BEAUVOIR

KOŞULLARIN GÜCÜ
I

Fransızca aslından çeviren
BETÜL ONURSAL

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

SIMONE DE BEAUVOIR'ın
yayınlarımız arasında çıkan öteki yapıtları:

- **İNCELEME KİTAPLARI**
  - KADIN I — Genç Kızlık Çağı (7. basım)
  - KADIN II — Evlilik Çağı (7. basım)
  - KADIN III — Bağımsızlığa Doğru (8. basım)
- **ANI KİTAPLARI**
  - BİR GENÇ KIZIN ANILARI (5. basım)
  - OLGUNLUK ÇAĞI I
  - OLGUNLUK ÇAĞI II
- **ROMANLAR**
  - KONUK KIZ (4. basım) TDK ÇEVİRİ ÖDÜLÜ
  - BAŞKALARININ KANI (2. basım)
- **DENEME KİTABI**
  - DENEMELER "Pyrrhus ile Cinéas" (4. basım)

BIR Genç Kızın Anıları'ndan sonra niçin özyaşamöyküme devam ettiğimi söyledim. Paris'in işgâlden kurtuluşuna erişince, nefes nefese durdum; giriştiğim işin ilgi uyandırıp uyandırmadığını bilmeye gereksinimim vardı. Anlaşıldığına göre uyandırmıştı; bununla beraber, işe yeniden koyulmadan önce, bir kere daha duraksadım. Dostlar, okuyucular beni dürtüyorlardı: "E o vakit? E sonra? Şimdi hangi noktadasınız? Bitirin: bize bunun devamını borçlusunuz..." Ama, kendi benliğimde olduğu kadar dışarda da karşı koymalar eksik değildi: "Henüz çok erken: arkanızda yeterince zengin bir yapıt yok..." Ya da: "Her şeyi söyleyebileceğiniz zamanı bekleyin: boşluklar, suskunluklar, bunlar gerçeği bozuyor" Ve ayrıca: "Geriye gereğince bakacak durumda değilsiniz." Ve gene: "Sonuçta, romanlarınızda kendinizi daha iyi açıklıyorsunuz." Bunların hiçbiri yanlış değil: ama seçeneğim yok. Çok yaşlanmışlığın dingin ya da üzgün ilgisizliği, yakalamak istediğim şeyi ele geçirmeme artık olanak tanımayacaktı: hâlâ yakıcı bir geçmişin sınırında, gerilemenin başladığı anı. Bu anlatının içinde kanımın dolaşmasını istedim; kendimi bunun içine hâlâ canlıyken atmak ve tüm sorular yitip gitmeden önce kendimi tartışma konusu yapmak istedim. Belki henüz erken; ama yarın kesinlikle geç olacak.

Bana "öykünüzü herkes biliyor, çünkü 1944'ten itibaren yaşamınız kamuya maloldu" da dediler. Ama bu maloluş özel yaşamımın yalnızca bir boyutuyla ilgili idi ve, üstelik amaçlarımdan biri de yanlış anlamaları ortadan kaldırmak olduğuna göre yaşamımı olduğu gibi anlatmanın yararı olur gibi geliyor. Politik olaylara eskiye oranla çok daha fazla karıştığım için, onlardan daha çok sözedeceğim; öykümdeki kişisellik

bundan ötürü azalmayacak; eğer politika "şimdiki zamanı öngörmek" sanatı ise, uzman olmadığıma göre, öngörülmemiş bir şimdiki zamanın hesabını vereceğim; tarihin günü gününe kendini bana açma biçimi, benim öznel gelişimim kadar benzersiz bir serüven.

Sözedeceğim dönemde, artık kendimi geliştirmem değil, kendimi gerçekleştirmem sözkonusuydu: kendi bütünlükleri içinde önem taşıyan yüzler, kitaplar, filmler, yaptığım buluşmalardan hemen hemen hiç biri benim için temel nitelikte değildi: bunları anımsarken, seçimime yol gösteren şey belleğimin keyfi oluyor, bu seçim mutlaka bir değer yargısı içermiyor. Diğer taraftan, başka yerlerde yazdığım deneyimlerimin üstünde —A.B.D.'ne, Çin'e yaptığım yolculuklar— çok durmayacağım, buna karşın Brezilya gezimi ayrıntıları ile anlatacağım. Kuşkusuz bundan ötürü bu kitapta bir dengesizlik olacak; ne yapalım. Sonuçta, bunun —bir önceki için de düşündüğüm gibi— bir sanat eseri *olmasından yana değilim: bu sözcük bana, bir villanın bahçesinde canı sıkılan bir heykeli çağrıştırıyor; bu bir kolleksiyoncunun, bir tüketicinin sözcüğü, bir yaratıcınınki değil. Rabelais'nin, Montaigne'in, Saint-Simon'un ya da Rousseau'nun* sanat eserleri *yarattıklarını söylemeyi hiçbir zaman düşünmem ve benim anılarıma da bu etiket uygun görülmezse aldırmam. Hayır; bir sanat eseri değil, ama, coşkuları, üzüntüleri, beklenmedik sıçrayışları içinde benim yaşamım, kimi kibarlıkların bahanesi olmaya değil, kendini anlatmaya çalışan yaşamım.*

Bu kez de, olabildiğince az kısaltma yapacağım. Anı yazan birinin gereksiz uzatmalarından ötürü kınanması beni hep şaşırtmıştır; canım isterse, bu işi ciltler boyu uzatabilirim; sıkılırsam, on sayfa bile fazladır Bir gökyüzünün rengini, bir meyvenin lezzetini, kendi hatırım için vurgulamıyorum: başka birinin yaşamını da anlatıyor olsam, sıradan denilen bu ayrıntıları, eğer bilseydim, aynı dil uzluğu ile vurgulardım. Yalnızca, bir dönem, bir insan, etten ve kemikten haliyle ancak bu ayrıntılar aracılığıyla hissedilebileceği için değil: ama, anlamsızlıkları nedeniyle, gerçek bir öyküde gerçeğin tam dokundurması oldukları için; bu ayrıntılar, kendi varlıklarından başka hiçbir şey ifade etmiyorlar ve vurgulanılmalarının tek nedeni, orada bulunmuş olmaları: bu yeterli.

Bu son cilt için de geçerli olan çekincelerime —her şeyi söylemek olanaksız— karşın eleştirmenler beni boşboğazlıkla suçladılar; bunu ben

başlatmadım: başkalarına bırakacağıma kendi geçmişimde kendim araştırma yapmayı yeğlerim.

Anılarımın daha önceki bölümlerinde önemli bir niteliği sağlamaya çalıştığım genel olarak kabul edildi: övünmekten olduğu kadar mazoşizmden de uzak bir içtenlik. Bunu sürdürebildiğimi umarım. Bunu otuz yılı aşkın süredir Sartre ile olan söyleşilerimde, beni çevreleyen şeyleri ortaya çıkardığım gibi kendimi de günü gününe, utanmadan ve kendini beğenmişliğe sapmadan ortaya çıkararak sürdürüyorum. Bu benim doğal halim; özel olarak bahşedilmiş bir huydan ötürü değil, kendim de dahil, insanlara bakış açımdan ötürü. Özgürlüğümüze, sorumluluğumuza inanıyorum, ama, bunların önemi ne olursa olsun, varoluşumuzun bu boyutu her türlü betimlemenin dışında kalıyor. Erişilebilen, yalnızca bizim koşullanmamız; ben kendi gözlerime, bu algılamanın içine övünç ya da hata kavramları girmeksizin bir nesne, bir sonuç olarak görünüyorum; eğer tesadüfen, geriye gitmenin de yardımıyla, bir hareket bana az ya da çok mutluluk ya da pişmanlık verici görünüyorsa, benim için çok daha fazla önemli olan ona değer biçmek değil, onu anlamaktır; kendimi araştırmak, bana kendimi övgülere boğmaktan daha çok zevk veriyor; çünkü hakikate olan düşkünlüğüm, kişiliğimin görüntüsüne olan merakımdan çok daha üstün: bu düşkünlük öykümle açıklanıyor ve ben bundan kendime hiçbir övünme payı çıkartmıyorum. Kısaca, kendi üstümde hiçbir yargı yürütmediğim için, kendimi ve yaşamımı açıklığa kavuşturmakta hiçbir direnç hissetmiyorum; en azından, kendi dünyamda yer aldığım sürece: başka bir dünyaya aksettirilecek resmim —örneğin ruhçözümcülerin dünyasına— belki de beni düş kırıklığına uğratacak ya da rahatsız edecekti. Ama kendini çizen ben olduğum için, hiçbir şey beni korkutmuyor.

Açıkçası, tarafsızlığım üzerinde anlaşmaya varmamız gerek. Bir komünist, bir de Gaulle'cü bu yılları başka türlü anlatırdı; bir işçi, bir köylü, bir albay, bir müzisyen de öyle. Ama benim görüşlerim, inançlarım, görüş açılarım, ilgi alanlarım, bağlantılarım açıkça ortada: onlardan yola çıkarak yaptığım tanıklığın birer parçası bunlar. Doğaldır ki, nesnelliğimin beni kapsadığı ölçüde nesnelim.

Bir önceki gibi bu kitap da, okuyucunun katılımını istiyor: ben, evrimimin tüm anlarını bir sıra içinde sunuyorum ve sona gelmeden he-

sapları kapatmama sabrını göstermek gerek. Örneğin, bir eleştirmenin yaptığı gibi, Sartre'ın, ondokuz yaşında sevmiş olduğu için Guido Reni'yi sevdiği sonucuna varmamak gerekir. Aslında, bu düşüncesizlikleri kaleme aldıran yalnızca kötü niyet ve ben de buna karşı korunmayı düşünmüyorum: tersine, bu kitapta kötü niyeti harekete geçirecek her şey var; bu türden bir duyguyu vermediği biri çıkarsa çok şaşarım. Hiç kimseyi hoşnut etmezse de şaşıracağım. Bu nedenledir ki bu kitabın hakikatinin sayfalarından hiç birinde değil de sayfaların toplamında dile getirildiği konusunda uyarıda bulunuyorum.

Olgunluk Çağı'*nda bana birkaç önemsiz ve bir iki de önemli yanlışlıktan sözettiler; tüm özenime karşın, bu kitapta da sık sık yanılmış olacağım kesin. Ama şunu yinelemek isterim ki, hiç bir zaman hakikati, bilerek isteyerek çarpıtmadım.*

BİRİNCİ KISIM

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜĞE kavuşmuştuk. Sokaklarda çocuklar:

Onları bir daha hiç görmeyeceğiz
Artık bitti, defolup gittiler.

diye şarkı söylüyorlardı. Ve ben de kendi kendime: artık bitti, artık bitti diye yinelcyip duruyordum. Artık bitti: her şey başlıyor. Leiris'lerin Amerikalı arkadaşı Walberg bizi jiple banliyöde dolaştırdı: yıllardan beri ilk kez otomobile biniyordum. Yeniden, gece yarısından sonra Eylül'ün dinginliği içinde gezindim; içkili kahveler erken kapanıyordu, ama, Rhumerie'nin terasından kalktıktan ya da Montana'dan, o küçük kırmızı ve dumanlı cehennemden çıktıktan sonra, kaldırımlar, banklar, yollar bizimdi. Damların üstünde keskin nişancılar kalmıştı ve başımın üstünde tetikte duran bu kini usuma getirdikçe içim karanyordu; bir gece canavar düdükleri duyuldu: nereden geldiği hiçbir zaman öğrenilemeyen bir uçak Paris'in üstünde uçuyordu: V 1'ler Paris banliyösüne düştü ve binaları yıktı. Ve genellikle çok iyi bilgilere sahip olan Walberg, Almanlar'ın dehşet verici gizli silâhların yapımını tamamlamak üzere olduklarını söylüyordu. Korku bende henüz sıcak olan yerine yeniden yerleşiyordu. Ama neşe onu oradan çabucak kovalıyordu. Gece gündüz dostlarımızla, söyleşerek, içerek, gezinerek, gülerek kurtuluşumuzu kutluyorduk. Ve yakın ya da uzak, bunu bizim gibi kutlayan herkes dostumuz oluyordu. Büyük bir kardeşlik şöleniydi! Fransa'yı içine hapseden karanlıklar patlıyorlardı. Çiklet çiğneyen uzun boylu, haki renkli üniformalı askerler, denizlerin yeniden aşılabileceğini kanıtlıyorlardı. Gevşek adımlarla

yürüyor ve genellikle sendeliyorlardı; kaldırımlar ve metro peronları boyunca sendeleyerek şarkı söylüyor ve ıslık çalıyorlardı; sendeleyerek akşamları barlarda dansediyorlardı ve kocaman gülüşler çocuksu dişlerini meydana çıkartıyordu. Almanlar'a hiç sempati beslememiş olan, ama böylesine tatlı saflıklardan da hiç hoşlanmayan Genet, Rhumerie'nin terasında gürültülü bir biçimde bu kostümlü sivillerin yakışıklılıktan yoksun olduklarını ileri sürdü: yeşil ve siyah kabukları içinde dimdik duran işgalci askerlerin bambaşka bir gösterişi vardı! Benim açımdan, genç Amerikalılar'ın bu kendini salıvermelerinin içinde, özgürlüğün ta kendisi cisimleşiyordu: bizim özgürlüğümüz ve —bundan kuşku duymuyorduk— dünyaya yayacakları özgürlük. Devrilen Hitler ve Mussolini'nin, kovulan Franco ve Salazar'ın ardından Avrupa faşizmden kesin olarak arınmış olacaktı. C.N.R. şartı ile Fransa sosyalizm yoluna bağlanmış oluyordu; yeni sancılara tutulmaksızın yapısında kökten bir değişiklik gerçekleştirebilmek için ülkenin yeterince derin sarsıntılar geçirmiş olduğunu düşünüyorduk. *Combat*, slogan haline soktuğu *Direnişten Devrime* sözüyle umutlarımızı dile getiriyordu.

Bu zafer eski yenilgilerimizi siliyordu, bize aitti ve önümüzde açtığı gelecek bizimdi. İktidardaki kişiler, doğrudan ya da dolaylı yoldan tanıdığımız direnişçilerdi: basın ve radyo sorumluları arasında çok sayıda arkadaşımız vardı: politika bir aile işine dönüşmüştü ve ona karışmaya niyetliydik. Camus, Eylül başında *Combat*'da *"Politika artık bireylerden ayrılmamaktadır"* diye yazıyordu. *"Politika, insanın öteki insanlara doğrudan seslenmesidir"* İnsanlara seslenmek, yazı yazan bizlerin göreviydi. Savaş öncesinde pek az aydın çağını anlamaya girişmişti; —hemen hemen— tümü de bunda başarısızlığa uğramıştı ve onlardan en çok saygı duyduğumuz Alain, gözden düşmüştü: bu nöbet değişiminde güven sağlamalıydık.

Artık biliyordum ki yazgım herkesinkine bağlıydı; insanların özgürlüğü, ezilmesi, mutluluğu, acıları beni derinden ilgilendiriyordu. Ama felsefi hırsım olmadığını söyledim; Sartre, *Varlık ve Hiçlik*'te, değeri kendi öz durumuna bağlı olan varoluşun bütüncül bir betimlemesinin ana çizgilerini koymuştu ve bunu sürdürmeyi tasarlıyordu; konumunu yalnızca soyut kuramsal düşüncelerle değil, uygulamadaki seçimlerle de belirlemesi

gerekiyordu: böylece, kendisini benden çok daha köktenci bir biçimde eylemin içinde buldu. Tutumlarını her zaman birlikte tartışıyorduk ve kimi kez onu etkiliyordum. Ama, ivedilikleri ve birbirlerinden küçük farklılıkları olan sorunlar, kendilerini bana onun aracılığı ile gösteriyorlardı. Bu alanda, bizden söz etmek için, ondan sözetmem gerekir.

Gençliğimizde, yadsımacılığı bizim anarşizmimizle bağdaştığı ölçüde kendimizi Komünist Parti'ye yakın hissetmiştik. Kapitalizmin altedilmesini diliyor, ama bizi özgürlüğümüzden yoksun kılacağını düşündüğümüz bir sosyalizmin yaşama geçmesini de istemiyorduk. 14 Eylül 1939'da Sartre cep defterine bu yönde: *"Eğer sosyalizmimi tedavi etmem söz konusu ise işte tedavi ettim."* diye yazıyordu. Buna karşın 41'de, bir direniş grubu kurduğunda, onu vaftiz etmek için şu iki sözcüğü birleştirdi: sosyalizm ve özgürlük. Savaş onda, kesin bir yön değişimine neden olmuştu.

Her şeyden önce savaş, ona, kendi tarihselliğini keşfettirmişti: bundan duyduğu büyük sarsıntı içinde, beğenmeyip mahkûm ettiği kurulu düzene ne denli bağlı olduğunu anlamıştı. Her serüven tutkununda bir tutuculuk vardır: kendi kişiliğini meydana getirmek, efsanesini ilerki zamanlara yansıtmak için, istikrarlı bir topluma gereksinim duyar. İliklerine kadar yazma serüvenine kendisini veren, çocukluğundan beri büyük bir yazar *olmak* ve ölümsüz bir utkuya ulaşmak için can atan Sartre, bu çağın mirasını hesaplarına göre kesintisizce üstlenecek bir gelecek kuşağa bel bağlıyordu: aslında, yirmi yaşlarının "karşıçıkma estetiği"ne sadık kalıyordu: bu toplumun kusurlarını ortaya çıkartmaya dört elle sarılmakla birlikte onu altüst etmeyi de istemiyordu. Aniden, her şey karmakarışık oldu: sonsuzluk paramparçaydı: Sartre kendisini, yanılsamalardan oluşan bir geçmişle karanlıklardan oluşan bir gelecek arasında başıboş, akıntıya kapılmış durumda buldu. Sahip olduğu *özüne bağlı kalma* ahlâkı ile kendisini savundu: özgürlük açısından, eğer bir tasarı doğrultusunda ele alınırlarsa, tüm konumlar için eşit ölçüde kurtuluş söz konusu olabilirdi. Genellikle koşullar boyun eğmenin ötesinde bir şeye olanak tanımadıklarına göre bu çözüm stoacılığa çok yakındı. İç yaşamın hilelerinden nefret eden Sartre, edilginliğini sözlü protestolarla örtmekle uzun süre yetinemezdi. Şunu anladı ki, mutlaklığın içinde değil de geçici olanda yaşadığına göre, *olmak*'tan vazgeçip *yapmaya* karar vermeliydi. Önceki

evrimi nedeniyle bu geçiş ona kolay geldi. Düşünürken, yazarken, göz önüne aldığı en önemli şey anlatımları kavramaktı; ama, 1940'da Heidegger'i, Saint-Exupéry'yi okuduktan sonra, anlatımların dünyaya insanların girişimleri sonucunda geldiğine ikna oldu: eylem, düşlere dalmaktan önce geliyordu. Bana "bu tuhaf savaş" sırasında, barışa kavuşulunca politikaya atılacağını söylemişti, hatta bunu Brice Parain'e bir mektubunda da yazmıştı.

Esaret deneyimi onu derinden etkiledi: ona dayanışmayı öğretti; kendini hiç de alaya alınmış hissetmeden neşeyle ortaklaşa yaşama katıldı. Ayrıcalıklardan nefret ederdi, gururu, yalnızca kendi güçleri ile dünyadaki yerini kazanmasını emrederdi: başka rakamlar arasında herhangi bir rakam olarak kalabalık içinde kaybolduğunda, sıfırdan başlayıp girişimlerinde başarıya ulaşmaktan çok büyük hoşnutluk duydu. Dostluklar kazandı, düşüncelerini benimsetti, etkinlikler düzenledi, Almanlar'a karşı yazdığı tiyatro oyunu *Bariana*'yı Noel'de sahneye koymak ve alkışlamak için tüm takımı seferber etti. Güçlükler ve arkadaşlığın sıcaklığı onun antiinsanizminin çelişkilerini çözdü: aslında, insandaki doğayı saygıdeğer bulan burjuva insancılığına başkaldırıyordu: ama eğer insanın yaratılması sözkonusuysa, hiçbir iş onu bu denli tutkuyla çekemezdi. Bundan böyle, bireyselcilikle toplumsallığı karşı karşıya getirecek yerde, onları yalnızca birbirlerine bağlı olarak algıladı. Özgürlüğünü, dayatılan konumu öznel olarak yüklenerek değil, ama nesnel olarak, kendi özlemlerine uygun bir geleceği oluşturmakla değişikliğe uğratarak gerçekleştirecekti; bu gelecek, kendisinin bağlanmış olduğu demokratik ilkeler adına, sosyalizmdi, ve bundan da onu uzaklaştırmış olan yalnızca içinde kaybolacağı kuşkusuydu: şimdi, bu olguda, hem insanlığın tek şansını hem de kendi öz gerçekleşmesinin koşulunu görüyordu.

"Sosyalizm ve Özgürlük"ün başarısızlığı Sartre'a bir gerçekçilik dersi verdi; ciddi bir çalışmayı ancak daha sonraları F.N. bünyesinde komünistlerle yaptı.

41'de, söylediğim gibi,[1] bunlar küçük burjuva aydınlara yüz vermiyorlardı ve Sartre'ın Almanlara muhbirlik etme sözü vererek özgürlüğünü satın aldığı söylentisini yaymışlardı. 43'te, eylem birliği istiyorlardı. Hoş; ortalıkta Fransa'nın güneyinde basılan ve komünistlerden

[1] *Olgunluk Çağı* II'de.

bilinen, Sartre'ın adının Châteaubriand ile Montherland'ın arasında yer aldığı bir kara listeyi içeren bir el ilânı peydahlandı; Sartre bunu Claude Morgan'a gösterdi, o da: "Çok üzücü!" dedi ve olayı kapattılar. Sartre'ın komünist direnişçilerle ilişkileri son derece dostçaydı. Almanlar gidince, Sartre bu uyumu sürdürmek istedi. Sağcı ideologlar onun Komünist Parti ile olan bağlantısını eğreti ruhçözümlemelerle açıkladılar; ona terkedilmişlik ya da aşağılık duyguları, hınç, çocuksuluk, bir Kilise özlemi yakıştırdılar. Ne saçma! Halk kitleleri Komünist Parti'nin ardından yürüyordu; sosyalizm ancak onunla başarıya ulaşabilirdi: diğer yandan, artık Sartre biliyordu ki işçi sınıfıyla olan ilişkisi onun kendisini de kökten tartışma konusu haline getiriyordu. O bu sınıfı her zaman evrensel sınıf olarak kabul etmişti: ama mutlaklığa yazınsal yaratıcılıkla erişebileceğine inandığı sürece, başkaları için varlığı yalnızca ikincil bir önem taşımıştı. Tarihselliğiyle birlikte, bağımlılığını keşfetmişti: sonsuzluk artık yoktu, mutlak artık yoktu; bir burjuva aydını olarak erişmeye can attığı evrenselliği ona ancak yeryüzünde bu evrenselliği somutlaştıran insanlar verebilirlerdi. Daha o zamandan, sonraları dile getirdiği şeye inanıyordu:[2] nesneler ve olaylar üzerindeki gerçek bakış açısı en yeteneksizinkidir; cellât ne yaptığını bilmeyebilir: kurban, kuşku götürmez biçimde acısını, ölümünü hisseder: zulmün gerçeği, zulüm görendir. Sartre ne olduğunu sömürenlerin gözlerinden öğrenecekti: eğer onu reddederlerse kendisini, küçük burjuva özgünlüğünün içine kapanmış bulacaktı.

S.S.C.B.'ne duyduğumuz dostluğu hiçbir duraksama rahatsız etmiyordu: Rus halkının özverileri, halkın yöneticilerinde kendi iradesini cisimlendirdiğini kanıtlamıştı. Yani, her noktada, Komünist Parti ile işbirliği yapmayı istemek kolaydı. Sartre partiye girmeyi düşünmedi; her şeyden önce bağımsızlığına fazla düşkündü; ama özellikle, marksistlerle arasında önemli ideolojik ayrılıklar vardı. O dönemde yorumladığı biçimi ile diyalektik, onu birey olarak ortadan kaldırıyordu; o, olayı derhal "etten ve kemikten" biçimiyle sunan olgusal sezgiye inanıyordu. *Praxis*[3] düşüncesine katılmakla birlikte, çok eskiden beri hep tasarladığı

---

[2] 1952 de *Les Communistes et la paix*'de (Komünistler ve Barış).

[3] Praxis: Marksistlere göre, insanların dünyayı değiştiren her türlü etkinliği; Sartre'a göre, durum açısından hür bir irademin etkinliği. —çev.

bir ahlâk öğretisi yazma fikrinden de vazgeçmemişti: hâlâ *être*'e (varlık) erişmeye can atıyordu: ahlâka uygun yaşamak, ona göre tamamiyle anlam dolu bir varoluş biçimine erişmekti. *Varlık ve Hiçlik*'te geliştirdiği olumsuzluk, içtencilik (intériorité), varoluş, özgürlük kavramlarından vazgeçmek istemiyordu —hiçbir zaman da vazgeçmedi—. Komünist Parti'nin benimsediği belirsiz bir marksizmin karşısında o, insanın insancıl boyutunu kurtarmaya çalışıyordu. Komünistlerin insancıl değerlere bir varoluş kazandıracaklarını umuyordu: Sartre, onlardan edineceği yollarla insancılığı (hümanizmi) burjuvalardan söküp almaya çalışacaktı. Marksizmi burjuva kültürünün görüş açısından kurtararak, tersine bir işlemle bu kültürü marksist bir yöne yerleştirecekti. *"Orta sınıflardan gelen bizler, küçük burjuva aydınları ile komünist aydınlar arasında bir birleştirme çizgisi olmaya çalışıyorduk."*[4] Politik açıdan, Sartre, Komünist Parti yandaşlarının partinin dışında, diğer partilerde parti içi karşıtların üstlendiği rolü üstlenmeleri gerektiğini düşünüyordu: eleştirerek destek olmak.

Bu sevimli düşler direnişten doğmuştu: direniş, bize tarihi açıklamakla birlikte sınıf kavgasını maskelemişti. Nazizmle aynı zamanda, tepkinin de politik yönden kökü kazınmış görünüyordu; kamu yaşamında burjuvaziden yalnızca direnişe katılmış olan kesim vardı ve onlar da C.N.R. şartını kabul ediyorlardı. Komünistler de, kendi paylarına, hükümeti "ulusal oybirliği" ile destekliyorlardı. S.S.C.B.'nden dönen Thorez işçi sınıfına yönerge olarak sanayii kalkındırmayı, çalışmayı, sabretmeyi, geçici olarak her türlü talepten vazgeçmeyi öğütlüyordu. Hiç kimse geriye dönmekten sözetmiyordu: ve ileriye doğru yürüyüşlerinde, reformistler ve devrimciler aynı yolları izliyorlardı. Bu ortam içinde, tüm karşıtlıklar silikleşiyordu. Camus'nün komünistlere karşı olması, önemsiz bir öznel davranıştı, çünkü, C.N.R. şartının uygulanması için savaş veren gazetesi onlarla aynı görevleri savunuyordu: Komünist Parti'nin yandaşı olan Sartre, aynı zamanda *Combat*'nın çizgisini onaylıyordu, öyle ki bir kez onun başyazısını bile yazdı. De Gaulle'cüler, komünistler, katolikler, marksistler kardeşçe geçiniyorlardı. Bütün gazetelerde ortak bir düşünce kendini gösteriyordu. Sartre *Carrefour*'la bir röportaj yapıyordu. Mauriac

[4] *Yaşayan Merleau-Ponty*.

Les Lettres Françaises'de yazıyordu; hepimiz koro halinde yarınların şarkısını söylüyorduk.

Kısa sürede, *Les Lettres Françaises* darkafalılığa yöneldi. *Action* daha açık fikirliydi: onu yöneten genç takımla anlaşmak olası görünüyordu. Hatta Hervé ve Courtade Sartre'a onlarla birlikte çalışmayı önerdiler: reddetti, çünkü *Action* Malraux'yu bize haksız görünen bir sertlikle eleştirmişti. Kültürel bölümü yöneten Ponge bize, masasının üstünde Sartre'a karşı yazılan makalelerin yığıldığını söyleyince çok şaşırdık. Bunlardan birkaçını yayımladı. Sartre bunu bir *Mise au point* (Açıklama) ile yanıtladı. Onu Heidegger'den esinlenmekle eleştiriyorlardı: Heidegger'in takındığı politik tavır bütün düşüncelerini geriye dönük olarak mahkûm etmiyordu. Diğer yandan, bir dingincilik ve hiççilik'ten (nihilizm) uzak olan varoluşçuluk, insanı eylemle betimliyordu: eğer varoluşçuluk insanda içdaralması yaratıyorsa bu, ona yüklediği sorumluluklar oranındadır: insana vermeyi reddettiği umut, kendinden başka şeylere olan tembel güvendi: insanın sadece iradesine sesleniyordu.

Sartre artık marksistlerin kendisini hasım olarak görmeyeceklerinden emindi. O kadar çok engel aşılmıştı ki artık hiçbir engel bize aşılmaz gibi görünmüyordu. Başkalarından ve kendimizden, her şeyi bekliyorduk.

Çevremiz de bu keyfi paylaşıyordu: en önde aile ve şenliklerin eski takımı. Kimi gençler de grubumuza katılmışlardı. Yirmi yaşında direniş hareketi içinde komünist olan ve partinin erdemlerine bulanmış bulunan Rolland, bizim sapmalarımızı gene de içtenlikle hoşgörüyordu. Scipion o denli yüksek sesle gülüyordu ki, onu mutlu sanıyorlardı: öykünmede, cinasda, sözcük oyunlarında, toplumdışına itilmişlerin serüvenlerini dile getiren fıkralarda eşsizdi. Kocaman şekilsiz gülümsemesi ile Astruc sırayla bütün gazetelerde yazıyor, ve yazmadığı zamanlarda da konuşuyordu: özellikle de kendisi hakkında. Duygulandırıcı bir özseverlikle özel yaşamı konusunda saf ve çiğ itiraflarda bulunuyordu. '44.Eylül'ünde yirmi ya da yirmibeş yaşında olmak çok büyük bir şans gibi görünüyordu: bütün yollar önünüzde açılıyordu. Yetişmekte olan gazeteciler, yazarlar, sinemacılar, sanki gelecekleri yalnızca kendilerine bağlıymış gibi hararetle söyleşiyor, tasarılar yapıyor, kararlar veriyorlardı. Neşeleri benimkini güçlendiriyordu. Yanlarında, bedelini çok ağır ödediğim için neredeyse bilgelik olarak algılayacağım bir olgunluktan hiçbir ödün vermeksizin

kendimi onların yaşında hissediyordum; böylece, gençliğin ve yaşlılığın birbirine ters düşen ayrıcalıklarını —akıp giden bir düş içinde— bağdaştırıyordum; çok bildiğimi ve neredeyse her şeye kâdir olduğumu sanıyordum.

Kısa süre sonra sürgündekiler geri döndüler. Bianca bir yılını ailesi ve kocası ile Vercors'da saklanarak geçirmişti; bir sınıf arkadaşı ile evlenmişti. Raymond Aron 1940'da Londra'ya gitmişti; André Labarthe ile birlikte, de Gaulle'cuların kötü gözle baktıkları *La France libre* (Özgür Fransa) adlı bir dergi çıkartmıştı; duygu gösterilerine yatkın olmamasına karşın, bir sabah Café de Flore'a çıkıp gelince birbirimizin kollarına atıldık. Daha sonradan, Albert Palle de İngiltere'ye gitmişti; Fransa'ya paraşütle atlamış ve direniş kuvvetleri içinde savaşmıştı. Eski yüzlere duygulanarak kavuşuyordum; yenileri de vardı. Camus bize F.F.I.'nin papazı olan ve Bresson ile *Les Anges du péché*'yi (Günah Melekleri) çeviren rahip Bruckberger'i tanıştırdı; iyi yaşamayı seven birini oynuyordu; Rhumerie'de beyaz elbiseyle oturuyor, pipo tüttürüyor, punç içiyor, bol bol konuşuyordu. Aron, bizi, Vichy tarafından idama mahkûm edilen Corniglon-Molinier'ye yemeğe götürdü; tüm mobilyasına el koymuşlardı ve Gabriel Caddesi'nde, lüks ve boş bir apartman dairesinde kalıyordu; içten, sevimli davranışlarıyla Londra'daki Fransızlar üstüne pek çok fıkra anlatıyordu. Romain Gary de bir akşam Rhumerie'nin terasında bize öyküler anlattı. *Les Lettres Françaises*'in verdiği bir kokteylde Elsa Triolet ve Aragon'u gördüm. En severek buluştuğumuz komünist yazar Ponge idi; tıpkı yazdığı gibi, küçük dokunmalarla, pek çok muziplik ve biraz hoşgörü ile konuşuyordu. Versailles'da, *Editions de Minuit* tarafından düzenlenen ve La Fontaine'in bir piyesinin oynandığı bir eğlencede Lise Deharme ile konuştum. Sıkılan tüm elleri, tüm gülümsemeleri şimdi anımsamıyorum ama bu kaynaşmanın ne denli hoşuma gittiği hâlâ aklımda.

Bu karşılaşmalar bana, bizim olan ve benim bilmediğim bir öyküyü anlatıyorlardı. Aron ayrıntıları ile Londra bombardımanlarını, İngilizlerin soğukkanlılıklarını, dayanıklılıklarını anlatıyordu; Nevilly-sous-Clermont'da, siyah gökyüzünden geçtiklerini gördüğüm kıpkırmızı V1'ler, orada görünmez bir ıslık, bir patlama, ölüler demekti. Aron bize "Onları işitince kural, kaldırımın üzerine dümdüz yatmaktı," diye aktarıyordu. "Bir keresinde doğrulurken, ayakta kalmış ve beni süzüp duran çok yaşlı

bir kadın gördüm ve öyle alındım ki ona vaaz verdim: 'Madam, bu durumlarda yere yatılır!'" Aron bana *La France libre*'in eski sayılarını verdi: savaşı Paris'ten değil, aksi yönden, Londra'dan keşfetmeye başladım. Duvarlar arasına hapsedilmiş gibi yaşamıştım; dünya şimdi bana geri veriliyordu.

Yakılıp yıkılmış bir dünya. Kurtuluşun ertesinde, Gestapo'nun işkence odaları bulundu, ölülerin doldurulduktan çukurlar açığa çıkarıldı. Bianca bana Vercors'dan sözetti; kocasının ve babasının bir mağarada saklanarak geçirdikleri haftaları anlattı: gazeteler kıyımların, rehinelerin öldürülmelerinin ayrıntılarını verdiler; Varşova'nın yerlebir edilmesi üzerine anlatılar yayımladılar. Hoyratça ortaya çıkartılan bu geçmiş beni yeniden dehşete düşürüyordu; yaşama sevinci yerini, hayatta kalmış olmanın utancına bırakıyordu. Kimileri bunu kabullenemediler. *Franc-Tireur* tarafından cepheye savaş muhabiri olarak gönderilen Jausion[5] geri dönmedi ve ölümü hiç kuşkusuz kaza sonucu değildi. Zaferin bedeli ağırdı. Eylül'de müttefik hava kuvvetleri Le Havre'ı bir moloz yığınına döndürdü, binlerce kişi öldü. Almanlar Alsace'da ve Saint-Nazaire çevresinde tutunuyorlardı. Kasım'da, V3'lerden çok daha etkili sessiz güdümlü mermiler olan V2'ler Londra'nın üstüne yağdılar: bunlar acaba Walberg'in sözünü ettiği gizli silâhlar mıydı yoksa daha da korkunçları var mıydı? Von Rundsted'in birlikleri Hollanda'yı istilâ ediyor ve aç bırakıyorlardı. Belçika'da bırakmak zorunda kaldıkları bir yöreyi yeniden ele geçirdiler ve orada oturanları katlettiler; şimşek kadar kısa anlarda onları zafer kazanmış olarak yeniden Paris'e girerken hayal ediyordum. Almanların yenilgilerinin farkında oldukları o zamanlarda toplama kamplarında neler olup bittiğini düşünmeye kimse cesaret edemiyordu.

Maddi açıdan, durum önceki yıla oranla daha da ağırlaşmıştı; taşıtlar düzensizdi; yiyecek, kömür, gaz, elektrik sıkıntısı çekiliyordu. Soğuklar gelince Sartre tüyleri dökülen eski bir oduncu ceketi giymeye başladı. Onun kürkçülük yapan bir tutsaklık arkadaşından insanı sıcak tutan bir

---

[5] Nişanlısının götürülmüş olduğunu söylemiştim. Ayaklanma sırasında Concorde meydanında tutuklanan Jausion, müttefiklerin kente girişinden bir gün önce bir Alman subayı ile değiş tokuş edilmişti. Arkasında bir roman bıraktı: *Un homme marche dans la rue* (Bir Adam Sokakta Yürüyor).

tavşan manto satın aldım: ama özel olaylara sakladığım bir siyah tayyör dışında, bu mantonun içine giydiklerim hep eski püskü şeylerdi ve tahta tabanlı papuçlar giymeyi de sürdürüyordum. Zaten bu benim için tamamen önemsizdi. Bisikletten düştüğümden beri bir dişim eksikti, boşluğu çok belli oluyordu ve ben onu yaptırmayı düşünmüyordum: ne işe yarardı ki? Her halûkârda yaşlıydım, otuzaltı yaşındaydım: bu saptamanın içinde hiçbir acılık yoktu: olayların çalkantısı ve etkinliklerim yüzünden kendimden öteye sürüklenmiş olduğum için, hiçbir şey umurumda değildi.

Bu kıtlık nedeniyle, edebiyat, sanat ve tiyatro alanlarında fazla bir şey olmuyordu. Genç de Sonbahar Salonu'nun düzenleyicileri bu olayı büyük bir kültürel gösteri haline dönüştürdüler: savaş-öncesi resim sanatına bir bakış sergisi. Almanlar tarafından atölyelerin gölgesine ya da tüccarların mahzenlerine itilmiş olan bu resimlerin gün ışığına çıkmalarını görmek gerçek bir olaydı. Tüm bir bölüm Picasso'ya ayrılmıştı; onu oldukça sık ziyaret ediyor, en yeni tablolarını biliyorduk ama orada, son yılların tüm çalışmaları biraraya getirilmişti. Braque'ın, Marquet'nin, Matisse'in, Dufy'nin, Gromaire'in, Villon'un ve şaşırtıcı Job de Francis-Guber'in güzel yağlıboyaları vardı; gerçeküstücüler de sergileniyordu: Dominguez, Masson, Miro, Max Ernst. Sonbahar Salonu'nun gediklisi olan burjuvazi akın akın geldi, ama bu kez ona alıştığı gıda sunulmuyordu: O da Picasso'ların karşısında alayla güldü.

Çok az kitap basılıyordu; Aragon'un *Aurélien*'ini de, bir yıl önce İsviçre'de basılan ve yaşlı Grocthuysen'e: "Malraux tüm kusurlarını dolu dolu yaşıyor" dedirten *Les Noyers d'Altenbourg'u* (Altenbourg'un Ceviz Ağaçları) sıkılarak okudum. *L'Arbalète*, çoğu Marcel Duhamel tarafından çevrilen tanınmamış —Henry Miller, Mac Coy, Nathanaël West, Damon Runyan, Dorothy Baker— ve tanınmış —Hemingway, Richard Wright, Thomas Wolfe, Thornton Wilder, Caldwell— Amerikalı yazarların ve doğal olarak Saroyan'ın parçalarını derledi; bu sonuncunun adına rastlanmaksızın dergi karıştırmak olası değildi. O sayıda bir de İngiliz, Peter Cheney vardı. Çok sayıda yeni İngiliz yazardan sözediliyordu: Auden, Spender, Graham Greene, ama henüz onları tanıyan yoktu. Birisi bana Hillary'nin *The last enemy*'sini (Son Düşman) ödünç verdi: Manş üzerinde düşürülen, uzun saçlı son Oxford'lulardan olan genç pilot, biraz ahenksiz bir gülüşle, kendisine gözler, bir yüz ve eller kazandıran ameliyatı ve

organ nakillerini anlatıyordu; her türlü insancıllık ve kahramanlığı reddetmesiyle anlatı, kendisine temel olan olayların çok ötesindeydi. Ayrıca, A.B.D.'nde deniz aşırı ülkeler için özel olarak basılmış —en düşük kalitedeki— başka savaş kitaplarından da oldukça fazla sayıda okudum; kırmızı çizgilerle kaplı beyaz kapak üzerinde Özgürlük meşalesini sallıyordu. Harry Brown *A walk in the sun*'da (Güneşte Bir Gezinti) bir avuç insanın İtalya'da karaya çıkmasını anlatıyordu. *G.I. Joe*'da (Mehmetçik) Ernie Pyle Amerikalı savaşçının portresini çiziyordu: Amerikalılar "savaşlardan nefret eden ama askerleri seven ve anlayan buruşuk üniformalı küçük adama"[6] tapıyorlardı. Gündelik savaşı betimliyordu: "zırhlı başlıklarının içinde çoraplarını yıkayan adamların savaşı."[7]

Tiyatroda *Gizli Oturum* yeniden gösterilmeye başlandı. Dullin *La Vie est un songe*'u (Yaşam Bir Düştür) sahneye koydu. Pigalle'deki "Spectacle des Alliés" (Müttefiklerin Gösterisi) her şeyden önce yurtseverce bir törendi, sahnelenen yapıtların pek önemi yoktu. Özel bir seansta Malraux'nun *Umut*'unu izledim, beni kitabı kadar etkiledi. Capra'nın montajları, *Pourquoi nous combattons* (Niçin Savaşıyoruz) ve şurada burada eski Mack Sennett dışında sinema, eliyüzü düzgün birşey sunmuyordu. Sabır! Hollywood hakkında olmayacak vaatlerde bulunuluyordu. Yirmi yedi yaşında genç bir dâhi, Orson Welles, sinemayı alt üst etmişti; arka planlara ön planlarda olduğu kadar netlik vermeyi başarmıştı ve iç çekimlerinde tavanlar görülebiliyordu. Teknik gelişme o denli ileri gitti ki, deniyordu, son Amerikan filmlerini gösterebilmek için özel aygıtlar gerekecek.

Gallimard'a *Başkalarının Kanı*'nı verdim; Sartre da *Özgürlük Yolları*'nın ilk iki cildini götürdü. *Pyrrhus et Cinéas* (Denemeler) basıldı: kurtuluştan sonra gün yüzü gören ilk yapıtlardan biri oldu bu; genel coşkunun içinde ve biraz da bu dört yıl içinde ideolojiden ve edebiyattan yoksun kalındığı için, bu ince deneme büyük ilgiyle karşılandı. Yeniden yazmaya koyuldum. Tüm zamanımı kendime ayırabiliyordum çünkü sinema ve tiyatro sayesinde, Üniversiteden izin alan Sartre para kazanıyordu; her zaman için gelirlerimizi birleştirmiştik, bunu sürdürdük ve böylece artık geçim derdine düşmedim. Kadınlara o kadar sık ba-

---

6-7 Steinbeck.

ğımsızlığı öğütledim ve bunun da para cüzdanından başladığını söyledim ki burada, o zaman bana çok doğal görünen bu tutumu açıklamam gerekiyor. Maddi bağımsızlığıma bir şey olmuyordu çünkü gereksinimim olduğu anda öğretmenliğe dönebilirdim;[8] değerli saatleri kendi kendime bunu her gün yeniden kanıtlamak için harcamak bana aptalca, hatta ayıp görünüyordu. Ben kendimi her zaman ilkelerim doğrultusunda değil, amaçlarım için yönettim; yapacaklarım vardı; yazmak benim için çok şey gerektiren, çetin bir meslek haline gelmişti. Bana manevi bağımsızlığımı garanti ediyordu; göze alınan risklerin, alınması gereken kararların yalnızlığı içinde, özgürlüğümü, kazanç getiren alışılmış işlere katılanmakla olduğundan daha iyi gerçekleştiriyordum. Kitaplarımda, gerçek yetkinliğimi görüyordum ve bunlar beni, diğer her türlü doğrulama gereksiniminden bağışık tutuyorlardı. Böylece kendimi tamamiyle ve hiç duraksamasız *Tüm İnsanlar Ölümlüdür*'e verdim. Her sabah Mazarine kütüphanesine gidip eski zamanların anlatılarını okuyordum; orada dondurucu bir soğuk vardı ama Charles Quint'in öyküsü, anabaptistlerin[9] serüveni beni bedenimden öyle uzaklara götürüyordu ki titremeyi unutuyordum.

Önceki yıl için iki tasarımız olduğunu daha önce söylemiştim: bir ansiklopedi ve bir dergi. Sartre birincisinin üstüne düşmedi ama ikincisini istiyordu. Kâğıt kıtlığından, yalnızca savaştan önce de yayımlanan veya işgal sırasında serbest bölgede yayımlanmaya başlayan yapıtların basılmalarına izin vardı. *Esprit*, *Confluences*, *Poésie 44* ilginçtiler ama çağımızı yansıtmakta yetersiz kalıyorlardı. Yeni bir şey yaratmak gerekliydi. Sartre amaçlarını şöyle anlattı:

"Şayet hakikat tekse, diye düşünüyordum, Gide'in Tanrı konusunda söylediği gibi onu heryerden başka hiçbir yerde aramamak gerek. Her toplumsal ürün ve her durum —en gizlisi kadar en bilineni de— bunun araştırmalı somut örnekleridir. Bir fıkra, tüm bir dönemi politik bir anayasa kadar yansıtır. Bizler birer anlam avcısı olmalı, evren ve yaşamlarımız hakkında gerçeği söylemeliyiz."[10] Eylül'den itibaren bir yö-

[8] Üniversiteye yeniden alındım ve tatile çıkmak için izin aldım.

[9] Anabaptistler: Reform hareketinden sonra ortaya çıkan Hıristiyan gruplarından biri; bebeğin bilinci olmadığı için vaftiz olayını çocuklarda reddedip yetişkinlerde kabul eden grup. —*çev.*

[10] Merleau-Ponty'nin sağlığında.

netici komite oluşturmaya başladık; Camus bize katılamayacak kadar kendini *Combat*'ya vermişti; Malraux reddetti; bu komiteye Raymond Aron, Leiris, Merleau-Ponty, Albert Olivier, Paulhan, Sartre ve ben girdik: o dönemde bu adlar birbirlerine pek uymuyorlardı.

Bir ad aradık. Gerçeküstücü gençliğinden etrafı alt-üst etmenin tadını hâlâ taşıyan Leiris büyük yankı uyandıracak bir ad önerdi: *Le Grabuge;* (Dalaşma); bu kabul edilmedi çünkü doğal olarak rahatsız edici olmak istiyorduk, ama aynı zamanda da yapıcı olmaktı amacımız. Adımız, güncelliğe olumlu biçimde katıldığımızı göstermeliydi: o kadar çok gazete o kadar çok yıldır aynı niyeti gütmüştü ki seçilecek pek bir şey kalmamıştı; *Temps Modernes* (Modern Zamanlar) adı üstünde karar kılındı: renksiz bir addı ama Şarlo'nun filmini anımsatması hoşumuza gidiyordu (Dergi kurulduktan sonra Argus bize sık sık filmi ilgilendiren kupürler gönderdi). Ve sonra, diyordu Paulhan yalancıktan ciddi ama ciddiyetten de tamamen yoksun olmayan sesiyle, bir derginin, N.R.F. de olduğu gibi baş harfleriyle belirtilebilmesi de önemli; T.M. de kulağa hoş geliyordu. İkinci sorun kapağın hazırlanması oldu. Picasso çok güzel bir kapak hazırladı ama bu *Temps Modernes*'e değil de bir sanat dergisine uygun düşüyordu; üzerine bir özet yerleştirmek olanaksızdı; gene de bu kapağı savunanlar oldu ve komitede düşmanlıktan uzak ama çok hararetli kavgalar yaşandı. Sonunda Gallimard yayınevinin bir tasarımcısı herkesi bağdaştıran bir tasarı sundu. Tartışmalarımız yalnızca önemsiz şeyler üzerineydi ama şimdiden bunlardan büyük haz duyuyordum: girişimdeki bu birliktelik, bana dostluğun en eksiksiz biçimi gibi görünüyordu. Ocak ayında, Sartre yolculukta olduğu için, onun adına, o zaman İletişim Bakanı olan Soustelle'e gidip bize kâğıt tahsis etmesini istedim. Onu Musée de l'Homme'dan tanıyan Leiris benimle birlikte geldi. Soustelle çok nazik davrandı ama yazı işleri komitesinin birleşimi yüzünü buruşturttu: "Aron? Niçin Aron?" Onun de Gaulle karşıtı tutumunu eleştiriyordu. Sonunda bize, birkaç ay sonra yerine getireceği sözler verdi.

Trenler yeniden işlemeye başlar başlamaz üç haftalığına Mme. Lemaire'e gittik; tıklım tıklım bir kompartımanda oturup, sabahın sekizinden akşamın sekizine kadar yol aldık; tren her zamanki yolunu izlemiyordu; valizlerimizi Lion d'Angers'ye bıraktık ve bizi La Pouèze'den ayıran on yedi kilometreyi bir nefeste yürüdük. Bu tatil de, diğerleri gibi mutlu ve olaysız geçti.

Paris'e dönünce, *Les Bouches inutiles*'i (Yararsız Ağızlar) oynatma çabalarına giriştim. Sartre oyunun bir kopyasını Raymond Rouleau'ya vermişti. O da bana: "Konuyu fazla derinleştirmediğimi" söyledi: konuşmaların kısalığı, kuruluğa yakındı. Oyunumu Vitold'a verdim; bana, bunu seve seve sahneleyeceğini söyledi. Vieux Colombier'nin müdürü Badel oyunu sahneye koymayı kabul etti. Vitold denemelere başladı, rolleri dağıttı: Olga'ya Clarice rolünü düşünmüştüm. Douking'in dekorları yapması söz konusu oldu, onunla görüştüm. Bu vesileyle, Sartre ile birlikte birkaç kez Badel'e yemeğe gittik. Bir akşam hırsız-polis oyunu oynandı ve bütün gururumla, katili bulan tek dedektif ben oldum. Güzelliği ve yeteneği yüzünden hep tatminsizlik duyan ve kendi kendini eğitmek isteyen Gaby Sylvia'ya sempati duyuyordum: öğretmeni Robert Kanters onu büyük ciddiyetle bitirme sınavına hazırlıyordu. Ama insanların benimle aynı dili paylaşmadıkları bu çok zengin salonda kendimi rahat hissetmiyordum. Gaby Silvia'nın üzerindeki çok ustaca ve gözkamaştırıcı sadelikteki Rochas elbiselerinin yanında benim siyah tayyörüm, La Pouèze'de diktirdiğim hiçbir özelliği olmayan sade elbisem neredeyse bir nezaketsizlik gibi duruyordu. O günlerde davetlere çok açıktım, ama yüksek sosyete törenleri beni sıkıyordu.

Bir akşam Lise bana: "Acaba, Hemingway'le tanışmak Sartre'ı ve sizi mutlu eder miydi?" diye sordu. "Pek tabii!" dedim. İşte hoşuma giden öneriler bu türden olanlardı. Bu işe pek şaşırmadım. Kurtuluştan beri Lise'in en önemli eğlencesi "Amerikalı avı" dediği şeydi. Amerikalılar sigaralarını ve "günlük tayınlarını" kolaylıkla sağa sola dağıtıyorlardı ve her zaman aç olan Lise, bu cömertlikten yararlanma fırsatını kaçırmıyordu. Genellikle yalnız, ve kimi kez de, ilk zamanlarda Scipion'la birlikte akşamları Café de la Paix'nin terasına ya da Champs-Elysées'deki kahvelere oturuyor, bir Amerikalı askerin kendisiyle konuşmasını bekliyordu; hayran kitliği çekmiyordu; eğer bunlar arasından hem eğlendirici hem de ağırbaşlı bulduğu birisi varsa, bir bardak içki içmeyi, bir jip gezintisini, bir yemeği kabul ediyordu; genellikle gitmediği bir randevu vaadine karşılık otele çay, Camel sigaraları, çekilmiş kahve, konserve etler getiriyordu. Oyunun tehlikeleri de vardı. Bulvarlarda askerler ona "Zig-Zig Blondie" diye sesleniyorlardı; gülüp uzaklaşıyordu; eğer ısrar ederlerse, onlara paralı askerlerin bile yüzünü kızartacak küfürler edi-

yordu, zira sözcük hazinesi Fransızcada olduğu kadar İngilizcede de zengindi; bu askerlerden biri Opera meydanında bu sözlerden alındı: Lise'in başını sertçe bir sokak lambasına çarptırdı ve onu öylece hareketsiz bırakıp gitti. Ama hoş tanışmalar yaptığı da oluyordu: Hemingway'in küçük kardeşi olan sarışın ve neşeli bir genç devle ilişki kurmuştu: Lise'e karısının ve çocuklarının resimlerini gösteriyor, kasalar dolusu tayın getiriyor, yazmaya niyetlendiği "best-seller"den sözediyordu: "Reçeteyi biliyorum" diyordu.

O akşam, savaş muhabiri olan ve Paris'e yeni gelen Hemingway, kardeşinin kaldığı Ritz otelinde onunla buluşacaktı: kardeş, Lise'e de gelmesini ve Sartre ile beni de getirmesini önermişti. Girdiğimiz oda bana hiç de hayalimde canlandırdığım Ritz odası gibi gelmedi: büyük bir odaydı ama bakır çubuklu iki yatağıyla çirkindi: Hemingway bunlardan birinde pijamasıyla ve gözlerini koruyan yeşil bir siperlikle yatıyordu: elinin uzanabileceği bir yerde duran masada yarı yarıya ya da tamamen boşalmış, hatırı sayılır sayıda skoç şişesi vardı. Doğruldu, Sartre'ı yakaladı ve kollarının arasında sıktı: "Siz bir generalsiniz!" diyordu ona sarılırken. "Ben, bir yüzbaşıdan başka bir şey değilim: siz bir generalsiniz!" (İçtiği zaman hep alçakgönüllü kesilirdi). Çok sayıda viski bardağıyla ara ara kesilen söyleşi coşku içinde geçti: grip olmasına karşın Hemingway'den canlılık taşıyordu. Uykusu gelen Sartre sabahın üçüne doğru sendeleyerek gitti; ben gün ağarıncaya kadar kaldım.

Bost gazetecilik yapmak istiyordu; Camus onun savaş sırasındaki piyade erliği deneyi üzerine yazmış olduğu kitabın elyazmasını okudu. *Le Dernier des métiers* (Mesleklerin Sonuncusu); onu Gallimard'da yönettiği *Espoir* koleksiyonu için alıkoydu ve Bost'u cepheye savaş muhabiri olarak gönderdi. Kendisinden birşey rica edildiğinde bunu öyle bir sadelikle yerine getiriyordu ki bir başka şey isteme konusunda insan hiç duraksamıyordu: hiçbir zaman isteğiniz geri çevrilmiyordu. Çevremizden birçok genç de *Combat*'ya girmek istiyordu: hepsini işe aldı. Sabah gazeteyi açtığımızda neredeyse kendi özel postamızı açar gibi oluyorduk. Kasım sonuna doğru, A.B.D., Fransa'da meydana gelen savaştaki kendi çabalarını anlatmayı istedi ve bir düzine kadar röportajcıyı davet etti. Sartre, hiçbir zaman, Camus'nün ona *Combat*'yı temsilen bu çağrıya uymasını önerdiği zamanki kadar neşeli olmadı. Evraklarını, görev kâğıdını, dolarlarını hazırlamak için bir yığın sıkıcı iş yapması gerekti:

bütün bunları, Aralık soğuğunda, iğneleyici bir kaygının sabırsızlaştırdığı bir neşe içinde tamamladı: o devirde, hiçbir şey hiçbir zaman kesin değildi. Ve, gerçekten de, iki ya da üç gün boyunca tasarının suya düşeceği sanıldı: Sartre'ın bundan duyduğu büyük üzüntü, bana arzusunun boyutları hakkında yeterince fikir verdi.

Amerika, o kadar çok şey ifade ediyordu ki! Ve her şeyden önce, erişilmezliği; cazı, sineması, edebiyatı ile gençliğimizi beslemişti ama aynı zamanda büyük bir efsane olmuştu: bir efsane, erişilmezliğini hep korur. Yolculuk uçakla yapılacaktı; Lindbergh'in marifetinin bugün bizim elimizin altında olması inanılmaz bir şeydi. Amerika aynı zamanda, bize kurtuluşun geldiği topraktı; yürüyen gelecekti; bolluk ve ufukların sonsuzluğuydu; efsanevi imgelerin karmaşasıydı: tüm bunları kendi gözleriyle görebileceğini düşününce insanın başı dönüyordu. Yalnızca Sartre için değil kendim için de seviniyordum çünkü bu yol aniden açıldığına göre, benim de birgün onu izleyeceğime kuşkum yoktu.

Yılbaşı eğlencelerinin eski şölenlerimizin neşesini geri getireceğini ummuştum, ama 24 Aralıkta, Alman saldırısı henüz durdurulmuştu, havada gerilim sürüyordu. Bost cephedeydi, Olga endişeli; Camille ve Dullin'de oldukça tatsız ve neşesizdik; sabahın birine doğru Olga ve küçük bir grupla yürüyerek Saint-Germain-des-Prés'ye doğru indik ve geceyi güzel Evelyne Carral'da bitirdik; hindi yedik; Mouloudji her zamanki beğenilen şarkılarını ve —henüz *Série noire*'ı (Kara Dizi) yönetmeye başlamamış olan— Marcel Duhamel de büyük bir sevimlilikle Amerikan şarkıları söyledi. Saint-Sylvestre'i, Vaneau Caddesi'nde Gide'in dairesinde oturan Camus'de kutladık; bir küçük masa ve bir piyano vardı. Kurtuluştan hemen sonra Francine Camus Afrika'dan gelmişti; çok sarışın, çok tazeydi, arduvaz mavisi tayyörü içinde güzeldi; ama onunla çok sık karşılaşmamıştık; davetlilerin de birçoğunu tanımıyorduk. Camus bize bütün gece boyunca tek bir sözcük söylememiş olan birini gösterdi: "İşte," dedi bize, *"Yabancı*'ya modellik eden o." Bizim açımızdan, toplantı içtenlikten yoksundu. Genç bir kadın beni bir köşeye sıkıştırmış, kin güden bir sesle: "Siz aşka inanmıyorsunuz!" diye suçluyordu. Sabahın ikisine doğru Francine, Bach çaldı. Bu gecenin eski günlerdekine benzediğine inanan ve bir süre sonra da alkol sayesinde aradaki farkı hissedemeyecek kadar neşelenen Sartre'ın dışında kimse çok içmedi.

Sartre 12 Ocak'ta askeri bir uçakla gitti. A.B.D. ile Fransa arasında özel posta servisi yoktu: ondan ancak makalelerini okuyarak haber alabildim. Sartre gazetecilik mesleğine Aron'u titreten bir gafla başladı: Amerikalı yöneticilerin savaş sırasındaki de Gaulle karşıtı tutumlarını öyle bir hatırsayarlıkla anlattı ki neredeyse onu Fransa'ya geri gönderiyorlardı.

Brisson ile Sartre arasındaki bir anlaşmaya göre Sartre ona birkaç makale gönderecekti: ona çalakalem yazdığı izlenimleri, düşünceleri, aldığı notları gönderdi, emek ve zaman isteyen yazılarını *Combat*'ya sakladı: bir gün önce *Le Figaro*'da Amerikan kentlerinin neşeli ve çok serbest bir betimlemesini okuyan Camus ardından şaşkınlıkla, Tennessee Valley'in ekonomisi konusunda titiz bir inceleme alıyordu.

Benim de şansım açıldı. Kızkardeşim, Lizbon Fransız Enstitüsü'ne bağlı olan Lionel ile evlenmişti: Lionel, Fransız-Portekiz ortak yapımı bir dergi yönetiyordu: *Affinidades*. Beni enstitü adına, işgal konusunda konferanslar vermek üzere Portekiz'e davet etti. Kültürel İlişkiler bürosuna koştum ve bir görev emri talep ettim. Bir sürü insana ricada bulunmam gerekti; ama hepsi bana vaadlerde bulunuyorlardı; ben de ümitten kendimi tüketiyordum.

Vieux Colombier'de *Yararsız Ağızlar*'ın 3. ve 4. tablolarının provalarına başlandı. *Les Temps Modernes* için belge topluyordum, ilişkiler kuruyordum. Deux Magots'da Connoly'ye, savaş sırasında direnişçi yazarların yapıtlarının, bu arada Aragon'un *Crève-Coeur*'ünün (Kalp Kıran) yayımlandığı İngiliz dergisi *Horizon*'un müdürüne rastladım. Bana yeni İngiliz edebiyatından ve Londra'da yaşayan Koestler'den sözetti. *Le Testament espagnol*'u (İspanyol Vasiyetnamesi) sevmiştim; Noel gecesi Camus bana ertesi gece bir çırpıda okuduğum *Darkness at noon*'u (Öğle Karanlığı) ödünç vermişti; Koestler'in, Sartre'ın kitaplarını beğendiğini öğrenmek beni sevindirdi. Öğlen ve akşam yemeklerinde hep arkadaşlarla buluşuyordum; Chéramy'ye, Vieux Paris'ye, Armagnac'a, Petit Saint-Benoît'ya gidiyorduk; akşamlarımı da arkadaşlardan herhangi biri ile Montana'da, Méphisto'da, Deux Magots'da geçiriyordum. Bost beni bir keresinde savaş muhabirlerinin girebildikleri Scribe restoranına götürdü; burası, Paris'in göbeğinde bir Amerikan toprağıydı: beyaz ekmek, taze yumurtalar, reçeller, şeker, konserve et.

Yeni arkadaşlıklar kurdum. Savaştan önce, tanınmamış bir kadın Sartre'a *Tropismes* (Yönelimler) adlı küçük bir kitap göndermişti, kitap pek farkedilmemişti ama niteliği bize çarpıcı gelmişti; Nathalie Sarraute idi bu; Sartre ona yazmış ve onunla buluşmuştu. 41'de Alfred Péron ile bir direniş grubunda çalışmıştı. Sartre sonradan onu tekrar görmüştü, ben de tanışmıştım. O kış sık sık onunla birlikte dolaştım. Yüzyılın başında çarların kıyımından kaçan Rus Yahudilerinin kızı olan Nathalie, sanırım kaygılı düşünsel titizliğini bu olaylara borçluydu. Olaylar hakkındaki görüşleri Sartre'ın fikirlerine kendiliğinden uyuyordu: değişmez öze duyulan her tür inanca karşıydı, ne belirgin, kesin karakterlere, ne belirli duygulara, ne de önceden hazırlanmış olgulara inanıyordu. O sıralarda yazmakta olduğu *Portrait d'un inconnu* (Bilinmeyen Bir Adamın Portresi) adlı kitapta, herkesin bildiği şeyler arasından yaşamın ikircil hakikatini yakalamaya gayret ediyordu. Pek açılmıyordu, her şeyden çok edebiyattan söz ediyordu: ama tutku ile.

Sonbaharda, Champs-Elysées'de bir sinema kuyruğunda, ortak bir tanıdığımızla birlikte duran, uzun boylu, sarışın, şık, çarpıcı çirkinlikte ama canlılıktan parlayan bir yüze sahip bir kadına rastladım: Violette Leduc. Birkaç gün sonra, Flore'da bana bir metin verdi. "Sosyete kadınının sırları" diye düşündüm. Defteri açtım: "Annem bana hiç elini vermedi." Anlatının yarısını bir nefeste okudum; anlatı birdenbire yön değiştiriyordu ve sonu karalamadan başka bir şey değildi. Bunu Violette Leduc'e söyledim: son bölümleri kaldırdı ve yerine baştakilerin değerinde olan yenilerini yazdı: yalnızca yetenekli olmakla kalmıyordu, çalışmasını da biliyordu. Yapıtı Camus'ye önerdim; hemen kabul etti. *L'Asphyxie* yayımlandığı zaman, çok büyük bir okur topluluğuna yayılmadıysa da titiz eleştirmenlerin onayını aldı; bu arada yazarına, Jean Genet'nin ve Jouhandeau'nun dostluğunu kazandırdı. Aslında, Violette Leduc'ün hiçbir sosyete kadını yanı yoktu; onu tanıdığım zaman, yaşamını, kilolarca et ve yağı Normandiya çiftliklerinden toplayıp kendi bilek gücüyle taşıyıp getirerek kazanıyordu; beni birçok kez yiyecek verdiği karaborsa lokantalarında ağırladı; neşeli ve çoğu zaman eğlendiriciydi, açıksözlü bir görünüm altında, şiddetli ve kuşkulu bir yan saklıydı: bana çevirdiği dolaplardan, kırdaki zor yolculuklarından, köy kahvelerinden, kamyonlardan, kara trenlerden gururla sözediyordu; doğal olarak kendisini köylülerle, yük arabacılarıyla, gezgin satıcılarla aynı düzeyde görüyordu.

Onu yazmaya yüreklendiren, çok sıkı bir ilişki içinde olduğu Maurice Sachs'dı. Büyük bir yalnızlık içinde yaşıyordu. Onu sık sık gördüğüm Colette Audry ve Nathalie Sarraute ile tanıştırdım; aralarında bir arkadaşlık doğdu ama mizaç çatışması yüzünden çabuk çatlak verdi.

Savaş suçlularının ayıklanması, hemen eski direnişçiler arasında bölünmelere yol açtı: herkes bunun yürütülme biçimini kınamakta ağız birliği ediyordu: ama Mauriac affı önerirken komünistler sertlikten yanaydılar; *Combat*'da Camus bir orta yol arıyordu; Sartre ve ben onun görüşünü paylaşıyorduk: öç almak boş bir şey; ama kimi insanların da yeniden kurulmaya çalışılan dünya içinde yerleri yoktu. Uygulamada ben bir şeye karışmıyordum: ilke olarak C.N.E.ye kaydımı yaptırmıştım ama hiçbir toplantısına adım atmadım; Sartre'ın oradaki varlığının benimkini gereksiz kıldığını düşünüyordum. Gene de, Sartre aracılığı ile Komite'nin kararlarını öğrendikçe, üyelerinin, eski işbirlikçilerin yazılarını kabul eden gazete ve dergilerde yazmaması yolundaki çağrılarını onaylıyordum. Milyonlarca Yahudinin ve direnişçinin ölümüne razı olan kimselerin seslerini artık duymak istemiyordum; yayın organlarında isimlerinin benimkiyle yanyana görünmesini istemiyordum. "Unutmayacağız" demiştik; unutmuyordum.

Ayrıca, Brasillach davasından birkaç gün önce birisi —kim olduğunu anımsamıyorum— Brasillach'ın avukatlarının dolaştırdığı bir kâğıdın altına adımı yazmamı istediğinde ayaklarım yere erdi: imzası bulunanlar, yazar olarak onunla dayanışma içinde olduklarını beyanla mahkemenin hoşgörüsünü talep ediyorlardı.[11] Hiçbir şekilde, hiçbir zeminde Brasillach ile dayanışma içinde değildim: kaç kez makalelerini okurken hırstan gözyaşları dökmüştüm! "Vatan katilleri için acıma yok!" diye yazmıştı; "ihanet edenleri bildirme" hakkını talep etmişti ve bu hakkı bol bol kullanmıştı: "Ben her yerdeyim" ekibi onun yönetimi altında muhbirlik yapıyor, kelle istiyor, Vichy'yi serbest bölgede sarı yıldızın taşınmasını emretmesi için sıkıştırıyordu. Onlar da kabul etmekten de öteye gitmişlerdi: Feldman'ın, Cavaillès'in, Politzer'in, Bourla'nın ölümünü, Yvonne Picard'ın, Péron'un, Kaan'ın, Desnos'un sürülmesini istemişlerdi; işte ben bu ölü ya da can çekişen arkadaşlarımla dayanışma içindeydim: eğer Brasillach için küçük parmağımı bile oynatsam, bu dostlarımın

[11] Bu dilekçenin metnini tam olarak anımsamıyorum içeriği buydu.

yüzüme tükürmelerini hak etmiş olurdum. Tek bir an bile duraksamadım, düşünmem söz konusu bile olmadı. Camus de aynı tepkiyi gösterdi: "Bizim bu adamlarla işimiz yok," dedi bana. "Kararı hakimler verecek: bu bizi ilgilendirmez."

Gene de duruşmayı izlemek istedim; imzamın hiçbir ağırlığı yoktu, reddedişim sembolikti: ama bir tek davranışla bile insan sorumluluk altına giriyor ve ben de kendi sorumluluğumu ilgisizlikle geçiştirmeyi fazlasıyla kolay bir yol olarak değerlendirdim. Basına ayrılan kısımda bir yer buldum; hoş bir deney olmadı. Gazeteciler rahat tavırlarla notlar alıyor, kâğıtlarına resimler çiziyor, esniyorlardı; avukatlar tumturaklı konuşmalar yapıyorlardı; hakimler kürsülerinde oturuyorlar, başkan da yönetiyordu; bu bir komediydi, bir törendi: sanık için, bu, ölüm kalımına işleyen gerçekliğin zamanıydı. Ağır Ceza Mahkemesi'nin anlamsız şatafatı karşısında o, tek başına, yazgısı aniden tortop olmuş, etten ve kemikten bir varlık olarak duruyordu. Suçlayanlara sakin sakin kafa tuttu ve karar ilân edildiğinde renk vermedi. Benim gözümde bu cesaret hiçbir şeyi silmiyordu: eylemlerden çok ölüm biçimine önem verenler ancak faşistlerdir. Ayrıca aradan geçen zamanın öfkemi boyun eğmeye dönüştürebileceğini de kabul etmiyordum: bu ölüleri diriltmez, katilleri aklamazdı. Ama ben de pek çok kimse gibi, cellâdı kurban haline getirerek mahkûmiyetine insanlıkdışı bir görünüm veren aygıttan rahatsızdım. Adalet Sarayı'ndan çıkarken, komünist arkadaşlara rastladım ve onlara sıkıntımı söyledim: "Evinizde otursaydınız" dediler bana kuru bir biçimde.

Bundan birkaç gün sonra Camus bana biraz sıkılarak, bazı baskılara ve bana pek iyi anlatamadığı nedenlere boyun eğerek, sonunda bir af başvurusu dilekçesine imzasını koyduğunu söyledi. Bana gelince, infaz sabahı, infazdan aklımı alamamama karşın, çekimserliğimden hiç pişmanlık duymadım. Temizleme harekâtını yürütenleri; Atlantik duvarını onaylayanları, onu inşa edenlerden daha sert biçimde cezalandırdığı için kınadılar. Ekonomik işbirliği yapanların affedilmelerini haksız bulduğumu, Hitler propagandacılarının sert biçimde cezalandırılmaları konusunda ise böyle düşünmediğimi söylemeliyim. Mesleğim ve gönül eğilimim yüzünden, sözcüklere olağanüstü önem veririm. Simone Weil, insanlara yalan söylemek için kalemlerini kullananların mahkeme önüne çıkartılmasını talep ediyordu; ben onu anlıyorum. Bir gaz odası kadar

öldürücü olan sözcükler vardır. Jaurès'in katilini sözcükler silahlandırdı. Salcıgo'yu intihara sözcükler sürükledi. Brasillach olayında, bir "düşünce suçu" söz konusu değildi: ihbarlarıyla, katliam ve soykırım çağrılarıyla Gestapo ile doğrudan doğruya işbirliği yapmıştı.

Almanlar oyunu kaybetmişlerdi; ama kuduruyorlardı. Açlık: Avrupa'ya antik çağlardan kalma felaketi geri getirmişlerdi. Binlerce Hollandalı toprağı kazıyarak, ağaçların kabuklarını kemirerek bu ortaçağ ölümüne karşı boşu boşuna savaşmışlardı. Bost Hollanda'dan, Camus'nün bana da gösterdiği fotoğraflar getirdi. "Bunlar basılamaz!" dedi bana masasının üzerine ne bedeni ne de yüzü kalmış çocukların resimlerini yayarak: gözlerden başka birşey yoktu, koskocaman ve deli gözler. Gazeteler en önemsizlerini bastı, buna karşın insan onlara bakmakta güçlük çekiyordu.

*

27 Şubat akşamı, eskudolarım ve görev emrimle Hendaye trenindeydim: bu üç renk çizgili kâğıt parçası benim gözümde kalın balmumu ile mühürlenmiş eski bir parşömen kadar değerliydi. Yanımdaki adam dikkatlice Stalin'in yaşamına ilişkin bir kitap okuyordu: "Çok kuru" diyordu: bütün gece iki genç kadınla bolşeviklik konusunda görüş alışverişi yaptı: sonuçta bolşevikliği olumlu buluyorlardı. Ben, Peter Cheney'in *Poison Ivy*'sini bitirdim, Graham Green'in *Brighton Rock*'una başladım ve sabaha karşı uyuyakaldım. Birdenbire gökyüzü mavileşti: Hendaye. Ben ve Madrid'e giden küçük bir ihtiyar adam dışındakiler için burası son duraktı: bir sınırı aşmak hâlâ ender bir ayrıcalıktı. Altı yıldır bunu yaşamamıştım, İspanya'ya ise onbeş yıl önce veda etmiştim. Askeri komutanın yanında bir saat beklemem gerekti. Sonunda, geçit parmaklığı kalktı, gümrük kolcularının cilalanmış iki uçlu köşeli şapkalarını yeniden gördüm. Yolun kenarında bir kadın portakallar, muzlar, çikolata satıyordu: boğazım açgözlülük ve isyanla düğümlendi: ülkemizin on metre ilerisindeki bu bolluk niçin bize yasaklanmıştı? Birdenbire, açlığımız bana bir yazgı gibi görünmekten çıktı; bize bir ceza verildiği duygusuna kapılmıştım: kim vermişti? Ne hakla? Gümrükte eskudolarımı değiştirdiler, franklarımı reddettiler. Valizim elimde, iç savaşın bir harabe yığınına çevirdiği Irun'den beni ayıran iki kilometreyi yürüdüm. Trende, küçük

ihtiyarla karşılaştım; bana, yolda beni yürürken gören İspanyolların: "Bu fakir bir kadın, çorabı yok!" dediklerini söyledi. Evet doğru, fakirdik: çorapsızdık, portakalsızdık, paramızın da hiç değeri yoktu. Garların peronlarında bacakları ipekle donanmış geveze ve güleryüzlü genç kadınlar dolaşıyordu: geçtiğimiz kentlerde, mağazaların vitrinlerinde yiyecek yığınları görüyordum. İstasyonlarda gezgin satıcılar meyveler, şekerler sunuyorlardı, büfeler yiyeceklerle dolup taşıyordu. O çok yorgun, çok aç olarak gidip fahiş bir fiyata incecik galetalardan başka satın alacak birşey bulamadığımız Nantes garını anımsadım. Kendimi, öfkeden kudurarak Fransız sefaletiyle içiçe hissediyordum.

Sonra uyudum; uyandığımda Fransa uzakta kalmıştı; kadife gibi beyaz kırağıyla kaplı yaylaların üzerinde görkemli bir mavilikteki gökyüzü uzanıyordu. İspanya. Escuria onbeş yıl önceki gibi duruyor; eskiden, asırlık taşları şaşkınlık duymaksızın seyrederdim; şimdi, süreklilik beni şaşırtıyordu; bana olağan görünen, bu harabeye dönmüş köyler, ve Madrid'in kenar mahallelerindeki bu yıkılmış evlerdi.

Madrid'de, geçmişimi bulamadım; Gran Via'nın üstünde aynı gölgeli kahveler, Plaza Mayor'un çevresinde aynı sıcak yağ kokusu vardı ama bakışlarım değişmişti; eskiden gözüme çarpmayan bolluk bana yepyeni bir şey gibi görünüyor ve gözlerimi kamaştırıyordu. İpekliler, yünlüler, deri giysiler, yiyecekler! Nefes nefese yürüyordum ve yürürken de yiyordum; oturuyordum ve yiyordum: kuru üzümler, çörekler, *gamba*'lar, zeytinler, pastalar, sahanda yumurtalar, kremşokolalar; şarap ve gerçek kahve içiyordum. Eski Madrid'in kalabalık sokaklarında, güzel semtlerinde, dolaşırken yaşadığım bu dramatik öyküyü yalnızca bir söylenti sayan, yoldan geçen bütün bu insanlara bakıyordum. Bir vitrinin önünde kalakaldım: bu vitrinde "savaş sırasındaki Alman kadını"nı ve "*Volkssturm*"u ululamayı amaçlayan yazılarla bezenmiş görkemli fotoğraflar sergileniyordu; burası bir Alman propaganda merkeziydi. Ben de oradaydım, kendi gözlerimle, yiğit haçlı askerleri S.S.lerin resimlerini görüyordum. Az sonra, Madrid ışıl ışıl oldu; ben de eski günlerdeki gibi Alcala boyunca sallanarak bir aşağı bir yukarı yürüyen kalabalığa karıştım; burada, zamanın kopan ipi yeniden bağlanmıştı: bu benim zamanım değildi, benimki sonsuza dek kopmuştu. Birdenbire içimi kasvet kapladı; bir gün, Rouen'da, nesnelerin ortasında bir başka bilinç benimkinin yerini almıştı; Alcala üzerinde, aynı dehşet verici şey başımı döndürdü. Bu

dakikaya kadar öykünün konusu Fransa idi: şimdi ise İspanya, ayrılmış hali, yabancılığı ile bana kendi varoluşunu öyle büyük bir güçle hissettiriyordu ki, konu artık oydu; Fransa, ufukta sisli bir nesne gibiydi: ve ben, bedenimin hareket ettiği bu yerlerde, tutunacak hiçbir şeye sahip olmadığım için, artık varlığımı sürdüremiyordum. Kalabalık içinde, hiç kimseye ait olmayan ağır bir yorgunluk hüküm sürüyordu.

Ertesi gün kendime geldim: ama Prado'yu dalgın bir ziyaretçi gibi dolaştım: Greco'dan, Goya'dan, geçmiş yüzyıllardan, sonsuzluktan kopmuştum; kendi yüzyılım ayaklarıma yapışmıştı: kendime tamamiyle gelebilmem, eskiden Üniversite Sitesi'nin yükseldiği, fakat şimdi çıplak, yamru yumru olmuş, derin yarıklarla ayrılmış durumdaki o tepede gerçekleşti; bu belirsiz toprağın üstünde insanlar oturmuştu, çocuklar koşuşuyor, adamlar uyuyordu; bütün çevrede kademe kademe yeni binalar ve şantiyeler yükseliyordu: tepenin göbeğinde ev yıkıntıları, duvar kalıntıları, hiçbir yere açılmayan kapılar: Normandiya'nın felakete uğramış kentlerinde taptaze molozlar üzerinde yürümüştüm: ama buradaki yıkıntılar Volney ve Horace Vernet'den beri edebiyat ve sanatın harabelere yüklediği soyluluğa sahiptiler: bununla beraber öyküleri, benim yaşamımın içinde yazılıyordu: bu da bir değişiklikti. Eskiden, evrensel zaman boyunca bir yolda yürürcesine ilerlerdim; şimdi, kendi benliğimin içinde, kendi deneyimimin bir boyutu vardı: uzaktan uzağa, bir yazı: "Yaşasın Franco"; tüm yeni binaların üstünde sarı ve kırmızı bayraklar dalgalanıyordu. *Kırmızı-sarı bir eşarp takmıştım ve bir adam tükürerek: "Burada bu olmaz!" demişti* Ayaklarımın dibinde Kastilya yaylalarının sert görünümleri ile uzandıklarını, uzaktaki karlı dağları görüyordum: kendimi gerçekliğin içine oturtma işini tamamladım: 1945, Franco İspanyası. Her köşe başında falanjistler, polisler, askerler vardı: kaldırımların üzerinden diziler halinde boyunlarında haçlarıyla siyah giysili çocuklar ve papazlar geçiyordu. Gran Via'da rastladığım iyi beslenmiş burjuvalar Almanların zaferini dilemişlerdi. Caddelerinin lüksü ise yalnızca bir dış görünüştü.

Bir kadın arkadaş Franco karşıtı İspanyolların adresini vermişti. Onların önerileri üzerine Tetuan'a, Vallecas'ya gittim. Madrid'in tam kuzeyinde, tepelere yapışmış, bir kasaba kadar geniş ve bir gecekondu bölgesi kadar pis bir mahalle gördüm: tavuklar, keçiler ve çıplak çocuklarla dolu kırmızı damlı kerpiç duvarlı kulübeler; kanalizasyon yok,

su yok: küçük kızlar su kovalarının ağırlığı altında iki büklüm gidip geliyorlardı: insanlar yalın ayak ya da terliklerle, yarı çıplak dolaşıyorlardı; zaman zaman bir koyun sürüsü sokaklardan geçip kırmızı bir toz bulutu kaldırıyordu. Vallecas daha az kirlikti, orada bir fabrika kokusu hissediliyordu; ama yoksulluk aynıydı; sokaklar kanalizasyon kanalları yerine geçiyordu: kadınlar yoksul kulübelerinin eşiğinde paçavralarını yıkıyorlardı: hepsi siyah giyimliydi, sefaletin sertleştirdiği yüzleri neredeyse hain hain bakıyordu. Bana bilgi verenler, bir işçinin günde 9 ila 12 peseta kazandığını söylemişlerdi: malların fiyatlarına bakıyordum ve pazarlarda niçin kimsenin gülümsemediğini anlıyordum. İnsanlar günde 100-200 gr. ekmekle bir avuç nohut kazanıyorlardı: bunların kilosu karaborsada 10 pesetaydı. Yumurta, et, kenar mahalle sakinleri için erişilmez şeylerdi. Adı iyiye çıkmış caddelerin köşelerinde kadınların sepetler içinde sattıkları küçük ekmek ve çörekleri satın alabilmek için adamakıllı zengin olmak gerekiyordu. Gar peronlarında gönnüş olduklarım zenginlerdi ve imrendiğim bu bolluktan yalnızca onlar yararlanıyorlardı.

Seyrediyordum, dinliyordum. Bana bu savaş yıllarında Falanj'ın Almanlarla nasıl işbirliği yaptığını anlattılar; polis Gestapo'nun elindeydi; rejim, Yahudi düşmanlığını yaymaya çalışmıştı ama boşuna, çünkü Yahudi sözcüğü o zamanlar İspanyollar arasında hiç yankı uyandırmıyordu. İspanyollar diktatörlüğe gitgide daha da sabırsızlanarak katlanıyorlardı. Önceki hafta falanjist bir lokalde üç bomba patlamıştı; iki falanjist ölmüştü; misilleme olarak Franco, resmen, onyedi komünisti kurşuna dizdirmişti; pek çok başka komünist de sessiz sedasız öldürülmüştü: hapishanelerde işkence sürüyordu. Amerikalılar Franco'yu kovmak için ne bekliyorlar? diye kendi kendime soruyordum. Ama bu işi yapmaya kısa süre içinde karar vereceklerinden kuşkum yoktu.

Lizbon'da gardaki peronda kızkardeşimle Lionel beni bekliyorlardı; takside, yürürken, ayakta, otururken, sokaklarda, lokantada, evlerinde, ben uykudan kendimden geçinceye kadar konuştuk. Bu kavuşmanın neşesini *Mandarinler*'de anlattım. Marsilya'ya, Atina'ya, Napoli'ye, Barselona'ya kavuşuyordum: deniz kokusu ile kırbaçlanan yakıcı bir kent; geçmiş birdenbire, bu kentin tepelerinin ve burunlarının, yumuşak renklerinin, beyaz yelkenli teknelerinin yeniliğinde canlanıveriyordu.

Madrid'de olduğu gibi, mağazaların lüksü bana başka bir devirden kalmış gibi geldi; kaptırıverdim kendimi. "Bu galoşlar[12] da ne!" demişti kızkardeşim ayaklarıma bakarak; ve derhal beni giydirip kuşatmaya başladı. Hiçbir zaman böyle bir aşırılığa kaçmamıştım; konferans gezim için bana bol para ödeniyordu: bir öğle sonrası süresinde kendime tam bir çeyiz düzdüm: üç çift ayakkabı, bir çanta, çoraplar, çamaşır, kazaklar, elbiseler, etekler, gömlekler, beyaz yünlü bir ceket, bir kürk manto. Fransız Enstitüsü'nün verdiği kokteylde yenilerimi giymiştim. Orada Lionel'in Portekizli arkadaşları ile tanıştım, hepsi rejim karşıtıydı; bana Portekiz'in mavi göğünden ve çiçek açmış nar ağaçlarından başka bir şeyi görmek istemeyen Valéry'den öfkeyle sözettiler. Ve Portekiz ruhunun gizemi ve melankolisi üzerine tüm o saçma sapan sözler! Yedi milyon Portekizli'den yalnızca yetmiş bini doya doya yemek yiyebiliyor: insanlar üzgün çünkü karınları aç.

Kızkardeşim ve Lionel ile "fado"lar dinledim, Portekiz usulü boğa güreşi izledim. Cintra bahçelerinde, kamelyalar ve ağaç görünüşlü eğreltiler arasında gezindim. "Otomobilsiz günler"e ve benzin kısıntısına karşın, Fransız Enstitüsü'nün bize tahsis ettiği bir otomobil ile Algrave'da büyük bir tur attık; zaman bu mutluluğu köreltmemişti: günden güne, saatten saate, dünyanın yeni çehrelerini keşfetmek. Afrika renklerinde, mimozalar ve agavelerle[13] bezeli bir toprak, gökyüzünün yumuşaklığının sakinleştirdiği bir okyanusa çarpan sarp yalıyarlar, beyaza bulanmış köyler, İspanya'daki barok stilinden daha ölçülü bir tarzdaki kiliseler gördüm: genellikle eğik çizgili yalın dış cephelerin ardında bir sihirli kutu açılıveriyordu: duvarlar ve sütunlar çiğ renklerle resimlenmişti, günah çıkartma bölmeleri, kürsü ve sunak da öyle; gölgelerin içinden İsa'yı ya da azizleri simgeleyen tahtadan, kumaştan, saçtan, balmumundan acayip eşyalar beliriyorlardı. Yollarda, koyun derisinden kısa pantolon giymiş ve sırtlarında çizgili birer örtü taşıyan köylülere rastlıyordum; kadınlar gözalıcı elbiseler giymişlerdi: çenelerinin altından bağladıkları eşarplarının üzerine geniş sombrerolar[14] takıyorlardı: birçoğu başlarının üstüne ya da yanlarına yasladıkları çanakları dengede tutuyorlardı.

[12]Galoş: Tahta tabanlı ayakkabı. —*çev.*

[13]Agave: Nergisgillerden bir Amerikan bitkisi. —*çev.*

[14]Sombrero: Geniş kenarlı fötr şapka. —*çev.*

Uzaktan uzağa kadınlı erkekli grupların aynı ritmik hareketle toprağı çapaladıklarını görüyordum: kırmızı, mavi, sarı, turuncu giysileri güneşte parlıyordu. Ama artık kendimi aldatmıyordum: ağırlığını artık tartmaya başladığım bir sözcük vardı: açlık. Bu insanlar, renkli kumaşların altında açtılar; yalın ayak geziyorlardı, yüzleri asıktı ve aldatıcı şirinlikteki küçük kasabalarda, sersemleşmiş bakışlarını farkettim: ezici güneşin altında, vahşi bir umutsuzluk onları yakıyordu. Bir sonraki hafta Porto'ya gitmek üzere trene bindik: bütün istasyonlarda dilenciler vagonları istilâ ediyorlardı. Akşamları Porto ışıl ışıldı: sabah da, Douro'dan yükselen ılık beyaz sis altında kızıl ve güzeldi: ama sıracalı çocuk kaynayan "sağlıksız adacıklar"ın rutubetli pisliğini çabuk keşfettim: paçavralar içindeki küçük kız çocukları çöp tenekelerini karıştırıyorlardı. Kendimi tiksinti ya da acımaya kaptırmıyordum; *vinho verde*, kocayemiş rakısı içiyor, kanının ve gökyüzünün neşesi içinde kendimi kaybediyordum: tan yerinin denizi ağartmasını görebilmek için erkenden kalkıyorduk; akşamları, Okyanus kor halindeki güneşi yavaş yavaş yutarken fenerlerin yanmasını seyrediyorduk; manzaraların ve taşların güzelliğini neşeyle algılıyordum: Minho'nun çiçek açmış tepeleri, Coimbre, Tontar, Batalha, Leiras, Obidos. Ama her yerde, sefalet uzun süre unutulamayacak kadar çok göze batıyordu. Braga'da bayramdı; geçit törenleri ve bir panayır vardı; eşarplar, vazolar, testiler, seramik horozlar satın aldım; lir şeklindeki boynuzları ile ikişer ikişer işlenmiş tahtadan görkemli boyunduruklara bağlı öküzleri hayranlıkla seyrettim; ama dilencileri, egzamalı çocukları, çıplak ayaklı köylüleri, yükler altında iki büklüm duran kadınları görmezlikten gelmek olanaksızdı. Nazaré'de limanın, sandalların, giysilerin resimsel güzellikleri gözlerdeki hüznü maskeleyemiyordu. Portekiz burjuvazisi başkalarının sefaletine sükunetle dayanıyordu. Kendilerinden sadaka isteyen solgun cılız çocuklara kürklü kadınlar sabırsızlıkla: "Tenha Paciência"[15] diyorlardı. Minho'nun küçük bir limanı olan V.'de bir terasta konsoloslukta görevli bir Portekizli ile yemek yedik; çocuklar sessizce bizim yemek yememize bakıyorlardı; onları kovdu, içlerinden biri geri geldi; çocuğa 5 eskudo verdim; Portekizli sıçrayarak doğruldu: "Bu çok fazla! Kendine şekerleme alacak!"

Portekiz, savaş sırasında Almanlara tüm sıcaklığını ve desteğini vermişti; Hitler yenilince, Fransa'ya yanaşmıştı ve Fransız Enstitüsü'nün

[15] Sabırlı ol. —*çev.*

bu konferans turnesini yapmasına işte bu nedenle izin vermişti. Ders vermeye alışık olduğum için konuşmak beni ürkütmüyordu; ama sözünü ettiğim deneyimlerle dinleyicilerim arasında bazen cesaretimi kıran bir uzaklık vardı; bunlar beni dinlemeye can sıkıntısından, züppelikten ve genellikle de kötü niyetle geliyorlardı, çoğu faşizme duydukları tüm yakınlığı koruyordu; V. de salon buz kesti; toplama kamplarına, infazlara, işkencelere hiç kimse inanmak istemiyordu; konsolosluk görevlisi ayağa kalktığım vakit bana: "Eh! Tamamiyle bilgimizin dışında olan bu şeyleri anlattığınız için teşekkür ederim"; dedi ve "tamamiyle" sözcüğünü alaylı alaylı vurguladı. Buna karşın Fransa dostları da benim anlatılarımın yerine efsaneler uyduruyorlardı: bir dergide şunları okuyunca utancımdan kızardım: *"Simone de Beauvoir bize: gazete kâğıdının üstünde patates pişiriyorduk; benzini Alman tanklarının üstüne atmak için saklıyorduk, dedi."* Paris burada sanıldığından hem daha az hem daha çok acı çekmişti: daha az gönül okşayıcıydı ve daha az kahramandı: bana burada yöneltilen tüm sorular yapmacık kaçıyordu.

Buna karşın, Portekizli faşizm karşıtlarıyla yaptığım görüşmeler çok ilgimi çekti: daha çok orta ya da ileri yaşta eski profesörlerle, eski bakanlarla karşılaştım; sert takma yakalar, melon şapkalar ya da koyu renkli fötr şapkalar takıyor, ebedî Fransa'ya ve Georges Bidault'ya güveniyorlardı: bana halkın eğitim düzeyi, ülkenin ekonomik organizasyonu, bütçesi, sendikaları, okur-yazarlık ve aynı zamanda polis, hapishaneler, ceza uygulamaları konularında bir yığın belge verdiler. Genç bir doktor beni işçi evlerine götürdü: bayat sardalyalarla beslenilen fakir bir kulübe; hastanelerin, tıbbi bakımın, sağlık kurallarına uyumun yetersizliği konusunda kesin sayılar verdi: zaten Lizbon'da gözlerini açık tutup yürümek bunun farkına varmak için yeterliydi. Halk bilinçli olarak pislik ve cehalet içinde tutuluyordu: Azize Fatima benimsetilmeye çalışılıyordu. Konuştuğum kimseler: "İşin kötü yanı şu ki Salazar ancak Franco düşerse düşer" diyorlardı. Her iki diktatörün de —ne yazık ki— mihver devletlerin çöküşünden dolayı pek tehlikeye düşmediklerini ekliyorlardı. İngiliz kapitalistlerin Portekiz'de büyük çıkarları vardı, Amerika Asor adalarında hava üsleri pazarlığına oturmuştu: Salazar Anglo-Sakson'ların desteğine güvenebilirdi: işte bu nedenle Fransız kamuoyunu kıpırdatmak gerekiyordu. Eski bir bakan benden Bidault'ya bir mektup ulaştırmamı istedi: o yeni bir hükümet kurulmasında yardımcı olursa eski bakan da Angola'yı

Fransa'ya bırakacaktı. Bu sömürgeci manevrayı ciddiye almış olsaydım hiç hoşuma gitmezdi; ama mektubun çöp sepetine atılacağını biliyordum. Onu Quai d'Orsay'e götürdüm.

*

Paris'e bir Nisan sabahı pırıl pırıl güneşli bir havada geri döndüm. Elli kilo yiyecek getirmiştim: jambonlar, pas renkli korizo, şeker ve yumurtadan yapış yapış Algarve pastaları, şeker ve yumurtadan macunlar, çay, kahve, çikolata. Görkemli bir havayla, herkese sırayla bunları dağıttım. Kadın arkadaşlarıma kazaklar ve eşarplar verdim: Bost'a, Camus'ye, Vitold'a da Nazaré'li balıkçıların çizgili gömleklerinden. Yeni süslerim içinde hindi gibi kabarıyordum. Tanımadığım şık bir kadın Saint-Augustin meydanında bana yaklaştı: "Bu pabuçları nereden buldunuz?" diye sordu bürümcük tabanlı pabuçlarımı kastederek. "Lizbon'dan" diye yanıtladım, gururdan uzak olmayan bir sesle, insanın karşılaştığı fırsatlardan zafer duyguları çıkartmaması çok güç. Vitold bana cansıkıcı bir haber verdi: piyesimi sahnelemekten vazgeçen Badel ile kavga etmişti; ama kolaylıkla yeni bir tiyatro bulunur diye bana güvence veriyordu.

Röportajlarımı kaleme alıyordum: Madrid üzerine yaptığım röportaj *Combat-Magazine*'de kendi adımla yayımlandı: İspanyol radyosu beni Paris'ten ayrılmadan para için iftiralar uydurmakla suçladı. *Combat*, kız kardeşimin kocasına zarar vermemek için takma bir adla imzaladığım Portekiz üzerine bir dizi makale yayımlamaya başladı; Camus o sırada Kuzey Afrika'daydı ve onun yerini alan Pia birdenbire bu yayını durdurdu; dizinin yayını, Collinet'nin yönettiği *Volontés* tarafından sürdürüldü. Birçok Portekizli'den sıcak mektuplar aldım ama propaganda servisleri söylediklerime itiraz ediyorlardı. Yeniden romanıma verdim kendimi: artık, Mazarine'in pencerelerinden yeşil yaprakları ve mavi gökyüzünü görüyordum ve sık sık sırf okuma zevkimi tatmin için, roman kahramanım için endişelenmeksizin eski öyküler okuyordum.

Dullin *Kral Lear*'ı sahneye koydu. Camille bu yapıtın iyi bir uyarlamasını yapmış ve sahneye koyma sırasında da Dullin'e yardım etmişti. Kostümler ve dekorlar —kişisel olarak çok sevmeme karşın— biraz saldırgan bir çılgınlıktaydı; ama rol dağılımı, hayran olunacak güzellikteki

bir Cordelia. Ariane Borg ile iyiydi; yerine göre çekilmez, acıklı, bunamış, meczup, insanlıktan uzak, çok fazla insancıl halleriyle Dullin, Lear'de en başarılı yaratılarından birini gerçekleştirmişti. Ama eleştirmenler gösteriyi bütün güçleriyle kötülediler. İzleyici sırt çevirdi. Dullin açısından bu başarısızlık bir felâketti çünkü Sarah Bernhart'ın yönetiminin elinden alınması söz konusuydu. Benden *Kral Lear*'i savunmamı istedi. Ponge'un *Action*'da yayımlattığı bir makale yazdım. Eleştirmenleri kötü niyetli olmakla suçluyordum: onları sıkanın Shakespeare olduğunu söylemeye cesaret edemedikleri için oyunun sahneye konuş biçimine saldırıyorlardı. Bu küçük yergi yazısı esinli olmaktan çok şiddetli idi; bundan pek birşey ummuyordum ve hiçbir şey de çıkmadı. Yalnızca birkaç kişinin bana kin duymasını sağladı.

İlkbahardı, barışın ilk ilkbaharı. Paris'te Préveri'in *Les Enfants du Paradis*'si (Cennetin Çocukları) ve nihayet Amerikan filmleri gösteriliyordu: Bette Davis'li *Ma femme est une sorcière* (Karım Bir Büyücü), *La Dame du vendredi* (Cuma Gününün Kadını), *La Vieille Fille* (İhtiyar Kız). Biraz düş kırıklığına uğradım: sinemayı altüst eden devrim neredeydi?

O Nisan ayı pırıl pırıldı, kahvelerin teraslarında arkadaşlarımla oturuyordum; Londra'dan dönen Herbaud ile Chantilly ormanında dolaşmaya gidiyordum; aramızdaki anlaşmazlık kendiliğinden düzelmişti. 1 Mayıs'ta kar yağıyordu, sokak köşelerinde yeni yeni birkaç zayıf inci çiçeği demeti satılmaya başlanmıştı. Ama akşam hava gene yumuşamıştı ve tüm Parisliler sokağa dökülüp şarkı söylerken gökyüzünde büyük V'ler titreşiyordu.

Sartre hâlâ New York'da, Bost Almanya'daydı. Geceyi Olga, Mme. Lemaire, Olga Barbezat, Vitold, Chauffard, Mouloudji, Roger Blin ve daha birkaç kişiyle birlikte geçirdik. Hep birlikte metroya bindik, Concorde'a indik; kolkola girmiştik ama meydana ulaşınca grubumuz dağıldı; ben Mme. Lemaire'e ve neşe ile "Ne aptalca oyun!" diye homurdanan Vitold'a asılmıştım, kalabalığın akıntısı bizi Opera meydanına doğru sürüklüyordu; tiyatro binası üç renkli ışıklarla pırıl pırıldı, bayraklar dalgalanıyordu, havada *Marseillaise* parçaları uzayıp gidiyordu, insan boğuluyordu: ters bir adım; ardından meydanda ayaklar altında kalıp ezilebilirdiniz. Montmartre'a doğru çıktık ve Küba Kulübesi'nde durduk;

ne kargaşa! Yerleşmeyi başardığım sıraya ulaşabilmek için Mme. Lemaire'in masaların üzerinden yürümesi hâlâ gözümün önünde; Olga Barbezat gözlerinde yaşlarla benim ölmüş arkadaşlarımdan sözediyordu. Biraz şaşkın, yolda yeniden buluştuk: nereye gitmeliydi? Vitold ve Mouloudji bir bayan arkadaşlarının atölyesini önerdiler. Yola koyulduk; kaldırıma bir jip yanaştı ve bizi taşımayı önerdi. İki Amerikan askeri ve iki kadın asker de bizimle birlikte Christiane Lainier'ye çıktılar; bir komidinin üstüne oturan kadın askerler, Mouloudji şarkı söylerken ve Blin güzel güzel Milosz'un bir şiirini okurken uyuklayıp durdular. Bu geceden kalan anılarım eski şölenlerimizden kalanlara oranla çok daha bulanık, belki de duygularımın karmaşıklığından. Bu zafer bizden çok uzakta kazanılmıştı; onu, kurtuluşu beklediğimiz gibi ateşli bir biçimde ve kaygı ile beklemiştik; çok uzun zaman önce öngörülmüştü ve yeni umutlar doğurmuyordu; yalnızca savaşa bir bitim noktası koyuyordu; bir açıdan bu son, bir ölüme benziyordu; bir insan ölünce, zaman onun için durunca, yaşamı, yılların birbiri üzerine konduğu ve biniştiği tek bir kütle halinde donuyor; benim de arkamda geçmiş olan tüm zamanlar belirsiz bir kütle halinde pıhtılaşıyordu: sevinç, gözyaşları, öfke, matem, zafer, dehşet. Savaş bitmişti: koltarımızda, dünyada gömebileceğimiz hiçbir yerin bulunmadığı rahatsız edici bir ceset gibi duruyordu.

Ve şimdi, ne olacaktı? Malraux üçüncü dünya savaşının başladığını ileri sürüyordu. Tüm komünizm karşıtları her yerde felâket görme eğilimine kapılmışlardı. Bununla beraber iyimserler sonsuz barışı müjdeliyorlardı; teknik ilerleme sayesinde çok yakında tüm ülkeler bölünmez tek bir kütle halinde birleşeceklerdi. Bundan henüz uzaktayız diye düşünüyordum ama hemen ertesi gün yeniden savaşmaya başlanacağını da düşünmüyordum. Bir sabah metroda, kırmızı yıldızlarla bezeli, bilinmedik üniformalı askerler gördüm: Rus askerleri. İnanılmayacak varlıklar. Ana dilini akıcı biçimde konuşan Lise onlarla lafiamaya yeltendi; sert bir tonla ona Fransa'da ne aradığını sordular ve heyecanı hemen söndü.

Zafer gününden kısa bir süre sonra, Camus, Chauffard, Loleh Bellon, Vitold ve Viola adlı çok güzel bir Portekizli kadınla pek neşeli bir akşam geçirdim. Montparnasse'daki bir barın kapanmasından sonra, Louisiane oteline doğru indik; Loleh asfaltta çıplak ayak yürüyordu, "Bugün benim yaşgünüm, yirmi yaşımdayım" diyordu. Şişeler satın aldık ve yuvarlak

odada içtik: pencere mayısın yumuşak havasına açılıyordu, gecekuşları bize dostluk sözcükleri haykırıyorlardı; onlar için de bu, ilk barış ilkbaharıydı. Paris bir kasaba gibi samimi olmayı sürdürüyordu; kendimi geçmişimi paylaşmış olan ve benim gibi kurtuluşumuzdan duygulanan tüm yabancılara bağlı hissediyordum.

Buna karşın, her şey yolunda değildi. Maddi durum bir türlü iyiye gitmiyordu. Mendès-France istifa etmişti. C.N.R. şartı uygulanmıyordu. Camus, Cezayir dönüşü, *Combat*'da yerlilerin aşırı derecede sömürülmesini, sefaletlerini, açlıklarını yazdı: Avrupalıların günde üç yüz gram ekmeğe, müslümanların ikiyüzelli grama hakları vardı üstelik onlara ancak yüz gram kadar veriliyordu. Sétif olayları pek az yankı buldu: *L'Humanité*'nin söylediğine göre, 8 Mayıs'ta zafer bayramı şenlikleri sırasında kışkırtıcılar, faşistler Müslümanlara ateş açmış, onlar da karşılık vermişlerdi, ordu düzeni yeniden sağlamıştı: yüz kadar kurbandan sözediliyordu. Bu yalanın büyüklüğü ancak çok sonra anlaşıldı.[16]

Amerikalılar tarafından kurtarılan kamplar üzerine uğursuz söylentiler dolaşıyordu: ilk zamanlarda düşüncesizce ekmek, konserve sosis dağıtmışlardı: tutuklular hemen ölüyorlardı: artık önlem alınıyordu ama gene de rejim değişikliğinden çok sayıda tutuklu ölüyordu. Gerçek şuydu ki hiçbir doktor kamplarda rastlanılan beslenme yetersizliğinin nasıl tedavi edileceğini bilmiyordu: bu yeni bir olguydu; belki bu noktada Amerikalılar o zaman düşünülenden daha az suçluydular. Bunun dışında esirlerin ülkelerine geri gönderilmesi konusundaki yavaşlıkları da eleştiriliyordu. Dachau'da tifüs salgını vardı, insanlar kitleler halinde ölüyordu; tüm kamplarda ölüm vardı; Fransız Kızıl-Haç'ı oralara girmek için izin istemişti ve müttefiklerimiz reddetmişlerdi; bu yasak bizi kızdırıyordu. Diğer taraftan, Fransız halkı açlıktan ölürken Alman esirlerinin iyi beslenmelerini de kabul edemiyorduk. Aralık'tan itibaren kurtarıcılarımıza karşı olan duygularımıza bir soğukluk gelmeye başladı.

Sürgündekiler geri döndüler ve hiçbir şeyden haberimiz olmadığını keşfettik. Paris duvarlarını ölülerin doldurulduğu çukurların fotoğrafları kapladı. Bost Amerikalılardan birkaç saat sonra Dachau'ya girmişti:

---

[16]Kendi kışkırtmaları sonucu hemen hemen seksen Avrupalı katledildi. Ordu bölgeyi sıkı bir biçimde taradı: kırkbin ölü.

gördüklerini anlatmak için sözcük bulamıyordu. Bir başka savaş muhabiri bana ilk kez *müslümanlar*'dan sözetti: biraz şaşkın bir tonla "En kötüsü de şu ki tiksindiriyorlar." diyordu. Bir süre sonra resimlerini gazetelerde gördüm. Amerikalılar'ın çevirdiği birkaç kısa metrajlı film, anlatılar, yazılı ya da sözlü tanıklıklar: ölü trenleri, "ayıklamalar", gaz odaları, fırınlar nazi doktorların deneyleri, ağır gündelik ölümler. Onbeş yıl sonra Eichmann davası ve ani bir film ve kitap furyası hemencecik uzakta kalıvermiş zamanı canlandırınca insanlar altüst oldular, hıçkırdılar, bayıldılar: 45'te, biz bu ifşaatları tüm tazelikleriyle edindik, bunlar bizim dostlarımızı, bizim tanıdıklarımızı, kendi öz yaşamlarımızı ilgilendiriyordu. Yüreğimi en çok daraltan, hükümlülerin bir saniye daha nefes alabilmek için verdikleri cansiperane ve boşuna savaştı: zırhlı vagonlar, dışarının havasına uzanan yarı boğulmuş adamların cesetleri çiğnemeleri, ölü olarak yere düşmeleri; ölüm halinde olanların sürünerek çalışmaları, yığılmaları ve hemen öldürülmeleri; reddediş, reddedişin boş sonsuzluğu ve kabaca üflenen o son alev: sonra hiçbir şey, gece bile yok.

Yvonne Picard geri dönmedi; Alfred Péron serbest bırakıldıktan birkaç gün sonra İsviçre'de öldü. Pierre Kaan 10 Mayıs'ta Buchenwald'den salıverildi. "Neyse ki Alman bozgununu görebildim" dedi; 20 Mayıs'ta öldü. Robert Desnos'un geri döneceği söylentisi ortalıkta dolaştı: Kerenice'de 8 Haziran'da tifüsten öldü. Yaşamaktan yine utanç duyar oldum. Ölüm beni eskisi kadar ürkütüyordu: ama, diyordum kendi kendime tiksinti duyarak; ölmeyenler kabul edilemezi kabul ediyorlar.

Sartre Paris'e döndü ve bana gezisini anlattı. Önce, Waldorf'a varışını; kendi oduncu ceketi ve öteki gazetecilerin giyinişleri büyük ilgi uyandırmıştı. Hemen bir terzi çağırmışlardı. Sonra bana kentlerden, manzaralardan, barlardan, cazdan sözetti; bir uçak onu Amerika'da dolaştırmıştı; Colorado kanyonunda pilot zaman zaman: geçiyor muyum? kanat değmiyor mu? diye soruyordu. Sartre tüm gördüklerinin etkisiyle şaşkına dönmüştü. Atlantik-ötesi uygarlığın, ekonomik rejimin, ayrımın, ırkçılığın dışında da ona ters gelen yanları vardı: Amerikalılar'ın törelere olan bağlılıkları, değer yargıları, efsaneleri, sahte iyimserlikleri, trajik

şeylerden kaçışları: ama ilişki kurduğu insanların çoğuna karşı büyük bir sempati duymuştu: New York'un yığın yığın kalabalığını duygulandırıcı buluyordu ve insanların sistemden daha iyi olduklarını düşünüyordu. Ölümünden kısa süre önce Fransız delegasyonuna sağladığı görüşme sırasında Roosevelt'in kişiliği Sartre'ı etkilemişti. Kimi aydınların faşizmin güçlenmesinden duydukları kaygıya hayret etmişti: gerçekten de şurada burada ona pek güven vermeyen öneriler sunmuşlardı. Bir yemek sırasında, Ford'un Halkla İlişkiler Müdürü keyif içinde, S.S.C.B.'ne karşı yapılacak ilerideki bir savaştan sözetmişti. Komünist Parti'den bir gazeteci: "Ama ortak sınırımız yok ki, nerede savaşacaksınız?" diye sormuştu. Müdür çok doğal biçimde: "Avrupa'da" diye yanıtlamıştı. Bu sözcük Fransızları yerinden hoplatmıştı ama adamı ciddiye almamışlardı. Amerikan ulusunda hiç cengâverlik yoktu. Böylece Sartre hiçbir art düşünce canını sıkmaksızın kendini yolculuğun keyfine vermişti. Bana orada gördüğü sığınmacılardan sözetti: New York'ta Stépha ve çok güzel resimler yapan Fernand: Hollywood'da Fransız filmlerine alt yazı yazarak yaşamını kazanan Rirette Nizan. Breton ile tanışmıştı: o sıradan biriydi; tarzı çok değişmiş olan Léger ile de tanışmıştı: Sartre onun son tablolarını eskilerine yeğliyordu. Dönüşünden birkaç gün sonra tıka basa giysi ve yiyecek dolu kocaman siyah bir valizi getirip odamın ortasına diktiler.

Çok sayıda kimseyle görüşmeyi sürdürüyorduk. Genel provalara ve gala gecelerine katılmak için seve seve "Tout-Paris"ye[17] karışıyorduk, çünkü politik açıdan oldukça zarar görmüş olan direniş sözcüğü, aydınlar arasında bir anlam taşımaya devam ediyordu: buralarda dirsek dirseğe buluştuklarında dayanışmalarını ortaya koyuyorlardı ve gösteri, bir başkaldırı değerine bürünüyordu. Bu şekilde Vieux-Colombier'de, Vilar'ın çok iyi sahnelediği ve oynadığı ama sıkıcı bulduğumuz *Meurtre dans la Cathédrale*'i (Katedraldeki Cinayet) ve sabırsızlıkla beklenen *Diktatör*'ü seyrettik ve hemen hemen herkes düş kırıklığına uğradı; Hitler artık güldürmüyordu. Bir öğleden sonra René Leibovitz, Leiris'lerle bizi davet etti ve piyanoda on iki sesli parçalar çaldı; hiçbir şey anlamadım ama bu müzik nazilerce yasaklanmıştı, dört yıl boyunca Leibovitz saklı yaşamıştı; yaşamının her anı bir mucizeydi. Sanırım aynı dönemde, Quartier

[17] Paris sosyetesi. —*çev.*

Latin'de Mouloudji'nin ilk profesyonel şarkıcılık çalışmalarını yaptığı *Gipsy*'nin açılışına katıldık.

Bir akşam Sartre ve Leiris'lerle birlikte güzel tablolar yapan Dora Maar'a gittik. O ruh çağırmaya inanıyordu, bizse inanmıyorduk; bir deneme önerdi. Hepimiz ellerimizi oldukça büyük bir sehpanın üzerine koyduk. Hiçbir şey olmadı, kısa sürede iş sıkıcı hale geldi; derken birdenbire masa titremeye, kıpırdamaya, koşmaya başladı: ellerimizi üstünden kaldırmadan, biz de onunla birlikte koştuk. Ruh, Sartre'ın dedesi olduğunu bildirdi: masa kısa darbelerle şu sözcüğün harflerini saydı: cehennem. Bir saate yakın bir süre, yerinde tepinerek ya da dönerek hepimizi sonsuz ateşe adadı ve Sartre üzerine yalnızca benim ve onun bildiğimiz birtakım şeyler söyledi. Dora'nın etekleri zil çalıyordu; Leiris'ler ve Sartre şaşkınlıktan gülüp duruyorlardı. Çıkarken onlara, masayı benim hareket ettirdiğimi söyledim. Kıpırdamayacağına dair o kadar yüksek bir bahse girmiştim ki kimse benden kuşkulanmamıştı.

Haziran ayında, Pléiade ödülü ikinci kez verildi. Gallimard'da yemek için buluşan jüri üyeleriyle kahve içmeye davet edilmiştim. Kazananı kim önermişti bilmiyorum ama hepsi büyük üzüntü içinde görünüyordu. Yemek bitince herkes bahçeye dağıldı. Çok kalabalıktı, sıcak bir güneş, bol bol şampanya, cin, viski vardı. Öğle-sonrasının bitimine doğru Queneau ile otların arasına oturup, "tarihin sonu" üstüne konuştuk. Söyleşilerde dönüp dolaşıp bu konuya geliniyordu. Biz tarihin gerçekliğini ve ağırlığını keşfetmiştik: anlamı üstüne kendi kendimize sorular soruyorduk. Hegel'i Kojève aracılığıyla tanıyıp öğrenen Queneau, günün birinde tüm insanların Evrensel Ruh'un yengili birliği içinde birbirleriyle barışacaklarına inanıyordu. "Ama ya eğer ayağım acırsa?" dedim. "Ayağınızda acı *duyulacak*" dedi Queneau. Oldukça uzun bir süre tartıştık, alkol dumanları beynimizi keyifle buğulandırdıkça artan bir ateşle; bunu ertesi gün sürdürmeyi kararlaştırdık ve randevulaştık. Queneau bana son bir kadeh önerdi; sınırlarımı biliyordum: reddettim; ısrar etti: "Yalnızca bir kadeh şampanya." Tamam. Uzattı, içtim ve kendimi bir divanda, başım alevler içinde, midem altüst olmuş halde yatarken buldum. Queneau bir dikişte içtiğim kadehi yarıya kadar cinle doldurmuştu. O anda bilincimi yitirmiştim; çok geç olmuştu, bütün davetliler gitmişlerdi; yalnızca Sartre

ve Gallimard ailesi kalmıştı; utanıyordum, Jeanne beni elinden geldiğince avutuyordu. Beni otele otomobille götürdüler ve hemen yattım. Oniki saat sonra uyandığımda hâlâ iyi değildim ve Queneau ile olan randevumu bütünüyle unutmuştum; zaten o da anımsamamıştı.

O devirde sıkı içiyorduk: öncelikle alkol bulduğumuz için; hem sonra boşalmaya gereksinimimiz vardı, şenlikti bu: tuhaf bir şenlik; yakınımızda, dehşet verici geçmiş yakamızı bırakmıyordu: gelecek karşısında, umut ve kuşku bizi bölüyordu: bizim payımıza düşen dinginlik olamazdı; dünya bizim tutkularımızı engelliyordu. Bunu unutmak gerekiyordu, ve hatta unuttuğumuzu unutmak.

Kız kardeşim ve Lionel Paris'e mayıs sonuna doğru geri döndüler. Bütün o yıllar boyunca kardeşim çok çalışmıştı. Jeanne Castel galerisinde Lizbon hastanesinde gördüğü sahnelerden esinlenerek yarattığı kompozisyonlarını sergiledi. Yeniden kapılarını açan Louvre'a onunla birlikte gidip Louvre koleksiyonlarını bir kez daha seyrettim. Sartre, kocası kışın ölen annesi ile birlikte kırlara gitti. Ben de bisikletle bir gezi yapmaya karar verdim; Vitold da aynı dönemde izne çıktığı için birkaç gün onunla yan yana Paris'ten Vichy'ye Creuse boğazları boyunca, sonra da Millevaches yaylası üzerinde ve Auvergne'de bisikletle yol aldık. Hakkında bir tiyatro oyunu tasarladığı *Yararsız Ağızlar* hakkında konuşuyorduk; sahnelemenin ayrıntıları ve elden geçirilecek bölümler üstünde tartışıyorduk: Vitold'un yürek sıkıntıları vardı, bana onları anlatıyordu. Barınmak ve yiyecek bulmak hâlâ çok güçtü; yanımızda, öğünlerimizi işe yarar biçimde tamamlayan amerikan konserveleri getirmiştik. Bir fırıncının dükkanının arkasında, kahvehane sıralarında ve hatta bir keresinde hemen hemen yıldızların altında, bir kömürcünün kulübesinde gecelediğimiz oldu. Vichy'de ondan ayrıldım ve gözlerimle görmek istediğim Vercours'a çıktım; işte *Mandarinler*'de[18] kaleme aldığım Vassieux'nün büyük cenaze töreni şölenlerine bu sırada katıldım.

[18]Doğru olmayan tek bir nokta var: bu olayı atom bombasının atılmasından sonraya yerleştirdim, halbuki birkaç gün önce gerçekleşmişti.

7 Ağustos'ta —Paris'e henüz dönmüştüm— Hiroşima'ya atom bombası atıldı. Bu, savaşın kesin sonu ve isyan ettirici bir katliamdı; belki sonsuz barışı, belki de dünyanın sonunu bildiriyordu. Bunu uzun süre tartıştık.

La Pouèze'de birkaç ay kaldık; ikinci bomba atıldığında, Ruslar Mançurya'ya girdiklerinde ve Japonya yenilgiyi kabul ettiğinde oradaydık. Sartre'ın aldığı mektuplardan, Amerikalıların *V Day* (Zafer Günü) kutlamalarının yankılarını öğrenebiliyorduk. Bizim için zafer Mayıs tarihliydi.

İlk kez, Sartre ile birlikte yurt dışına çıktım: Bruges'e, Anvers'e, Gand'a gittik. Olaylar benim düşgücümü hep aşmışlardı: bu kez, belleğimi de aştıklarının bilincine vardım. Yeniden görmenin tadına varmaya başlamıştım. Yaşamımın bir çağını tam anlamıyla geride bırakmış, yeni bir çağa başlamıştım.

II. BÖLÜM

BAŞKALARININ Kanı Eylül'de yayımlandı: söylediğim gibi, bu yapıtın ana teması, bana yaklaşanlarca bir nesne gibi algılanan, ama benim tarafımdan özgürlüğüm olarak yaşanan o varoluşun çelişkisiydi. Bu amaç okurun gözünden kaçtı: kitap, "direniş üzerine bir roman" sınıfına sokuldu.

Zaman zaman, bu yanlış anlaşılma beni rahatsız etti, ama kabullendim, çünkü kitabın başarısı umduğumun kat kat üstünde oldu. *Konuk Kız*'dan çok daha gürültülü bir başarıydı bu; tüm eleştirmenler ikinci romanımı ilkinden daha üstün buldular; roman, birkaç gazetede duygulu başyazılar çıkmasına yolaçtı. Mektupla ya da sözlü olarak bir sürü iltifat aldım. Camus, kitabı sevmesine karşın şaşkınlığını gizlemedi; Aron'a gelince, bana dostluğun açık yürekliliğiyle: "Doğruyu söylemek gerekirse, bu başarıyı içbulandırıcı buluyorum." dedi. Sanırım, bu beğeniyi ortaya çıkaran o iyi niyetli hayranlığı kınıyordu. Yakın geçmişten ötürü birbirimize hâlâ sıkı sıkıya bağlı olan biz yazarlar, gazeteciler, aydınlar, birbirimizi kendi içimizde göklere çıkartmaya pek hevesliydik; ayrıca, romanım, direnişten açık açık sözeden ilk yapıttı. Bununla birlikte halk dış etkilere boyuneğmez, bana yöneltilen övgüler içtendi; okur, *Başkalarının Kanı*'nı, benim onu yazarken taktığım gözlüklerin aynılarıyla okudu.

Teknik açıdan yenilik yaptığım duygusuna kapılmıştım; kimileri bundan ötürü beni kutladılar, kimileri de anlatıya giriş yapan "uzun tünel"den yakındılar; Fransız romanı alışılagelmiş şeylere o güne dek öyle bağlı kalmıştı ki, herkes bu biçimi özgün bulmakta ağızbirliği etti. Bana en çarpıcı gelen ise, kitabımın "kan ve yaşamla dolu" bulunmuş olmasıydı. Bir kitap, ortaklaşa bir nesnedir: yaratılmasına okurlar yazarı

kadar katkıda bulunurlar; halbuki benimkiler, tıpkı benim gibi ahlâkçılığa varıyorlardı; izlediğim yol onlara öyle doğal görünüyordu ki, kitabın gerçekliğin ta kendisini sunduğunu düşünüyorlardı; soyut kavramların ve bilgilendirici cümlelerin eğintisinin altına, beceriksizce sıkışmış heyecanı hissettiler, dirilttiler onu; benim kahramanlarıma sundukları, kendi kanları ve yaşamları oldu. Sonra, zaman geçti; koşullar değişti ve de kalplerimiz; birlikte düşlediğimiz yapıtı birlikte bozduk. Bugün, hataları hemen göze batıveren bir kitap kaldı geriye.

Direniş romanı; ayrıca varoluşçu bir roman olarak da sınıflandırıldı. Artık bu sözcük Sartre'ın ve benim yapıtlarımıza hemencecik yapıştırılır olmuştu. Cerf yayınları —yani Dominicain'ler— tarafından yazın düzenlenen bir oturumda Sartre, Gabriel Marcel'in kendisine şu etiketi yapıştırmasına karşı çıkmıştı: "Benim felsefem, varoluşun bir felsefesi; varoluşçuluğa gelince, onun ne olduğunu bilmiyorum." Ben de onun rahatsızlığını paylaşıyordum. Ben romanlarımı bu terimi duymadan önce yazmıştım ve kendi deneyimlerimden yararlanmıştım, bir dizgeden değil. Ama itirazlarımız boşunaydı. Sonunda herkesin bizi tanımlamak için kullandığı bu sıfatı biz de üzerimize aldık.

Böylece, o sonbaharın başında, hiç tasarlamadığımız halde bir "varoluşçuluk saldırısı" başlatmış olduk. Romanımın yayımlanmasından birkaç hafta sonra *Özgürlüğün Yolları*'nın ilk iki cildi ve *Temps modernes*'in (Modern Zamanlar) ilk sayıları yayımlandı. Sartre bir konferans verdi —*Varoluşçuluk bir insancılık mıdır?*— Ben de Club Maintenant'da roman ve metafizik üzerine bir konuşma yaptım. *Yararsız Ağızlar* sahneye kondu.[1] Koparttığı patırtı bizi şaşırttı. Birdenbire, bazı filmlerde bir resmin ortasından sıyrılıp tüm perdeyi kaplaması gibi, yaşamını eski sınırlarından taştı. Kamuoyunun ışığının altına itilmiştim. Benim yükümü hafifti ama adımı, birdenbire ünlenen Sartre'ınkine bağladılar. Gazetelerin bizden sözetmediği hafta yoktu. *Combat*, ağzımızdan ve kalemimizden çıkan her şeyi olumlu biçimde yorumluyordu. Herbart tarafından çıkartılan ve yalnızca birkaç ay ayakta kalabilen haftalık dergi *Terre des hommes* her sayısında bize koca koca dost ya da tatlı-sert sütunlar ayırıyordu. Her

[1] *Arts*'da hafifçe sinirli bir eleştirmen: "Aynı hafta içinde Sartre'ın konferansı dinlendi, *Yararsız Ağızlar*'ın genel provasına gidildi ve *Temps modernes*'in ilk sayısı okundu" diye yazıyordu.

yerde kitaplarımız hakkında ya da bizim hakkımızda yankılar oluşuyordu. Sokaklarda, fotoğrafçılar bizi mitralyöz ateşine tutuyor, insanlar bize yaklaşıp konuşuyorlardı. Flore'da bize bakıyor, fısıldaşıyorlardı. Sartre'ın konferansına öyle bir kalabalık geldi ki salon dinleyicileri almadı: alabildiğine bir itiş kakış oldu ve kimi kadınlar bayıldılar.

Bu gürültü kısmen Sartre'ın anında açıklığa kavuşturduğu "enflasyon"la izah ediliyordu:[2] ikinci sınıf bir güç haline gelen Fransa, kendini, topraklarının ürünlerini ihraç edebilmek için, bunları göklere çıkartarak kendini savunuyordu: modacılığı ve edebiyatı. En alçakgönüllü yazı bile alkışlanıyor, yazarının etrafında büyük patırtı kopartılıyordu: yabancı ülkeler bu gürültüden hoşgörüyle duygulanıyorlar ve onu büyütüyorlardı. Bununla birlikte, koşulların Sartre'ın bu denli lehine olması bir rastlantı değildi: en azından ilk bakışta, okuyucuya getirdiği ile onun okuyucudan istediği arasında olağanüstü bir uyum vardı. Onu okuyan küçük burjuvalar da sonsuz barışa, dingin bir ilerlemeye, sarsılmaz özlere olan inançlarını kaybetmişlerdi: Tarih'i en çirkin yüzüyle keşfetmişlerdi. Bu yeni açınlamaları içine alacak, ama onları eski doğrularını da hepten dışlamaya zorlamayacak bir ideolojiye gereksinimleri vardı. Tarihi ve ahlâkı bağdaştırmaya çalışan varoluşçuluk, insanların, belirli bir mutlaktan vazgeçmeksizin geçici koşullarını üstlenmelerine, insan onurlarını koruyarak dehşete ve anlamsızlığa karşı koymalarına, özgünlüklerini korumalarına olanak tanıyordu. Onlara, düşlenen çözümü sunmuşa benziyordu.

Aslında, hayır: ve işte bu nedenle, Sartre'ın böyle bir belirsizlikle şişirilen şöhreti, anlaşılmaz olduğu kadar büyük oldu. İnsanlar, açlığını duydukları bir besinin üstüne açgözlülükle atıldılar; dişlerini kırdılar ve şiddetlilikleri nedeniyle merak uyandıran ve çekicileşen çığlıklar attılar. Sartre onları, o anda, ahlâk haklarını bireylerin düzleminde tutarak baştan çıkartmıştı: ama işaret ettiği ahlâk onlarınki değildi. Romanları, onların reddettiği bir toplumun görüntüsünü sunuyordu: onu tiksindirici gerçekçilikle, sefalet edebiyatçılığıyla suçladılar. Kendileri hakkında birkaç tatlı gerçek duymaya yatkındılar, kendi yüzlerine karşıdan bakmaya değil. Marksist diyalektiğe karşı kendi özgürlüklerini talep ediyorlardı; ama Sartre abartıyordu: onlara sunduğu özgürlük yorucu sorumluluklar içe-

[2] Edebiyatın ulusallaştırılması. *Temps modernes*, 1945 Kasım.

riyordu; kurumların, törelerin aleyhineydi; güvenliklerini yokediyordu. Sartre onları, özgürlüklerini kullanarak proletaryayla birleşmeye davet ediyordu: onlarsa, Tarih'e girmek istiyorlardı ama bu kapıdan değil. Sınıflandırılmış, yerli yerine oturtulmuş komünist aydınlar onları çok daha az rahatsız ediyordu. Burjuvalar, Sartre'da, örneğini verdiği kendini aşmaya razı olmaksızın kendilerini görüyorlardı; Sartre, onların dilini konuşuyordu ve bunu, duymak istemedikleri şeyleri söylemek için kullanıyordu. Ona tekrar tekrar geliyorlardı, çünkü o, insanların kendi kendilerine sordukları soruları soruyordu: kaçıyorlardı, çünkü cevapları onlara ters geliyordu.

Hem ünlü, hem aykırı biri haline gelen Sartre, eski tutkularını aşmakla birlikte onlara ters düşen bir ünü de rahatsızlık duymadan kabullenemedi. Gelecek kuşakların beğenisini kazanmayı istemişse de, yaşarken sadece dar bir çerçeveye erişebileceğini sanmıştı: yeni bir olgunun, *oneworld*'ün (tek dünya) ortaya çıkması, onu kozmopolit bir yazar haline dönüştürdü: *Bunaltı*'nın uzun bir zamandan önce başka dillere çevrileceğini düşünmemişti: modern teknikler, iletişimin ve ulaşımın eriştiği hız sayesinde yapıtları oniki dilde yayımlanıyordu. Eski usulde yetişmiş, Beaudelaire'in, Stendhal'ın, Kafka'nın yalnızlıklarında dehalarının gerekli bedelini görmüş bir yazar için bu ün şaşırtıcıydı. Kitaplarının yayılması değerlerinin güvencesi olarak görünmekten uzaktı, o kadar çok ortalama yapıt o kadar çok gürültü çıkartıyordu ki gürültü, neredeyse sıradanlığın bir işaretiydi. Beaudelaire'in içinde kaldığı karanlıkla karşılaştırılınca Sartre'ın üzerine çöken ünün incitici bir yanı vardı.

Bu ünün bedeli ağırdı. Dünya çapında beklenmedik bir dinleyici kitlesine sahip oluyordu: kendini, gelecek yüzyılların okurlarından yoksun kalmış hissediyordu. Sonsuzluk yıkılmıştı: yarının insanları, *Altona Mahkûmları*'nda Franz'ın seslendiği o yengeçlere dönüşmüşlerdi: duyarsız, anlaşılmaz, başkalarından tümden ayrı. Kitapları, okunsalar bile, kendi yazdıkları olmayacaklardı artık: yapıtı kalıcı olmayacaktı. Bu, onun için, şimdiye kadar tümcelerin maskesi altında yaşamayı sürdüren Tanrı'nın gerçek ölümü oldu. Sartre, böylesi bir bütüncül felâkete, gururu sayesinde dayanıyordu. Bunu, Ekim ayında çıkan *Temps Modernes*'in ilk sayısının sunuş yazısında belirtti. Edebiyat onun kutsal kişiliğini elinden almıştı, olsun: bundan böyle, o, mutlak'ı geçici'nin içine yerleştirecekti: kendi

çağının içine kapatılmış olarak, bu çağı sonsuzluğa yeğleyecek, onunla birlikte tamamen batıp gitmeyi kabul edecekti. Bu kararın birden çok anlamı vardı. Çocukken, gençken, Sartre'ın en gözde düşü, hiç kimse tarafından değeri bilinmeyen, ünün mezar ötesinde, ya da gene de biraz tadına varabilmesi için ölüm döşeğinde yıldırım gibi çarpıp sersemlettiği şair düşü idi: gene, başarısızlığın zafere dönüşmesine bel bağlıyordu. Ölçüsüzce, aşırı derecede doyurulmuş, her şeyi kazanırken her şeyi kaybetmişti: her şeyi kaybetmeye boyun eğerken, her şeyin kendisine geri verileceğine dair bir gizli umut besliyordu. *"Gelecek kuşakların reddi, bana gelecek kuşakları kazandıracaktı."*[3]

Diğer yönden, kırk yaşındayken, en gözüpek tutkuları, bir anlamda doyurulmuştu: başarısı ne denli ikircil olursa olsun, Sartre onu hiçbir zaman aşamayacaktı. Yinelemeler canını sıkıyordu: amaçlarını değiştirmek yerinde olacaktı. Edilgenlikten nefret ettiği için, eser vermeyi eyleme yeğlediyse, bunu bir seyir, bir düş, bir kendinden kaçış olarak değil, yapıcılık olarak algılamıştı. Stalag'da *Bariona* ile, işgal altında *Sinekler* ile yapıtın sahip olabileceği canlı rolü keşfetmişti. *Olmak*'dan vazgeçip *yapmak*'a karar verince, yapıtın o andan sonra hep bir çağrı ve başlangıç olmasını istedi. Bu, edebiyatı küçümsediğini ifade etmiyordu, ama, tam tersine, ona onurunu geri verme istencinin bir işaretiydi: eğer edebiyat özü itibariyle tanrısal ise, gelişigüzel kalem oynatarak kutsal bir nesne ortaya çıkarılabilirdi: insani ise, eğlenceye dönüşerek değer kaybetmemesi için insanın onu, yaşamını birkaç parçaya bölmeksizin varoluşu ile birleştirmesi gerekirdi. Bu yüklenme, önünde sonunda, yazarın yazdıklarının içinde, olduğu gibi varolmasıydı.

Sartre'ın aynı anda nasıl hem ikna edebildiği hem de hoşnutsuzluk yaratabildiği onada: makalesi, hâlâ süregelen tutkulu tartışmalar doğurdu. En sessiz inzivaların bile dünya söylentileri ile rahatsız edildiği bu karışık dönemde, okur kitlesi basını edebiyattan, günlük çıkarlarını kültürel beklentilerinden ayıran bu çukuru doldurmaktan başka bir şey istemiyordu: içinde bulduğu bu değişmiş dünyayı tanımaya susamıştı: eğer sanat, bu hiçbir aydının el atmadığı canlı, yakıcı gerçekleri ele alırsa, merakını saygın bir şekilde gidermiş olacaktı. Yalnız, okur, sonsuzluktan

[3]Basılmamış notlar.

vazgeçmek istemiyordu. Okuduğu şey onu, sanat yapıtının hüküm sürdüğü o yüce çevrelere taşımalıydı. Sartre edebiyata, yazgısını insanlığınkiyle birleştirecek kadar saygı duyuyordu: edebiyatı gökyüzünden yere indirmesini kutsallığa saygı göstermemek olarak değerlendirdiler. Tüm alanlarda aynısı sözkonusuydu. Okurlarına önerdiği şey onları zenginleştiriyor ama rahatsız ediyordu: okurları ona minnettarlıktan çok kin besliyorlardı.

Kendi kendimize koyduğumuz kurala sadık kalarak buna çanak tutuyordu: kendini temsil etmeksizin duruma tepki göstermek. Alışkanlıklarını değiştirmedi: otelde ve kahvede yaşıyordu, gelişigüzel giyiniyordu, sosyetik ilişkilerden kaçıyordu; yalnızca evli olmamakla kalmıyordu, yaşamlarımız, ilişkimize klasik bir "serbest ilişki" gözüyle bile bakılmasına olanak tanımayacak kadar bağımsızdı. Eğer Sartre yazar kişiliğinin ardına sığınsaydı bu acayiplikler hoş görülebilirdi. O bunu hiç yapmadı; ve, değişimin şaşkınlığı içinde, en azından yeni konumunu göz önüne alması gerektiğini bile düşünmedi. Bu doğallık ona çok dost kazandırdı. Ama kamuoyu bundan rahatsız oldu. Yazarın çalışmasının ciddiyetini bilmeyen kamuoyu, onun ayrıcalıklarını ancak o Başkası gibi görünürse affeder, bu onun efsane ve putlara olan meylini tatmin eder, kıskançlığını yatıştırır. Ama Başkası, insanlık dışıdır: kendini beğenmişliğin ve önemliliğin gülünçlükleri ünlü yazarın da bir insan, benzer bir varlık olduğunu saklamaya yetmez: o da esner, yemek yer, yürür, bunlar aslında düzmece olduğunun kanıtlarıdır. Yazarı yüce bir konuma, onu daha iyi inceleyebilmek ve onu oraya yükseltmekle ne kadar hata ettiklerine karar vermek için koyarlar. Gene de, yazar oraya sıkıca tutunduğu sürece, uzaklık kötü niyeti bulandırır. Sartre bu oyunu oynamıyordu, halkın düzeyinde kalıyordu: herhangi biriydi. Bu durumda, onun kendi benzerleri olduğunu tesbit ederek Başkası olarak algılamakta inat eden insanlar, onda, yutturmacaların en küstahını görüyorlardı. Bir akşam, Golfe-Juan'dan çıkarken, Sartre'a kötü niyetle dik dik bakıp duran müşterilerden bir bey karısına: "Eh işte ne var ki? O da burnunu siliyor..." dedi. Bütün bu sitemler birbirini güçlendiriyordu. Burjuva âdetlerine uymadığı sürece sadeliği karşısına dikiliyordu. Bu sadeliğin güven

[4] *Yaşayan Merleau-Ponty.*

uyandırmayan bir yanı vardı: elit tabakanın üstünlüklerinin yadsındığını hissedeceği kadar uçta yer alan demokratik inançlar içeriyordu.

44 Sonbaharının o temiz sevgisi çabuk bozuldu. *Varlık ve Hiçlik* üzerine hiçbir ciddi yazı yazılmamıştı ama şimdiden dergilerde, derslerde, konferanslarda düşünürler onu eleştiriyorlardı. 3 Haziran 1945'te *La Croix* tanıtanımaz varoluşçulukta "XVIII. y.y.ın usçuluğundan ve XIX. y.y.ın pozitivizminden daha büyük bir tehlike" gördüğünü yazmıştı. Aşırı sağ, henüz bazı sakınımlarla, kabuğundan çıkmaya başlıyordu: yergi yazılarıyla, dedikodu sütunlarıyla, söylentilerle Sartre'a iftiralar savuruyordu. 1945 Kasım'ında mavi gözlü genç bir çocuk Flore'da Sartre'dan söz etmemi istedi; yeni çıkmaya başlayan bir sansasyon dergisinde. *Samedi-Soir*'da onun üzerine bir makale yazması gerekiyormuş; reddettim; bana, nasıl olsa bu yazıyı yazacağını söyledi; bilgileri benden alması daha iyi olur düşüncesindeydi. Tamam. Ona bilgi verdim. Birkaç gün sonra Sartre'ın üzerine bir çöp tenekesi boşaltılıyordu: güya iğrenç, uçarı felsefesi hasta bir topluma uygun düşüyormuş. Manevi olarak da fiziksel olarak da yalnızca soysuzluğu seviyormuş. Bu çamur atma karşısında şaşırdık. Ama olsun, sonuçta bu insanlar bizi sevemezlerdi; onların hakaretleri karşısında biz de zırhlanmayı öğrenecektik. Boutang kendi kendine Sartre'ın şeytan çarpmış bir insan olup olmadığını sorduğunda, bu bize vız gelecekti. Sartre kendi sınıfından kendisini koparıyordu, o sınıfın da ona gösterdiği hınç doğaldı. Buna karşın, komünistlerinki, ona, bir haksızlık gibi dokundu.

Onlarla birlikte, 1945 Haziran'ında C.N.E.'nin saldırısına katılmıştı ("Bay Sartre," diye sormuştu ona orta yaşlı bir hanım, "size göre cehennem, Başkaları mı? — Evet... — Öyleyse, ben, cennetim" demişti kadın hayran bir gülümsemeyle.) Sartre, *Mise au point*'ının tüm anlaşmazlıkları çözdüğünü sanmıştı: yanılıyordu. *Action*'da yayımlanan bir makalesinde Henri Lefebvre, çok kaba bir tonla Sartre'ı *Varlık ve Hiçlik*'de bir marksist için çok doğal olan şeyleri kanıtlamaya uğraşarak vakit yitirmekle suçladı; yazısında her türlü tarih felsefesinin yolunu kapatıyor ve okurlarından gerçek sorunları gizliyordu. Kanapa *Temps modernes*'in ilk sayısına bir makale verdi. Sartre'a "Benimle birlikte Maublanc'a gelin, Garaudy ve Mougin sizinle konuşmak istiyorlar" dedi. Görüşmenin sabahı sıkıntıyla telefon ederek gelmeyeceğini bildirdi. Sartre Maublanc'a yalnız gitti ve

orada Garaudy ve Mougin onu azarladılar: o bir idealistti, gençleri marksizmden uzaklaştırıyordu: artık hiçbir komünist bizde yazmıyordu. Ama biz genç de onlarla ilişkimizi kopartmamaya çalışıyorduk. Politik açıdan, o aldatıcı birlik, yani direniş, artık yoktu: 1945 Aralık ayında, Malraux bu sözcüğü Kabine'de söylediğinde rahatsızlık duyguları uyandırmıştı, halbuki daha bir yıl önce bu sözcük hemencecik alkışlarla karşılanıyordu. Üç bölüme ayrılan partiden yalnızca Komünist parti ihtilâlci umutları devam ettiriyordu; hiç değişmeden kalan, çağdışı S.F.I.O. yığınlar tarafından artık istenmiyordu. Yetkileri kısıtlı bir Kurucu Meclis için oy veren ülke, bunun ardından seçimlere gittiğinde, bu, komünistler için bir zafer oldu. Amaçlarımız onlarınkilerle aynıydı ve yalnızca onlar bunları gerçekleştirebilirlerdi. Thorez'i de Gaulle ile karşı karşıya bırakan anlaşmazlıkta biz Thorez'in tarafını tuttuk.[5] Marksistlerle ilişkimizi sürdürdük. Merleau-Ponty *Temps modernes*'in Kasım sayısında kendini anlattı; Aralık'ta *Action*, *Ou bien-ou bien* (Ya da-ya da) adlı makalesi ile ona ve aynı zamanda *Confluences*'da varoluşçuluktan sözeden Beaufret'ye sert bir yanıt verdi. 1946 başında, Merleau-Ponty *Action*'a kahramanın modern yüzü konusunda bir yazı verince *Cahiers d'Action*'da ona yanıt olarak "komünistin zamanımızın sürekli kahramanı olduğu" yazıldı. Hervé, Merleau-Ponty'nin *Temps modernes*'de yayımlanan politik gerçekçilik konusundaki bir diğer makalesine saldırdı. Alquié ve Naville Mart'ta *Revue Internationale*'de daha ılımlı bir tonda tartıştılar. Varoluşçuluğa duyulan ilgi azalmadığı için —Vieux-Colombiers'de Beaufret'nin bu konudaki konferansına dinleyiciler akın ettiler— *Action* bir anket başlattı: Kara edebiyata yönelmiş *Kafka'yı yakmak mı gerek?* Neyse ki, soru pek çok okuru ötkelendirdi; yanıtlar arasında yalnızca tek bir evet çıktı. Özel olarak Courtade, Hervé, Rolland, Claude Roy ile karşılaşınca, görünür bir değerbilirlik temeli üstünde neşeyle tartışıyorduk: bu aleni kampanya, bizi yalnızca daha çok kızdırıyordu.

Kuşkusuz, Sartre henüz marksist materyalizmin ve diyalektik düşünün zenginliğini anlamış olmaktan uzaktı; o yıl yayımladığı yapıtlar bunu

[5] Thorez, kendi partisi için üç büyük bakanlıktan birini istiyordu; de Gaulle bunu reddediyordu; bir anlaşmaya varıldı. Ama 22 Ocak 1946'da de Gaulle, sosyalist ve komünist çoğunluklu Kabine'nin hazırladığı Anayasa'yı onaylamadığı için istifa etti.

kanıtlar. Beaudelaire'in *Özel Yazılar*'ına iki yıl önce yazdığı önsöz olgusal bir betimlemedir:[6] orada, Beaudelaire'i bedeninden ve yaşamının öykülerinden yola çıkarak tanıtabilecek ruhçözümsel çalışmanın yokluğu hissediliyor. *Yahudi Sorunu Üzerinde Düşünceler*, olgusal yöntemi sürekli toplumsal araştırmaya başvurma yoluyla yumuşatıyor ve zenginleştiriyor: Yahudi aleyhtarlığı tarihinin somut temelleri eksik. *Les Temps modernes*'de çıkan *Materyalizm ve Devrim* makalesi doğrudan doğruya gelenekçi marksizmi söz konusu ediyordu. Sartre, —bugünkünden daha az geçerli ama aynı ilkelerden esinlenmiş gerekçelerle— bir doğa diyalektiği düşüncesini eleştiriyordu: gücü ve zayıflıkları içinde materyalizmi, devrimci efsane olması yönüyle inceliyordu. Özgürlük fikrine devrimin nasıl zorunlu ve fiili bir yer hazırladığını belirtiyordu. O zaman, düşüncesi birdenbire yön değiştiriyordu çünkü özgürlük-durum ilişkisi konusunda kararsızdı, tarih konusunda daha da beterdi.

Kimi noktalarda marksist doktrinden daha az derin olmakla birlikte kimi noktalarda ondan daha çetin olan Sartre'ın felsefesi bu doktrine kökten karşı çıkmıyordu: Sartre karşılıklı ilişkiler diliyordu. Komünistler bunu reddettiler. Şurası da gerçek ki burjuva kamuoyunun varoluşçuluğu yorumlama biçimi bu düşünün anlamını değiştirdi: kamuoyu burada, —Camus'nün ahlâkçılığında gördüğü gibi— bir yedek ideoloji gördü. Komünistler de aynı şeyi yaptılar. Politik durum onlara bu darkafalılığı zorla mı kabul ettiriyordu? Burada bunun pek önemi yok. Gerçek şuydu ki Sartre ile entellektüel bir ilişki olasıyken, onlar, sağın hakaretlerini kendi paylarına yinelemeyi yeğlediler: çamur ozanı, umutsuzluk ve hiçlik filozofu. Sartre'ı üzen, onu bu şekilde kitlelerin bir düşmanı haline dönüştürmeleriydi. Daha sonraları *"Üne kavuşmak, benim için, nefretin ta kendisi oldu"* diye not etti. Şaşırtıcı deneyim: tüm beklentilerinin ötesinde, Sartre, başkaları için gürültülü bir şekilde varolmaya koyuldu: ama nefret edilecek ve nefret edilen biri olarak. 1945-1946 yıllarında hâlâ bu durumu değiştirmeyi umuyordu: ama artık bunun kolay olacağını düşlemiyordu.

Kendi kendime, sık sık eğer Sartre'a bağlanmamış olsaydım tutumum ne olurdu diye sordum. Uğruna savaştıkları tüm şeylerin korkunçluğu

[6]Bir süre sonra bu yapıt Leiris'in önsözü ile yayımlandı. Sartre'ın bütünlüğünden yola çıkarak bir yaşamın dönemlerini anlatmak niyeti, onu şiirin karakterinin değerini bilmemekle suçlayan eleştirmenlerin —Blanchot dışında— gözlerinden kaçtı.

nedeniyle kuşkusuz komünistlere yakın olurdum; bununla beraber, hakikati, onu özgürce aramayı şart koşmaktan vazgeçemeyecek kadar çok seviyordum: hiçbir zaman Komünist Parti'ye girmezdim; nesnel önemim Sartre'ınkinden daha az olduğu için, bu tutumun zorlukları yumuşamış olurdu, ama onunkine benzerdi. Yani kendimi onunla tam bir uyum içinde buluyordum. Yalnız, komünistlerin kınadığı, hakaret ettiği, açığa vurduğu kişi ben olmadığım için, düşmanlıklarının hedefi benim kişiliğim olmadığı için, bunları hafife almaya meyilliydim; Sartre'ın bu tutumu yenmek için gösterdiği inat beni şaşırtıyordu: zaman zaman sabırsızlığını kışkırtıyordum. Kimi kez de tersine, bir karşılaşma ya da okuduğumuz bir şey nedeniyle, entellektüel kuruntularımızı ayaklar altına alarak Komünist Parti'ye girmiş olmamız gerekip gerekmediğini kendi kendime soruyordum. Sartre da kimi zaman benimkilerle örtüşen, kimi zamansa örtüşmeyen kararsızlıklardan geçiyordu. Çok tartışıyorduk.

Ben hiçbir zaman edebiyatın kutsal karakterine inanmamıştım. Tanrı, ben ondört yaşımdayken ölmüştü ve hiçbir şey onun yerini almamıştı: mutlaklık, sonsuza dek kaybolmuş bir ufuk gibi, yalnızca olumsuzlukta vardı. Ben, Emily Brontë ya da George Eliot gibi bir efsane olmayı dilemiştim; ama gözlerimi bir kez kapatınca, bu düşlere kuvvetle tutunacak hiçbir şey kalmayacağından son derece emindim. Ben, kendi zamanımla birlikte yokolacaktım, çünkü ölecektim: ölmenin iki biçimi yoktur. Hayattayken çok kişi tarafından okunmak, değer verilmek, sevilmek istiyordum. Gelecek kuşaklar umurumda değildi. Ya da hemen hemen öyle.

Yazarlık yaşamıma alışmıştım, artık bu yeni kişiye bakıp da "bu benim" diye düşündüğüm olmuyordu. Ama adımı gazetelerde görmek beni eğlendiriyordu ve bir süre, etrafımızda dolaşan söylentiler, "tam Paris çehreli" rolüm beni oyaladı. Bazı yönlerden de hoşuma gitmiyordu. Bana "büyük Sartre'cı" ya da "Notre Dame de Sartre" denildiği zaman alınganlıktan bunalmıyordum, gülüp geçiyordum: ama kimi erkeklerin bakışları beni yaralıyordu: bu bakışlar, varoluşçu, bundan ötürü yoldan çıkmış kadına, yani bana, sefih bir suç ortaklığı sunuyorlardı. Dedikodulara konu olmaktan, ilgi odağı olmaktan tiksiniyordum. Neyse, o zamanlar kötü niyet beni pek az incitiyordu ve taze ünümden yararlanıyordum. Ünüm beni şaşırtmıyordu: kurtuluşun dünyayı değiştirirken benim yaşamımı da değiştirmiş olması bana doğal geliyordu. Bunu

abartmıyordum da: Sartre'ınkine oranla pek cılızdı. Bu mesafeyi bir çekemezlik duygusuyla ölçmüyordum, çünkü ona. onu kıskanmayacak kadar çok bağlıydım, ve ayrıca bu farkı da doğru buluyordum. Daha fazla ün biriktirmiş olmayışıma yerinmiyordum bile: ilk kitabım henüz iki yaşındaydı, daha çizgi çekmek zamanım gelmemişti. Gelecek benimdi, ona güveniyordum. Beni nereye kadar götürecekti? Yapıtımın değeri üzerine, gelecek için olduğu kadar şimdiki zaman için de kendime soru sormaktan kaçınıyordum: ne kendimi hayallerle avutmak, ne de belki de acımasız olabilecek bir aklıbaşındalığın tehlikelerini göze almak istiyordum.

Sonuçta, Sartre'ın aksine, ne toplumsal gerçekliğim içinde, ne de yazar olarak kendimi konu etmiyordum. Bu inzivanın bedelini yeniyetmelik çağımda ödemiş olduğum için, kendimi, varoluşun serabına ondan daha az kaptırmış olmakla böbürlenebilirdim; aynı zamanda kendimi, nesnel varoluşumla yüz yüze gelmeyi reddettiğim için kınayabilirdim de; şu bir gerçek ki, şüpheciliğim, benim, Sartre'ın boğaz boğaza geldiği güçlükleri atlatmama yardım etti. Bu kaçış karakterimden ötürü kolaylaşıyordu. Her zaman için, içinde bulunduğum andan ondan daha çok zevk almıştım. Tüm vücut zevklerini, zamanın rengini, gezintileri, dostlukları, gevezelikleri, ve öğrenmeyi ve görmeyi seviyordum. Ayrıca, onun gibi üne doymuş olmaktan uzak olduğum için, umutlarıma sınır tanımıyordum: ben bıkkın değildim, doygundum. Koşullar da, her gayrete, en ufak bir başarıya, beni kamçılayan bir yankı sağlıyorlardı; işler ve onları yerine getirme olanakları sunuluyordu. Şimdiki zaman ve onun yakın ufukları bana yetiyordu.

Bir süre için dergi beni kendine bağladı. Sartre'ın ününün ve Bağlılık kuramının[7] yol açtığı tartışma sayesinde derginin çok sayıda okuyucusu oldu: dergi, kendini tanımayı arzu eden bir çağı yansıtmaya çalışıyordu ve başarısı sürüp gitti. Uzun süre N.R.F.'ı yönetmiş olan Paulhan bizi yüksek bilgisinden yararlandırıyordu: genellikle sayfa düzenlemesi işini o üstleniyordu: bana da bunun usülünü öğretti. *France libre* (Özgür Fransa) ile deneyim kazanmış olan Aron da bize teknik öğütler veriyordu:

[7] İnsanın toplum olaylarına bağlanma zorunluluğu, bağlandığı bir ideoloji bulması gereği. —çev.

Temps Modernes'in gidişini çok yakından izliyordu: sanırım, Sartre'ın bu dergiyle uzun süre ilgilenecek kadar sabrı olmayacağını ve kendisinin bu mirasa konabileceğini hesaplıyordu. Özellikle politik bölümle ilgileniyor ve komünizm yandaşı makaleleri reddetmek için daima ustaca gerekçeler buluyordu. Analiz açısından mükemmel, öngörü açısından berbattı: M.R.P. için bir zafer ve S.F.I.O. için bir tokat olan seçimlerin arifesinde sosyalistlerin zafer kazanacağını ilân etti. Leiris şiir bölümünden sorumluydu ve zevklerimiz ender olarak uyuşuyordu. Komite sık sık toplanıyordu ve sert tartışmalar oluyordu.

Bu derginin Sartre için ne ifade ettiğini söyledim. Bu dünyada her şey, her şeyi gösteren bir işarettir: bizim özgünlüğümüz, önemsiz ve açınlayıcı olayları aramamızdı. Diğer yandan, metinlerin seçimiyle, makalelerin yönlendirmesiyle, çağdaşlarımızı etkilemeyi umuyorduk. Ayrıca, bizim için, elimizin altında, beklemeksizin sabırsızlıklarımızı, sürprizlerimizi, katılımlarımızı bildirecek bir araç olması çok yararlıydı. Bir kitabın yazılması uzun sürer, o dönemde basılması da uzun sürüyordu; bir dergide uçup duran güncelliği yakalayabilirsiniz: dostlarınıza neredeyse mektuplaşmadaki kadar hızla seslenebilir, düşmanlarınızı çürütebilirsiniz. Öfke verici bir makale okuyordum ve hemen kendi kendime: "Yanıt vereceğim buna!" diyordum. *Temps Modernes*'e verdiğim denemeleri işte böyle yazdım. Bu için için kaynayan, yeni yollar arayan yeniden doğuş döneminde, durmadan ortaya çıkan sorular, yanıt verilmesi gereken meydan okumalar, düzeltilmesi gereken hatalar, yokedilmesi gereken anlaşmazlıklar, reddedilmesi gereken eleştiriler vardı. Pek az yapıt, pek az dergi yayımlanıyordu: bizim entellektüel atışmalarımızda, aile kavgalarının samimiyeti, ivediliği ve sıcaklığı vardı.

Yararsız Ağızlar'ın oynandığını görmeyi çok istiyordum. *Gizli Oturum*'un genel provasında, alkışların gürültüsü beni coşkulandırmıştı: bu, bir kitabın yarattığı dağınık uğultudan çok daha gerçek, çok daha başdöndürücüydü. Camus'nün okuduğum zaman beni pek duygulandırmamış olan *Caligula*'sını izlemiştim: Gérard Philippe oyuna olağanüstü bir güzellik katmıştı. Ben, kendiminkinin de onu olduğundan güzel hale getirecek bir değişime uğramasını diliyordum. Ve sonra, hâlâ seraplara kapılıyordum: metronun fayansları üstüne yazılacak adım, bir tiyatro

yazarının adı olacaktı ve o yazar da ben olacaktım. Vitold, Carrefour tiyatrosunu yöneten Serge ile buluşmamı önerdiği zaman, koşa koşa gittim.

On yıl önce Rouen'da, bütün kalpleri peşinden sürükleyen hoş bir genç adamdan sözedildiğini duymuştum; üçüncü sınıf öğrencilerimin en güzeli ile evlenmişti; adı Serge idi; oydu. Olga onu tanıyordu; onu yeniden görünce: "Serge, siz misiniz!" diye bağırdı. "Eh, evet" diye yanıtladı Serge hafif bir özür tonuyla. Yaşlanmıştı, şişmanlamıştı ve saçı epeyce dökülmüştü. Boşanmış ve Catherine rolüyle uğraşan Jacqueline Morane ile evlenmişti. Jacqueline'in alımlı bir havası ve güzel bir sesi vardı. Serge oyunumu sahnelemeye karar verdi; provalara henüz başlanmıştı ki, bana, ara vermeye mecbur olduğunu söyledi: parası yoktu, acaba ben bulabilir miydim? Bu kolay değildi. Kâğıtsızlıktan kitaplar ancak beşbin tane basılabiliyordu; olağan gelirimiz bize ancak rahat bir yaşam sağlıyordu, o kadar. Tam kaybettiğimi sanıyordum ki, hiç beklenmedik bir anda, talih yüzüme güldü.

Yılın başında Néron[8] Fresnes'den çıkmıştı ve onu birkaç kez Lipp'in yerinde, Flore'da, Deux Magots'da görmüştüm. Şu ya da bu şekilde *Temps Modernes*'de çalışmak istiyordu ama ona verecek bir işimiz yoktu. "Bu durumda, tek çıkış yolum yazmak" diyordu bana: gösterdiği yazıların yavanlığı hiçbir umuda yer bırakmamıştı. Gene de bana sanatkârane bir biçimde son intihar girişimlerinden birini anlattı: birbiri ardından yutulan yüz aspirin tabletini kusmakla sonuçlanan bu işlemin yavaşlığını, içdaraltıcılığını. Uyku ilâçları ile başka denemeler de yapmıştı. Her seferinde kendisine bir açık kapı bırakıyordu, ama genç de azımsanmayacak tehlikeleri göze alıyordu. Bana "Bu ne bir oyun ne de bir komedi" diye anlatıyordu. "Yaşama da ölüme de kayıtsız bir durumda oluyor insan: ölüme de şans tanıyorsun."

Bir Ekim sabahı Flore'un kapısını çaldı: "Paraya gereksiniminiz olduğunu biliyorum" dedi bana. Kuşkusuz bunu zaman zaman görüştüğüm René'den öğrenmişti. Masanın üstüne bir tomar para koydu: yüz bin frank; o dönemde bu çok büyük bir meblağdı: "Korkmayın, bunlar benim. Kanuna uygun biçimde kazandım onları." René bana onun iyi bir iş bulduğunu söylemişti, işini yürütmesini öyle iyi bilirdi ki buna pek şa-

[8] Bakınız: *Olgunluk Çağı*.

şırmamıştım: felâkete uğrayan bölgelerin yeniden yapılanması ile ilgili bakanlığa bağlanmıştı ve ayrıntılı gider listelerini kontrol ediyordu. *Yararsız Ağızlar*'a parasal destek vererek, Sartre'a oynadığı tatsız oyunu bir ölçüde bağışlatacağını umuyordu. Parayı hemen Serge'e götürdüm.

Ertesi sabah saat yedide kapım vuruldu: "Polis!" İki polis memuru odama girerek onlarla birlikte Quai des Orfèvres'e gitmemi istediler: yataklıkla suçlanıyordum, yüz bin frangı iade etmeliydim. Giyindim, koridorun öbür ucuna Sartre'a haber vermeye koştum: gidip bu meblağı Gallimard'dan ödünç isteyecekti. Kafamız karışmıştı. Néron gene ne dolaplar çevirmişti? Niçin beni de işin içine sokmuştu? Ne olursa olsun, ben hataliydim: hükümet ayrıntılı gider listelerini ünlü bir dolandırıcıya kontrol ettirmezdi; oyunumun sahnelenişini görmek için duyduğum arzu, düşünme yetimi bulanıklaştırmıştı.

Quai des Orfèvres'de beni masalar ve banklarla döşeli büyük bir salona oturttular. Yanımda iş getirmiştim ve üç dört saat boyunca yazdım durdum. Müfettişler gidip geliyorlar, sanıklar getirip sorguluyorlardı: sandviç sepetleri gelip gidiyordu: iki sorgu arasında yiyorlar ve gevezelik ediyorlardı. Öğlene doğru, içlerinden biri kendisini izlememi söyledi; beni, Sartre'ın parayı teslim ettiği bir sorgu hakiminin odasına aldı, o da bizden birer imza istedi. Ertesi gün tüm basın bu serüveni yorumluyordu. Bir gazeteci, yazısına şu ustaca düşünülmüş başlığı attı: "Adaşı kadar zalim Néron, varoluşçuları aynasızlara teslim etti."

Néron durumunu açıkladı. Yasalara aykırı biçimde beyanda bulunduklarından kuşkulanılan felâketzedelerin adlarını buluyordu —nasıl bulduğunu söylemedi—. Sahte belgelerle onları ağır para ve hapis cezaları ile tehdit ediyor, sonra da sus payına razı olabileceğini ima ediyordu. Henüz ayrıntılı gider listelerini düzenlememiş olan kimi felâketzedelere de sahtekârlığı bizzat öneriyordu: bir kadeh içki bunları onaylamaya yetecekti. Bu kez de kurbanlarının suç ortaklığının onu cezadan koruyacağını düşünüyordu: gene de, oyun ortaya çıktı. Sahtekârlık yapmamıştı: yalnızca dolandırıcılıktı yaptığı, çünkü resmi belgeleri aynen taklit etmekten kaçınmış, üstlerindeki üç renkli bandın konumunu değiştirmişti. Hiç ummadığı bir zamanda korkutulunca, geri ödeme yapması için sıkıştırılınca, kârını boşa harcamış olmaktansa sanatsal bir işe yatırmış olmayı yeğlemiş ve beni bu nedenle işin içine sokmuştu: en azından bana

söylediği buydu. Hapiste çok kalmadı; onu tekrar gördüm, ama seyrek olarak. O olaydan sonra sadece ufak tefek işler çevirdi. Zaman zaman ölümü sınıyordu. Bir gün, başarısızlığa uğramamaya karar verdi. Onu otelinin odasında, göğsünde René'nin fotoğrafıyla, aşırı dozda prüsik asitten bir anda ölmüş, yatağında yatarken buldular.

Yararsız Ağızlar sahnelendi. Provalara katılıyordum; tümcelerimin canlı sesler haline dönüşmeleri beni o denli kendimden geçiriyordu ki her şey bana mükemmel görünüyordu. Tek bir noktada düş kırıklığına uğradım. Bir düzeneğin şimşek hızıyla bir tablodan diğerine geçmeye olanak tanıyacağını sanıyordum; herbiri hazırlanmış birer çerçeve içinde kapalı kaldı; tiyatro zengin değildi, makinist eksiği vardı: Sartre piyesin "akışını" görmeye geldiğinde, değişimlerin yavaşlığı onu endişelendirdi; bana, oyun anında bunların daha hızlı olacağına dair güvence verdiler. Ama son provanın yapıldığı öğleden sonrasında, sinir bozucu beklemeler gösteriyi böldü ve rahatsızlığımı artırdı; ben, samimi bir çerçeve içinde, zararsız bir oyunla eğlenmiştim; birdenbire, tanıklar, yargıçlar, bu oyundan, kendimi sorumlu tuttuğum bir kamu olayı yaratıyorlardı; onları ben davet etmiştim, benim kalemimden çıkan sözcükler onların kulaklarına bulaşıyordu; ölçüsüzlüğümden utanıyordum; aynı zamanda, bakışları benimkilere yapışıyordu, görüşüm bulanıyordu. Varoluşçuluktan fazla saflıkla esinlenmiş birkaç replikte arkadaşlarım birbirlerine göz kırptılar. Sert yargılarını pek az esirgeyen Genet'nin yanına oturmuştum. Bana: "Tiyatro bu değildir! Hiç değildir!" diye fısıldadı. Acı duydum. Gene de, perde inince beni kutladılar, güvenim tekrar yerine geldi. Genel prova gecesi, bir perde deliğinden salonu gözetlerken sıkıntılı, ama iyimserdim. Arkadaşlar beni gene yüreklendirdiler; bana da insanlar fena alkışlamıyorlarmış gibi geldi. Bir piyes, bir kitap gibi hareketsiz değildir; benim yüzümden birçok insana yeni birşeyler olmuştu; sahneye koyana, aktörlere, makinistlere; mutlu birşeyler diye düşünüyordum. Gégé'nin dairesinde bir akşam yemeği düzenlemiştim, davetlilerim çok neşeliydi, viskinin de yardımıyla kendimi tam anlamıyla coşkulu hissettim. Jacques Lemarchand beni bir kenara çekti: bu donmuş tabloları, ölü zamanları esefle karşılıyordu ve ayrıca pek azı dışında oyuncuları yetersiz bulmuştu; oyunun meziyetleri seyirciye ulaşamıyor, kötü tarafları ise fazlasıyla

ulaşıyordu. Onun hoşgörüsünü bildiğim için güvenimi kaybettim. Daha az dostcanlısı olan eleştirmenler ne düşüneceklerdi?

Günlük gazeteler hemen hemen oybirliği ile beni çok sert biçimde eleştirdiler; bu oldukça hoyrat bir düş kırıklığı oldu. Haftalık dergiler daha az düşmanca davrandılar: birkaç sıcak savunucum bile oldu: bana iki makale ayıran Philippe Hériat, Comeille tiyatrosundan sözeden *Lettres françaises*'in eleştirmeni, *Terre des hommes*'unki, *Action* oyunun ahlâkını kötülüyor ama, genelde iyi şeyler söylüyordu. Sözlü eleştiriler pek fena değildi: birkaç hafta boyunca seyirci geldi. Ama soğuklar başladı; tiyatro çok kötü ısıtılıyordu: yeri de iyi değildi: zaman zaman, açıklan geçen metronun sesi oyuncularınkini bastırıyordu. Gelir düştü: elli kadar gösteriden sonra tiyatro kapandı. Bu başarısızlığı kolayca hazmettim. Oyunum üstünde çok fazla yanılgıya düşmüş olmasam da, bütün şansını kullanamadığını düşünüyordum. Onu beğenen kimseler olmuştu: kuşkusuz onlara, oyunumu beğenmeyenlerden daha çok itibar ediyordum. Hepsinden önemlisi, uğraşlarım beni pişmanlıklarla oyalanamayacak kadar, ileriye çekiyordu.

Combat tarafından röportaj için Amerika'ya gönderilmiş olan Bost döndü: etekleri zil çalıyordu. Lise bir Amerikalı askerle nişanlanmıştı ve A.B.D.'ne onun yanına gitmeye hazırlanıyordu; geleceğin kendisine kapalı olduğu ve karnının doymadığı Fransa'dan bir an önce gitmek için telâşlanıyordu. Sartre da New York'a yeniden gidecekti. Ocak ayında, orada kocasından yarı ayrı bir kadınla tanışmıştı, parlak konumuna karşın kadın yaşantısından pek hoşnut değildi; birbirlerinden hoşlanmışlardı, hem de çok. Benim varlığımdan haberdar olan kadın, Sartre Fransa'ya döndüğünde birbirlerini unutmalarına karar vermişti; Sartre buna razı olamayacak kadar bağlıydı ona: Paris'ten ona yazmış ve kadın da yanıt vermişti. Onu yeniden görmek için kendisini Amerikan üniversitelerine davet ettirmişti, 12 Aralık'ta bir *Liberty ship*'e binerek yola çıktı.

Paris'ten ayrılmayı çok isterdim. Yiyecek sıkıntısı devam ediyordu: gitmeyi alışkanlık haline getirdiğim küçük lokantalarda doya doya yiyemiyordum. Çalışmak için nereye yerleşeceğimi bilemiyordum: odamda üşüyordum; Florc'da beni çok tanıyan vardı; büroları Gallimard yayınevinin içinde bulunan *Temps modernes*'in kuruluşundan beri hemen

yakındaki Pont-Royal barının müdavimi olmuştuk; bu altın yaldızlı bodrumda ortam tılık ve sakindi: ama masa görevi gören o fıçıların üstünde de yazı yazılmıyordu. Bacağımda, beni birkaç gün hareketsiz bırakan bir kızılyara çıktı. Fransız Birliği beni Tunus ve Cezayir'de konferanslar vermeye çağırdı ama bu kez kültürel ilişkiler bölümü yolculuğumu kolaylaştırmadı: Tunus'a zaten seyrek giden gemilerde, uçaklarda hiçbir zaman benim için bir yer bulunamıyordu.

Karamazov Kardeşler'in genel provasına gittim: Vitold Ivan'ı oynuyordu. Dufilho Smerdiakov'u, Casarès çok sevimli bir Groutchenka idi. Camus'yü oldukça sık görüyordum. Bir akşam, birlikte Lipp'de yemek yiyip kapanıncaya kadar Pont-Royal barında içtikten sonra, bir şişe şampanya satın aldı, Louisiane'da sabahın üçüne kadar konuşarak bunu bitirdik. Kadın olduğum için —yani, o feodal bir yapıda olduğu için, eşiti olmadığımdan— bana içtenlikle açıldığı oluyordu: bana defterinden sayfalar okutuyor, özel sorunlarından sözediyordu. Sık sık onu düşündüren bir konuya dönüyordu: günün birinde gerçeği yazmak gerekecekti! Olay şuydu: onda, yaşamı ile yapıtı arasındaki çukur, başkalarınınkine oranla daha derindi. Birlikte çıktığımız zaman, gece geç vakitlere kadar içip, konuşup gülerken, komik, sinik, biraz züğürt, sohbetinde oldukça açık saçıktı; heyecanlarını açığa vuruyor, içgüdülerine boyun eğiyordu; sabahın ikisinde bir kaldırımın kenarına karların içine oturabilir ve dokunaklı bir şekilde aşk üzerine düşüncelere dalabilirdi: "Seçmek gerek: sürüyor ya da yakıyor; felâket şu ki, aynı zamanda hem süregidip hem de yakmıyor!" Kendini yaşama ve zevklerine "aç bir şiddetle" verişini ve o büyük inceliğini seviyordum: Bost savaş muhabiriyken, Camus ondan her haber alışında Olga'ya telefon ederdi. Bununla beraber onu, gazete içinde kendini beğenmiş ve kırıcı olmakla suçluyorlardı. Ciddi tartışmalarda içine kapanıyor, kendini kasıyor, gereksizlere soylu cümlelerle, yüksek duygularla, kibarca yönlendirilmiş yüksek ötkelerle karşı koyuyordu. Eline kalemi alınca, neşeli gece arkadaşımızdan hiçbir şey bulamadığım, gerginlik içindeki bir ahlâkçı olup çıkıyordu. Herkesin bildiği yüzünün özel gerçekliğine hiç uymadığının bilincindeydi ve kimi zaman da bu onu rahatsız ediyordu.

Paris'te sıkıntı çekmekten usanarak kayak yapmak için Megève'e gittim: Chalet Idéal-Sport'a kavuştum. Sabah gözlerimi açtığımda yüksek

karların beyazlığını ve başka bir çağın anılarını yeniden bulunca duygulandım. Çünkü, şimdi hepsi eski olan ve bu geriye bakışın, üstlerinden yüksekten uçarak aşılan engebelerin ezildiği gibi ezdiği tüm o zamanların içinde belleğim, eşit olmayan derinlikleri ayırdediyordu: hâlâ taze ve şimdiden yabancı olan geçmiş, onu şaşırtıyordu. Sartre'a "Altı yıl önce, size buradan yazıyordum, ve savaş vardı, Bana altı yıldan çok daha uzakmış gibi geliyor. Kendimi ötede, sanki ikinci bir yaşamda gibi hissediyorum; artık ne kendimi, ne de öncenin dünyasını pek iyi tanıyamıyorum. Ama, anılar var, bu ilk yaşamın sizinle birlikte olan anıları. Çok tuhaf bir etki yapıyorlar, biraz içdaraltıcı, bugünle aralarında ilgi kurmak o denli güç ki." diye yazıyordum.

Başkaları da vardı; Bourla'nın arkadaşı, Sartre'ın eski bir öğrencisi olan Lefèvre-Pontalis karısıyla birlikte Mont d'Arbois'nın yamacında küçük bir otele yerleşmişti; kısa süre sonra Bost, Olga ve Wanda ile birlikte Idéal-Sport'a geldi; Olga ve Wanda kayak pistlerine çok ender çıkıyorlar, güneş banyosu yapmayı yeğliyorlardı. Salacrou başımın üstünde, *Chez ma tante*'da kalıyordu. Hepimizden çok daha iyi kayak yapıyordu ama sık sık bizimle bir kadeh içki de içiyordu. Sabah erken, henüz teleferikler uyurken ve dağ ıssızken, sessizliğin ve soğuğun içinde tek başıma Saint-Gervais'ye indiğim oluyordu. Ama genelde, öğleden sonraları çıkıyordum; öğle yemeğinden önce, engin, pırıltılı bir manzara içinde *Tüm İnsanlar Ölümlüdür* üzerinde çalışıyordum. O güne kadar, işi ve oyunu karıştırmakta çok ileri gitmiştim; bu bileşimden çok keyif alıyordum. Paris'in çalkantısından sonra, dağ kulübesinin sessizliğinin tadına varıyordum. Sartre'a: "Bana bakan ya da benimle konuşan bir kimse olmadığı için kendimi o kadar iyi hissediyorum ki!" diye yazmıştım. Gene de otel yöneticisi kadın Bost'a: "Ama Mlle. de Beauvoir çok ünlü; bir yığın insan bana onun gerçekten Beauvoir olup olmadığını sordular: aynı şey M. Salacrou için de geçerli." deyince çok gururlandım.

Sonunda bir telgraf, üç gün sonra Marignane'dan kalkacak bir uçakta bana yer ayrıldığını bildirdi; aceleyle Paris'e döndüm; kent bana çok kasvetli geldi. Sartre'a: "Paris buz gibi, otel ısıtılmıyor, ve söylendiğine göre yiyecek hiçbir şey yok. Sabah dokuzdan önce ortalık aydınlanmıyor ve elektrik de yok; tüm barlar saat onda kapanıyor; insanlar iç karartıcı, çekilmez bir sıkıntı" diye yazdım. Beni Pas des Lanciers'ye götüren trene

neşeyle bindim, oradan da bir otobüs beni havaalanına götürdü: sabahın erken saatleriydi. Biraz ürküyordum: ilk kez uçağa binecektim: ama benim için hâlâ ve yeniden ilk'ler olmasından o kadar mutluydum ki!

Heyhat! Birisi benim yerimi çalmıştı ve bir sonraki uçak üç gün sonraydı. Beş param yoktu, yağmur çiseliyordu. Tunus'ta beni bekliyorlardı ve sabırsızlık şaşkınlığımı şiddetlendiriyordu. Yalvardım: pilotlar yumuşadılar: beni kabinde kendi aralarına oturttular: gökyüzünün böylesi bir kutsamasını hiç hayal bile etmemiştim. Sağda, solda, önümde, sonsuza kadar Akdeniz parlıyordu, ona gökyüzünden bakmak bana bir mucize gibi görünüyordu. *Diyorduk ki: bir gün, zengin olunca, Londra'ya uçakla gideriz: ama söylendiğine göre yol boyunca hasta oluyormuş insan ve zaten hemen hemen hiçbir şey görünmüyormuş.* Korsika dağlarının üzerinden, tırmanmak için hiç çaba göstermeden geçtim: insanları, koyunları seçebildim. Ve Sardunya, denizin mavisi üzerinde çocukluk atlaslarımdaki kadar net olarak belirdi. Birdenbire kerpiç evler, düz damlar, palmiyeler, develer göründü: Afrika ve benim ilk yere inişim.

Havaalanında beni hiç kimse beklemiyordu; daha iyi; bu beklenmedik özgürlük, bu tanınmazlık pek hoşuma gitti: Paris'in boğuculuğundan sonra kapalı çarşıların, eskiden Tétouan'dakiler kadar ferahlatıcı bir serinlikleri vardı.

Ertesi gün, Fransız Birliği'nin temsilcisi M.E. beni ele aldı; karısı Kay Francis'e benziyordu. Beni Tunisia Palace'a yerleştirdiler; otomobille Kartaca'da, Hammamet'de dolaştırdılar. Sidi Bou Said'de, muhteşem bir panoramayı ve denizi keşfetmek için on adım yürümek gerekiyordu: Benda'yı da getirmişlerdi, arabadan inmeyi reddetti: "ben gözümde canlandırıyorum, canlandırıyorum..." dedi. Böyle bir kayıtsızlığın bana hiçbir zaman egemen olmamasını diliyordum.

Ben bundan çok uzaktım. Konferanslarıma ya da zorunlu toplumsal olaylara ayırmadığım her saati gezintilerle geçiriyordum. Tek başıma Dougga'daki Roma harabelerine gittim; evsahiplerim endişelendiler: bir yıl önce bir kadın öğretmen o yolda tecavüze uğramış ve boğazı kesilmişti. Ertesi günkü gezintim için bana Tunus'un hemen yanındaki Gramat'yı önerdiler; deniz kıyısında küçük bir otel ve yemekten sonra elime bir kitap alarak uzandığım güneşli kum tepecikleri vardı.

Uyudum, ve uykuyla uyanıklık arasında "Hayret, bu kumların arasında kediler de var!" diye düşündüm; gözlerimi açtım: kedi değil ama çok pis bir ihtiyar Arap kamıma oturmuştu: kumun içindeki küfesinin yanında, bir bıçak. "Boğazımın kesilmesindense tecavüze uğramak" dedim kendi kendime, ama dehşetten bayılacaktım. Adamı iterken, laf kalabalığı yapıp para önerdim; duraksadı: çantamı avuçlarına boşalttım ve var gücümle kumlardan aşağı koştum; neyse ki paramın çoğunu Tunusia Palace'ta bırakmıştım. Otel yöneticisi kadına yaşlı bir serseriye rastladığımı söyledim; onu tanıyordu: meyve sebze hırsızıydı: bıçağını kuşkonmaz kesmek için kullanıyordu. Sanırım benim üstüme fırsatı kaçırmamak için yürümüştü.

Tunus'ta keyifli bir tatil yaptım; E.ler beni en güzel lokantalara götürüyorlardı. Bir akşam, Désir kursundan bir arkadaşımın erkek kardeşi olan mimar Bernard Zherfuss'de yemek yedik: evliydi. Psikolojide ilerlemeler kaydetmiştim; mükemmel sakınımlarına karşın, bana sanki onunla Madam E. arasında elle tutulmayan birşeyler varmış gibi geldi. Bir iki yıl sonra her ikisinin de boşanıp birbirleriyle evlendiklerini duyacaktım.

E.ler Fransa'nın Tunus'daki politikasını beceriksiz buluyorlardı; Fransız ve müslüman burjuvazisi arasında bir yakınlaşma olmasını arzuluyorlardı. Onların evinde, Paris modasına göre giyinmiş, taranmış, parfümlenmiş Tunuslu kadınlarla tanıştım: çarşafı yalnızca sabahları pazara giderken giyiyorlardı; özgürlüğe susamışlardı. Erkekler arasında gençler onlarla hemfikirdi; babaları tarafından kendilerine bilgisiz ve uyuşuk karıların dayatılmasından acı duyuyorlardı. Fransız-Tunus sorununun bütünü üstüne kimse beni bilgilendirmedi, ben de ısrar etmedim. Serüven şeytanı gene kanıma girmişti. Tunus'u keşfetmeye ve Sahra'dan Cezayir'e çıkmaya hazırlanıyordum. Ulaşım araçlarının düzensizliği bu girişimi tehlikeli kılıyordu, bu da beni daha çok baştan çıkartıyordu.

Sousse, Sfax, büyük Roma sirki El Djem, Kairouan, Djerba: oralara kolayca, trenle, otobüsle ve vapurla gittim. Djerba'da Ulysse, Pénélope'u ve Ithaque'ı unutmuştu: ada, efsanesini hakediyordu. Burası alacalı otlarla döşenmiş serin bir meyve bahçesiydi: palmiyeler, parlak doruklarıyla, çiçek açmış ağaçların sevecenliğini koruyorlardı: deniz bu bahçeyi şiddetle kırbaçlıyordu. Otelde yalnızdım ve otel yöneticisi kadın beni şımartıp duruyordu. Bana, geçen yaz müşterilerinden birinin, küçük bir İngiliz

kızın her gün ıssız sahilde uzun güneş banyoları aldığını anlattı; bir gün yemeğe yüzü allak bullak olmuş halde gelmiş, elini yemeklere sürmemiş. "Ne oldu?" diye sormuş yönetici; genç kız hıçkırıklara boğulmuş: onu günlerdir gözetleyen üç Arap, sırayla ona tecavüz etmişler. Yönetici bana: "Onu teselli etmeye uğraşıyordum, Matmazel," dedi, "ne yapalım, bu yolculuk, yolculuk bu, diyordum, sakinleşin." Ama kız akşam valizlerini toplayıp gitmişti bile. Kuşkusuz, burada ırza geçme bir efsane değil diye düşündüm; o kadar çok erkek öyle bir yokluk içinde yaşıyor ki evlilik, dolayısıyla kadın onlara yasaklanmış: içleri çekiyor; müslüman kadınların çarşaflarına ve sakınımlı yaşamlarına alışık oldukları için, kumların üstüne yarı çıplak uzanmış bir kadın kendisini sunan, yani sahip olunabilecek bir kadın anlamına geliyor. Bunun üzerine hemen ertesi gün kasabaya panayıra gitmek için, yöneticinin erdemleri konusunda güvence verdiği bir ihtiyarın eşliğini kabul ettim.

Yolculuğumu sürdürmek için askeri taşıt araçlarından yararlanmam gerekiyordu; Médenine'de durdum ve "gorfa" adı verilen şu kubbeli ve birbirine yapışık garip tavanaralarını gördüm: kaptan bir gün sonra bir kamyonun beni Matmata'ya götüreceğine söz verdi: Tataouine'e gitmek üzere bir otobüse bindim: bu korkutucu ad beni çekiyordu. Otobüsten indiğimde, tam takım kıyafetli bir sipahi bana büyük bir nezaketle kendisini izlememi söyledi. Beni, masmavi gözlü sakallı bir Bretanya'lı olan A.I.'lerin kumandanının oturduğu halılar ve yastıklarla döşeli villaya götürdü; Médenine'den ona benim ziyaretimi haber vermişlerdi ve onun bölgesinde yalnız ve yayan yola çıkmam söz konusu değildi: bu, Fransa'nın saygınlığına darbe vurmak olurdu. Eşlikle ve jiple dolaşabilecektim. Tamam. Beni, diğer A.I. subayları ile birlikte yemek yediği masaya buyur etti, masada bir de doktor kocası başka yerde olan bir kadın doktor vardı: bu kadın beni, ağzının ve şakalarının aşırılığı ile şaşkına döndürdü, erkek misafirler bunları utançlı kahkahalarla karşılıyorlardı: erkek gibi kadın! Onun odasının yanındaki bir odada kaldım; üslûbu değişti. Bana, açık saçık konuşmasının kendisini iltifatlardan ve kabalıklardan koruduğunu söyledi. Çok çalışıyordu; özellikle halkı kasıp kavuran zührevi hastalıklarla uğraşıyordu: çocuk yapma yeteneği olmayan yöneticinin karılarını yapay yolla döllemişti. Soluk aldırmayan, ama bıktırıcılıktan da uzak olmayan tuhaf bir yaşam biçimiydi onunki. Bana, A.I. subaylarının

Lejyon subayları ile görüşmediklerini söyledi; bunlar kapalı bir çevreydiler. Ata biniyorlardı; zaman zaman Gabès'e gidiyorlardı. Canları korkunç sıkılıyordu.

Kuşkusuz, karşılamalarının sıcaklığı bununla açıklanabilirdi: her değişiklik onlar için hoş bir şeydi. Sabah beni, eşsiz yalınlıkları ile şimdiden çölün habercisi olan manzaralar arasında dolaştırdılar; öğleyin büyük bir kuzu çevirme ziyafeti düzenlediler; onlarla birlikte, şafak rengindeki yalıyarların içine oyulmuş mağara devri köylerini gezdim; ileri gelenler bizi lüks halılarla döşeli mağaralarına davet ediyor, reddetmenin onur kırıcı olacağı katı yumurtalar sunuyorlardı ve ben de bunları yutamıyordum: çantama yığdım hepsini. Akşam, yüzbaşı benim hakkımda bilgi edinmişti, benden varoluşçuluk konusunda konuşmamı istediler: öğretmeni de çağırmışlardı. Neler geveledeğimi anımsamıyorum.

Médenine'de vaat edilen kamyon beni bekliyordu. Tek yolcu bendim. Savaş yüzünden bozulan Matmata yolunu şoför biliyor olmalıydı. İki ya da üç yerde köprüler havaya uçmuştu, ama çöl derelerini aşmayı başardı ve beni, onbin insanın yer altında yaşadığı eşi benzeri olmayan köye götürdü. Pazar meydanı insan kaynıyordu; yalnızca, kar rengi elbiseleriyle sarılı, geveze ve neşeli erkekler; esmer, mavi gözlü, kimisi genç ve güzel ama donuk ifadeli kadınlar mağaralara açılan kuyularda birikmişlerdi; bu inlerin bir tanesini gezdim: duman içindeki karanlık mağaralarda yarı çıplak bir yumurcak, dişsiz bir yaşlı kadın, orta yaşlı bakımsız iki kadın ve halı dokuyan, mücevherle kaplı güzel bir genç kız gördüm. Işığa doğru çıkarken, pazardan dönen, sağlık ve beyazlıktan parlayan evin erkeğine rastladım. Kendi cinsime acıdım.

Gece Gabès'de yattım; otel sahibi, kapımın altından, iki çapkın kompliman arasında, varoluşçu olduğuma yerinen bir şiir attı. Vaha beni önce düş kırıklığına uğrattı: iki toprak duvarın arasından, çamurlu sokaklar içinden yürüyordum ve başımın üstündeki hurma dallarının dışında hiçbir şey görmüyordum. Ama sonra, meyve bahçelerinin arasına süzüldüm ve çiçek açmış ağaçlar arasındaki çeşmelerin neşesini tattım. Nefta bahçeleri daha da sevimliydi. Büyük meydanın ortasında çok şirin bir otel vardı. Şeref defterine Gide: "Nefta'yı tanımış olsaydım, Biskra yerine onu severdim"[9] diye yazmıştı. Sabah, Koestler'in *Spartacus*'unu okuyarak,

[9]Ezberden söylüyorum.

güneşli terasta beni çölün ortasına götürecek kamyonu bekledim. Şoför, bir Tunuslu, beni yanma oturttu: yükünün içinde başka bir kadın yoktu: bir Avrupalı da yoktu. Bir süre sonra, şaşkınlıkla, yolun yokolduğunu ve arabanın kumlar üstünde yol almaya başladığını gördüm. Bana, kum üstünde gidebilmek için önce lastiklerin söndürülmesi, sonra da çok deneyim gerektiği söylenmişti: acemiler yüz metre sonra arızalanıp kalıyorlardı. Sürücü işinde uzmana benziyordu; gene de, her kum yığınına tırmanmaya başladığında "tepeye varamayacak" diye düşünüyordum. Yukarıda, tehlikeli biçimde eğilen kamyon bir an duruyordu: "devrilecek" diyordum. Sonra inişe geçiyordu: ve bu yinelenip duruyordu. Çevremde kum tepeleri göz alabildiğine uzanıyordu: kendi kendime: "bu niçin bu kadar güzel?" diye sordum. Bu sonsuza dek uzayan kum, yüzeyinden çekirdeğine kadar aynı maddeden dökülmüş kaygan ve güvenli bir dünya hissi uyandırıyordu; Tek olan'ın dinginliğinden, bir müzik gibi, çok güzel bir eğriler ve ışık oyunu yayılıyordu.

El Qued'in mehtabında dolaştım: toprağa, bahçelerin içlerine gömüldüğü geniş bomba çukurları açılmıştı; uzaktan, toprak düzeyinde görülen bu palmiye ağaçlarının tepeleri, yumuşak bir düşsellik taşıyordu. Günümü bir kum tepesinin doruğunda geçirdim; civardaki bir Arap obasının kadınları da oraya tırmanıp beni çevrelediler; çocuklar kumun üstünde avaz avaz bağrışarak yuvarlanırlarken onlar çantamı açtılar, rujumla oynadılar, başımdaki eşarbı çözdüler. Hareketsiz sakin yüksek dalgaların tekdüzeliğini seyretmeye doyamıyordum. Bir parktaki bankta, Gide'in kendi eliyle kazıdığı adını gösterdiler.

Ourlaga beni üç gün alıkoydu. Ben Gardhaïa'ya gitmek istiyordum. Bir hurma tüccarı oraya mallarını taşıyacak bir kamyonu bekliyordu; her sabah, kendini açık açık Fransız mareşali Lyautey'in yerine koyan oğlancı bir albay —albay Carbillet— tarafından icat edilen saçma meydanları aşıyordum. Tüccara: "Kamyon geldi mi?" diye soruyordum. "Hayır ama yarın mutlaka... Tek müşterisi olduğum ve deve etiyle beslendiğim otelime geri dönüyordum; dalgalı kumların kıyısındaki terasında oturmayı seviyordum. Okuyacak hiçbir şeyim kalmamıştı ve kasabada da *La Bataille*'ın eski bir sayısından başka bir şey bulamadım; ara ara, zaman bana dipsizmiş gibi geliyordu ve yok olduğum duygusuna kapılıyordum; o vakit, elime sandaletlerimi alıp, uzakta sarı pembe yalıyarların kestiği

kayısı rengi kum tepelerinin köpüklenmelerinin arasında ilerliyordum; palmiyeler altından sessizce çarşaflı bir kadın, bir eşekle bir ihtiyar geçiyordu: güzeldi, nesnelerin kımıldamazlığı arasından onu bozmaksızın geçen bir insan adımı; otele doğru, kumların yumuşaklığı üzerinde kendi adımlarımın izini görmekten duygulanarak geri dönüyordum. Ortaklaşacı yaşam yıllarından sonra kendimle bu başbaşalık beni o denli etkiliyordu ki bunda, bir bilgeliğin seherini keşfettiğimi sanıyordum: bu yalnızca bir molaydı, ama uzun yıllar yüreğimde hurma ağaçlarını, kumları ve suskunluklarını sakladım.

Beni Cezayir'de bekliyorlardı: Gardhaïa'dan vazgeçtim. Grand Hotel Touggourt'ta unutulmuş bir uygarlığı biraz tedirginlikle yeniden buldum: çalkantılı, kuru gürültüyle dolu, doyumsuz. Ertesi gün, —Biskra'da birkaç saat kalmak istediğim için— Avrupalıların bindikleri hızlı micheline'e[10] değil, çok daha erken kalkan, daha yavaş ve hemen hemen tümüyle Araplar'la dolu bir trene bindim. Bütün vagonlar tıklım tıklımdı: basamaklarda insan salkımları birbirini itekliyordu; ayakta durabileceğim bir sahanlığa çıkmayı başardım, kum fırtınası yüzümü kırbaçlıyordu: bilet alacak zamanım olmamıştı: kontrolörden bir bilet istedim. "Bir bilet? Buna çok mu önem veriyorsunuz?" diye güldü ve başını salladı. "Hele bakın, bir Avrupalı kadın! Size ödeme yaptırtmayacağım!" Bu mantığa hayran kaldım: madem ki param vardı, benden para istemiyordu. Ama yerlilere küfürler basıyordu; bir dirsek darbesiyle tamponlara asılanları yere yuvarlıyordu: tren hızlı gitmiyordu, düşenler yaralanmıyorlardı, ama çevrelerindeki çöle umutsuzlukla bakıyor, bağırıyor ve yumruklarını gösteriyorlardı.

Biskra, Gide'in kitaplarında olduğundan daha az çekiciydi. Yağmurlu, kin dolu Constantine kanımı dondurdu. Cezayir'de beni hiç yalnız bırakmadılar ve yalnızca dekorları gördüm. Sahra'nın göz kamaştırıcılığından sonra kuzey bana pek donuk geldi.

Uçakla geri döndüm. Paris'i bomboş buldum. Sartre geri dönmemişti. Lise gitmişti, Olga Normandiya'da ailesinin yanındaydı, Bost bir gazeteci grubuyla İtalya'ya gitmişti, Camus New-York'a gidiyordu. Ben de çalışıyordum, biraz da sıkılıyordum. Queneau'nun aracılığı ile Boris Vian

[10]Kendi kendine hareket eden, lastik tekerlek üstüne monte edilmiş, eskiden yolcu taşımada kullanılan demiryolu arabası. —*çev.*

ile tanıştım: mesleği mühendislikti, yazıyor ve trompet çalıyordu; savaşın ve işbirliğinin yarattığı zazou[*] akımının canlandırıcılarından biri olmuştu: zengin aileleri çoğu zaman Vichy'de kalan aile kızları ve oğulları boş dairelerinde "korkunç" partiler düzenliyorlardı; mahzenleri boşalıyor ve mobilyaları kırıyor, böylece savaş yağmalarını taklit ediyorlardı; karaborsa yapıyorlardı. Anarşist, politika dışı, Pétain yanlısı ailelerinin karşıtı olan bu gençler, kışkırtıcı bir İngilizseverlik sergiliyorlardı; İngiliz züppelerinin kasılan zerafetlerini, aksanlarını, davranışlarını taklit ediyorlardı. Amerika'yı o kadar az düşünüyorlardı ki Paris Amerikalılar'la dolunca çok şaşırdılar; ama onlarla da çok güçlü bir bağları vardı: çok düşkün oldukları caz. Vian'ın da çaldığı Abadie orkestrası Amerikalı askerlerin Paris'e girdikleri gün "Fransız Karşılama Komitesi" tarafından işe alındı ve "Özel Hizmet Servisi"ne bağlandı. Eski zazou'ların üç yıl boyunca izledikleri giyim tarzı bununla açıklanır; Amerikalıların fazlalıklarıyla giyiniyorlardı: blucinler ve kareli gömlekler. Champs-Elysées mahallesinde Rapp caddesiyle Champollion caddesinin köşesinde bir dansyeri olan Champo'da toplanıyorlardı. İçlerinden bir avuç genç, cazın dışında Kafka'yı, Sartre'ı, Amerikan romanlarını da seviyordu: savaş sırasında ruhlarındaki kutuları karıştırıyorlar ve orada Faulkner'ın ya da Hemingway'in yasak yapıtlarını bulunca bayram ediyorlardı. Okumak, tartışmak için Saint-Germain-des-Prés'ye geliyorlardı. İşte Vian'a Pont-Royal'in barında böyle rastladım; Gallimard'da Queneau'nun çok hoşuna gitmiş olan bir metni vardı: onlarla ve Astruc ile bir içki içtim; Vian'ın kendini dinlediğini ve acayipliklere kendini fazlasıyla verdiğini düşündüm. Mart ayında bir "parti" verdi; gittiğimde herkes fazlasıyla içmişti bile; karısı Michelle, sarı ipek saçları omuzlarına dağılmış, neşe içinde gülümsüyordu: Astruc divanda çıplak ayakla uyuyordu; ben de Amerika'dan gelen plakları dinleyerek yılmadan içtim. Sabahın ikisine doğru Boris bana bir fincan kahve önerdi; mutfakta oturduk ve gün ağarıncaya dek konuştuk: romanından, cazdan, edebiyattan, mesleği olan mühendislikten. Bu uzun, parlak ve beyaz yüzde artık hiçbir yapmacık ifade görmüyor, sonsuz bir nezaket ve bir tür inatçı saflık buluyordum; Vian "berbat"lardan nefret etmekte olduğu kadar sevdiği şeyleri sevmekte de ateşliydi: kalbinin yasaklamasına karşın trompet çalıyordu (doktor

[*] 1942'lerde Paris'te tuhaflık yapan gençler. —*ed.*

ona "Böyle devam ederseniz on yılda ölürsünüz" demişti). Konuşuyorduk ve gün pek çabuk ağardı: bana yakalama olanağı bağışlandığı zaman, sonsuz dostlukların bu uçuverici anlarına en yüce değeri uygun görüyordum.

Bir ay sonra Gallimard'ın ilk kokteyli verildi; Astruc bir kanapenin arkasında uyudu: uyandığında salon boşalmıştı; el yordamıyla çıkışı aradı, akşam yemeği için Gallimard'ların toplandığı yemek odasına girdi ve çorba kâsesinin içine ellerini daldırdı.

Merleau-Ponty'yi sık sık görüyordum, onunla birlikte *Temps Modernes* ile uğraşıyorduk. Dergide onun tezinin, *Phénoménologie de la perception*'un (Algılamanın Olgusallığı) özetini yapmıştım. Dindar burjuva çocukluklarımız aramızda bir bağ yaratıyordu; ama biz buna değişik biçimlerde tepki veriyorduk. O, kaybolmuş cennetlerin özlemini duyuyordu, bense hayır. O yaşlı insanlarla birlikte olmaktan hoşlanıyor, benim yaşlılara yeğlediğim gençlere güvenmiyordu. Yazılarında farklardan zevk alıyor ve duraksayarak konuşuyordu: ben kesin seçimlerden yanaydım. O, düşüncenin belli belirsiz sınırları ile, varoluşun belirsizlikleri ile, onların sert çekirdeğinden daha çok ilgileniyordu; ben tam tersiydim. Onun kitap ve denemelerine çok değer veriyor ama Sartre'ın fikirlerini yanlış anladığını sanıyordum. Tartışmalarımıza, gülümseyerek katlandığı bir ateşlilik getiriyordum.

Mart ortasına doğru Olga Normandiya'dan döndü; aile doktoru, ateşinden ve sürekli yorgunluğundan şüphelenerek röntgenini çekmişti: her iki ciğeri de hastaydı. *Yararsız Ağızlar*'ın başarısızlığı onun çok canını sıkmıştı ve Megève'deki güneş banyoları da ona iyi gelmemişti. Bost'a telgraf çektim, hemen Paris'e döndü. Uzmanların her biri ayrı kanıdaydı. Pnömotoraks yapılmazsa Olga ölecekti; bir pnömotoraks(*) ise, kesin ölümdü. Onu bir sanatoryuma göndermek gerekiyordu. Bu kesinlikle yapılmalıydı. Sonunda Beaujon hastanesine yattı ve bir pnömo yaptılar. Dullin *Sinekler*'i yeniden sahnelemeyi düşündüğü için bu olay daha da üzüntü vericiydi. Bu tasarı terk edildi, ne Dullin ne de Sartre ondan başka bir Electra istemiyorlardı.

*

(*)Pnömotoraks: Tedavi amacıyla göğüs boşluğunun iç yüzüyle akciğer zarı arasındaki boşluğa hava verme. —*ed.*

43 yılında başladığım *Tüm İnsanlar Ölümlüdür*'ü Megève'de bitirmiştim. Sartre, Amerika dönüşü yapıtın son bölümünü o sıralarda çoğu akşamlarımızı geçirdiğimiz Méphisto'nun gürültülü ve dumanlı mahzeninde okudu.

L'Expérience intérieure'de (İç Deney) George Bataille kendi kendine "Nasıl olur da insan her şey olmaktan vazgeçebilir?" diye soruyordu. Bu cümle beni etkilemişti çünkü *Konuk Kız*'da Françoise'ın içini kemiren umut buydu: o her şey olmak istemişti. Bu yanılsamayı ve başarısızlığını daha iyi aydınlatmadığım için pişmandım; bu temayı yeniden ele almaya karar verdim. Hırs ve arzu tarafından içi kemirilen yeni kahramanım, evrenle bütünleşmeye can atacaktı; ve sonra, dünyanın, her biri erişilemeyecek bir yerdeki bireysel özgürlükler halinde çözüldüğünü keşfedecekti. *Başkalarının Kanı*'nda Blomart kendisini her şeyin sorumlusu sanırken, hiçbir şey yapamamaktan dolayı acı çekecekti. Böylece serüveni ilk romanımın bir tamamlayıcısı ve ikincisinin karşıt tezi olacaktı. Ama bunun onlara benzemesini istemedim. 43-44'te Tarih'le doluydum ve kendimi o düzeye yerleştirmek istedim; servet ve üne kavuşmakla yetinmeyen kahramanım, dünyanın gidişi üzerinde söz sahibi olmak isteyecekti. Ona ölümsüzlüğü verme düşüncesine kapıldım: başarısızlığı bu nedenle daha da büyük yankı uyandırırdı. Enine boyuna ölümsüzün koşullarını incelemeye koyuldum. Savaşın beni içine sürüklediği ölüm üzerine şu derin düşünmeyi sürdürdüm: zaman konusunda sorguladım kendimi: kendini bana hoyratça göstermişti ve şunun bilincine varmıştım ki, zaman da, mekân gibi beni kendimden kopartabilir. Ortaya attığım soruları yanıtlamadım. *Başkalarının Kanı* soyut olarak düşünülmüş ve yapılandırılmıştı; ama Fosca'nın öyküsü üzerine, düşlere dalıp gittim.

Tüm kitap boyunca, belki de aşırı bir diretme ile yinelenen en önemli tema, ölümün, mutlağın, Sirius'un[11] bakış açılarının, yaşamın, bireyin, toprağınkilerle olan çatışması: daha yirmi yaşımda tuttuğum özel defterlerde, birinden diğerine gidip geliyordum; bunları *Denemeler*'de karşı karşıya getirmiştim: *Konuk Kız*'da, Françoise, yorgunluk ya da sakınım sonucu, yaşayan dünyayı reddedip ölümün kayıtsızlığına kayıyor; *Başkalarının Kanı*'nda Hélène kabul edilemeyecek bir şimdiki zaman

[11] İnsanı hesaba katmayan, uzak ve çıkar gütmeyen bir açıdan bakmak. —*çev.*

karşısında, geleceğin sonsuzluğuna sığınmayı deniyor: bu kez de, göreceli ile mutlak'ı Tarih boyunca karşılaştırıyordum; ama zafer elimizdeydi, şimdiki zaman bizi tatmin ediyordu: bizi endişelendiren gelecekti. 1944 Ağustos'unda "Ya sonra?" diye tıslayan hırçın sesleri küçümsemiştik; ve de 45'de "Üçüncü dünya savaşı şimdi başladı" diye haber verenlerin felâket tellallığını. Atom bombasının hemen yarın dünyayı havaya uçuracağını düşünmüyordum. Gene de, müttefiklerin zaferinin anlamı yeniden konu oluyordu ve kendi kendime: şimdiki zamanın gerçek yoğunluğu nedir? Yalancı peygamberlerin hiççiliği ve zevk düşkünlerinin hoppalığı, düşüncesizliği arasında nereye yerleşmeli? diye soruyordum.

Fosca'yı önce tamamlanmış bir işin içine soktum; Carmona zaferi; ölümsüzlüğü işte bunu iyiye götürmek için seçiyor; ama bu korkunç ayrıcalık, her özel başarıyı kemirip yokeden karşı-ereklilikleri keşfettiriyor ona; Fosca tarafından canlandırılan özerklikçi gurur, İtalya'yı bölüyor ve onu savunmasız olarak önce Fransa Kralı'na, sonra Avusturya İmparatoru'na teslim ediyor. O zaman Fosca vatanından vazgeçiyor, Şarlken'in gizli eli haline geliyor: onun vasıtası ile dünyayı birleştirmeyi başarırsa, yapıtının zamanın yalanlamalarından sıyrılabileceğini zannediyor; ama eğer her insan biricik ise, insanlığı nasıl bütünleştürmeli? Evrensel iyiliğin aranmasının yol açtığı katliam ve felâketlerden ürkerek, bu iyilikten de kuşkuya düşüyor: insanlar, anabaptistlerinki[12] gibi vahşi yıkımlar pahasına elde edilecek, bu kendilerine *yapacak* hiçbir şey bırakmayacak durgun mükemmelliği ve bütünlüğü reddediyorlar. Evren hiçbir yerde, diye bir yargıya varıyor Fosca: "yalnızca insanlar var, sonsuza dek bölünmüş insanlar": onları yönetmekten vazgeçiyor: "İnsanlar için hiçbir şey yapılamaz; iyilik onlardan başkasına bağlı değil... Onların istedikleri mutluluk değil: onlar yaşamak istiyorlar. Ne onlar için, ne onlara karşı bir şey yapılabilir; hiçbir şey yapılamaz."

Fosca'nın mutsuz serüveni Orta Çağın sonu ile XVI. yüzyılın başını kapsıyordu; anlamsız savaşlar, karmakarışık bir ekonomi, sonuçsuz isyanlar, gereksiz katliamlar, yaşam düzeylerinde hiçbir iyileşme olmaksızın durmadan artan bir nüfus, bu dönemin içindeki her şey bana bir an-

[12]Reform ile ortaya çıkan ve çocuklarda vaftizi, kişisel bir iman belirtisinden yoksun olduğu için reddedip vaftizi yetişkinler için geçerli sayan Hıristiyan grup. —*çev.*

laşılmazlık ve yerinde sayma olarak gözüküyordu: bu dönemi özellikle seçmiştim. Bu ilk bölümden çıkan tarih kavramı kesin olarak karamsardır; evet bunu olduğu yerde dönüp duran bir olgu gibi görmüyordum ama bunun sürüp gitmesinin bir ilerleme olduğunu da reddediyordum. Savaş alanlarında, kamplarda, bombalanmış kentlerde geçmişin korkunç yıkımlarını çoğaltırken, kendi dönemimin öncekilerden daha iyi olduğunu nasıl düşünebilirdim? Bu karamsarlığı dengeleyen romantizm ve ahlâkçılık da koşullardan doğuyordu: direnişte ölen dostlarımız, ölümleri ile dostumuz olan tüm direnişçiler: yaptıkları pek az şeye yaramıştı, hatta hiçbir şeye yaramamıştı: yaşamlarının kendilerini kanıtladığını kabul etmek gerekiyordu: bir özverinin, bir ateşin, bir gururun, bir umudun değerine inanmak gerekiyordu. Hâlâ da inanıyorum. Ama insanların dağılması insanlığa her türlü ortaklaşa fethi yasaklıyor mu? Bu başka bir sorun.

Zaten ben bunu iddia etmiyordum. Romanın başında önerilen kara görüntüyü son bölüm yadsıyor. Sanayi devriminin başından itibaren işçi sınıfınca kazanılan zaferler de kabul ettiğim bir gerçekti. Aslında, tarihe ilişkin bir felsefem yoktu ve romanım da bunlardan hiçbirinin üzerinde durmuyordu. Anılarına son veren zafer yürüyüşünde Fosca, yalnızca tek bir yerinde sayma görür: ama bulmacanın anahtar sözcüğü onda değildir. Dünyayı önce kalıplar tarafından büyülenen politikacının gözleriyle görür: site, ulus, evren; sonra ona bir içerik verir: insanlar: ama onları dışardan, demiurgos[13] gibi yönetmek ister: sonunda onların özgür ve egemen olduklarını, onlara hizmet edilebileceğini ama onların kullanılamayacaklarını anladığında, onlara dostluk hissedemeyecek kadar yorgundur; kopuşu, Tarih'i anlamından yoksun bırakmaz: yalnızca, kuşaklar arasındaki bir kopuşun, ilerleme için gerekli olduğunu anlatır. Hegel'den sonra komünistler, İnsanlık'tan ve onun geleceğinden, tekparçadan oluşmuş bir kişilikmiş gibi sözediyorlar: ben bu yanılsamaya, Fosca'da birlik mitosunu maddeleştirerek saldırdım; Tarih'in dolambaçları, geriye dönüşleri, felâketleri, cinayetleri, tek bir bilincin bunları asırlar boyu umutsuzluğa kapılmaksızın belleğinde tutabilmesi için fazla ağırdır; neyse ki yaşam, babadan oğula, sonsuzca yeniden başlar. Ama bu yenilik aynı zamanda ayrılığın acısını da içerir: XVIII. yüzyılın insanlarını harekete

[13] Platon felsefesinde evreni düzenleyen tanrı. —*çev.*

geçiren arzular XX. yüzyılda gerçekleşirse, ölüler bunların meyvelerini toplayamazlar: fırtınalı bir geçide sürüklenen Fosca yüz yıl önce sevmiş olduğu kadını düşünüyor: kendi kendine, bugün olanlar tam tamına onun *istedikleriydi*, hiçbir biçimde onun *isteyebileceği* şeyler değil, diyordu. Bu aydınlanma kafasının karışmasını iyice tamamlıyor: yüzyıllar arasında canlı bir bağlantı kuramıyor, çünkü bunlar ancak birbirlerini yadsıyarak birbirlerini aşıyorlar; bu yüzyılları dolduran insanlara kayıtsız kalınca, tasarıları da onu hiç ilgilendirmiyor; onları severse, yazgısının onu mahkûm ettiği sadakatsizliğe katlanamayacak.

Çünkü Fosca unutmanın ve ihanetin lanetlenmiş bölgesi; başkalarının ölümünü hiçbir biçimde anlayamadığımı, bu konudaki güçsüzlüğümü acımasızca sınamıştım; yok olan insanların eksikliği, dünyanın değişmez bütünlüğü tarafından dışlanıyor. İkinci romanımda Blomart yirmi yaşında öldürülen bir arkadaşı dolayısıyla kendi kendine soruyor: "O kim olmadı ki?"; Fosca âşık olunan bir kadın konusunda kendi kendine soruyor: "O nerede yok?" Birkaç kez ona, *Mandarinler*'de de bir kez geçen şu tümceyi söylettim: "Ölüler ölmüşlerdi; yaşayanlar yaşıyorlardı." Her zaman anımsayabileceği umuduna bile başvuramıyor: bu sözcüğün onun için anlamı yok. Bundan ötürü insanlarla olan tüm ilişkileri soysuzlaşmış; ne aşka ne de dostluğa gerçekleri içinde hiçbir zaman erişemiyor; çünkü kardeşliğimizin temelinde, hepimizin öldüğü hakikati var: yalnızca geçici bir varlık zaman içinde mutlağı bulabilir. Fosca için, güzellik var olamaz, ne de insani sınırlılığın yarattığı diğer yaşayan değerler. Bakışı, evreni kırıp geçiriyor: bu, onbeş yaşımda reddettiğim şekliyle Tanrı'nın bakışı, her şeyi aşan ve hizaya getiren, her şeyi bilen, her şeye kâdir olan ve insanı bir toprak solucanına çeviren Varlığın bakışı. Yanına yaklaşanlardan, Fosca karşılığında bir şey vermeden dünyayı çalıyor; onları, sonsuzluğun üzüntü verici kayıtsızlığının içine atıyor.

Fosca'nın dramına paralel olarak yarattığım Régine'in dramı işte burada. Bir ölümsüze, hırsların en kapsamlısını yakıştırabilirdim, ama hayır; benzersiz olduğuna göre, bu büyülenme ve kinden oluşan duyguyu, kıskançlığı yükleyemezdim; bunu, benzerlerini egemenliği altına alma hırsıyla dolu ve her türlü sınıra karşı başkaldırmış bir kadına verdim: başkalarının zaferi, bizzat kendi ölümü; Fosca ile karşılaşınca, onun ölümsüz yüreğine yerleşmek ister: böylece, kendi düşüncesine göre, Tek

olacaktır: aksine: Fosca'nın gözlerinin önünde çözülür; yaptıkları, erdemleri, diğer tüm insanlara benzemek için yaptığı gülünç çabayı örter sadece; dehşet içinde, yaşamının bir komediye[14] dönüşerek değer kaybettiğini görür: delirir. Gene de bir kurtuluş yolu görmüştür, ama üstünde durmaya gücü olmamıştır: kendi sınırlılığına sarılması gerekirdi. Kahramanlardan biri, Armand, Fosca'nın bakışına taşa dönmeden dayanabilmiştir, çünkü tüm bedeni ve ruhuyla kendi zamanına sarılmıştır. Çıkarsanan ahlâk, *Pyrrhus ve Cinéas*'inkiyle birleşmektedir, ama bir ders biçiminde sunulmamıştır; daha çok, hayali bir deneye bahane oluşturmaktadır. Eleştirmenler, bir roman ortaya bir şey koyunca sinirlenenler bile, bu romanı hiçbir şeyi kanıtlamadığı gerekçesiyle kınadılar: işte bu nedenle, uzunluklara, tekrarlara, fazlalıklara karşın bu romana hep bir dostluk duyuyorum. Onu yeniden okurken, kendi kendime: ama ben ne demek istedim? diye sordum. Uydurduğum serüvenden başka hiçbir şey söylemek istemedim. Anlatı, kendi kendini durmadan yadsıyor: bundan kimi savlar çıkartılmaya çalışılsaydı, bunlar birbirlerine ters düşerlerdi; hiçbir bakış açısı kesin biçimde baskın değil: Fosca'nınki, Armand'ınki, ancak beraber gerçek oluyorlar. Bir önceki denememde, insanların girişimlerinin boyutu ne sonlu, ne de sonsuz ama belirsizdir: bu sözcük kendini hiçbir belirli sınırın içine kapattırmıyor, ona yaklaşmanın en iyi yolu, olası çeşitlemeleri üzerinde saçmalamak. *Tüm İnsanlar Ölümlüdür*, işte bu düzenli saçmalamadır: temalar, ileri sürülen savlar değil, belirsiz uçarılıkların çıkış noktalarıdırlar.

Tunus'tan dönünce aynı sorunları ele aldığım bir deneme yazısına başlamıştım. Bu düşünce bir yıl önce doğmuştu. Şubat 45'te Gabriel Marcel'de hemen hemen hepsi katolik olan öğrenciler önünde bir konferans vermiştim; Sartre'ın eski bir öğrencisini, varoluşçu ve siyonist Misrahi'yi de yanımda götürmüştüm: Stern grubuna dahildi; Gabriel Marcel'in bana yaptığı her hücumda hemen kendini beni savunmak için taşkınca ve mantıklıca öne atıyordu: herkesi kendinden nefret ettirdi. Oradan çıktıktan sonra, Flore'un ilk katında onunla konuşuyordum; ona, kendi görüşüme göre, eğer anlamsız varolma isteği varoluşun en yüce

[14]Régine'in komedinin bilincine vardığı şölen sahnesi, *Konuk Kız*'da Elisabeth'in, üçlüyü kabul ederken bir parodiye kendini verir gibi hissettiği sahneyi anımsatıyor; ama onun huzursuzluğu psikolojik kökenliydi; Régine'inkinin metafizik bir anlamı var.

doruğuna çıkmaya dönüştürülebilseydi, *Varlık ve Hiçlik* üzerine bir ahlâk kurulabileceğini söyledim. O da bana: "Öyleyse bunu yazın!" dedi. O kış, Camus benden, kimbilir hangi kolleksiyon için eylem üzerine bir çalışma yapmamı istemişti: *Pyrrhus ve Cinéas*'ın (Denemeler) iyi karşılanışı beni felsefeye dönmeye yüreklendiriyordu. Diğer taraftan, Lefebvre'i, Naville'i, Mounin'i okudukça onlara yanıt verme isteği duyuyordum. Böylece, bir bakıma onlara karşı, *Pour une morale de l'ambiguïté*'yi (İkircil Bir Ahlâk Felsefesine Doğru) yazmaya koyuldum.

Bütün kitaplarım arasında bugün beni en çok öfkelendiren o. Polemik bölümü bana usa yatkın görünüyor. Gülünç karşıçıkmalara karşı savaşmakla zaman kaybettim: ama o dönemde varoluşçuluğu nihilist, sefalet konularını işleyen, havai, lâübali, umutsuz, rezil bir felsefe olmakla suçluyorlardı: onu savunmak gerekliydi. Bana inandırıcı gelen bir biçimde, komünist yazarların, ölümü ve başarısızlığı görünmez duruma sokmak için —genellikle itiraf etmeksizin— kullandıkları tek parçadan oluşmuş *bir* insanlık aldatmacasını eleştirdim: insanın belirsiz aşkınlığı (kendini aşması) öyle bir aşkınlık ki, kendini yeniden elde etmek isteğine, tıpkı geleceğin şimdiki zamana, ortaklaşa yaşamın herkesin kendi iç dünyasına karşı koyması gibi karşı koymakta: o zaman çok ateşli olan araçlar ve amaçlar tartışmasını yeniden ele alarak kimi yanıltmacaları çürüttüm. Onayladıkları bir rejimin içinde aydınların rolü üzerine hâlâ güncel olan sorunları ortaya attım. Ayrıca estetik konusunda söylenenleri ve sanatçının bağlandığı şeyle sanat yapıtının mesafeli tarafsızlığı arasındaki uzlaşmayı onayladım. Bununla beraber, genel olarak, Kantçı özdeyişler kadar biçimsel bir yanıt verdiğim bir soruyu tersten sormak için çok uğraştım. Nihilistin, serüvencinin, estetikçinin, doğal olarak Hegel'in etkisi altında kalarak yapmış olduğum betimlemeleri, onunkilerden daha keyfi ve soyuttular, çünkü aralarında tarihsel bir gelişme bağı bile yoktu: incelediğim tutumlar nesnel koşullarla açıklanırlar; ben bunlardan ahlâki anlamlar çıkartmakla yetindim, öyle ki çizdiğim kişilikler gerçekliğin hiçbir düzeyine oturmadılar. Toplumsal koşullar dışında bir ahlâk tanımlaması yapmayı ileri sürmek yanlıştı. Tarih felsefesi olmadan tarihsel bir roman yazabilirdim ama bir eylem kuramı ortaya koyamazdım.

Temps modernes'e Nagel basımevinin ciltleyerek birleştirdiği dört makale vermiştim, bunlardan da üçü ahlâk üzerineydi; her şeyi yeniden

tartışma konusu yapan bir savaşın ertesinde kurallar ve manuklar icadetmeye çalışmak doğaldı. Fransa iki blok arasında ezilmişti, yazgımız bizsiz oynanıyordu; bu edilgenlik, eylemi kural olarak kabullenmemizi engelliyordu; sonuçta, ahlâkçılığıma şaşmıyorum. İyi anlayamadığım şey, bu denemeleri lekeleyen idealizm. Gerçekte, insanlar benim için, bedenleri, gereksinimleri, çalışmaları ile tanımlanıyorlardı; etten ve kemikten bireylerin üstünde hiçbir değer ya da biçime yer vermedim. Portekiz dönüşü, İngiltere'nin başka kusurlarının yanında, çocuk ölümlerinin acıklı yüzdesiyle de mahkûm edilen bir rejimle yaptığı suçortaklığını eleştirirken, Herbaud bana: "Tamam, çocukların sefaletten ölmeleri acınacak bir şey, ama belki de bu, İngiliz demokrasisi mucizesi için çok pahalı bir bedel değildir" dedi. İsyan ettim. İsrail'e göçedilmesine karşı aldığı önlemleri İngiltere'nin yüksek yararları ile doğrulamaya kalkışan Aron ile de kavga ettim: kamplarda yığılmış, gemilerde umutsuzca başıboş dolaşan bu insanların yanında İngiliz demokrasisinin güzellikleri boş şeylerdi. Ama öyleyse, buna verdiğim bu temel önemi kanıtlamak için, niçin asıl ihtiyaç duyulanın yerine diğer değerlerin dolambacından geçiyordum? Niçin *ekmek* yerine *somut özgürlük* diye yazdım ve yaşamın anlamına niçin yaşama iradesini bağladım? Hiçbir zaman: "Bu insanlar yemek yemeliler çünkü karınları aç" demekle yetinmedim. Oysa düşündüğüm buydu. *Oeil pour oeil*'de (Göze Göz) düzeltmeyi, iyileştirmeyi, tek sağlam neden ileri sürmeksizin savunuyordum: milisleri, katilleri, işkencecileri, insanın özgür olduğunu ortaya koymak için değil, yeniden işe girişmemeleri için yoketmek gerekir; ortadan kaldırılan bir Brice kaç yaşam kurtarırdı! Ben de —Sartre gibi— sınıfımın ideolojilerinden yeterince sıyrılmış değildim; onları reddettiğim anda bile hâlâ onların dilini kullanıyordum. Bu benim için dayanılmaz hale geldi, şimdi biliyorum ki, bir insanın aşağılanmaması için gereken sebepleri araştırmak, onun aşağılandığının kabul edilmesi demektir.

Sartre, Amerika dönüşünde M.den çok sözetti. Artık bağlılıkları karşılıklıydı ve her yıl üç dört ayı birlikte geçirmeyi düşünüyorlardı. Tamam; ayrılıklar beni ürkütmüyordu. Ama onunla New York'ta geçirdiği

haftaları öyle bir neşeyle anıyordu ki endişeye düştüm; onun bu serüvenin romansı havasıyla baştan çıktığını sanmıştım; aniden kendi kendime, onun M.'yi benden daha çok sevip sevmediğini sordum; artık yüreğime oturan iyimserlik yokolmuştu: başıma her şey gelebilirdi. Onbeş yıldan fazla süren bir beraberlikte alışkanlığın yeri ne kadardı? Bu beraberlik ne gibi ödünler içeriyordu? Ben kendi yanıtımı biliyordum; Sartre'ınkini değil. Onu eskisinden daha iyi anlıyordum, bu nedenle de bana karşı daha saydamdı; aramızda büyük farklar vardı; bunlar beni rahatsız etmiyordu, aksine, ama ya onu? Anlattıklarına göre M., onun tepkilerini, heyecanlarını, sabırsızlıklarını, arzularını tamı tamına paylaşıyordu. Gezindiklerinde, onunla aynı zamanda durmak, yürümek istiyordu. Belki de bu, ikisi arasındaki büyük bir uyumu simgeliyordu — fışkıra fışkıra ve ahenkli bir şekilde yaşamın kaynağına inen. Sartre'ın benimle ulaşamadığı ve ona bizim uyuşmamızdan daha değerli gelen bir uyumdu bu. Bu konuda emin olmak istedim. Sık sık, tehlikeli bir soru dudağımızı yakarken ondan kurtulmak için yanlış zaman seçersiniz: ona: "Dürüstçe, hangimizi daha çok seviyorsunuz? M.'yi mi beni mi?" diye sorduğumda Salacrou'lara yemeğe gitmek üzere odamdan çıkıyorduk. "M.'yi çok seviyorum, ama sizinleyim" yanıtını verdi bana Sartre. Nefesim kesildi. Bana: "Anlaşmamıza saygı duyuyorum, benden daha fazlasını istemeyin" demek istediğini anlamıştım. Böyle bir yanıt tüm geleceği yeniden gözden geçirmeyi gerektiriyordu. El sıkışmakta, gülümsemekte, yemek yemekte çok güçlük çektim: Sartre'ın beni endişeyle izlediğini görüyor, gerginleşiyordum, ama bu yemeğin sonunu hiç getiremeyecekmişim gibi geliyordu. Öğleden sonra, Sartre ne demek istediğini açıkladı: biz her zaman davranışlara, tümcelerden daha çok önem vermiştik, bu nedenle, uzun uzun nutuk çekeceğine bir olgunun apaçıklığını ortaya koymuştu. Ona inandım.

Dönüşünden kısa süre sonra Sartre kabakulak oldu. Yuvarlak odada yatağa yattı; bir doktor boynunu ve yüzünü siyah pomada buladı. Birkaç gün sonra arkadaşlarını kabul edebildi. Ama hepsi gelmiyordu: hastalığı insanları korkutuyordu. Gene de odası hep kalabalıktı ve onu can sıkan kişilere karşı korumakta güçlük çekiyordum.

Bu dönemde bir günlük tuttum. Aşağıda bazı alıntılar var; bunlar, belleğimin canlandırmakta başarısız olduğu şeyleri sunuyorlar: yaşamımın günlük tozunu.

30 Nisan 1946

Saat beşte dışarı çıktığımda, Buci kavşağı çok hareketliydi; kadınlar karnabahar, kuşkonmaz, turfanda çilek satmalıyorlardı; yaldızlı kâğıtlarla kaplı küçük saksılarda inci çiçeği demetleri satılıyordu. Duvarlarda, tebeşirle kocaman EVET'ler ve HAYIR'lar yazılıydı.[15] Geçen yıl, ilkbaharın mucizevi bir yanı vardı, kurtuluştan sonraki ilk bahardı. Oysa ki bu kez, bahar şimdiden barışın içine yerleşmiş durumda. Dükkânlarda yiyecekler var, örneğin hurmalar, ayrıca kumaşlar, kitaplar; sokaklarda otobüsler ve taksiler; geçen Mayıs'tan bu yana büyük bir değişiklik.

Temps modernes'de Merleau-Ponty, Leiris, Ponge ile buluştum. Ponge *Action*'dan ayrılmış (hangi nedenle?). Kendisi için, betimlemek istediği tüm nesneler arasında bir seçim yapmanın çok güç olduğunu söylüyor: yirmi yıl süreyle niçin yosundan bahsetmesin? Ya da, aksine, niçin rastladığı her şey üzerine ayrım yapmaksızın sözetmesin? İkiyüzden fazla başlanmış şiiri var ve günün birinde onları resimli bir alfabe şeklinde bastırmayı düşlüyor. Genet ve Laronde'un şiirlerini, basması için Festy'ye veriyorum ve romanımı dergide yayımlamayacağımı söylüyorum. Pont-Royal'da Merleau-Ponty ve Suzou ile bir bardak içki içiyorum. Dönüyorum. Hâlâ Velpeau şeritleriyle sarılı olan ve başında sivri bir külâh taşıyan Sartre'ın yanında Lefèvre-Pontalis'i buluyorum. Sartre çok daha iyi; ona kitaplar, dergiler götürüyorum ve akşam yemeğini veriyorum. Bost ve Pontalis ile Pelit Saint-Benoit'ya gidiyorum; Giacometti bizimle aynı zamanda geliyor ve aynı masaya oturuyor. Her zamankinden daha da formunda ve bir dolu şey anlatıyor. Yemeğin sonunda bir tuzluk devriliyor. Bost kaldırıyor; G. büyücü havasına bürünüyor: "Kendi kendime bunu kim kaldıracak diyordum, siz kaldırdınız! "—Ben kaldırmazdım," diyor Pontalis "—Bunlar hep kaldırılır" diyor G. O zaman Bost: "Pek tabii, bunlar devrilmek için yapılmamışlardır" diyor. Giacometti, kendine pek güvenen bir sesle: "Ah! Eğer bunu Breton'un önünde söylescydiniz, bozuşurdunuz" diyor. Ressam Bérard'dan sözediyor: "Onu çok güzel buluyorum!" Ben: "Sartre kadar mı güzel?" diye soruyorum. Çok ciddi bir havayla yanıtlıyor: "Bu değişik bir şey. Sart-

[15] Kurucu Meclisce önerilen ve komünistlerce desteklenen Anayasa'nın kabulü ya da reddi söz konusuydu.

re'ınki, klasik bir güzellik, apollonvari; Bérard baküsvari." Gece Chéramy'de son buluyor.

Bu sabah Boubal neşeli bir yüzle yanıma geldi: "Gazetelerde Bay Sartre'ın ölüm döşeğinde olduğunu okursanız telâşlanmayın: onu arayan bir gazeteci var, ben de: çok hasta, günleri sayılı, dedim. — Nesi var? — Gizli bir hastalık."

Merdivende Sartre'ı görmeye giden B.'ye rastladım;[16] durdurdum; bana Sartre'ın bir yığın cansıkıcı insanın kurbanı olduğunu bildiğini, onu sıkmak istemediğini ama ona söyleyecek çok heyecan verici bir şeyi olduğunu söyledi: bir arkadaşı, Patrix, "yapışkanın yumuşak yer değiştirimini" başarmıştı. Galiba bu, "bir büyükannenin, yaşlı bir büyükannenin muma dönüşmesiydi".

1 Mayıs

Anımsıyorum, geçen yıl kar yağıyordu. Bu sabah ise masmavi. Odamdan çıkmıyorum. Bir fincan Nescafé içiyorum ve *Ahlâk* üzerinde çalışıyorum. Sartre daha iyi, artık Velpeau şeritlerinden zırhlı başlığı ve pamuklu gece takkesi yok, ama uzun siyah favorileri ve bitkisel bir sakalı var; hâlâ yüzü şiş, burnunun ucunda bir de sivilce var. Odada günden güne kirli bulaşıklar, eski kâğıtlar, kitaplar yığılıyor, basacak yer kalmıyor. Bana Cocteau'dan şiirler okuyor; çok güzel. Dışarda güneş pırıl pırıl: pencerelerin ötesinden sokak, inci çiçeği satıcıları, ikinci elden suni ipekten çorap ve kombinezonlar satanlar ile iyice hissediliyor. Sokağa çıkmak için ne manto ne çorap giyiyorum. Her yerde inci çiçekleri var ve Pasteur Bulvarı'nın tüm kestane ağaçları beyaz ve kırmızı çiçeklerle donanmış, hatta çiçeklerin taçyaprakları dökülmeye bile başlamış. *Le Zéro et l'Infini*'yi (Sıfır ve Sonsuz) okuyan annemde yemek yiyorum. Dönüşte metroda Dullin'in afişlerini görüyorum, *Sinekler* listede yer almıyor, bu yüreğimi daraltıyor.

Panolarda referandumun ilk afişleri: Evet oyu kullanın, hayır oyu kullanın. Bütün *hayır*'ların üzeri çizilmiş.

---

[16] Sartre'ın sonradan doktor olan bir öğrencisi.

Çalışma. Saat altıda. Bost ve Rolland ile birlikte, güzel afişleri ama çirkin kırmızı masaları ve fazla yeşil duvarları ile Chéramy ile beceriksizce rekabet eden Bar Vert'de bir bardak içki içiyorum. Güzel bir siyah-beyaz kareli elbise içinde Youki var; bana dergiye gönderdiği Belçika'lı şairden sözediyor: "Biliyor musunuz," diyor bana her zamanki bilinçsizliğiyle, "benim evim şairlerin evi."

2 Mayıs

Dünden daha da güzel, daha da sıcak bir gün. Her yerde inci çiçekleri: hiç bu kadar çiçekli bir ilkbahar görülmedi. Bost'a Beaujon'a kadar eşlik ediyorum. Uzaktan, tuğla yapılı hastane büyük kırmızı haçları ile seçiliyor; çok yüksek, büyük ve sert, bana Drancy'yi anımsatıyor. Kapıda çok insan var, çoğunlukla da süslenmiş kadınlar: bu ziyaretler onlar için sanki bir eğlence. onbir katı ağır ağır çıkan asansörde gülüşüyorlar. Onbirinci katın koğuşu göğüs hastalıklarına ayrılmış; genç kadınlar bir yanda, yaşlı kadınlar öbür yanda: kafesli telle kaplı balkona bakan yalnızca bir yatak sırası var (bu tel intiharları önlemek için, çünkü özellikle gençler kendilerini oradan atmaya meyilli); ön planda bir Alman esir kampı, arkasında engin bir banliyö manzarası ve en uçta da tüm Paris görülüyor. Olga'nın odası da bu balkona bakan büyük beyaz bir küp. Gece bütün ışıklar yandığında görüntünün olağanüstü güzel olduğunu söylüyor. Bugün iyi görünüyor, saçları güzelce taralı, makyajı yerinde. Ona üçüncü bir üfürme yapmışlar. Onbeş gündür yatakta, sabırsızlanmaya başlıyor.

Otobüste Troyat'nın ilgimi çeken *Puşkin'in Yaşamı*'nı okuyorum ve *Samedi-Soir*'a göz atıyorum. Gazete *Sıfır ve Sonsuz*'dan sözediyor. "Koestler şimdiki zamanın huzursuzluğunu dokunaklı bir biçimde anlamış; ama bundan sıyrılmak için bize hiçbir yol gösteremiyor." Bu tür sitemler başa iş açar. *Sıfır* üstüne en az yüz tartışma duydum. En doğru eleştiri, geçen gün Giacometti'nin yaptığıydı: Roubacheff 1 numaraya öznelcilikten değil, bir başka nesnelcilik adına karşı çıkmalıydı; aralarında politik ve teknik düzeyde kesin bir ayrım olmalıydı; bu olmayınca Roubacheff gerçeklikten uzak kalıyor.

Çalışma. Saat sekizde Sartre'a gidiyorum: tam bugün *Le Clou* gazetesinin verdiği taşlama ödülünü alan ve fotoğrafı *Combat*'da boygösteren Scipion'un *Prête-moi ta plume*'ünü (Kalemini Bana Ödünç Ver) okuyor. Bost'un kitabını[17] çok beğenen Pontalis'i görmüş; ve de ıslahevlerini ziyaret etmek üzere bakanlıktan izin istemek için Sartre'dan bir mektup rica eden Genet'yi. Bost *Combat* için bir makale konusu arıyor; ona Chaplain oteli hakkında yazmasını öneriyorum. Bize *Combat*'dan, Pia'nın kendini öldürerek gazeteyi öldürmeye tutkuyla sarılışından, herkesin nefret ettiği ve bunu hisseden Ollivier'den, *Combat*'yı yoğun bir şekilde anladığı ve bunu söylediği için herkesin gıcığına giden Aron'dan sözediyor. Herkes Bost'u papa üstüne yazdığı makaleden ötürü kutluyor ve Altmann *Franc-Tireur*'den ona: "Acımasız ama adamakıllı iyi" diye sesleniyor. Onun kesin bir tavırla kukuletalı papaz pelerinini bolero, kilise adamı takkesini hotoz diye betimlemesi hayretle karşılandı. Üç abone kaydını sildirdi.

3 Mayıs

Sabah odamda çalışma. Öğleden sonra Sartre ile birlikte haftalık dergilere bakıyorum. *Cavalcade* ve *Fontaine*'de bizim artık Flore'a değil de Pont-Royal'e gittiğimize değgin birkaç yanlı. Merleau-Ponty'nin bir konferansı dolayısıyla Wahl'dan varoluşçuluk üzerine oldukça iyiniyetli bir makale. Dergiye gidiyorum. Çok kalabalık. Vivet bana arkadaşlarından birini tanıştırıyor: "Muazzam yetenekli X." Ben: "Tebrik ederim bayım, bize ne vermek istersiniz?" diye soruyorum. "Ne olursa". Sessizlik, sonra o bana soruyor: "Siz ne vermemi istersiniz? — Ne olursa." Bir başka sessizlik. "Eh. size çok teşekkür ederim," diyor. "Ben size teşekkür ederim."

Paulhan çok güzel bir metin montajı yapmış: kendinden, Léautaud'dan ve barok elyazmaları parçalarından. Ona teşekküre gidiyorum. Bürosunda on kişi, sırtları dönük, bir kutuya dalmışlar: Paulhan bana: "Rimbaud'nun gezindiği yerlerin fotoğraflarına bakıyorduk" diyor; "Görmek ister misiniz?" Ama Fest'ye gidip provaları alıyorum, sonra Pont-Royal'de Lei-

[17] *Meslekların Sonuncusu.*

ris'lerle bir içki içiyorum. Benden ısrarla "Malraux ile görüşme" isteyen Stéphane orada.

Sartre ile birlikte kendi kendimize bir kez daha bilinçlilik ile özgürlük arasında nasıl bir ilişki olduğunu, ve ahlâkımızın gerçekten aristokratik bir ahlâk olup olmadığını soruyoruz. Bost uğruyor. *Combat*'da *"hayır"*ı göklere çıkartan Ollivier'nin ve Aron'un makaleleri yüzünden çok kargaşa çıktığını söylüyor; gazeteden pek çok tip *evet* oyu verecekleriniş: insanları sosyalist yönde oy vermeye yüreklendiren bir kampanya yapılmasını istiyorlar: yoksa *Combat* bir sağcı gazete olacak. Anlaşılan hepsi gazeteye Pia'nın kişisel çekiciliği ile bağlı, o da komünizm karşıtlığı yüzünden, solcu geçindiğini unutuyor.

Flore'da dondurma yerken bana hiçbir şey öğretmeyen *La Médiation chez Hegel*'i (Hegel'de Aracılık) okuyorum. Adamov, Henri Thomas, Marthe Robert, Giacometti, Tzara ve bir yığın insan var. Boubal'den çay satınalıyorum ve uyumak için eve dönüyorum.

4 Mayıs

Gri bir sabah, biraz soğuk. L.lere gidip Stéphane-Malraux görüşmesini ayarlıyorum. Malraux kendini iyice sevimsiz gösteriyor; kendisini aynı zamanda hem Goethe hem Dostoyevski sanıyor ve herkes hakkında büyük bir kötümserlikle konuşuyor. Camus hakkında: "Rica ederim, ciddi olalım. Flore kahvesinde değiliz. La Bruyère'den ya da Chamfort'dan sözedelim." Stéphane ona: "Sartre direniş hakkında büyük bir kitap yazmak istiyor." diyor (bunu da nereden çıkarttığını bilmiyorum). —"Ben de iğrenç olmayan bir tane yazacağım." Ama faşizme dönmekle suçlanınca kendisini oldukça iyi savunuyor "Benim yazdıklarımı yazan biri değişime uğrayıp faşist olamaz."

Çalışma. Zaman zaman penceremin altından hoparlörlerle "Evet oyu verin." "Hayır oyu verin" diye bağıran otomobiller geçiyor. Oylamadan başka birşeyin sözü edilmiyor. Seçmen kartımız yok (Belediye'ye uğradık ama ısrar etmedik). Pouillon oy vermeye gitmeyecek, kuşkusuz Bost da, ama gene de tartışıyoruz. Zaten sonuçlar şimdiden belli; kamuoyu yoklaması bu hafta % 54 *evet* sonucunu verdi.

Saat yarımda Pontalis otele uğruyor. Dün Sartre'ın başucunda Genet'ye rastlamış ve ona: "Bir sèche[18] ister misiniz" diye sormuş. Genet ona küçümseyerek bakmış: "Niçin sigara yerine sèche diyorsunuz?" Ve uzun bir söylev vererek Herriot'nun sözüne göre kültürün herşey unutulduktan sonra kalan şey olduğunu, ama kendine kültürlü havası vermek için de her şeyi unutmuş gibi yapmamak gerektiğini söylemiş: sanki Pontalis'in de en büyük derdi buydu! Sartre'a sıkıntılı bir tavırla cebinden çıkarttığı bir yumurtayı ve jambonu verdi. Uzun bir söyleşide bulundular; Sartre, insanın bütün yaşamını Komünist Parti'ye hem destek verip hem de onun yaptıklarını aptalca bulmakla geçiremeyeceğini, en iyisinin komünistler için oy verip, referanduma da hayır demek olduğunu söyledi. Pontalis pek allak bullak gitti.

Flore'da Pouillon ve Bost ile yeniden rastlaşıyorum. Pouillon Nuremberg'den geliyor: avukatlar ve sanıklar da dahil herkesin oyunu nasıl oynadığını görmek gülünç, diyor. *T.M.* için bu konuda birşey yapacak. Oy verecek olursa hayır diyeceğini, çünkü düzeltmen-yazıcı olarak Anayasa'nın meydana getirilişine tanık olduğunu ve onu çok berbat bulduğunu söylüyor: ama oy vermeyecek, bunun için taşraya gitmesi gerekiyor. Kendini haklı göstermek için: "M.Gay, oy vermeyenin bir hain ve bir uğursuz olduğunu söylüyor: bunu söyleyen M.Gay olduğuna göre oy vermemekle insan kendisine saygı duymalı." diyor.

Beaujon'da Bost'la. Olga fazla sabırsızlanmıyor.

Otelin koridorlarında bildiriler: "Hayır oyu verin." Sartre ile birlikte, insanlar evet de deseler, hayır da deseler bunu istemeye istemeye yapacaklar diye düşünüyoruz. Ben: "Ben, kendimi bundan kurtarıyorum. — Bunu söylemek çok kötü." diye yanıtlıyor beni Sartre. "Ama siz oy bile vermiyorsunuz. — Önemli olan oy vermek değil: nasıl oy vereceğini bilmek." Giacometti'nin diyeceği gibi gülmeliydim.

Catalans'da Bost ile birlikte akşam yemeği yiyorum. Solange Sicard, Grimaud vs. orada. Bost bana Vintenon'un kendisi üzerine yazdığı çok hoş bir makaleyi gösteriyor, radyoda da Fauchery ona çiçek yağdırdı.

---

[18] Sèche: halk dilinde sigara. —*çev.*

5 Mayıs Pazar

Öyle günler oluyor ki, önceki günlerde çok fazla çalışmışsam, kendimi şu çok fazla sevişip ölüm halinde, özleri boşalmış halde kayaların üzerine yığılan pisibalıkları gibi hissediyorum. Bu sabah da böyle. Kötü rüyalarla uyudum ve kalbimde bir tür üşüme var. Mavi gök, gürültülü rüzgâr; gazeteler avaz avaz bağırılarak satılıyor, köşebaşlarında bile kavgalar oluyor: işte bu referandum. Biz oy vermiyoruz, kısmen düşüncesizlik ve tembellikten, çünkü seçmen kartı almamıştık, ama özellikle de çekimser kalacak oluşumuzdan.

Çalışma. Saat dörtte Petitot üzerindeki makalesini biraz düzeltmesini istemek için Palle'i gördüm. Çok güzel yanmış, yakışıklı ve çok nazik. O da oy vermemiş.

Akşam Chéramy'de radyo referandumun sonuçlarını veriyor. Beklenmedik biçimde, *evet*ten çok daha fazla *hayır* var gibi görünüyor. Pek çok da oy vermeyen var. Çünkü insanlar gerek *evet* gerek *hayır* demekten rahatsızlık duyuyorlar.

Hep bu içdaralması durumu rolünün içinde dönüyorum. Kuşkusuz, doğal olarak kendilerini böyle, derileri kendileri ile dünya arasındaymışçasına hissedenler vardır; o vakit her şey çok daha değişik olmalı. Bu gece hemen her yerde biraz dehşet vardı: örneğin, iskeletin çok belirgin olduğu ve sarı saçları karıştıran o kadın eli: saçlar, kafatasının derisi içinde *kökleri* olan bir bitkiydi. *Kök* sözcüğü uykuya daldığım sırada büyüleyici ve korkunçtu.

6 Mayıs Pazartesi

Referandum sonucu: yüzde 48 *evet* oyuna karşı yüzde 52 *hayır* oyu: oy vermeyenler yüzde 20. Hemen gazeteleri almaya koştum: *Humanité* ve *Populaire* tükenmişti; doğal olarak sağ, kendini kutluyordu.

Komünist bakış açısını savunan Merleau-Ponty ile Petit Saint-Benoit'da yemek yedim; Sartre'ın felsefesine değiniyoruz, dünyanın yoğunluğunu görmemesini eleştiriyor. Bu, deneme yazma hevesimi yeniden uyandırıyor, ama yorgunum, bilmem neden. Sartre'ın sağlığı çok

iyi; traş oldu ve yepyeni mavi bir pijama giydi. Genet onun için Barbezat tarafından basılan görkemli cildi bıraktı: kırmızı renkli başlıklarla, siyah harflerle yazılmış, kocaman *Le Miracle de la rose* (Gülün Mucizesi).

Saat dörtte odama çıkıyorum ve öyle yorgunum ki iki uzun saat uyuyorum. Sonra çalışmaya koyuldum ve bir sürü düşünce beynime üşüştü. Saat onda Sartre'ı görmeye indim. Oda, yalnızca başının üstündeki küçük lambanın ışığı ile tümüyle loştu. Genet ve Lucien oradalardı. *Pompes funèbres*'in (Cenaze Alayı) el yazısı metninin Gallimard'a verildikten sonra ne olduğu bilinmiyor. Genet, onu kaybettilerse elinden bir kaza çıkacağını söylüyor.

7 Mayıs Salı

Çay, gazeteler, çalışma. Sartre, Amerika'dan küçük tablolar[19] üzerinde çalışıyor, bu onu yeterince yoruyor. Genet hana uğruyor. Gallimard'larla kayboların el yazısı metni konusunda tartışmış; onları azarlamış ve: "Üstüne üstlük memurlarınız bana ibne diye küfretmekte hiç sakınca görmüyorlar" diye eklemiş. Claude Gallimard yerin dibine geçmiş. Bost ile Beaujon'a. Olga'ya son bir üfürme yapmışlar, işe yarayıp yaramadığını yarın öğrenecek. Radyoskopi odasında, bağlayıcı doku kesimleri yapılan kızlar görmüş, metal parçaları vücutlarından dışarı çıkıyormuş, bu onu allak bullak etmiş. Odasındaki tüm bu beyaz ışığa ve koridordan onu gözetlemeye yarayan camlı kapılara güçlükle dayanıyor.

Flore'da, Montandon bana, Sartre'ın ve benim oldukça güzel fotoğraflarımızla birlikte İsviçre'deki konferanslarımızı bildiren bir *Labyrinthe* gösteriyor. Bir gün önce gezdiğim sergisi için Dona Marr'ı kutluyorum. Gallimard'da merdivende Chamson'a rastlıyorum; bana Sartre'ı soruyor, "kabakulak oldu" diyorum. Geri geri inmeye başlıyor: "Ama bu bulaşıcı! — Çok bulaşıcı; kuşkusuz şu anda size bulaştırıyorum." Kaçtı. Bana İngiltere üzerinde önemsiz yazılar getiren M.yi de ürküttüm. Ansermet'nin ziyareti; sonra sinema üzerine makaleler yazmak isteyen bir genç adamınki, aşk gecelerini, birleşmiş sevgililerin şarkıları ile anlatan

[19] Bitirmeden bıraktı.

genç çiftinki. Rirette Nizan'ınki. Rirette bana Nizan'ın onyedi yaşındayken ailesine yazdığı bir mektubu getiriyor: Sartre'la ikisinin, bir merdivenin basamaklarına oturup, kendilerinin gerçek üstün insanlar olduklarını açıkladıkları bir söyleşiyi ve bunun sonucunda ortaya çıkan ahlâk üstüne düşünceleriyle ilgili tüm konuşmalarını anlatıyor. Geri dönüyorum. Merdivende, kendisinin eski bir öğrencim olduğunu iddia eden bir genç kadın bana, Gallup Enstitüsü adına Fransa'nın geleceğini nasıl gördüğümü soruyor; ona, görmediğimi söylüyorum, o da galiba bu yanıtı çok derin buluyor. Sartre ile birlikte dergiden getirdiğim mektuplara ve elyazısı metinlere bakıyoruz. Louise Weisse'dan iki bölüm var: bir bölümü not alıyorum. Toplu göç sırasında bir Fransız kadın, Alman üniforması giymiş eski sevgilisi Andlau'ya rastlıyor: *"Her zamanki gibi görkemli bir biçimde zeki ve hayasız olan Andlau —niye değişecekti ki?— gülümseyerek: Bir banyoya gereksiniminiz var gibi, diyor Blanche hakareti hissediyor"* Bir de esir düşmüş ikinci sınıf birinin anlatısı var, *Silik Birinin Anıları*; çiftlikteki yaşamı üzerine olan bölümü yayımlanacak. Şiirler, küçük öyküler, günlük sorunlarla ilgili yazılar. On yedi yaşındaki genç bir "varoluşçu" şu sözcüklerle başlayan bir şiir gönderiyor: "Boşluk dolu olana doğru uzanıyor"

Genet ve Barbezat'mn ziyaretleri. Flore'u işleten kadın bana Jean Ferry'nin küçücük bir kitabını verdi, çok hoş bir sunusu vardı. Kitabın adı *Sosyetik Kaplan*, onu çok beğeniyorum.

8 Mayıs

Biraz baş ağrısı ama gene de iyi çalışıyorum. Bu ikinci bölüm beni zorluyor ama kendi öz düşüncelerimi keşfetmek beni ilgilendiriyor.

Sartre ilk adımlarını atıyor. Martinik Romcusu'na gidip bir içki içiyoruz, dergiden ve *Ahlâk*'dan sözederek.

Bost'la birlikte onun odasında akşam. Bost, Aron'un ve Ollivier'nin insanların yaşam biçimlerini, yorgunluklarını, sefaletini hiç umursamadıklarını söylüyor: bunlar onlara göre yok. Chaplain otelinin kiracılarının *Combat*'daki makalede kendilerini tanıdıklarını ve öfkeden deliye döndüklerini anlatıyor: halbuki o, makaleyi Jan Maury adıyla

imzalamış. Gene komünistler üstünde tartışıyoruz. Onlara oy vereceğiz; ama ideolojik bir anlaşmaya varmak her zamanki gibi olanaksız görünüyor. Uzun uzun saçmalamalar. Bizim için onlarla olan ilişkimizdeki sorun çok önemli ve onlar bizim buna bir çözüm bulmamıza izin vermiyorlar, bir çıkmaz bu.

9 Mayıs

Canım sıkılıyor çünkü iki saat çalıştıktan sonra başım ağrıyor; halbuki bu benim için önemli. Öğleden sonra Sartre ile biraz dolaşıyoruz, annesinin yanına çıktık ve Sartre gelecekteki odasına hayran oldu. Akşam Flore'da Limbour'a rastlıyor ve ondan güncel yazılar istiyorum. Zette ile Leiris'i de görüyorum. Bost'un etekleri tutuşuyor çünkü Chaplain oteli işi ciddileşiyor; birtakım kimseler *Combat*'ya gelip suratını dağıtmak için onu aramışlar.

10 Mayıs

Vitold Sartre'ı görmeye geldi. İtalya'da bir turne ve İsviçre'de *Gizli Oturum*'un sahnelenmesi olasılıkları üstünde konuşuluyor; Vitold Haziran'da bir filmi olduğu için karar veremiyor. Onunla birlikte Lipp'de öğle yemeği yiyorum, sonra gidip Sartre'ı alıyorum. Deux Magots'nun terasına oturuyoruz, hava çok güzel. *Mezarsız Ölüler*'in örneğini Nagel'e daktilo edilmek üzere vermek için düzenliyoruz. Dergide büyük karışıklık. Vittorini T.M. bürosuna Queneau ve Mascolo ile birlikte geliyor; çekingen görünüyor ve Fransızcayı kötü konuşuyor. İtalya'ya gerici bir yayıncı olan Bompiani tarafından davet edilmiş olmamıza yeriniyor: diyor ki: "Eğer *benim* partim tarafından davet edilseydiniz size her yeri otomobille gezdirirlerdi; Eluard'ı her yerde gezdirdiler." Dergilerimizi değiş tokuş etmeyi kararlaştırıyoruz: Milano'da buluşacak ve bir İtalyan sayısı çıkartacağız. Kalabalık: Gaston Gallimard geldi; bürosuna burnumu sokmuştum ama Malraux'nun ve Roger Martin du Gard'ın ellerini sıkmaya mecbur kaldıktan sonra kaçmıştım: bunlar, kendileriyle birlikte ağır bir

ciddiyet yükü taşıyorlardı. Gaston Gallimard'ın küçük mağarası ödağacı kokuyordu. Bana, Claude ile olan olaydan sonra kendisine hakaret dolu bir mektup yollayan Genet'den sözetmek istiyordu. Benden neredeyse özür diliyordu, el yazısı örneğin kaybolmadığını ileri sürüyordu. Bir sürü insanla konuştum. Uygunsuz genç çift oradaydı: adam bana bir küçük öykü getirmişti; bana, saf ve şakıyan sesiyle: "Pléiade Ödülü için Sartre benim lehimde oy kullanacak mı?" diye sordu. Renée Saurel[20] ile birtakım işleri hallettim, uçuşan saçları ile çok görkemliydi. Leiris'i gördüm ve Paulhan'a Nathalie Sarraute'un el yazısı örneğini götürdüm; güzel yazısıyla örneğin üstüne başlığı ve yazarın adını yazdı: mucize eseri yalnızdı. Bana, bir kutunun içinde çerçevelediği, dolaylı ışıkla aydınlattığı çok güzel küçük bir Wols gösterdi.

Saat yedide Queneau'larla Pont-Royal'de yeniden karşılaştım. George Blin oradaydı ve benimle *Sexualité et existentialisme* (Cinsellik ve varoluşçuluk) üzerine konuşmaya başladı. Bana Wahl'ın yakında çıkacak olan bir dergisinin sayfalarını verdi. Wahl *Varlık ve Hiçlik*'i şaşırtıcı bir analitik bakış açısıyla eleştiriyor, örneğin şöyle: "62. sayfanın ilk paragrafı iyi ama ikinci satır zayıf". Üç cinfiz içtim, çok hareketliydim. 8. sayı çıktı ve oldukça parlak buluyorlar.

Otel yeniden boyandı; günden güne güzelleşiyor, şimdi güzel esmer bir oda hizmetçisi kadın var, eskiden müşteriymiş ve başına felâketler gelmiş, bir de hepten hışırtılı bir sarışın kadın. İnsan kendini genelevde sanır. Sempatik kızıl ortadan kayboldu.

11 Mayıs Cumartesi

İş sadece yarı yarıya yürüyor; yorgunum; insanın kafasının içinde engeller olması rahatsız edici. Lipp'de Sartre ve Pontalis ile öğle yemeği. Odette Lieutier'de Dullin kitaplarını imzalıyor. Kitabevi Camille tarafından masklar, fotoğraflar, bir yığın güzel eşya ile süslendi; Dullin çok yakışıklı, hayranlarının kalabalığı arasında pek mutlu görünüyor. Zafer günü onuruna yollarda birkaç bayrak var; pek hüzünlü bir şey bu.

---

[20] O dönemde *Temps modernes*'in sekreteriydi.

Çalışmak istiyordum ama uyuyorum, başım kötü. Saat altıda Sartre'a iniyorum. Canlı mavi bir tayyör içinde dalga dalga saçlarıyla Nathalie Sarraute orada, bizim adeta Kafka'nın Şato'su olduğumuzu acele etmeden anlatıyor: kütüklerimizin üzerinde bilmediğimiz numaralarımız yazılı; yılda şu kadar saat şuna, bu kadar saat buna ayırıyoruz ve insan kendisini otobüsün altına bile atsa bir saat daha fazla elde edemiyor. Bir saat boyunca kanıtlar sunduktan sonra onu dost bildiğimize ikna ediyoruz. Zaten şunu da itiraf ediyor ki, onun gözünde biz saf soyutlamalarız, olumsal ve insani yanımız onun umurunda değil. Her yerde "dalkavukluk" vardı sadece. Bize kuşkusuz oldukça eğlenceli gelecek olan, Valery üzerine yazdığı makalesinden sözediyor.

Bost ile Golfe-Juan'da akşam yemeği yiyorum. Badel ile Gallimard'lar var. Armée du Salut'nün[21] yanağı bıçak izi taşıyan tek gözlü adamı. Jeanne Gallimard'a bir İncil satıyor.

12 Mayıs Pazar

Bu günlük için zaman kıt. Olayları ucu ucuna not edebiliyorum. Hava kapalı ve kestane ağaçları çiçeklerini kaybetmeye başlıyorlar.

Bu sabah Deux Magots'dan sigara ve pazar sandviçleri alıp geldikten sonra çalıştım. Öğleyin Kurucu Meclis tarihi üstüne çok eğlenceli bir makale getiren Pagniez'ye rastladım. Sartre ile birlikte Lipp'de öğle yemeği: Vitold İsviçre ve İtalya tasarılarından sözetmek için uğradı. Montana'da kahve. Çalışma. Kendimi çok gayretli hissediyordum çünkü sonunda artık başım ağrımıyordu. Her şeyi en baştan ele aldım, en eğlenceli anlar, temize geçirme sırasında, her şeyin biçimlendiği sırada yaşanıyor. Saat altıda Sartre'ın odasında T.M.'in toplantısı. Annesi kızarmış börek yapmış, ben de patronun hesabına alınmış konyak getirdim. Trompetiyle gelen Vian vardı. Point Gamma'da çalacaktı, yaşamını böyle kazanıyor. *Chronique du menteur*'ü (Yalancının Günlüğü) biraz basit ama eğlendiriciydi. Paulhan, Pontalis, Vivet ve onun, Steinbeck'in *Lâchez les bombes*'u (Bombaları Atın) yazdığı için kınanamayacağını, zira kitabının başarısız olduğunu söyleyen erkek arkadaşı oradaydılar. "Güdümlü"

[21] Hıristiyanlığı yaymayı amaçlayan bir protestan derneği. —*çev.*

Amerikan edebiyatı üzerine araştırma yapmak düşünüldü: Steinbeck, Dos Passos, Faulkner nasıl oldu da askere alınmayı kabul etüler ve devlet hesabına propaganda yaptılar. Roger Grenier de geldi, saat yedi buçukta, tam her şey bittiğinde, iki dirhem bir çekirdek Bost geldi: bundan sonraki üç sayı bomba gibi patlayacaktı.

Bost bizimle kalıyor. Olga'nın genç hastaların ziyaretlerini kabul ettiğini anlatıyor; hastalıklarını anlatırken takındıkları sertliğe çok şaşırmış. Olga, kendisinde brit[22] olmadığını söylediğinde: "Oh! britlere sık rastlanıyor," demiş bir kız. "Kesici ayda bir kere geliyor. O görünmedikçe britin yoktur; ama onun geldiği gün, bak bakalım britler ortaya nasıl çıkıyor." Kızlar, erkeklerin kadınlardan daha zor dayandıklarını söylüyorlarmış. Sık sık, balkonun tel kafesinin üstünde sallananlar oluyor: oysa tel çok yüksek ve içeriye doğru kavisli. Erkeklerin bulunduğu onuncu katla onbirinci kat arasında pek çok flört yaşanıyor. Sık sık, herkesin pijamayla seyretmeye indiği gösteriler düzenleniyor. Verem olmayan hastaları aşağılıyorlar; birbirlerini hastalıklarının ağırlık derecesine ve manevi dirençlerine göre değerlendiriyorlar.

13 Mayıs

Uzun bir süre! "İşte. Henry'nin resmindeki gibi kendi rüyamın içine hapsoldum: hiçbir zaman kendimi odamda bulamayacağım" diye düşündüm. Yatağımın çevresinde bir duvar oluşuyordu. Sonunda uyandım, ama geç olmuştu, saat neredeyse dokuzdu. Keyifliydim çünkü artık hiç yorgun değilim, Sartre daha iyi ve Cumartesi günü İsviçre'ye gidiyoruz. Rolland bizi "Dostlar arasında olacağız — Hervé ve Courtade ile birlikte" diyerek Constance'a davet etti. Sesinde hiçbir alaycılık yoktu: yazılı hakaretler hakaretten sayılmaz.

Giacometti ile Casque'da yemek yiyoruz.

Breton'un Paris'e dönünce nasıl karşılanacağı merak konusu. Aragon, *"Personne ne m'aime"*in (Kimse Beni Sevmiyor) coşkusuz karşılanışından şaşkına döndü: bir faşist komplosu olduğuna inanıyor.

---

[22]Brit: akciğerin iki zarı arasındaki iltihap. O yıllardaki tedavi, bu iki zarın arasının kesilerek açılmasını gerektiriyordu ve bu çok acı veren bir müdahale idi. —*çev.*

Flore'da, içlerinden Ağustos-Eylül sayıları için Wright'ın metinlerini seçeceğimiz üç büyük güzel Amerikan kitabı buluyorum.

Üçten altıya kadar çalışıyorum. Flore'a uğrayıp Montandon ile İsviçre yolculuğunu düzenliyorum. Kızıl ve güzel Sophie Desmarets ile birlikte olan Salacrou'yu görüyorum. Odama dönüp bu günlüğü düzene koyuyorum. Yazdıklarımdan parçalar okudukça bunun hiçbir şey çağrıştırmadığını görüyorum. Bu sözcüklerin diğerlerinden farklı olduklarını, kendi özlerinde yaşamı elde tutacak sihirli güce sahip olduklarını ve onlar sayesinde geçmişin yeniden canlandığını ummamak gerek. Hayır. Benim için de, bu son onbeş gün artık yazılı cümlelerden başka hiçbir şey değil, bunun ötesinde bir şey yok. Ya da anlatış biçimine gerçekten dikkat etmek gerekecek. Ama o zaman bu bir yapıt haline dönüşür ve bunun için zamanım yok.

Sartre'ın odasında Bost ile yumurta ve salamura sığır etinden oluşan akşam yemeği. Bost Chaplain oteline geri döndü. Jeannette ile pazarlık edip onu pohpohladı. Bu sabah Flore'un terasında Wright'ı gördü ve Wright ona güldü; galiba her zaman gülüyor ama bu kendini ele vermemenin bir biçimi. Sartre ve Bost sıra ile saçlarını ortadan ayırıp bunun ne kadar aptal bir hava verdiğini kanıtlıyorlar; en tuhafı da, bunun kadınsı bir hava vermesi. Bost, iki yıl önce yazdığı 70.000 vuruşluk ucuz romanlardan sözetti; onları iki günde 1500 frank'a yazıyordu; bunlardan birinin adı *Eva n'était que belle* (Eva Yalnızca Güzeldi) idi. Bize Jules Roy adında birinin onu kutlamak için yazdığı mektubu gösteriyor; ve ayrıca, 16. bölge belediyesinde duyuruların iyi yerlere asılmadığından şikayet eden birinin mektubunu; kitabı çok başarılı olmuş. Saat onbirde Sartre'ın gözleri, biraz da mahsustan, pembeleşiyor, ve biz de onu uyuması için bırakıyoruz. Bir bardak içki içtiğimiz Chéramy'de esrarengiz bir general fazladan bir bardak sunuyor. Bost bana, nihayet bugün Gallimard'a götürebildiği romanından sözediyor; Yerliler bölümünü çok beğeniyor ama başını fazla uzun buluyor. Pontalis de fazlaca tarihsel yazı dizisi havasında olduğu kanısında.

Gece yarısı dönüyorum ve bu günlüğü okumak ve yazmak için bir saat oturuyorum. Ona daha çok özen göstermek isterdim. Yatakta keyifliyim, biraz uykudan sallanarak, sözcüklerin içinde gidip geliyorum.

Dışarıda sessiz yağmuru ve uzak ayak seslerini duyuyorum. Yarın çalışacağım ve yakında İsviçre'ye gideceğim. Mutluyum, gündüz olduğum gibi. Bu anda, yazmak için gerçekten çok zamanım olmasını isterdim.

14 Mayıs Salı

Keyifsiz bir uyanış. Yapmam gereken o bir sürü başvuruyu düşündüm; başvurulardan nefret ediyorum, özellikle de onları yapacağımı düşünmekten; yapmadığım için daha da uzun süre düşünmek zorunda kalıyorum. Gidip gazeteleri alıyorum. Pingaud[23] adında birinin Bost'un romanı hakkında düşmanca bir makalesi var: adam, Bost'un romanını Flore Kahvesi'ndeki Rus kadına ithaf ettiğine göre kuşkusuz varoluşçu olduğunu söylüyor; ve sonra Sartre, *Dernier des métiers*'nin (Mesleklerin Sonuncusu) yayımlandığı *T.M.*'in ilk sayısında röportaj-romanın büyük bir övgüsünü yapıyor. Küçük Clement'ın da varoluşçuluk üstüne düşmanca bir makalesi. Bir dolabın içinde Artaud yararına satılması için Adamov'a vereceğim *Başkalarının Kanı*'nın el yazısı metnini buluyorum; çizilmiş, buruşmuş, değişik boyutlarda kâğıtlara yazılmış, değişik mürekkep ve hatta değişik el yazılarıyla yazılmış güzel bir el yazması bu. Kitabın yanında canlı gibi duruyor; bunun kendi bedeninizden çıktığı anlaşılıyor; yazıldığı döneme ait kimi zamanların anısı bu metne yapışmış. Amerika sayısı için *Black Metropolis*'i karıştırıp bir seçim yapmak istiyorum. Okumak için zamanım olmasını isterdim.

Başvurular. Pont-Royal'de çalışma. Saat beş buçukta dergiye çıkıyorum. Alquié ve Pouillon komünist politika konusunda Sartre ile tartışıyorlar.

Aron kısa bir süre için uğruyor: Paul Mohrien *Portrait de l'antisémite*'i (Yahudi Düşmanının Portresi) ve *T.M.*'de yayımlanan dört makalemi almak için geliyor. Pont-Royal'e geri dönüyor. bana romanını ve caz üzerine bir Amerikan kitabını getiren Vian'ı görmeye gidiyorum, kitaptan bir bölümün çevirisi yapılacak. Cazdan tutkuyla sözediyor. Bana Amerika'da çok güzel, biraz safyürek ama sevimli radyofonik parçalar

[23] Sonradan dostumuz oldu ve *Temps modernes*'in yönetimine katıldı.

olduğunu söylüyor, örneğin "Yes, sir, that's my baby" müziğinde danseden küçük urul, ya da otobüs tarafından ezilen küçük köpeğini yıldızlar arasında arayan ve son dakikada kendisinin de ezildiği anlaşılan küçük oğlan çocuğunu anlatanlar gibi. Bu konuda bir makale yazacak. Romanı[24] son derece eğlendirici, özellikle Jean-Sol Partre'ın konferansı ve kalpsökücü ile cinayet. Gouffé'nin tarifini de sevdim: "Bir küçük domuz sucuğu alın ve çığlıklarına karşın derisini yüzün."

Saat sekizde çok yorgun olan Sartre ile geri dönüyorum. Akşamın güzel bir saati, ıslak yapraklar, yeşil ve kırmızı ışıklar, aydınlatılmış birkaç vitrin ve gökyüzünde bir gündüz kalıntısı.

Dergiden topladığımız ganimetleri inceleyerek jambon yiyoruz. Öyküler, kötü; Pouillon'dan çok iyi bir *Procès de Nuremberg* (Nuremberg Mahkemesi); Palle'dan güzel bir *Petiot* (Bızdık): Ponge'un metni, *Ad litem*, pek birşeye benzemiyor. Bost uğruyor. Olga'da brit oluşmuş, o hastanede iyi tedavi edilmediğine inanıyor, mutlak surette oradan ayrılmak istiyor. Bost, dün bir Amerikan hapishanesinde isyan çıktığını ve beş mahkûmun öldürüldüğünü anlatıyor, ama bilgi almak için gittiğinde subaylar öfkeyle olayı yalanlamışlar.

Sorbonne'da Descartes'ın doğum yıldönümü nedeniyle verilen bir konferansta Thorez Descartes'ın hakkının verilmesini istedi: o büyük bir materyalist filozof.

15 Mayıs

İsviçre orta elçiliğinde iki saat bekleyiş. Ama saatler çabuk geçiyor çünkü Vian'ın çok hoşuma giden *Günlerin Köpüğü*'nü okuyorum, özellikle, akciğerinde bir nilüferle ölen Chloé'nin hüzünlü öyküsünden çok hoşlanıyorum; Vian kendine bir dünya yaratmış; buna ender rastlanır ve beni hep duygulandırır. Son iki sayfa çok içe işleyici; haç ile olan dialog Camus'nün *Le Malentendu*'sündeki (Yanlış Anlama) *"Non"* (Hayır) ile eşdeğer, ama daha ağırbaşlı ve daha inandırıcı. Bu romanda bana çarpıcı gelen gerçekliği ve ayrıca büyük sevecenliği.

[24] *L'Ecume des jours* (Günlerin Köpüğü).

Sartre ile Lipp'de, Flore'da, Chéramy'de yemek ve kahve. İsviçre ile ilgili güzel bir Gezi Rehberi satın aldım; bu beni hem memnun ediyor hem de çok üzüyor, çünkü görülecek pek çok şey olduğunu ve hepsini göremeyeceğimi biliyorum. Yolculuğun biraz fazla resmi olmasından korkuyorum. Ama gene de seviniyorum.

Merdivende uzun boylu, şemsiyeli bir genç adam bana yaklaşıp Sartre'ın "öz"den ne anladığını sordu. Ona *Varlık ve Hiçlik*'e başvurmasını öğütledim. Bana onu okuduğunu, ama yüzeysel olmak istemediğini ve benim ona üç dört sözcükle bu kavramın tanımını yapmam gerektiğini söyledi. Strasbourg'daki bir gazete için.

16 Mayıs Perşembe

İlkbahar geliyor. Sigara almaya giderken, sebze-meyve arabası içinde yeşil üstüne kırmızı bir kâğıtla yarı yarıya sarılmış görkemli kuşkonmaz demetleri görüyorum; çok güzel. Çalışma. Yazmaktan bu denli zevk aldığım az zaman vardır, özellikle öğleden sonra dört buçukta, sabahın dumanlarından hâlâ yoğun bir hava taşıyan, masanın üstünde yeşil mürekkeple yazılmış yazılar bulunan bu odaya yeniden girince; parmaklarımın ucunda sigara da tükenmez kalem de çok hoş. Bost artık resim yapmamaktan pişmanlık duyup duymadığını sorduğunda "Renkli tüpü sıkınca paletin üstünde ezilen boyanın verdiği duyguyu özlüyorum; çok zevkliydi" diyen Duchamp'ı iyi anlıyorum. Yazmanın fiziksel yanı zevkli. Ve ayrıca iç dünyamda bile, sanki çözülüyormuşum gibime geliyor; belki de bu boş bir hayal. Her halükârda, söyleyecek bir şeyler hissediyorum. Ayrıca dün Chéramy'de doğmaya başlayan bir roman tasarısı var.

Kermadec sergisi. Catalan'larda, karşımda küstahça New York'dan sözeden Sartre ve Bost ile akşam yemeği.

17 Mayıs

Öğleyin Flore'da, Sartre ile birlikte Soupault'yla tanışıyoruz. Yirmi yaşındayken hayranlık duyduğum, erişilmez saydığım biriyle karşılaşıp onun etten ve kemikten yapılmış, olgunlaşmakta olan bir insan olduğunu

görmek bana hep tuhaf gelmiştir. Soupault bana Amerika'ya gitmek isteyip istemediğimi soruyor. Eğer gerçekten istersem Ekim ayında beni davet ettireceğine söz veriyor ve benim dayanıksızlığımdan çekinerek Sartre'ı eğlendiriyor. Tabii ki istiyorum, ısrarla belirttim, oraya gitmeye can atıyorum; aynı zamanda, dört aylığına buralardan gitmek düşüncesi de biraz yüreğimi daraltıyor.

Bu sabah, *Cavalcade*'da Monnerot'nun Sartre üzerine aptalca ve zehirli bir makalesi. Sartre'ın işini bitirdiği söylenen Mounin'in makalesinin yankıları; neden böyle dedikleri ortada. *Littéraire*'de Sartre'dan sözedilen ve Paul Guth tarafından öğretmen okulu öğrencileri arasında gerçekleştirilen bir röportaj. Ve Billy'nin "metafizik edebiyatı" konulu bir makalesinin ortasında, benim yağ bağlamış ve sığıra benzeyen bir resmim. Pagniez'lerle Golfe-Juan'da yemek. Pagniez reformculuğu savunuyor.

Dergide, 9. sayının sayfa düzenlemesini yapıyoruz. Artık elimizde olan metinlerin sayısı bir harika. İnsanlar geliyor ama uzun kalmıyorlar, rahat rahat çalışıyoruz. Merleau-Ponty bize Néron'un hapisten çıktığını duyduğunu söylüyor. Pont-Royal'de Leiris'ler, Queneau'lar. Giacometti ile bir bardak içki içiyoruz. Golfe-Juan'da Giacometti ve Bost ile akşam yemeği. Kızının âşığı olan bahçıvanını tüfekle öldüren şu şato sahibi adamın duruşması üzerinde oldukça uzun bir süre tartışıldı. Küçük kız onaltı yaşındaydı ve öyle açık saçık mektuplar yazmıştı ki duruşmada okuyamadılar; bahçıvan otuzaltı yaşındaydı ve sabıkalıydı; baba oğlu ile birlikte kızın odasında pusu kurdu ve adamı öldürdüler; oğul hedefi bulamadan iki el ateş etti ama baba başardı. Babayı yalnızca dört yıl hapse mahkûm ettiler; oğulu da tecilli üç yıla. Sartre, bu cinayetin son seçimlerin bir sonucu olduğunu, kurtuluştan sonra babanın kendisini isyan ettirici bir dünyada hissettiğini ve bu cinayetin de isyanının doruğunu ifade ettiğini söyleyerek, Bost'u gözlerinden yaş gelinceye kadar güldürüyor. Bunun üzerine Giacometti çok yumuşak ve düzenli bir adam olan ama her gece mezarlıklardan ölü çıkartıp bir yerlerini kesip kemiren çavuş Bertrand'ın öyküsünü anlattı: onu ancak mezara tecavüzden cezalandırabilmişlerdi çünkü cesetlerin sakatlanmasının ve yenmesinin yasada yeri yoktu. Bir gün önce gördüğü Picasso'dan sözetti, ona resimlerini göstermişti; her yeni yaptın karşısında, sanatın kaynaklarını henüz

keşfetmeye başlayan bir yeniyetme gibi davrandığı anlaşılıyor. "Sanırım bir şeyler anlamaya başladım: ilk kez, gerçekten resim olan resimler yaptım" diyormuş. Ve G. ona: "Evet, ilerleme var." deyince çok sevinmiş. Akşamı Chéramy'de noktaladık. Ama, Bost'la dediğimiz gibi burada günlük bir işe yaramıyor; Sartre ile Giacometti'nin büyüleyici sohbetlerini not etmek için bir kayıt cihazı gerek.

18 Mayıs

Bu akşam İsviçre'ye gidiyorum. İşte, üç haftadan beri hemen hemen hiç odamdan çıkmadım, ve yalnızca Bost'la Sartre'ı gördüm. Dinlendirici ve verimliydi. Bu öğleden sonra Flore'un üst katındaydım, camın kenarında: ıslak yolu, sert bir rüzgârın salladığı çınar ağaçlarını görüyorum; ortalık kalabalık, ve aşağıda büyük bir gürültü patırtı var. Burada kendimi rahat hissetmiyorum. Bana öyle geliyor ki, bütün bu yıllar boyunca yaptığımın aksine burada çalışmaya bundan böyle hiç girişemeyeceğim.

Bost beni almaya geldi. Gide'den *Le Dernier des métiers*'yi (Mesleklerin Sonuncusu) kutlayan kısa bir mektup almıştı. Bana Jules Vallès tarafından kurulan *La Rue* gazetesinin bir süre sonra yayımlanacak bir sayısını da gösterdi: "ismi korumak için" çıkartıyorlardı bunu. Sayıda Prévert'den, Nadeau'dan parçalar, Henry'den resimler ve Queneau'nun "Ben zavallı bir aptalım" teması üstüne bir şikâyeti var. Beaujon'a gidiyoruz. Olga bize gördüğü hastalardan sözediyor. İki çocuk annesi genç bir kadın dün bir pnömo yaptırmak için gelmiş, üç yerden üç kez denemişler ve başaramamışlar; kadın umutsuzluktan baygınlık geçirmiş ve üç çeyrek saat baygın kalmış. Küçük bir taşralı tek bir ciğerinin hasta olduğunu sanarak gelmiş; radyografisine bakan Benda'ya: "Bir pnömo için geldim," deyince o: "hangi ciğer için?" diye sormuş. Kadın iki ciğerinin de hasta olduğunu bu şekilde öğrenmiş. Olga en kötü şeyin, insanların canlılıklarını kaybettikçe, olaya yavaş yavaş boyun eğmeleri olduğunu söylüyor.

Lozan treni. Bütün gece seyahat çantasını kalbinin üstünde sıkı sıkı tutan esmer küçük bir genç kızla kompartımanda yalnızız; oturduğu yerde uyuyor. Ben uzanıyorum ve oldukça iyi uyuyorum. Limousin'deki bir

yolculuğumu anımsıyorum, onüç ondört yaşımdaydım, bütün geceyi yüzüm cama yapışık, kömür yuta yuta geçirmiş ve kendimi kompartımanın sıcaklığında uyuyan büyük insanlardan çok daha üstün hissetmiştim. İşte böyle şeylerle yaşlandığımı hissediyorum. Yalnızca kısa bir süre için, bulutlarla kaplı gökyüzünde parlak güzel bir ay göründü; ve sabah da gri pembe bir tanyeri içindeki dağlar. Uzun bir uykunun ardından kendimi birdenbire çok uzak bir sabaha götürülmüş bulduğumda, hep o uyanma heyecanını duyarım. En şiddetlisini Tozeur'den önce çölde yaşadım, sonra kışın Sallanches'a varışlarda, nedenini pek de bilemiyorum, Mauriac'a gelirken Auvergne'in ıslak kırlarında.

*

Bu konferans dizisini düzenleyen yayıncı Skira bizi Cenevre'de göle yakın bir otele yerleştirdi. Penceremden şatafatlı kuğular ve görkemli çiçek tarhları görüyordum. İsviçre'deki bolluk beni şaşkına döndürdü: "Herhangi bir zamanda herhangi bir şeyi yiyebilmek en keyif verici ve en unutulmuş şeylerden biri" diye not aldım; daha sonra: "Sinema dönüşü bir çorba içebilmek ne büyük zevk: savaş öncesini anımsatıyor!" Globe birahanesinde, herkes isteğine göre viski, jerez şarabı, porto şarabı; canı ne isterse sipariş ediyordu; duvar ilanları duyuruyorlardı: Rus havyarlı tostlar. 1943'te Annemasse'a geçerken bir işaret levhasında: "Cenevre, 9 kilometre" yazısını okuyunca ne kadar heyecanlandığımı hatırlıyordum; insanlar, büyülenmiş bir sesle: "Gece, ışıklar görünüyor" diyorlardı; ışıklandırılmış Kursaal'ı ve neonlu panoların parıltılarını görüyordum. Lozan'da bizi "sözleşmeyle ve taksitle" satış yapan bir giysi tüccarına götürdüler; Sartre bir takım elbise ve bir yağmurluk, ben ince ipekten yeşil bir elbiseyle, üç renkli ince kumaştan bir eteklik kaptık. Cenevre'den kendime mükemmel bir deriden ayakkabılar, valizler ve siyah kadranlı, yeşil akrep ve yelkovanlı bir kol saati aldım.

Bu üç hafta boyunca pek çok angarya: yalnızca konferanslarımız değil, imza günleri, radyo programları; bir sabah eski Cenevre'nin uyuklayan sokaklarında aşağı yukarı iki saat boyunca bir kamera bizi izledi; ve sonra akşam yemekleri, davetler, gevezelikler vardı. Skira'ya ve güzel karısına sempati duyuyorduk: Skira gerçeküstücüleri tanıyordu, eserlerini ya-

yırılamıştı: "Ben hayvan eğiticisiydim" diyordu; dalgınlığa varacak kadar ilgisiz ve buna karşın yerinde duramayan, kadınlara tutkun, bencil ehlikeyf havası altında kuşkusuz kompleksli biriydi, düşündüklerini rahat rahat söylemeye razı olduğu vakit sohbeti edepsiz ve eğlendiriciydi. Varoluşçuluğa karşı sakınımlarına karşın *Labyrinthe*'in direktörü Montandon ile iyi anlaşıyorduk: "İşçi partisi"ne kayıtlıydı ve marksistti. Bize: "Bütün İsviçreli aydınlar gerici," dedi; "savaş sırasında nazilere karşı bir gösteri düzenlenmek istenildi ve katılımcı olarak iki yaşlı profesörden başkası bulunamadı. İşte ben bu nedenle halkçı bir partiye girdim." İlginç ya da hoş birkaç kişiyle daha tanıştık. Ama birlikte olmaya zorunlu olduğumuz ve bizi sıkan, hatta tiksindiren pek çok insan da oldu.

Globe'daki ilk yemeğimiz beni şaşkına çevirdi: "Dana filetoları, dondurmalar ve nefis İsviçre şarapları ile görkemli bir yemek; ama öldürücüsüne sıkıcı. B.[25] Afrika'da aynı kamyonda yolculuk ettiği ve kötü koktukları için geceleri başka yere yatırdıkları Arap ebe kadınlardan sözederken hiç çekilmiyor; bu kadınlar katolikliğe döndürülmüşlerdi ve din adına itiraz ediyorlardı: 'Ama sizinkilerle aynı ruhlara sahibiz.' B.nin dediğine göre bu sözlere yalnızca gülünüp geçiliyordu; bunu dayanılmaz bir kibarlıkla anlatıyor. Vichy karşıtlığıyla abartılı biçimde övünüyor: 'Ben Vichyli'yim ama Vichyci değilim.' Tek bir ilginç an, Montandon'un Merleau-Ponty ile Tzara arasındaki *Le Zéro et l'Infini* (Sıfır ve Sonsuz) üzerine olan tartışmayı anlattığı an. Tzara, Koestler'in pis bir herif olduğunu ileri sürüyordu: kanıtı da, savaş sırasında, karısının sanatoryum parasını ödeyebilmiş olmasıydı. O vakit M.P.: "Bu koşullarda, tartışma olanaksız" diyerek bir pot kırdı. Tzara'yı kolayca cebinden çıkartacak biri olduğu için M.P.nin bu davranışı beni çok şaşırttı: sonuçta sağlıklı bir tepkiydi. Yemek bitince ferahladım. Portekiz'de ya da Tunus'ta olduğum gibi tek başıma değil de, Sartre ile birlikte olduğum zamanlar bana daha da çekilmez geliyor çünkü başkaları olmasa başbaşa geçirebileceğimiz anları düşünüyorum..."

Oraya varışımızın ertesi günü Interlaken dolaylarında gezmeye gittik; dönüşte Sartre basını kabul etti: "Büyük salona indiğimde Sartre'ın etrafı

[25] Çok yüksek mevkide bir Fransız görevliydi.

kalabalıklaşmıştı bile: çoğu yaşlı ve hepsi son derece kibar bir gazeteci güruhu. Yandaki salona geçiliyor, Sartre ile ben katolik krallar gibi yan yana oturuyoruz; ikimizi de oldukça gülünç buluyorum, özellikle de kendimi. Beyaz bıyıklı ufak tefek bir ihtiyar ateşi başlatıyor: varoluşçuluğa dair hiçbir şey okumadığını, onu yalnızca kulağına çalınanlardan tanıdığını söyledi: "Ama öyle görünüyor ki bu her şeye izin veren bir doktrin; tehlikeli değil mi?" Sartre bilgi veriyor. Hava kuşku götürmez biçimde düşmanca. Özellikle, şişman, gözleri ince bir çizgi halinde büzülmüş bir adam var, idealist tutucuların tüm o gerçekçi ve uyanık üstünlük duygusunu gösteriyor ve Sartre'ı eğitim konusunda sorguluyor: "Çocukların özgürlüğüne saygı göstermeli mi?" İşçinin de bir çocuk olduğunu düşündüğünü sezinletiyor (Bu adamın Pétain'i perde arkasından yöneten Gillouin olduğunu sonradan basın ataşesi söyledi, bu toplantıya sızmış olmasına çok öfkelenmişti). Toplantı biraz vermut ve peynirli bisküinin de yardımıyla bir saatten fazla sürüyor. Saçı örgülü esmer bir genç kız sempatik sorular soruyor; bütün ötekiler faşizm ya da din kokuyorlar ve neyin söz konusu olduğunu bile bilmeden kararlı bir şekilde bize karşılar."

Sartre'ın ilk konferansına katılmadım, gezintideydim, ama bana anlattı: 1 100 kişi varmış, iyi dinlemişler ama az alkışlamışlar; iki saat konuşmuş. Ondan sonra dört martini içmiş, akşam yemeği yemiş ve geceyi dans salonunda geçirmiş; doğal olarak pek birşey anımsamıyordu. Chaux-de-Fonds'lu saygıdeğer bir hanıma oğlunun cinsel yaşamı konusunda öğütler verdiğinin dışında. Bayan, oğlunun herhangi bir yaratıktan çocuklar peydahlamasından korkuyordu: "Öyleyse ona çekilmesini öğretin, Madam," demiş. "Doğru," diye yanıtlamış hanım, "öğüdün sizden geldiğini söyleyeceğim, bu onu daha çok etkileyecek".

Zürih'de Sartre bir konferans verdi ve tiyatroda *Gizli Oturum* sahnelendi.

Çarşamba

Şaşırtıcı bir çizgili gömlek giymiş olan Skira, yanında Fransız kitabevinden, biri esmer ve ağırkanlı[26] diğeri sarışın ve hareketli çok sevimli

[26]Sonradan fotoğraf düzenlemeleri ile kendisini tanıtan Harold idi.

iki kişiyle gar büfesine bizi almaya geldi; kitabevinin vitrininde Sartre ile ilgili gazete kupürleri, kitaplar ve karikatürler sergilediler. *Labyrinthe* kentin duvarlarına üzerlerinde büyük kırmızı harflerle Sartre'ın adı yazılı afişler astı. Yemek ve konferans. Sartre alkışlar arasında giriyor, paltosunu, ringe çıkan boksörün bornozunu çıkarttığı gibi çıkartıyor; hemen hemen altıyüz kişi var, özellikle gençler; herkes çok ilgili görünüyor. Yayıncılar saat altıda yanlış bir trene yollayarak gazetecileri nazikçe kandırmışlardı ama şimdi geliyorlar, masamızda onbeş kadarı var ve Sartre'ı soru yağmuruna tutuyorlar. Bu sırada esmer olanı benimle yavaş ve hüzünlü bir sesle konuşuyor: bana, komünist olduğunu ama partinin yöntemlerinin miğdesini bulandırdığını söylüyor. Biraz Koestler üstüne tartışıyoruz: hep aynı konuşmalara dönülmesi ne kadar şaşırtıcı...

Perşembe

Saat yediye doğru provadan dönen Sartre'ı buluyorum: üç metre derinliğindeki orkestra çukuruna düşerek herkesin ödünü patlatmış: burası bir yük örtüsüyle örtülüymüş; üstüne basmış, örtü yırtılmış ve içine girip yokolduğunu görmüşler. Yayıncı "Elveda konferans" demiş; sonra biraz sersemlemiş bir kafanın belirdiğini görmüşler. Tiyatroya gidiyoruz. Salon dolu. Ben ikinci sıraya oturuyorum. Sartre yirmi dakika tiyatro üzerine konuşuyor, çok güzel: insanlar memnun görünüyorlar. Oldukça uzun bir bekleyişten sonra perde açılıyor. Oyuncular oldukça heyecanlı. Chauffard'ın dizleri titriyor. Balachova peruğunu ve elbisesini değiştirmiş, silueti böyle çok daha iyi. Hepsinin biraz dili sürçüyor ve oyunun sonunda perde indirmeyi beceremiyorlar. Ama çok güzel oynadılar; seyirci çok alkışlıyor. Hep birlikte Picasso, Chirico vs.nin tabloları ile bezenmiş büyük bir birahaneye gece yemeğine gidiyoruz. Birisi orada koleksiyonunu sergiliyor. Gece yarısı herkes birbirinden ayrılıyor. Sartre Wanda'yı[27] götürüyor. Ben Chauffard ile çıkıyorum ve bir mahzende cinfiz içmeye gidiyoruz: Laffont öykülerini yayımladığı için mutlu. Canım

[27] Sahnede, Marie Olivier.

hiç uyumak istemiyor; ama bizi kovalıyorlar; gece yarısını geçince Zürih'te her yer kapanıyor. Dışarda yağmur yağıyor, tam hüzünlü bir biçimde birbirimizden ayrılacakken şemsiyesinin altında tepinen yayıncıyı görüyoruz. Bir şişe şarap alıp kitabevine gidip içmeyi öneriyor. Orada, sanat kitaplarına, resimlere, dergilere bakarak saat üçe kadar kalıyoruz ve Chauffard yüksek sesle Claudinet imzası taşıyan, belki de Cocteau'nun[28] olan açık saçık şiirler okuyor; dış kapakta *Vies* (Yaşamlar) adı taşıyan bu kitabın içinde *Vits* (Espriler) yazıyor; şiirlerden biri çok güzel ve nakaratı da: "Hiç olmazsa iki frangım olsaydı."

Berne'de sefarette yemek yedik; bir dinbilgini benimle uzun uzun, hiçlik, varlık, kendi içindelik ve kendisi içinlik üzerine konuştu. Paris'te sohbetler hemen politik bir yön alırdı; İsviçre'de dinbilimsel bir yön alıyor. Sartre'a meleklerin doğası konusunda bile ısrarlı sorular sordular. Varoluşçuluk Ansermet ile Leibovitz arasında bir tartışma yaratmıştı; birincisi bütün müziği varoluşçuluğa dayalı olarak anlayabildiğini iddia ediyordu; ikincisi ise, yalnız dizisel müziğin bu felsefeyle bağdaştığını ileri sürüyordu. *Labyrinthe*'de birbirlerine coşkuyla hakaret etmişlerdi.

Lozan'da bir konferans verdim. Çıkışta bir hanım bana yaklaştı: "Anlamıyorum. Mösyö Sartre öyle iyi şeyler söyledi ki! Öyle doğru dürüst bir hali vardı ki! Ve korkunç şeyler yazdığı söyleniyor! Ama niçin Madam? Niçin?" Cenevre'de de üniversite öğrencileri önünde konuştum. O gece ve ertesi gece, Skira'yla ve Giacometti'nin çok ilgisini çeken gencecik bir kızla, Annette[29] ile birlikte çıktık. Kızdan biz de hoşlanıyorduk. Birçok noktada Lise'e benzediğini düşünüyordum; aynı acılı akılcılık, gözüpeklik, doymazlık vardı onda da; gözleri dünyayı yutuyordu: hiçbir şeyi ve hiç kimseyi kaçırmak istemiyordu; şiddeti seviyordu ve her şeye gülüyordu.

Sartre, Lozan'daki bir toplantıda tüm yapıtlarını çok iyi bilen ve onlardan çok güzel bir biçimde söz eden genç bir adamla, Gorz'la karşılaştı. Onu Cenevre'de tekrar gördük. *Varlık ve Hiçlik*'ten yola çıkarak bir seçimin diğerine yeğlenmesinin savunulmasını kabul edemiyordu ve

[28] Onun olmadığını öğrendim.

[29] Bugün karısı.

Sartre'ın bağlanması onu rahatsız ediyordu. Sartre ona: "Çünkü siz İsviçreli'siniz" dedi. Gerçekte savaştan beri İsviçre'ye yerleşmiş bir Avusturya Yahudisiydi.

Fribourg'u, Neuchâtel'i, Basel'i, müzeleri gördük. Kasabalar çok fazla cilalıydı ama çok güzelleri de vardı; lekesiz parkeleri olan *weine stube*'lerde (taverna) beyaz şarap içiyorduk. Lucerne'in küçük meydanlarını, çeşmelerini, boyalı evlerini, kulelerini, ve özellikle eski resimlerle bezeli kapalı iki tahta köprüsünü çok sevdik. Sartre'ın küçükken yaz tatillerini geçirdiği Selisberg'e çıktık; bana otelini, göle tepeden bakan balkonuyla odasını gösterdi: *Gizli Oturum*'da Estelle çocuğunu işte bu balkondan suya atıyor. Çok yağmur yağıyordu: şişman İsviçreli kadınları, edelvays çiçekleriyle süslü kadife şapkalı İsviçreli erkekleri, akordiyonları, koro halinde yanlış yanlış söylenen şarkıları hiç de beğenmiyordum; bazen saplantım tutuyordu ve sık sık Sartre'ı kentlerde bırakarak birkaç saatliğine ya da birkaç günlüğüne dağlara çıkıyordum. Onu Zermatt'a gitmeye razı ettim, dağ treniyle 3000 metreden daha yüksekteki Gonergratt'a çıktık: bir banka oturup, ayaklarımız karın içinde, uzun uzun, kendi özel bulutuna yarıbürünmüş, korkunç bir tanrı gibi duran Matterhorn'u seyrettik. Sabah, şakaklarımı bir mengene gibi sıkıyordu. Sartre'ınkileri de: dağ rahatsızlığı. Otelin terasında, yetkili bir tavırla manzarayı seyreden yakaları rozetli altmış İsviçreli vardı: kendilerini "Chaux-de-Fonds'un çağdaşları" diye adlandırmışlardı: kimin çağdaşları? Paris trenine bindik. Vallorbe'da bir gümrükçü pasaportunu geri verirken Sartre'a: "Bayım, kitaplarınız piyasada bulunmuyor"; bana da: "Hep bir arada mı yaşıyorsunuz?" dedi.

*

Amerika dönüşü Sartre, bir edebiyat öğrencisi olan Jean Cau'dan ona iş bulmasını isteyen bir mektup almıştı; Cau öğretmen okulu sınavlarına ilk kez ve umutsuzca çalışıyordu; giriş sınavından sonra ailesi onu taşraya yanlarına çağıracaktı. Sartre arayacağını yazdı. Ama önce hastalandı, sonra İsviçre'ye gitti ve böylece aramadı. Haziranda —başka yazarlara da aynı mektubu boşu boşuna yazan— Cau gelip onu buldu: ders yılı bitiyordu. "Eh iyi," dedi Sartre, "benim sekreterim olun" Cau kabul etti.

Sartre onu Deux Magots'ya çağırdı; ama mektupları henüz çok hacimli değildi, yardıma gereksinimi yoktu. Ben yan masada çalışırken, ceplerini gayretle karıştırıp iki üç zarf çıkarması gözümün önüne geliyor: Cau'ya bunlara ne şekilde yanıt verilmesi gerektiğini anlatıyordu. İçini çekerek bana, sekreterinin ona zaman kazandıracağı yerde kaybettirdiğini söylüyordu. Cau da kendi yönünden huzursuzdu çünkü o iş istemişti, merhamet değil. Sartre annesi ile birlikte Bonaparte Caddesi'ne yerleşince işler yavaş yavaş yoluna girdi. Cau, bürosunun bitişiğindeki odada sabahları telefonlara cevap veriyor, randevuları ayarlıyor, yazışmaları düzenliyordu: sanki bir organ, kendi görevini yaratmıştı. Sartre'ın yaşamına biraz çeki-düzen vermesinin zamanı artık gelmişti; ama gençliğimizde bizim için o denli değerli olan özgürlüğümüzü yitirip yitirmeyeceğini kendi kendime üzülerek soruyordum.

Haziran ayının *Les Temps modernes*'inin künyesinde şu sözler okunuyordu: yönetici Jean-Paul Sartre. Komite çatlamıştı. Ollivier huzla sağa doğru gidiyordu, yeni oluşan de Gaulle'cu Birlik ile ilişkideydi. Aron'un komünist karşıtlığı gitgide kendini açığa vuruyordu. O dönemde, ya da kısa bir süre sonra, Golfe-Juan'da Aron ve De Gaulle'cülüğe hayranlığı artan Pia ile yemek yedik. Aron, ne A.B.D.'ni ne de S.S.C.B.'ni sevmediğini, ama bir savaş durumunda Batı'yı tutacağını söyledi: yanıt olarak Sartre, Stalinciliği de Amerikayı da beğenmediğini, ama bir savaş durumunda komünistlerden yana olacağını söyledi. "Sonuçta," dedi Aron, "iki tiksinti arasında değişik seçimler yapacağız: ama her halükârda bu istemeyerek olacak". Bizim temel kabul ettiğimiz bir anlaşmazlığı abartılı olarak hafifletttiği kanısındaydık. Pia De Gaulle'cü ekonomi görüşünü bize, ücret, fiyat, işçi yaşam düzeyi gibi sorunlara değinmeye bile yanaşmadan anlattı; şaşırdım: "Oh! toplumsal refah için Jociste'lere başvururuz".[30] diye tepeden bakarak yanıtladı beni. İki yıldan az bir sürede sağ ve sol sözcükleri yeniden tüm anlamlarını kazanmışlardı ve sağ gitgide ilerliyordu: mayısta M.R.P. oyların çoğunluğunu almıştı.

Genet bana *Dame à la Licorne*'dan (Licorne'lu Kadın)[31] sözetti, ben Fransız goblen-döşemecilik sergisini görmeye gittim. Nihayet *Yurttaş*

[30] Jociste: Hıristiyan işçi gençlik örgütünden olanlar. —*çev.*

[31] Licorne: At vücutlu, geyik başlı ve alnının ortasında tek boynuzlu olarak tasarlanan bir masal hayvanı. —*çev.*

Kane'i Paris'te gösterdiler: evet. Orson Welles sinemayı altüst etmişti. Pléiade ödülü için Queneau ve Sartre Boris Vian'ı desteklediler ama jüri Malraux'nun adayı olan rahip Grosjean'ı yeğledi.

Denemem bitmişti ve kendi kendime soruyordum: ne yapmalı? Deux Magots'da oturuyordum, beyaz sayfaya bakıyordum. Parmaklarımın ucunda yazma gereksinimini hissediyordum, sözcüklerin tadı boğazımdaydı ama neye başlayacağımı bilemiyordum. "Ne kadar vahşi bir havanız var!" dedi bir gün Giacometti bana. "— Çünkü yazmak istiyorum ama ne yazacağımı bilmiyorum. — Ne olursa yazın." Aslında, kendimden sözetmek istiyordum. Leiris'in *L'Age d'homme*'unu (Erişkinlik Yaşı) sevmiştim: insanların kendilerini bahaneye başvurmaksızın anlattıkları acı denemeleri seviyordum. Bunu düşlemeye, kimi notlar almaya başladım ve bundan Sartre'a sözettim. En başta şu sorunun ortaya çıktığını farkına vardım: benim için kadın olmanın anlamı neydi? Önce bunu çabucak halledebileceğimi sandım. Hiçbir zaman aşağılık duygusuna kapılmamıştım, hiç kimse bana: "Bir kadın olduğunuz için böyle düşünüyorsunuz" dememişti; kadınlığım beni hiçbir olayda rahatsız etmemişti. Sartre'a: "benim için, sanki bu sorun hiçbir zaman olmadı," dedim. "Gene de, bir oğlan çocuğu gibi eğitilmediniz: olaya biraz daha derin bakmak gerek" diye yanıtladı. Baktım ve beklenmedik bir şey keşfettim: bu dünya bir erkek dünyasıydı, çocukluğum erkekler tarafından meydana getirilmiş uydurmacalarla beslenmişti ve ben burada hiç de bir oğlan çocukmuşum gibi tepki göstermemiştim. Bu öyle ilgimi çekti ki genel olarak kadının durumunu incelemek için kendi kişisel itiraflarımı yazma tasarımdan vazgeçtim. Ulusal kütüphaneye gidip kitaplar buldum ve kadın üstüne yazılmış efsaneleri okudum.

2 Temmuz'da Amerika Bikini'de yeni bir bomba patlattı. Kişisel olarak atom tehlikesine duyarlı değildim —hiçbir zaman da olmadım—; ama bu pek çok kişiyi korkutuyordu. Jean Nocher bir radyo yayınında, bir kaza sonucunda maddelerin bir çözülme zincirine girdiğini ve bunun sonucunda da hepimizin birkaç saat içinde öleceğimizi söylediğinde, herkes inandı. "Babamla birlikteydik," diye anlattı Mouloudji bana, "dolaşmaya çıktık, dünyanın sonu geldi diye düşünüyorduk ve çok hüzünlüydük"

*

Yayıncımız Bompiani bizi Milano'ya davet etmişti ve kentin büyük Fransız kitabevini yöneten Mme. Marzoli —Vittorini ile işbirliği yaparak— bize bir iki konferans ayarlamıştı. İtalya'yı yeniden görmek! Artık bundan başka bir şey düşünmüyordum. Koşullar çok elverişli değildi. Brigue ve Tende olayı Fransa'nın suçu olarak biliniyordu ve İtalya Latin kızkardeşini bu "sırtından bıçaklama" olayından ötürü acı acı kınıyordu. Diğer taraftan Tito Trieste'nin Yugoslavya'ya bağlanmasını talep ediyordu; Fransız komünist aydınlar onun yararına bir bildirge imzalamışlardı. Yolculuğum için öngördüğümüz tarihten iki gün önce Pont-Royal barındaydım: telefon geldi: Mme. Marzoli beni Milano'dan arıyordu: yolculuğumuzu ertelememizi öneriyordu: İtalyanlar bizi dinlemeye gönüllü olmayacaklardı; öyle kararlı konuşuyordu ki telefonun ucundaki Sartre olsaydı kuşkusuz boyun eğerdi: ben, inatla direniyordum: ne yapalım, biz de konuşmazdık; zaten Bompiani'de okuma günlerimiz vardı, vizelerimizi almıştık; gelecektik. Beni vazgeçirmeye çalıştı: boşuna nefes tüketiyordu: ona: "Yakında görüşürüz" diyerek telefonu kapattım. Sartre'a olayları yumuşatarak aktardım, çünkü onun kuruntularından çekiniyordum.

Milano'da Vittorini tarafından yönetilen *Politecnico*'nun ekibi tarafından karşılandık; dergilerimiz birbirine çok benziyordu; ilk sayıları aşağı yukarı aynı dönemlerde yayımlanmıştı; önce haftalık, sonra aylık olarak çıkan *Politecnico* Sartre'ın güdümlü edebiyat üzerine yazdığı bildirgeyi yayımlamıştı. Vittorini'ye Paris'te rastlamıştık; *Conversation en Sicile*'i (Sicilya'da Söyleşi) Fransızca olarak okumuştum. Partisine şiddetle bağlıydı: "Bedenimi seksen parçaya bölseler seksen küçük komünist oluşur" diyordu: bununla beraber aramızda bir engel hissetmiyorduk. Onunla ve arkadaşlarıyla —Vigorelli, Veneziani, Fortini ve birkaç kişi daha— Milanolu aydınların en gözde lokantasında keman eşliğinde akşam yemeği yerken, daha ilk akşamdan, İtalya'da soldaki insanların birleşik bir cephe oluşturduğunu anladık. Gece geç vakte kadar konuştuk. Vittorini bize İtalyan komünistlerinin başa çıkmaları gereken güçlüklerden sözetti. İhtilâlci enternasyonalizm adına önce Tito'yu desteklemişlerdi: ama tabanın tepkileri onların vatanseverlik kozunu öne sürmelerine neden olmuştu ve şimdi ülkenin geri kalanıyla ağız birliği

ediyorlardı. Bize, İtalya'da konferanslar veren Eluard'ın genel beyanlarla onların ilk tutumlarını desteklediğini anlattı; bir sabah basın, Fransız komünistlerinin Yugoslavya lehine olan bildirgelerini yayımladı: Eluard'ın adı da doğal olarak orada yazılıydı; o gün Venedik'te konuşuyordu: yuhalandı!

Her gün kâh Scala meydanında kemerlerin altında, kâh otelimizin uçuk gümüş renkli şık İtalyan kadınlarıyla dolu barında buluşuyor ve konuşuyorduk. Faşizmi ve savaşı "Latin kardeşler"imizin gözleriyle görmek heyecan vericiydi. Birisi, faşizm yönetimi altında doğduğu ve büyüdüğü için bu idcolojiye uzun süre bağlı kaldığını söylüyordu: "Ama Mussolini'nin düştüğü gece, anladım!" diyordu bize utkulu bir fanatik vurguyla. Bu sonradan dönenler, katılıkları nedeniyle ülkelerinden kopan ve gerçeklere uyum sağlamakta güçlük çeken sürgünleri hor görüyorlardı: hatalarının ve hatta el altından yaptıkları anlaşmaların arasında politik olarak olgunlaştıklarını düşünüyorlardı. Erdemli coşkunluklarını güçlü bir alaycılıkla yumuşatıyorlardı. "Şimdi," diyorlardı bize, "İtalya'nın 90 milyon nüfusu var. 45 milyonu faşist olmuştu, 45 milyonu da olmamıştı." Fıkralarından birini anımsıyorum. Bir İtalyan turist otobüsü savaş alanlarını dolaşıyor; harabeye dönmüş her köyde otobüsün arkasında oturan kısa boylu bir adam çaresizlikle ellerini ovuşturuyor: "Benim hatam! Benim hatam!" Merak eden bir yolcu soruyor: "Niçin sizin hatanız? — Ben otobüsteki tek faşistim." Politik açıdan dün olduğu kadar bugün de gayretli olan, ama renk değiştirmiş bir Stendhal'cı, gülerek kendisine Siyah ve Kırmızı lâkabını taktıklarını söylüyordu.

Milano'nun tuğladan kiliselerini ve saraylarını gezdim ama boyanmakta olan *Cène*'i göremedim. Vigorelli bizi otomobille Como Gölü'nün çevresinde dolaştırdı; suyun kenarındaki, Masolino'nun freskleriyle bezeli çok güzel bir Roma kilisesini açtırdı. Stendhal'in Fabrice'inin doğduğu, Mussolini'nin tutuklandığı ve muhafız takımının öldürüldüğü Dongo'yu gösterdi: mavi suda yansıyan renkli çiçek tarhlarını işaret ederek, bu çiçeklerin üstüne kan aktı, dedi. Bu coşkulu manzarada, Vigorelli'nin göle tepeden bakan villasında mola vermeden önce, bir günah kadar tatlı dondurmalar yedik.

Milliyetçi aşırı sağa bağlı olan Bompiani Sartre'a, şu anda, solcu bir Fransız'ın iki kere düşman olduğunu yineledi: Brigue ve Tende'i bir-

leştiriyordu ve Tito'yu destekliyordu: toplulukta konuşursa Sartre kendini linç ettirirdi ve bunu da haketmemiş sayılmazdı! Dostlarımız bir neo-faşist saldırıdan çekiniyorlardı: Sartre'ın konuşmasını yaptığı avlunun kapısına ve hatta kürsünün üstüne makineli tüfekli jandarmalar diktiler. Avlu tamamen doluydu: tek bir yuha yok, yalnızca alkışlar. Ben bir başka akşam Mme. Marzoli'nin kütüphanesinde olaysız bir konuşma yaptım. Bompiani'yi tehlikeye düşürüyorduk, o da bizden ayrılmayı kendine görev bildi. İsteksizce bizi yemeğe davet etti. Bir sarayda oturuyordu; zemin katta binilen asansör doğrudan doğruya bir salona çıkıyordu: üniformalı uşaklar kaba ipekten beyaz eldivenleri ile masada servis yapıyorlardı. Bompiani ağzını açmadı: kahve içerken eline bir gazete alıp kendini ona verdi. Ertesi gün Sartre'a, vaat etmiş olduğu ve bizim de yolculuğumuzu uzatmak için güvendiğimiz parayı vermeyeceğini söyledi.

Neyse ki, yayıncı Arnaldo Mondadori sıkıntımızı Vittorini aracılığıyla öğrendi ve oğlu Alberto: bas sesli, bıyıklı, heybetli bir Korsikalı, Sartre ile görüşmeye geldi; Sartre bundan böyle yapıtlarını onlarda yayımlayacaktı ve karşılığında derhal sağlam bir avans alacaktı. Alberto ayrıca bizi otomobille Venedik'e ve sonra da Floransa'ya götürmeyi önerdi. Memnuniyetle kabul ettik; onu beğeniyorduk. Stendhal'ın İtalyan kadınlarında o denli değer verdiği doğallığa ve zevk veren bir güzelliğe sahip karısı Virginia'yı da. Canlı ve neşeli gencecik kız kardeşi de bir mimar erkek arkadaşı ile birlikte onlarlaydı. Yolda gülüyor, konuşuyor, şarkı söylüyorlardı: bir keresinde, avazları çıktığı kadar bağırarak *Giovinezza*'yı söylediklerini farkederek malıçup mahçup sustular. Venedik'te, eskiden ayağımı bile atabileceğimi sanmadığım *Grand Hôtel*'de konaklamak beni şaşırttı. Restoranları, barları, hep en iyi yerleri biliyorlardı: ve İtalya'yı da seviyorlardı, bizi bilgiç bir rahatlıkla gezdiriyorlardı. Pek çok eşsiz an arasında, Floransa'ya gidişimizi anımsıyorum; valizlerimle gondola yerleşirken güneş doğuyordu; tenimin üzerinde, sudan yükselen serinliği ve doğan güneşin okşayışını hissediyordum. Akşam, uzun uzun Seigneurie sarayının önünde gezindik; ay ışığı, Cellini'nin kemeraltındaki heykelini okşuyordu, mimar duygulu bir elle ona dokundu. Ölülere, harabelere, felâketlere karşın güzellik hâlâ oradaydı.

Mondadori'ler Venedik'e geri döndüler. Biz Roma'ya gitmek üzere bir otomobil kiraladık; kentin giriş kapısında benzin bittiği için yolda

kalma şansına eriştik, böylece ben de Roma kırlarının alacakaranlık kokusuyla tanıştım. Corso üzerindeki Plaza otelinde odalarımız ayrılmıştı, bütün resmi Fransız ziyaretçiler orada konaklıyorlardı: Albergo del Sol'u özlemle aradım.

Sartre iki konferans verdi; o dönemde her yazar bir bayrak olduğu için bizi büyük saygı gösterileriyle karşıladılar. Kültür ataşesi bizi otomobille Bracciano gölüne ve şatosuna götürdü. Jacques Ibert bir akşam bizi Villa Médicis'ye davet etti; parkta, hoş kokular yayan şenlik ateşleri yanıyordu. Fransız maslahatgüzarı Farnèse Sarayı'nda bir akşam yemeği verdi; hayatımda ilk kez kültür ataşesinin eşinin ödünç verdiği, dekolte olmayan ama siyah ve uzun bir gece elbisesi giydim. Böylesi törenlerden ürküyordum ama İtalyan zerafeti bu tantanayı yumuşatıyordu. Carlo Levi, kravatsız ve yakası açık bir biçimde bir ara göründü. Jacques Ibert'in oğlu birkaç hafta önce elinde bir kitapla *Temps modernes*'in bürosuna gelmişti: "Bu kitap İtalya'da yeni yayımlandı, çok beğeni topladı; çevrisini yapıyorum," demişti; bu, *Le Christ s'est arrêté à Eboli* (İsa Eboli'de Durdu) idi; kitabı okumuştum ve Kasım sayısında içinden geniş alıntılar yayımlayacaktık: Levi, faşizm karşıtı inançlarının, savaştan önce onu sürgüne gönderdiği bir Güney kasabasının yaşamını betimliyordu; bu anlatıdan sezildiği kadarıyla yazardan çok hoşlanmıştım; etten ve kemikten hali de beni düş kırıklığına uğratmadı. Doktor, ressam, yazar, gazeteci olan Levi, demokrat burjuvaziyi faşizme karşı birleştiren ve Rosselli kardeşlerin Fransa'da kurduğu "Adalet ve Özgürlük" hareketinin mirasçısı olan Hareket Partisi'ne üyeydi; 1941-1942'de Milano'da kurulan Hareket Partisi, P.S.I. ve P.C.I. ile bir direniş anlaşması yapmıştı; Levi, Parri'nin başkanlığında, ilk direniş hükümetini yönetmişti; bu, çoğunluğu entellektüel olan ve halk kitleleriyle bağlantısı olmayan küçük bir gruptu; bu grupta birkaç ay önce liberal kesimle Levi'nin de mensup olduğu ve komünistlere çok yakın olan ihtilâlci kesim arasında bir kopma olmuştu.[32] Bizim durumumuz da onlarınkine yakındı. Konuşması da yazışı kadar sevimliydi. Her şeye dikkat eden bir insandı, her şey onu eğlendiriyordu

[32]Hareket Partisi 1947'de parçalandı. Kimi üyeler P.C.I.'ye kimileri P.S.I.'ye yazıldılar, kimileri de, Levi gibi, P.C.I.'ye ilgi duymakla birlikte bağımsız kaldılar.
P.C.I.: İtalyan Komünist Partisi.
P.S.I.: İtalyan Sosyalist Partisi. —*çev.*

ve doymak bilmeyen merakı bana Giacometti'yi anımsatıyordu: ölmek bile ona ilginç bir deneyim gibi görünüyordu; insanları, nesneleri hiçbir zaman genel düşünceler ileri sürerek değil, ama, İtalyan usulünce, seçkin fıkralarla betimliyordu. Bir sarayın en üst katında çok geniş bir atölyede oturuyordu; —vaktiyle yörenin soyörünün at üstünde tırmandığı— anıtsal merdivenin alt başında, insan büyüklüğünde mermerden bir parmak vardı; Carlo Levi'nin kapısının yanında, duvarda, onu evden atmak için boşuna çaba gösteren ev sahibinin çiziktirdiği hakaretler ve Levi'nin yanıtları okunuyordu. Oraya niçin yapışıp kaldığı anlaşılabiliyordu: Gesù meydanına bakan pencereler bütün kente hakimdi. Evini kaplayan kâğıt, kitap, resim tuali yığınları arasında, özenle kurutulmuş güller saklıyordu: "Başka yerde olsalar çoktan ufalanıp toz haline gelmişlerdi," diyordu. "Ben onlar için yararlı bir insanım." Çiçekler üstünde olduğu kadar insanlar üstünde de kesin bir etki yaptığına inanıyordu: "Bu yıl sergi açmayacağım," dedi bize. "Bir arayış dönemindeyim. Daha ben kendim yaptığım şeyden emin olmadan bütün genç ressamlar beni taklit ederler sonra." Önemli olduğuna inanmış biri olarak, bundan gurur duymuyora benziyordu: bunu kendi yeteneklerinden çok doğuştan sahip olduğuna inandığı, çevresinde dalgalanan bir hâleye borçlu olduğunu sanıyordu: bu akışkan varlık onu tüm bahtsızlıklardan uzak tutuyordu: iyimserliği, batıl inanç sınırındaydı. Savaş sırasında, bir bıyığın ve gözlüğün onu gizlemeye yeteceğine inanarak saklanmayı gereksiz bulmuştu: oysa yüz adım öteden bile kolayca tanınıyordu; neyse ki Yahudi düşmanlığı İtalya'da yerleşmemişti. Yaşamın tüm zevklerine duyarlı olan Levi'nin kadınlara karşı, bir İtalyan erkeğinde nadiren görülen, sevgi dolu bir sofuluğu vardı: bunun dışında, roman kahramanları gibi düşler içinde yaşayan bir insandı; bir akşam, ondan ayrılırken, hayretle bir sokak lambasına tırmanıp bir bacağını bir pencereden içeri attığını gördük.

Daha az nazik, daha içine kapalı olan Silone —ki eskiden *Fontamara*'sını ve en son da *Ekmek ve Şarap*'ını beğenmiştim— de bir öykücüydü; onun Abruzze'lerdeki çocukluğu ve köyünün sert köylüleri üzerine olan öykülerinden çok zevk almıştım.

1924'ten 1930'a kadar, o zaman sürgünde bulunan İtalyan Komünist Partisi'nin yöneticilerinden biri, sonra da baş sorumlusu olmuştu; 1931'de

bizim bilmediğimiz nedenlerden dolayı partiden ihraç edilmişti.[33] Savaştan sonra İtalya'ya dönmüş ve P.S.I.'ye girmişti. Politikadan çok az sözetti. Yalnız, o anda kişisel durumuna değil de İtalyan olmasına yorduğumuz şüpheciliği bizi çok etkiledi. Janicule'ün tepesinden, ayaklarımızın altındaki Roma'yı seyrederken, düşünceli düşünceli: "Herhangi bir şeyi tamamen ciddiye almamızı nasıl beklersiniz! Üst üste binen ve hepsi birbirine ters düşen bunca yüzyıl! Roma bunca kez öldü, bunca kez dirildi! Bir İtalyan için mutlak bir doğruya inanmak olanaksız."[34] dedi. Sevimli bir biçimde bize Vatikan politikasının içyüzünden ve dindar, batıl inançlara sahip, ama ruhban sınıfının ısrarcı varlığından ötürü kiliseye şiddetle karşı çıkan İtalyan halkının ikileminden sözetti. Dindar çocukluğu benimkinden de boğucu olan İrlandalı karısına çok sempati duydum.

Moravia'yı pek az gördük. Bir yazarlar yemeğinde onun yanına oturmuştum. Bize İtalyan yazarlar birbirlerini pek sevmiyorlar gibi geldi. Sartre'ın yanında oturan biri, kulağına: "Size yüksek sesle, sizce, bizim en büyük romancımız kim diye soracağım ve siz de 'Vittorini' diye yanıtlayacaksınız. Moravia'nın ne hale geldiğini göreceksiniz!" diye fısıldadı. Sartre yetkisizliğini ileri sürerek reddetti. Orada bulunmayan bir meslektaşın adı söylenince, onu iki yöntemle mahkûm ediyorlardı: "Oh! O mu, bir yazar değil: bir gazeteci!" Ve: "Onun dramı şu ki, olgunlaşmasını bilmedi." Ekliyorlardı: "Bir çocuk zihniyetine sahip hâlâ"; ya da: "O bir ebedî yeniyetme." Sanki her biri diğerlerine onların gözlerinde hissettiği kendi görüntüsünü yansıtıyordu. Bu muziplik hoşumuza gitmiyor değildi; bunda, İtalyanların birbirleri için duydukları bu keskin ilginin öteki yüzünü görüyor ve bizim ilgisizliğimizden çok daha iyi olduğunu düşünüyorduk.

Plaza otelinde Yunanistan'dan dönen Scipion'u bulduk; ayaklarımızın dibinde ışıl ışıl Roma, Monte Mario'da bir kır meyhanesinde beraber yemek yerken, iffetine saldırmak isteyen Mont Athos'lu bir keşişle yumruklaşmasını anlattı; İtalyanların Fransız sevmezliğinden yakındı:

---

[33] 1950'de Togliatti ile onun arasında bu konuda uzun bir açık tartışma oldu. Bu tartışma *Les Temps modernes*'de yayımlandı. Söylenebilecek en hafif şey, kendisinin de itiraf ettiği gibi, Silone'nin 1927 ve 1930 arasında tuhaf bir ikili oyun oynadığıdır.

[34] Sağdaki kişilerin pek sevdiği bu görelilik ona kuşkusuz bir haklılık sağlıyordu. P.S.I.'nin bölünmesinden bir süre sonra, Silone, Saragat'ı izledi. Kısa süre sonra da kendini tamamen komünizm karşıtlığına verdi.

kucaklaşmaları sırasında bir fahişe onu tehlikeli biçimde kavramış ve "Brigue ve Tende'ye ne oldu?" diye haykırmış. Kültür ataşesinin ödünç verdiği kostümün içinde Farnèse'deki akşam yemeğinde pek ciddiydi.

Müttefik komisyonda Fransız temsilcisi olarak bulunan Jeanine Bouissounouse ve kocası Louis de Villefosse bizi otomobille Frascati ve Nemi'ye götürdüler; bizi İtalyan dostları ile tanıştırdılar: Donnini, bir komünist, uzun süre sürgünde yaşamış dinler tarihi profesörü; Bandinelli, Güzel Sanatlar Genel Müdürü ve Toscana'daki topraklarında bir köylü kooperatifi kurmuş bir komünist; Guttuso, bizi via Marguta'daki atölyesine bir gece geçirmek için davet eden komünist ressam. Kat kat terasları, iç avluları, merdivenleri, yaya köprüleri ile çoğunlukla ressamların ve yazarların oturduğu bu sokak Roma'nın direnişi sırasında gerçek bir silahlı direnme örgütü oluşturmuştu. Katakompların yanısıra Ardéatines çukurlarını da ziyaret ettim: otuzüç Almanın hayatına malolan bir suikastin sonunda 24 Mart 1944'de üçyüzotuz direnişçi mitralyözle öldürülmüştü. Almanlar cesetleri, girişini dinamitle patlatarak kapattıkları taşocağında bırakmışlardı: ancak üç ay sonra bulunabildiler. 1946'da kurbanların (birkaç yıl sonra mermerlerle donan) anısı hâlâ sımsıcaktı; galeriler boyunca, her biri bir isim ve iki tarihle işaretli tahta tabutlar, kırmızı toprağın hemen üstüne yan yana dizilmişlerdi: bütün süsleri de, birkaç kurumuş çiçek ve ölünün ilk komünyonunu yaparken, evlenirken, askerlikteki ya da futbol oynarken resimleri.

Roma'da sohbet ettiğimiz eski sürgünler, faşizme yeni yeni karşı çıkanlara pek değer vermiyorlardı; yeni yetişen neslin gerçekçileri ile —çoğunluğu yaşlı adamlar olan— köktenciler arasındaki bu anlaşmazlığa şaşırdık; bu gençlerin ötekilere göre yeni zamanlara daha iyi ayak uydurdukları kanısına vardık.[35]

Napoli'de iki gün geçirdik. Kent çok acı çekmişti. Açık olan tek otel de dökülüyordu: tavanlar gökyüzüne açılıyor, molozlar merdivenleri kaplıyordu: liman ve çevresinden ise yalnızca harabeler kalmıştı. Kavurucu sokaklarda rüzgâr, yıkıntıların tozunu fırıldak gibi döndürüyordu.

[35] İtalya'da aynı zamanda köktenci ve gerçekçi olan insanlar da vardı; bulundukları yerde gizlice savaş vermiş olan faşizm karşıtları. Ama biz onları ancak daha sonra tanıdık.

Müze kapalıydı. Hiç bozulmamış olan Kapri'de geçmişimi yeniden buldum. Roma'da Citta otelinde birkaç gün daha hiç kimseye rastlamadan kaldık.

Bizim için İtalya'yı yeniden görmek büyük bir mutluluk oldu ama orada, kurtuluş günlerinde çok kısa bir süre soluyabildiğimiz havayı bulmak daha da büyük bir mutluluktu. Fransa'da, yabancı bir işgale karşı birlik, milliyetçiliğin ikircikli tabanları üzerinde gerçekleşmişti; sağ ve sol, onları yaklaştıran nedenler ortadan kalkınca zorunlu olarak ayrılacaklardı. İtalya'da, milliyetçiler faşistti: onlarla savaşan koalisyon tek bir ağızdan özgürlük ve demokrasi istiyordu; tutarlılığı olaylardan değil ilkelerinden kaynaklanıyordu, bu nedenle savaştan sonra da sürdü, çünkü liberaller, sosyalistler, komünistler sağa karşı birlikte mücadele ederek yeni anayasaya uyulmasını sağlamaya çalışıyorlardı. P.C.I.'nin cumhuriyetçi ve demokratik konumlarının içtenliğinden diğer müttefikleri hiçbir zaman kuşku duymadılar. Alman-Rus anlaşması ve Fransız komünistlerinde bu olayı izleyen dalgalanma onlara karşı bir silah oluşturdu; İtalyan komünistlerinin faşizme direnmelerini lekeleyen en ufak bir gölge olmadı; bütün faşizmkarşıtları —yani son zamanlarda tüm ülke ya da hemen hemen tüm ülke— cesaretlerine saygı gösteriyordu.

İtalyan Komünist Partisi'nin durumu, kökü uzaklara dayanan nedenlerden ötürü Fransız Komünist Partisi'ninkinden daha iyiydi. Fransa'da, burjuvazi, 89'da kendi ihtilâlini gerçekleştirdiği için, işçi sınıfına karşı savaşını, tereddütsüz ve tek vücut halinde sürdürdü. İtalya'da ise, bölünmeler ve krizler arasında ancak XIX. yüzyılda yönetici sınıf haline geldi ve özellikle de XX. yüzyılın başında yükselmek için işçi sınıfına dayanmak zorunda kaldı. Bu gizli anlaşmanın önemli kültürel sonuçları oldu. Başlarda Hegel yanlısı olan Labriola gibi burjuva bir filozof, sonradan marksizme yaklaştı. Burjuva düşüncesindeki bu açılma karşılıklı olarak marksist düşüncenin de açılmasını sağladı. Marksist Gramsci, parlak bir sentezle burjuva hümanizmini değerlendirdi. P.C.I.'nin başka tarihsel fırsatları da oldu. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa proletaryasının geri çekilişi İtalya'yı faşizme, P.C.İ.'yi de yasadışılığa itti: Komünist Parti ulusal alanda savaşıyordu, bu da onu birçok tehlikeden korudu. Fransız Komünist Partisi, ulusal alanda azınlıkta ve güçsüz olduğu için ilk hedef olarak uluslararasıcılığa yöneldi; Komintern'in emirlerine

uymaya, Stalin'in politikasını —bunların arasında Moskova davaları da vardı— üstlenmeye mecbur kaldığı için "yabancıların partisi" gibi görülüyordu ve halkça tutulmaması da partinin sertleşmesi sonucunu doğurdu. Direniş sırasında bir vatanseverlik payesi kazandı ve seçimlerde diğer iki partinin herbirinden daha çok oy elde etti: gene de kitlelerin partisi olamadı. 45 yılının Fransası bir endüstri toplumu idi; köylülerin çıkarları işçilerinkiyle aynı değildi; ve işçiler arasında da birbirlerine karşı olan çeşitli katmanlar vardı: komünistler çoğunlukla O.S.'ler[36] arasından çıkıyordu. Seçimlerdeki yandaşlarına karşın sayıları kısıtlıydı: güçlü kalmak için, çatlaksız bir blok oluşturmaları gerekiyordu.

Demir ve kömürden yoksun İtalya —neredeyse az gelişmiş denebilecek bir ülke— birleşme sürecinde bir toplumdu; —özellikle Güney bölgede— çoğu devrimci bir güç oluşturan işçiler ve köylüler arasında pek az bir ayrım vardı. Her iki kesim de cesedi henüz sıcak olan faşizmin anısından çok etkilenmişlerdi ve yalnızca komünizmin onun yenilgisini sağlamlaştırabileceğine inanıyorlardı. Yani P.C.I. halk arasında geniş bir tabana sahipti. Hiçbir konuda kendi tekilliği içine kapanmış durumda olmayan İtalyan Komünist Partisi'ni hiçbir şey muhaliflere ayrımcı davranmaya itmiyordu. Özellikle İtalya'da hepsi de solcu olan ve kendisiyle iyi ilişkiler içinde bulunan aydınları hasım gibi değil, dost gibi görüyordu.

Sosyalist Parti ile olan anlaşması da onu Fransız Komünist Partisi'nin acısını çektiği yalnızlığa karşı koruyordu. Faşizm tarafından gerçekleştirilen kopuş sayesinde İtalyan Sosyalist Partisi 45 yılında Nenni ile kendini yenileyebilmişti: ve yıllar süren ortak kavgadan sonra, İtalyan Komünist Partisi ile anlaşmasını sürdürmeyi yeğlemişti. Fransa'da sosyalizm, S.F.I.O.'nun ve onun komünizm karşıtçılığının mirasını devir-almıştı. Fransız Komünist Partisi tüm komünist olmayanları düşman gibi görüyorduysa, bu, çoğunlukla öyle olduklarındandı; durumunun haklı gösterdiği bir güvensizlik, farklı davranmasını engelliyordu.

O dönemde, iki ülke komünistleri arasında gözlemlediğimiz farkları kendimize pek iyi açıklayamıyorduk; ama Fransızlar'ın düşmanca tutumlarına üzüldüğümüz için, İtalyanlar'ın onaltı yıl boyunca bir kere bile

[36] Sendikal organizasyon. —*çev.*

düşkırıklığı yaratmayan dostluğundan büyük bir mutlulukla yararlandık.

Milano'da üç hafta Dolomites'lerde gezinmek için Sartre'dan ayrıldım. Yalnızlığımın ilk gecesini Mérano'da geçirdim: en değerli anılarımdan biridir bu: duvarın tepesinden bana göz kulak oluyormuş duygusunu veren bakır renginde bir duvar saatinin karşısında, sarmaşık kaplı bir iç avluda beyaz şarap içerek akşam yemeği yedim; önümde dağlar ve sessizlik kaplı haftaların yayıldığını görmeyeli uzun zaman olmuştu: artık yabancısı olmadığım mutsuzluk, tehlikeler, sevincime, gözlerimi buğulandıran bir acıklılık katıyordu.

Bolzano, sarışın bağlarla kaplı yamaçlar, Vitipino, bir çizgi film gibi renkli sokaklar: bu Avusturya İtalyasını da tanıdım. Ve sonra tepeden tepeye, barınaktan barınağa, kayalar ve dağ otlakları arasında yürüdüm. Ot kokusuna, döküntüler boyunca kayan çakılların sesine, tırmanışın nefes nefese bırakan gayretine, çanta yere yapışan omuzlardan düşünce duyulan ferahlamanın zevkine, solgun gökyüzünde yola çıkmalara, tanyerinden geceye kadar günün eğimini paylaşmaya yeniden kavuştum.

Bir akşam, tüm yollardan uzak bir dağın göbeğinde, bir han-barınakta bir akşam yemeği ve bir oda istedim; bana servis yaptılar ama tek bir söz, tek bir gülümseme olmaksızın. Duvarda siyah bir ipek kumaşla matem işareti yapılmış genç bir adam resmi gördüm. Masadan kalkarken, ev sahibesinin ağzından bir sözcük koptu: "Tedesca?"[37] Hayır, dedim, Fransızdım. Yüzler aydınlandı. Söylediklerine göre İtalyanca'yı bir Alman kuruluğuyla konuşuyormuşum. Evin oğlu silahlı direnme örgütündeyken öldürülmüş.

Bu benim yayan yaptığım en güç, en güzel yolculuklarımdan biri ve —bunu seziyordum— sonuncusu oldu.

Paris'e dönünce birkaç hafta gazeteleri renklendiren "varoluşçu cinayeti"nin ayrıntılarını öğrendim. B.'nin[38] Gif-sur-Yvette'de, hafta içinde kullanması için Francis Vintenon'a verdiği, hafta sonlarında da kendisinin gittiği bir küçük evi vardı. Bize anlattığına göre, bir cumartesi sabahı, anahtarı kararlaştırdıkları yerde bulamamış; kapı kapalı değilmiş: "Francis

[37] İtalyanca: Alman.

[38] Doktor, Sartre'ın eski bir öğrencisi.

hâlâ uyuyor" diye düşünmüş; ve onu kız arkadaşı ile basmayı umarak parmaklarının ucuna basa basa koridorda yürümüş: evde tuhaf bir koku varmış. "Odaya girdim," dedi bize, "yatağa bir göz attım ve bağırdım: bir zenci!" Francis'ti bu, yüzü simsiyah, şakağında bir kurşun, vücudu yarı yarıya fosfor yanığı. Köyde bir sakallının gezindiğini görmüşlerdi: B. ve arkadaşı ressam Patrix sakallıydılar, sorguya çekildiler: bu cinayetle hiçbir ilişkileri yoktu. 43 yılında direniş örgütüne katılan Vintenon'un eski bir işbirlikçi tarafından öldürüldüğü söylendi: hatta bir isim dolaştı ortalıkta, ama olay örtbas edildi.

Bir İtalyan yönetmen *Gizli Oturum*'u film yapmak istiyordu. Sartre, senaryo üzerinde çalışmak ve onunla görüşmek için Eylül sonunda tekrar Roma'ya gitti: ben de ona eşlik ettim: yardım etmesini rica ettiği Lefèvre-Pontalis de karısı ile birlikte geldi. Zevkimiz uyarınca kentin tam merkezindeki Minerva oteline yerleştik. O güne kadar Roma'yı ekim ayının yumuşak ışığında hiç görmemiştim: hiç orada her türlü turistik ya da toplumsal zorunluluktan kurtulmuş durumda sakin çalışma günleri geçirmemiştim. Kent, artık içinde güzelliği sanki sadece bir ayrıntıymış gibi yaşadığım için, bana son derece zevkli bir biçimde ahşılmış geldi: benim için bu dünyanın nimetlerinden yararlanmak için umulmadık yollar hâlâ vardı.

Amerika'daki üniversitelerin birçoğuna beni davet ettirmiş olan Soupault sayesinde Amerika'ya gitmem kararlaştırılmıştı: Kültürel İlişkiler bürosu uçak biletimi ödemeyi kabul etmişti: Ocak ayında gidecektim. Tüm o üç ay bu nedenle ışıl ışıldı. Benim açımdan bu coşkulu bir dönem oldu. İki yıl benim neşemi öldürememişti: ama onu artık nasıl, ne ile besleyeceğimi bilemiyordum. Eski düşlerden vazgeçmiyordum: ama, onlara inanmayı bırakmıştım. Politik görüşler gitgide daha güçleşiyordu ve dostluklarımız da bu kararsızlıklardan etkileniyordu.

Fransızlar Bayeux ve Epinal'ın söylevleri ile kamu yaşamına geri dönen De Gaulle'un emredici öğütlerine karşın Kurucu Meclis tarafından önerilen Anayasa'yı kabul ettiler. Kasım seçimlerinde Komünist Parti Fransa'nın birinci partisi oldu. Ama M.R.P. gücünü sürdürüyordu, De

Gaulle'cu Birlik güçleniyordu: sebatkâr düşmanlıklarına karşın (Kanapa, direniş üstüne. Sartre'ın kendini beğenmiş bir şaşkın, bir alçak, neredeyse bir provakatör gibi gösterildiği bir roman yayımlamıştı) komünistlerden uzaklaşmayı düşünmüyorduk. Koestler'in *Le Zéro et l'infini*'sine (Sıfır ve Sonsuz) ve son kitabı *Le Yogi et le Commissaire*'e (Yogi ve Komiser) karşı Merleau-Ponty *Les Temps modernes*'de *Le Yogi et le Prolétaire*'i (Yogi ve Emekçi) yayımladı. Moskova'nın ve özellikle de Bukharine'in davalarının anlamlarını aydınlatıyordu. Eylemlerimizin nesnel gerçekliği bize bağlı olmuyor, diyordu, ama bizi, niyetlerimize değil onlara bakarak yargılıyorlar: her ne kadar bunu tam anlamıyla önceden görecek güçte olmasa da, siyasetle uğraşan adam karar verdiği anda bunun sorumluluğunu üstlenmiş olur ve bir daha da hiçbir zaman bundan sıyrılma hakkı olmaz. 1936'da, yalnız, tehdit altında ve devrimi ancak tekvücut bir sertlik pahasına kurtarabilecek bir S.S.C.B.'nde muhalefetin nesnel yüzü, ihanetti. Merleau-Ponty Ruslara, gerçekte bunun tersine hainlerin yalnızca karşıtlar olduğunu anımsatıyordu. O güne kadar hiçbir varoluşçunun yapmadığı kadar büyük bir kararlılıkla ahlâkçılığı tarihle bağdaştırıyordu. Biz bu adımı onunla birlikte, —henüz bu düşünceden tam olarak ayrılmaksızın— ahlâkçılığın burjuva idealizminin son kalesi olduğunun bilincinde olarak attık. Denemesi, resmi marksizmden fazla uzaklaştığı için komünistlerce iyi karşılanmadı. Sağı da hoşnutsuz etti: onu Stalinciliğin övgüsünü yapmakla suçladılar.

Tutumumuz Camus'nün hoşuna gitmiyordu. Onun komünizm karşıtlığı daha önce de aramızda sürtüşmeler yaratmıştı: Kasım 45'te beni arabasıyla eve getirirken de Gaulle'ü Thorez'e karşı savundu; ayrılırken kapıdan: "General de Gaulle'ün ne de olsa M. Jacques Duclos'tan tamamen farklı kıyak bir hali var" diye bağırdı. Onun ağzından bu şaka yollu gerekçeyi duymak beni rahatsız etmişti. Şimdi ise de Gaulle'den uzak, ama Komünist Parti'den daha da uzak bir tutum içindeydi. A.B.D.'nden bu ülkeye Sartre'ın hissettiğinden daha az sempati duyarak döndü ama S.S.C.B.'ne olan düşmanlığında bu nedenle herhangi bir eksilme olmadı. Onun yokluğunda Aron ve Ollivier, artık en önemli okur kitlesini küçük burjuvazi arasından toplayan *Combat*'da S.F.I.O.'yu savunmuşlardı; Camus onları reddetmedi. Dönüşünden kısa bir süre sonra bürosuna Bost'u alırken Aron odadan: "Sağcı başyazımı yazacağım." diye alaycı bir sesle söy-

lenerek çıkıyordu. Camus şaşırdı; Bost ona gazetenin şimdiki çizgisi hakkında ne düşündüğünü söyledi: "Memnun değilsen çık git." dedi Camus. "Ben de bunu yapacağım!" diyen Bost *Combat* ile ilişkisini kesti. Camus çok kızarak uzaklaştı: "İşte bir kadirşinaslık örneği!" Bununla birlikte, bana, Camus'nün *Combat*'da uzun bir süre yazmamasının nedeninin Aron'un orada büyüyen etkisi olduğunu söylediler. Politikaya da küskün olduğunu düşünüyorum. Kendini politikaya, onda "bir insanın diğer insanlara doğrudan seslenişi"ni, yani bir ahlâk gördüğü ölçüde vermişti. Bir gün Sartre onu bu kavram kargaşası yüzünden kınamıştı: "*Combat* fazlasıyla ahlâk, gerekenden az siyaset yapıyor." Camus sertçe karşı koymuştu. Gene de 46 Kasım'ının ortalarında gazeteye dönüşünü *Ni victimes, ni bourreaux* (Ne Kurban Ne de Cellât) yazısı ile gene etik düşüncelerle yaptı. Siyasi düşüncelerin içerdiği tereddüt ve tehlikeleri sevmiyordu; kendinden emin olması için düşüncelerinden emin olması gerekiyordu. Durumun çelişkilerine onlarla ilgisini keserek tepki gösteriyordu ve Sartre'ın duruma uyum sağlamak için verdiği uğraş onu sinirlendiriyordu. Varoluşçuluk onu rahatsız ediyordu. *Les Temps modernes*'de *Morale de l'ambiguïté*'nin (Anlaşılmazlığın Ahlâkı) başını okuyunca bana bazı sert ve dokunaklı düşünceler bildirdi; onun gözünde ben "Fransız berraklığı"na karşı günah işliyordum; biz onun bu ideal adına çoğunlukla kısa düşüncelerle yetindiğini düşünüyorduk; hafife aldığı için değil ama yan tutarlıktan: kendisini koruyordu. İnsanın, kendisini egemen sarup da başkalarına bağımlı olması ağır gelir: burjuva entellektüellerin bu ortak yanılmasından hiçbirimiz kolay kurtulmadık. Hepsinde, ahlâkî düşünce bu önsıradalığı geri almayı hedefliyordu. Ama Sartre, onu izleyerek de ben, pek çok safra atmıştık; eski değer yargılarımız kitlelerin varoluşuyla kemirilmişti: o denli bağlı olduğumuz ruh yüceliği ve hatta öz sadakat.[39] Sartre, arayış içinde çeşitli denemeler yapabilirdi ama hiçbir zaman kendisini herhangi bir şeyin içine kapatmıyordu. Camus kendini olduğu gibi koruyordu. Kendisi hakkında, ne herhangi bir çalışmanın ne de bir açınlamanın vazgeçiremeyeceği bir düşüncesi vardı. İlişkilerimiz çok dostça olmaya devam etti; ama uzaktan uzağa bir gölge bunu karartıyordu; bu çalkantılar Sartre ya da benden çok Camus'den kay-

[39] Yapmacıktan uzak, özüne sadık olma. —çev.

naklanıyordu: bizimle birlikte olunca dostane duygularının galip geldiğini kabul ediyordu ama uzaklaşınca bize karşı sık sık ölkeleniyordu.

Ekim'de grubumuza fırtınalı bir kişiliğe sahip yeni birisi katıldı: Paris'te bir oyunu, *Le Bar du Crépuscule*'ü (Alacakaranlık Barı) sergilenecek olan Koestler. Arkadaşlar bize Stalin karşıtlığının onu sağa itmediği konusunda güvence vermişlerdi; bir Amerikan gazetesine verdiği demeçte, Fransız olsaydı, de Gaulle yanlısı bir diktatörlük altında yaşayacağına Patagonya'ya sürgüne gitmeyi yeğleyeceğini söylemişti.

İlk karşılaşmamız Pont-Royal'de oldu. Sartre'a sevimli bir sadelikle yaklaştı: "Günaydın, ben Koestler'im." Sartre'ın, annesi ile yeni taşındığı Saint-Germain-des Prés meydanındaki dairede onu yeniden gördük. Neredeyse kadınsı bir gülümsemenin yumuşattığı kesin bir tonla Sartre'a: "Siz benden daha iyi bir romancı ama daha kötü bir filozofsunuz." dedi. Bize ana çizgilerini açıkladığı bir toplu felsefe kitabı yazmakla meşguldü: fizyolojik materyalizmden uzaklaşmadan insana bir özgürlük hattı sağlamak istiyordu. Bizim de bildiğimiz çalışmalardan esinlenerek, beyincik, talamus ve beyin tarafından yönetilen sistemlerin birbirine kesin olarak emir vermeksizin bir araya geldiklerini anlattı: alt ve üst arasında bir özgürlük "kabarcığı" için yer vardı; Boutroux'nun *La Contingence des lois de la nature*'ünü (Doğa Kanunlarının Olumsallığı) düşündüm ve kendi kendime Koestler'in kesinlikle iyi bir filozoftan çok iyi bir romancı olduğunu söyledim: talamustan sözederken bana gülme isteği veriyordu çünkü sözcüğü tallamus olarak söylüyor, bu da çocukluğumda yediğim ve talmus denilen pastaları anımsatıyordu. O gün, onun kendi kendini yetiştirmişlere has bilgiçliği, zayıf bir marksist formasyonla edindiği öğretisel güven ve bilimcilik bizi rahatsız etti. Bu tedirginlik sürdü gitti. Camus ile hiçbir zaman kitaplarımızdan söz etmezken, Koestler ikide birde kendi yazdıklarını aktarıyordu: "Bu konuda yazdıklarımı okuyun." Şöhret başına vurmuştu: kendini beğenmişliği ve kendini önemli biri sanma huyu vardı. Ama aynı zamanda çok sıcaktı, yaşam dolu ve meraklı bir insandı: tartışmalara yorulmak bilmez bir tutku getiriyordu: günün ya da gecenin her saatinde, her türlü soruyu deşmeye hazırdı. Zamanı ve kendisi konusunda olduğu kadar parası konusunda da vericiydi. Gösterişi sevmezdi ama onunla çıkıldığında hesabı ödemek ister ve hesapsızca para harcardı. Karısı Mamaine'in bir aristokrat İngiliz ailesinden olmasından saf bir gurur duyardı. Çok sarışın, çok güzel, keskin

bir zekâsı, kırılgan bir zerafeti olan bu kadın on yıl kadar sonra yenik düşeceği akciğer hastalığına daha o zaman tutulmuştu.

Paris'te geçirdiği üç dört hafta boyunca genellikle Camus'nün eşliğindeki Koestler'e oldukça sık rastladık: Camus ile sıkı bir ilişkileri vardı: bir keresinde Bost da bize eşlik etti ve sohbet kavgaya dönüştü, çünkü Bost Komünist Parti'nin politikasını savundu; ertesi gün Koestler bize sertçe: "Onu getirmemeliydiniz, bu bir hataydı" dedi. Gençlerden nefret ediyordu: kendini onların geleceğinden dışlanmış hissediyordu ve her dışlanmada bir yenilgi görüyordu. Alıngan, anlaşılmaz, insan sıcağına susamış ama başkalarından kendi kişisel saplantıları yüzünden kopmuş —"Benim öfke nöbetlerim var," diyordu— bir insandı ve onunla değişken bir ilişkimiz vardı. Bir akşam, Mamaine, Camus, Francine ile birlikte yemek yedik ve Gravilliers sokağındaki küçük bir eğlenceye gittik: sonra Koestler bizi buyurucasına Shéhérazade'a davet etti; ne Camus ne de biz o tür eğlence yerlerine adım atmazdık. Koestler zakouskiler, votka, şampanya ısmarladı. Ertesi gün öğleden sonra Sartre Sorbonne'da Unesco'nun himayesi altında, "yazarın sorumluluğu" konusunda henüz hazırlamadığı bir konferans verecekti; geç yatmamayı tasarlıyorduk. Ama alkol, çigan müziği ve özellikle de gevezeliklerinizin hararetı zamanın kontrolünü kaçırmamıza neden oldu. Camus lafı kendisi için önemli bir temaya getirdi: "Eğer hakikat yazılabilseydi!" Koestler *Les Yeux Noirs*'ı (Siyah Gözler) dinlerken karamsarlaştı: "Politik olarak anlaşmadıkça dost olmak olanaksız!" dedi bize suçlayıcı bir sesle. Stalin'in Rusyası'na karşı sitemler yineleyip duruyor, Sartre'ı ve hatta Camus'yü onunla el altından uyuşmakla suçluyordu. Hırçınlığını ciddiye almadık: komünizm karşıtlığının taşkınlığını ölçemiyorduk. O kendi kendine konuşurken Camus bize: "Sizinle benim ortak noktamız şu ki birçeyler her şeyden önce geliyor bizim için: somutu soyuta, insanları doktrinlere yeğliyoruz, dostluğu politikadan üstün tutuyoruz" diyordu. Alkolün ve geç saatlerin de coşturduğu bir duygusallıkla onayladık. Koestler "Olanaksız! Olanaksız!" diye yineleyip duruyordu. Ben de, alçak sesle, yüksek sesle: "Bu olanaklı; ve aramızdaki görüş ayrılıklarına karşın birbirimize bu kadar mutlulukla bakabildiğimize göre biz bunu şu anda kanıtlıyoruz" diyordum. Politika bazı kimselerle aramızda uçurumlar açabiliyordu; ama Camus'yle henüz yalnızca sözlerdeki ufak tefek farklar yüzünden ayrı düştüğümüzü sanıyorduk.

Sabahın dördünde, Hal'deki bir içkili kahvede yemeye ve içmeye devam ettik; Koestler sinirliydi: şaka olsun diye, bizi korkutmak için masanın üstünden bir kızartılmış ekmek parçası fırlattı, o da tam Mamaine'in gözüne geldi: biraz ayılarak özür diledi: Sartre güleç bir sesle: "Kim sorarsa birkaç saat sonra yazarın sorumluluğundan söz edeceğim!" diye tekrarlıyor, Camus de gülüyordu. Ben de gülüyordum ama alkol bende hep gözyaşı dökme eğilimi yaratmıştır ve güneş doğarken Paris sokaklarında Sartre ile başbaşa kaldığımızda insanlığın halinin trajikliği üzerine hıçkıra hıçkıra ağladım; Seine nehrini geçiyorduk, köprünün korkuluklarına yaslandım: "Anlamıyorum, niçin suya atlamıyoruz!" dedim. "— Eh! Atlayalım!" diye yanıtladı Sartre: ona da bulaşmış olacak ki, birkaç damla da gözyaşı döktü. Sabah sekize doğru evlerimize döndük. Sartre'ı öğleden sonra dörtte yeniden gördüğümde yüzü perişandı; iki ya da üç saat uyumuş ve konferansını hazırlayabilmek için çokça orthedrin almıştı. Tıklım tıklım dolu anfiye girerken kendi kendime: "Bir de onu sabahın altısında görselerdi!" diyordum.

Koestler aracılığı ile Manès Sperber ile tanıştık. Koestler onu ustası ve dönemin en yetenekli psikoloğu olarak görüyordu. Yumuşak bir sevimliliği vardı ama ödün vermeyen bir Adler yanlısı, vahşi bir komünizm karşıtı idi ve keskin konuşmaları bize itici geldi. Bize, Malraux'nun ona, atom bombasından daha da ürkütücü bir gizli Sovyet silahından söz ettiğini anlattı: görünüşte zararsız, radyoaktif tozla yüklü bir valiz: beşinci kolun adamları —yani komünistler— kararlaştırılan günde bunlardan birkaç tanesini seçilen yerlere yerleştirecekler, sonra, bir tür mekanizmayı harekete geçirerek ayaklarının ucuna basarak uzaklaşacaklardı: Chicago'nun, New York'un, Pittsburg'un, Detroit'in halkları sinekler gibi düşüp öleceklerdi. Bu tehlike karşısında sağın koruyucu savaşı önermesi anlaşılabilir bir şeydi.

Koestler'le birlikte çıkmamızdan iki hafta kadar sonra Vianlar bir akşam yemeği verdiler: çok kalabalıktı, Merleau-Ponty de oradaydı. Vian *Les Temps modernes*'de birkaç *Chroniques du menteur* (Yalancının Kronikleri), bir öykü, *Les Fourmis* (Karıncalar), ve kendi söylediğine göre başarısızlığını güleryüzle karşılayabildiği *L'Ecume des jours*'dan (Günlerin Köpüğü) bazı parçalar yayımlamıştı. O akşam, caz dinlerken, bol bol Vian'ın yeni çevirdiği *Mezarlarınıza Tüküreceğim* kitabının yazarı Vernon Sullivan'dan söz edildi: dedikodular. Sullivan'ın varolmadığını fısıldıyordu. Gecenin onbirine doğru güneye yaptığı bir yolculuktan dönen

Camus keyifsiz keyifsiz toplantıya geldi: *Le Yogi et le Prolétaire* (Yogi ve İşçi) makalesinden ötürü Merleau-Ponty'ye hücum etti; onu Moskova'nın davasını haklı göstermeye çalışmakla suçladı ve karşı koymanın bir ihanet gibi algılanmasından dolayı isyan etti. Merleau-Ponty kendini savundu. Sartre onu destekledi: Camus, altüst olmuş bir yüzle kapıyı vurup çıktı; Sartre ve Bost fırladılar, sokakta arkasından koştular ama geri dönmeyi reddetti. Bu bozuşma 1947 Martına kadar sürecekti.

Bu büyük gürültü neden koptu? Camus'nün, altın çağının sona erdiğini hissettiği için bunalıma girdiğini düşünüyorum. Parlak başarılarla dolu birkaç yıl geçirmişti; hoşa gidiyordu, seviliyordu: *"Beni sevimli buluyorlardı, bir düşünsenize! Sevimliliğin ne olduğunu biliyor musunuz? Hiçbir belirgin soru sormadan size evet yanıtının verildiğini duymak gibi bir şey."*[40] Şansı başını döndürüyordu: her şeyi yapabileceğini sanıyordu: *"Hep tatmin edilmem nedeniyle, itiraf etmekte duraksıyorum, kendimi seçilmiş zannediyordum." Yabancı*'nın başarısı, direnişin zaferi ona, neye el atarsa atsın başaracağı duygusunu vermişti. Tüm Paris'in dinlemeye geldiği bir konserde onunla birlikteydik; ilgi duyduğu genç bir kadın şarkıcı yanındaydı; Sartre'a: "Yarın onu bu seyirciye kabul ettirebileceğimizi düşünüyorum da!" dedi, elinin muzaffer bir hareketi ile salonu süpürdü. Onun isteği üzerine Sartre bir şarkının ilk sözcüklerini yazdı: "Benim alıştığım her şey cehennemde." Olay orada kaldı. Hiroşima'dan kısa bir süre sonra birlikte Petit Saint-Benoit'da yemek yerken bana, atom savaşını engellemek için tüm dünya bilginlerinden araştırmalarını durdurmalarını isteyeceğini söyledi. "Bu biraz ütopik değil mi?" diye itiraz ettim. Yıldırımlar saçtı: "Bizim için de Paris'in kurtarılabileceği de bir zamanlar ütopikti. Gerçekçilik, cesaret etmektir." Kendini beğenmiş davranışlarını biliyordum; sonra, pek itiraf da etmeksizin, uzlaşırdı. Bu tasarıdan bir daha sözetmedi. Hiçbir şeyin sandığı kadar kolay olmadığının bilincine çabuk vardı; üzerlerine açıkça yürüyeceğine engeller karşısında homurdandı. Bir konferansa hazırlandığım bir gün beni şaşkına döndüren bir öğüt verdi: "size rahatsız edici bir soru sorarlarsa başka bir soruyla yanıt verin." Kaçamakları pek çok kez öğrencilerini düş kırıklığına uğrattı. Kitapları okuyacağı yerde sayfalarını karıştırıyor, düşüneceği yerde kestirip atıyordu. Bu tembelliğin nasıl bir sakınımı örttüğünü söyledim. Üzerinde hüküm sürdüğü doğayı seviyordu, ama olaylar onun birey-

[40] *La Chute* (Düşüş).

selciliğini yadsıyorlardı ve o da buna boyuneğmeyi reddetti. Bu redle kendine üstünlük sağlıyordu: Sartre'ın 52'de yazdığı gibi bu onu "örnek gerçekçilik"ten "bir idealin boşuna dile getirilmesi" konumuna getirdi. Eski düşleri kovalamaya razı olacağına bu davetsizce gelen duruma karşı çırpınıyordu. Yavaş yavaş, konuştuğu kişilerin, felsefe sistemlerinin ve genelde dünyanın direnişlerine karşı kin beslemeye başladı. Bu direnişler onu bir haksızlık gibi yaralıyordu çünkü olaylar ve insanlar üzerinde birtakım hakları olduğuna inanmıştı; kendisi verici olduğu için karşılığında minnettarlık talep ediyordu, ve insanlar onu eleştirdiği ya da ona karşıt düşünceler ileri sürdüğü zaman dilinin ucuna gelen sözcük nankörlüktü. O derecede ki daha sonraları, o denli tatmin edilmiş olmasına karşın, "kin duymaksızın ölme"yi[41] isteyecek kadar ileri gitti.

Kasımda *Mezarsız Ölüler*'in genel provası yapıldı. Sartre bunu bir yıl önce yazmıştı: eski işbirlikçiler başlarını kaldırmaya başladıkları anda bellekleri tazelemek istemişti. Dört yıl boyunca işkence üzerinde çok düşünmüştü; yalnızken ve dostlar arasında herkes kendi kendine soruyordu: konuşmaz mıydım? Bunu göğüsleyebilmek için ne yapmak gerek? İşkenceciyle kurbanı arasındaki ilişki üzerine de düş kurmuştu. Bu piyese tüm bu hayallerini fırlattı. Burada da bir kez daha ahlâk ve *praxis*'i karşı karşıya getirdi: Lucie bireysel gururu içinde ayak diriyor, oysa Sartre'ın hak verdiği komünist militan etkililiği gözönünde tutuyor.

Sartre rolleri Vitold, Cuny, Vibert, Chauffard, Marie Olivier'ye dağıtmıştı. Vitold sahneye koymakla görevliydi. Ama bir tiyatro salonu bulmak kolay olmamıştı. Sartre'ın Amerika yolculuğu sırasında pek çok sinir bozucu görüşme yapmıştım. İşkence bölümü insanları ürkütüyordu: "Savaş sırasındaki durumlarımı göz önüne alırsam," dedi Hébertot. "böyle bir piyesi sahneye koyamam." Oeuvre'de sahnelenmesini onaylayacağına ilişkin umut veren Beer de sonradan kaçındı. Sonunda Théâtre Antoine'ı yeniden alan Simone Berriau oyunu kabul etti. Masson dekorları yaptı. Gösteriyi tamamlamak için Sartre, birkaç gün içinde, Pozner'in *Birleşmemiş Devletler*'inde okuduğu gerçek bir öyküden esinlenerek *Saygılı Yosma*'yı yazdı. İşkencelerin hemen hemen tümü dekorların ardında gerçekleşiyordu: kulisten bakılınca işkenceler pek ürkütmüyordu, hatta güldürüyordu, çünkü kurban Vitold o saatte hep aç oluyordu ve iki çığlık

[41] *La Mer au plus près* (En Yakınından Deniz).

arasında sandviçinin üstüne atlayıp lokmaları çiğniyordu. Genel prova gecesi salondaydım; her şey değişiverdi. Kendi hesabıma, önemsiz bir oyunu bir olay haline dönüştüren o işlemi yaşamıştım; ama bu kez, sakınımlı yöneticilerin öngördüğü gibi, bu dönüşümün meyvası bir skandal oldu. Beni yaraladı: yabancı kulaklarla duyunca, Vitold'un çığlıkları bana neredeyse dayanılmaz geldi. Mme. Stève Passeur kalktı, ve şapkasının altında dimdik: "Ayıp bu" diye beyanda bulundu. Orkestrada insanlar kapıştı. Aron'un karısı neredeyse bayılacaktı, arada çıktı gitti, Aron da peşinden. Bu rezaletin anlamı açıktı: burjuvazi yeniden birleşmeye hazırlanıyordu ve hoş olmayan anıların canlandırılmasını yersiz buluyordu. Sartre bile uyandırdığı içdaralmasından etkilendi; ilk akşamlar, kendini savunmak için, işkencelerin başlama saatinde viski içiyor ve evine dönerken çoğunlukla zigzaglar çiziyordu. Burjuva eleştirmenler Grand Guignol'u (Büyük Kukla) hatırlattılar ve Sartre'ı kinleri körüklemekle suçladılar. Yeni bir haftalık skandal gazetesi, *France-Dimanche* Sartre'a gizlice bir muhabir yolladı, o da kapı açılınca, gazetede Sartre'ın annesi diye sunulan bir kadının resmini çekti; o değildi. Bir yıl önce *Samedi-Soir*'ın yayımladığı makaleden daha da iç bulandırıcı bir yazı yayımladılar.

Hemen hemen aynı zamanda Barrault, Marigny tiyatrosunda Salacrou'nun da bir direniş öyküsünü anlattığı *Les Nuits de la Colère*'i (Öfke Geceleri) sahneledi. Tekniği sinemadan, *geridönüşlerden* ve *karartma*'lardan esinlenmişti; Madeleine Renaud ve Jean Desailly'nin beklegörcülükten ihanete geçtikleri konuşmaları çok beğendik: "olumlu" dram daha kötü görünüyordu. Aynı şekilde *Mezarsız Ölüler*'de de milis erlerinin konuşmaları kurbanlarınınkilerden daha iyi oldu. Kahramanlığı dile getirmek verimli olmuyordu: Sartre ve Salacrou gibi kurnaz dramaturgların bunu denemiş olmaları için, dönemin ahlâkçılığının hemen hemen dayanılmaz olması gerekir.[42] Bir süre sonra, 47 Ocak ayında, Renaissance'da Mouloudji'nin *Quatre femmes*'ını (Dört Kadın) oynadılar; Lola'nın tutuklanmasından esinlenerek dört kadın tutsağın günlük yaşamını yazmıştı. Oyun başarı kazanmadı: eleştirmenler sinirli bir tonla artık geçmişi gömme zamanının geldiğini yinelediler.

[42]Halk arasındaki söylentilere, özellikle de Henri Jeanson'a göre "Salacrou'nun, işbirlikçileri daha iyi tanıması nedeniyle, direnişçilerden çok işbirlikçiler konusunda başarılı olduğu" sözleri Sartre'a aitti. Aslında Sartre, Salacrou'nun genelde orta sınıfları direnişin dinamitçilerinden daha iyi tanıdığını söylemişti.

Komünistler genelde *Mezarsız Ölüler*'i tutmuşlardı. Ama, tiyatro ajansı yayıncı Nagel tarafından düzenlenen bir yemekte Sartre ilk defa Ehrenburg ile karşılaştığında Ehrenburg onu sertçe, direnişçileri alçak ve muhbir duruma soktuğu için kınadı. Sartre şaşkınlıktan donup kaldı: "Oyunu okudunuz mu?" Ehrenburg yalnızca ilk tabloların sayfalarını karıştırdığını kabul etti ama kafasında oluşmuştu bile: "Eğer bu kanıya varmışsam nedenleri olması gerekir." *Saygılı Yosma*'ya gelince, komünistler Sartre'ın seyirciye saygı ve korkudan titreyen bir zenci yerine gerçek bir savaşçı sunmamış olmasına yerindiler. Sartre: "Çünkü oyunum A.B.D.'de zenci probleminin şu an için çözümlenmesinin olanaksızlığını ortaya koyuyor," diye yanıtladı.[43] Ama komünistlerin edebiyat konusunda kesin bir anlayışları vardı ve Sartre'a yönelttikleri sitemlerden biri de onun bu anlayışa boyun eğmemesi olmuştu.

Onlar coşku verici yapıtlar istiyorlardı: destan, iyimserlik. Sartre da öyle, ama kendi tarzında. Yayımlanmayan notlarında bunu açıkladı: O, *"a priori umut"*u reddediyordu. Bu durumda, eylem hakkındaki görüşü, direniş tarafından uyandırılan bir tür ahlâkçılık ile *praxis*'in gerçekliği arasında bir yerdeydi: girişim, olabilirliklerin hesaplanması üstüne kurulamazdı: o, yaşamasına izin verilen tek umuttu. Yazar pembe yarınlar vaat etmemeli, ama dünyayı olduğu gibi betimleyerek onu değiştirme iradesini aşılamalıydı. Önerdiği tablo ne denli inandırıcı olursa amaca o denli iyi erişirdi: en karamsar yapıt bile, özgürlük adına özgürlüklere çağrıda bulunursa, karamsar sayılmaz. Böylece, *Saygılı Yosma* seyircinin hoşnutsuzluğuna neden oldu; diğer taraftan, Lizzie'nin yanıltıcı durumundan kurtulmak için harcadığı gayretlerde, bu sonuca ulaşmasını sağlayacak bir çıkış yolu kendini göstermekte. Zaten Sartre komünistlerin görüşünü anlıyordu: yığınlar düzeyinde, umut eylemin bir parçasıdır: zafere inanmazlarsa, savaş onların tehlikeye girmeyecekleri kadar acımasızdır. "Sert bir iyimserlik" dediği şey, yalnızca gerçeklerin soluğunu tıkamadığı bir seyirci kitlesi için uygundu: kritik durumun içine saplanmak yerine onu aşmak için düşünce, geriden bakma, güven gereklidir. *Saygılı Yosma*'nın sonunu, beyaz perdeye aktarılırken kendiliğinden değiştirdi: Lizzie masum zenciyi kurtarmak için yaptığı girişimde ısrar

[43] 1946 yılıydı.

ediyor. Oyunun tarzı, yani insana batan bir soytarılık, sonucu ikinci plana atıyordu; sinemada olsa bu tarz iğrenç biçimde gerçek görünürdü. Ve sonra, tiyatroya gidebilecek kadar ayrıcalıklı insanlara, bugün berbat ve içinden çıkılmaz durumların var olduğu gösterilince, bu insanlar huzursuz oluyor, sarsılıyor: çok iyi; ama bir film, kendi yaşamlarında da içinden çıkılmaz felâketler gören milyonlarca seyircinin önünde oynatılıyor: bir bozgun, kendilerininkiyle özdeşleşirdi; cesaretlerinin kırılmasına yardımcı olunarak onlara ihanet edilmiş olurdu. Birkaç yıl sonra Sartre şöyle diyordu: *"Komünistlerin hakkı var. Ben de haksız değilim. Ezilmiş, yorgun insanlar için umut her zaman gerekli. Umutsuzluğa düşmek için gereğinden çok nedenleri var. Ama, bir girişimin olabilirliğini de yanılsamaya düşmeden korumak gerekir."* Korudu da.[44]

Denemem üzerine çalışıyordum ve *Temps modernes* ile uğraşıyordum. Her yeni metni açışımda bir serüven duygusuna kapılıyordum. Fransa'da bilinmeyen İngiliz ve Amerikan kitaplarını okuyordum. Her salı Gallimard'da okuyucu konferanslarına katılıyordum: neşeli anlar oluyordu, özellikle de Paulhan bilge bir tavırla bir kitabın iler tutar yerini bırakmadıktan sonra "Pek tabii ki bunu yayımlamak gerek" dediği zaman. Haftada bir gün, derginin bürosunda bize yazı veya öneri getiren, bizden fikir almak isteyen kimseleri kabul ediyorduk. Bu son yıllarda, ne basının ne de yayıncıların maddeten yayamadıkları pek çok şey olup bitmişti; tanıklar akın ediyordu. Bir yazara yapıtının kabul edildiğini söyleyebildiğim zaman mutlu oluyordum; kesintiler yapılması gerektiği zaman

---

[44]Oyunlarında ve romanlarında Sartre, Lukacs'ın ilk yazılarında dile getirdiği estetik anlayışına çok yakındır. Goldman, ilk yazılarına yazdığı sunuşlarda (*Temps modernes*, 1962 Ağustos) Lukacs için: "romanın kahramanı *sorunsal* bir varlık" diyor; bu kahraman, "gerçek olmayan ve değerini yitiren bir dünyada mutlak değerler arıyor." "Bu kahramanı yöneten tüm değerlerin *varlığının ancak dolaylı yoldan anlaşılır* olması gibi basit bir nedenden ötürü ve bu değerlere göre yapıttaki kişiler aynı zamanda hem olumlu hem olumsuz bir karakter taşıdıkları için," roman dünyası, "olumlu bir kahramana tahammül edemez." Ama edebiyat, ayrıcalıklı olanlara değil de ezilenlere hitap edince, sorunu, en azından bir yanıtın ana hatlarını çizmeksizin ortaya koymak yetersizdir. 55 yılında, 36 yıllarının büyük Çin yazarı Lousin'i keşfedince, onun da komünist arkadaşları ile tıpkı Sartre gibi bir kapışmaya girdiğini görüp çok şaşırdık: yazar, o anda devrimin olanaksız olduğu toplumun yalnızca eleştirel bir betimlemesini yapıyordu; ondan, yapıtlarında geleceğin öngörüsünü yapmasını istiyorlardı. Sonunda, eylemin zorlamalarına boyun eğdi: ama, o andan itibaren, yapıtlarının hiçbir estetik değeri kalmadığını düşündü. Brecht de uzun süre aynı nedenlerle S.S.C.B.'nde kuşkuyla karşılandı: onun silahı erdemli duygusallık değil, alaycılıktı.

daha az mutluydum: yazan insana, yazdığı her satır gerekli görünür. Daha da zor olan bir görev, hayır demekti. İlgili isyan ederdi; makalesinin iyi olduğunu, kendisinin yetenekli olduğunu kanıtlamaya çalışırdı. Bir dalaverenin kurbanı olduğuna inanarak giderdi. Her ne pahasına olursa olsun derhal başarılı olmak isteyen gençler, son şanslarını deneyen ihtiyarlar, aile yuvasının sıkıntısından kurtulmayı düşleyen anlaşılmamışlar, paraya gereksinimi olan her yaştan kadın ve erkekler vardı. Çoğu içtenlikle edebiyatta bir tür kurtuluş arıyorlardı ama büyük bir bölümü de bunu, çalışmanın ve kaygının gerekli ağırlığını vermeden, ucuza elde etmek istiyordu. Genelde, hepsinin yaşamla edebiyatın ilişkisi hakkında ilginç fikirleri vardı. Genç bir kadın bana, çekilmez bir koca ile tüm erdemlere sahip emekçi bir sevgili arasında bocalayan bir kadın kahramanın yer aldığı bir roman metni verdi; kadın kahraman yaşamını yazıyor, bir yayıncı bunu kabul ediyor, kadın da milyonlar kazanıyor ve sevgilisi ile birlikte bir vapur gezisine gidiyordu. Diğer bir sürü şey arasında, sevgilinin meleksiliğini de eleştirdim. "Sizi anlıyorum," dedi, "siz onu tanımıyorsunuz: o gerçekten böyle." İki yıl sonra bana şunları yazdı: "Eleştirilerinizde haklıymışsınız; ben yanılmışım: o bir oyun oynuyormuş: benim sandığım adam değilmiş." Bazen gülüyordum; bazen de, bu büroda mayalanan alçakgönüllü ve çılgın hırslar bana içten içe hüzün verici geliyordu. Acıklı şeylerle karşı karşıya geliyorduk; sık sık da maskaralığa düşülüyordu. En gürültücü ziyaretçilerimizden biri, gerçeküstücü, yarı kaçık, cübbesini hiçe sayan, adamakıllı içen, kadınlarla ortalıkta gezen, sonra da birdenbire günahının bedelini ödemek için manastıra kapanan rahip Gengenbach'tı. Bize çoğunlukla parlak metinler sunmaya ve para istemeye gelirdi; alkol onu şiddete sevkediyordu. Bir gün bana Breton'dan sözetti: "Ama niçin Tanrı'dan nefret ediyordu?" diye o kadar çok ağlıyordu ki onu boş bir salona götürmek zorunda kaldım. Görevli sekreterlerden biri rüzgâr gibi geldi: reddedilen bir yazar Lemarchand'ın bürosunda damarlarını kesmişti.

Kasım ayında Hollanda'da bir dizi konferans verdim. Beni Amsterdam garında karşılayan genç kadın "İki yıl önce yirmi kilo daha ağırdım" dedi. Herkes bana kıtlıktan sözetti. Parklar talan edilmişti, ağaçlar şöminelere doldurmak üzere kesilmişti. Beni Rotterdam'da gezdiren yaşlı hanım uçsuz

bucaksız boş arazilerden geçirdi: "Buralar eskiden mahallelerdi; benim evim de buradaydı." Tüm kentten geriye yalnızca yıkıntılar kalmıştı. Ülke çabuk kalkınamayacaktı; vitrinler sadece "yapay" mallar sergiliyordu; dükkanlar boştu; en ufak bir alışveriş için bile kart soruluyordu: Paris'e, cebimde harcamayı başaramadığım florinlerle döndüm.

Hollandalılar'ın işgale nasıl direndiklerini biliyordum; tanıştığım kimselerin çoğu için dostça duygular hissettim. Gene de, bu yolculuğun resmi yönü bana ağır geldi. Kentlerin güzelliğine, müzelerin zenginliğine kendimi verebilmem için yalnızlığa gereksinimim vardı: nezaketten, bana bunun bir kırıntısını bile vermediler. Bir iki kez isyan ettim; daha çok da kurnazlık yaptım: Harlem'e bir sabah treni ile gittim ve sanki akşam trenine binmiş gibi yaptım: böylece Franz Hals'a yalnız başıma bakabildim.

Bir hafta sonra Sartre yanıma geldi: *Bar du Crépuscule*'ün (Alacakaranlık Barı) genel provasına gitmişti: tam bir başarısızlıktı. Birlikte Rembrant'lar, Vermeer'ler gördük: Proust'un sevdiği sarı duvar kadar duygulandırıcı küçük bir kırmızı duvar parçası. "Niçin bu kadar güzel?" diye soruyordu Sartre kendi kendine; fundalıklar arasından giden bir trendeydik, ve ben onu, onbeş yılın azaltmadığı bir merakla dinliyordum: birkaç hafta sonra *Edebiyat Nedir*'de önerdiği sanat tanımını bu boyalı kiremitlerden yola çıkarak oluşturdu: dünyanın sorumluluğunun, bir özgürlük aracılığıyla, yeniden yüklenilmesi.

Utrecht'te iki gün geçirdik; orada, yerel ürünler üzerinde İtalyan etkisinin neden olduğu yıkımı saptadık; önce güçlü ve gerçekçi olmalarına karşın, Floransa'ya yapılan bir yolculuktan sonra yalnızca birtakım saçmalıklar resmeder olmuşlardı. Van Lennep'in yönettiği psikoloji Enstitüsü'nü ziyaret ettik. Sartre'a yazmıştı ve Paris'te onunla görüşmüştü; tasarı kaçışın hangi parçasını betimliyor? diye sordu; bu soru bana doğrudan dokundu, ben ki bu kadar uzun süren her türlü uğraşı bir oyalama olarak görmeye eğilimliydim. Van Lennep bize bir grafolojik deney yaptı: denek yazı yazarken çizgilerinin basıncını, hızını ve ritmini ölçen bir düzen geliştirmişti; sonra bir perde üzerine bizim yazılarımızın büyütülmüş şekli yansıtıldı: ikisi arasında öyle zıtlıklar vardı ki oradaki teknisyenler bizim adımıza üzüldüler. Van Lennep tarafından icadedilen ve henüz pek az tanınan testleri kendimize uyguladık. Bize dörtnala giden

bir atın, kendi kendine giden bir sandalın, bir trenin, yürüyen bir adamın resimlerini gösterdi: resimlerden hangisi en belirgin hız hissini veriyordu? Adam, dedim hiç duraksamadan: yalnızca onda hız duygusu bilinçli yaşanıyor gibime gelmişti. Sartre duraksamaksızın sandalı seçti çünkü kendini yutan yüzeyden kendini *kopartıyordu*. Benim yanıtım onu güldürdü ve ben de onunkine güldüm, herbirimiz diğerinin kendi kendisini safça ele verdiğini düşünüyordu.

Paris'e döndük. Calder orada Fransa'da henüz hiç görülmemiş olan *Mobile*'lerini (Rüzgâr Gülleri) sergiliyordu. Sartre ona Amerika'da rastlamıştı ve bu "küçük yerel şenlik"lerde çok büyük bir sevimlilik buluyordu: kataloğun giriş bölümünü yazdı. Uzun boylu, göbekli, iri yarı, beyaz saçlarının süslediği bebeksi tombul yüzü ile Calder, yarattığı ayakları havada şeylerin arasında, maddenin ağırlığını anımsatmak için yontulmuş gibi duruyordu. Mücevherler yaratarak da eğleniyordu; açılış günü bana, uzun süre taktığım spiral biçiminde bir yakaiğnesi hediye etti.

Pek çok kimse ile görüşüyorduk ve 43'ten beri görüşüm hiç değişmemişti: yapıtlarını beğendiğim yazar ve sanatçılarda her zaman sempatimi çeken bir şey vardı. Gene de bunlardan bazılarında bu sempatimi sınırlayan bazı kusurlara rastlamak beni şaşırttı: kendini beğenmişlik, kendini gösterme merakı. İnsan okuyucu ile olan ilişkiyi karşılıklılığı içinde yaşamak yerine, kendisine dönüyor, kendini öteki'nin boyutlarında algılıyor: işte bu kendini beğenmişlik. Gençlerde, bunu neredeyse dokunaklı buluyorum; bu onların başkalarına olan saf güvenlerine işaret ediyor. Bu tazelik çabuk uçuyor; uzarsa, saflık çocuksuluğa, güven köleliğe dönüşüyor. Kendini beğenmiş bir softa bozuntusu kendisinden fazla söz etse de hoşsohbet olabilir, ama gülünç olur; o bir safdildir: tüm nezaket belirtilerini peşin para gibi algılar. Nezaketten yoksun kalırsa, yalan söyleme hastalığına kayar, ona anlatılandan daha fazlasını kendi kendine anlatır; ya da küskün ve alıngan olur, pek hoş kokmayan kinler ve öç almalar tasarlar. Her koşulda hile yapar: kabul ettiği bağımlılıkla yeterliliği birbirine ters düşmektedir: pohpohlanma dilenmekle, yükseldiğini iddia ettiği anda kendini alçaltmaktadır. Kendi görünümünü çok beğenmekle sonunda onun içine hapsolur; sonunda kaçınılmaz şekilde kendini beğenmişliğin son noktası olan önemli biri olmanın çukuruna düşer.

Bunu bir meslektaşımda her farkedişimde şaşkınlıktan ağzım açık kalıyor: nasıl olur da insan kendine uygun gördüğü rol uğruna kendini ortadan kaldırır? Bunun gerçekliğini inkâr etmenin düşüncesizlik olduğunu öğrendim; insan başkası için ifade ettiği şeyi üstlenmeli: diğer taraftan, eğer yetenekleri varsa onları kullanmalı, gerektiğinde onlarla övünebilmelidir: bir insanın hakikati onun nesnel varoluşunu ve geçmişini sarmalar: ama bu hakikat kendini bu gibi taşlaşmalara indirgemez. Kendini önemli sayan kişi, bunun adına yaşamın durmak bilmeyen yeniliğini yadsırken, kendi gözlerinde, her türlü yargıya kapalı Yetke'yi canlandırmaktadır; kendine yönelen duyulmamış soruların yanıtlarını dürüstçe arayacağına, bu yanıtları şu İncil'den bulup çıkartır: kendi yapıtından: ya da, kendini bir zamanlar olduğu gibi örnek olarak verir; bu yinelemeler yüzünden de, başarısının parıltısı ne olursa olsun, dünyanın gerisinde kalır, bir müze eşyası haline dönüşür. Bu köhneleşme kötü niyetten arınmış da değildir; eğer insan, görüşlerinin az da olsa doğruluğuna gerçekten inanıyorsa, niçin kendi adının, ününün, geçmişteki başarılarının ardına gizlensin? Kendini önemli sayan kişi, ya insanlara değer vermezmiş gibi görünür, ya da onları yüceltmeye hazırdır: bunun nedeni de, onlarla eşit koşullarda ilişkiye girmeye cesaret edememesidir; özgürlüğünden vazgeçer çünkü bunun tehlikelerinden korkar. Bu körlük, bu yalanlar beni özellikle yazarlarda rahatsız ediyor çünkü onların ilk erdemleri —en ileri atıp tutmaları da seçmiş olsalar— korkusuz bir içtenlik olmalıdır.

Kendi kendime hayran kalma eğilimim yoktu, çünkü hâlâ önüme çıkan fırsatlara şaşmaktan vazgeçmemiştim. Yolculukların güçlüklerine karşın birçok ülkeye gitmiştim, Amerika'ya gidecektim. Eğer birisi benim ilgimi çekerse, genellikle onunla tanışabiliyordum. Davet ediliyordum: *salonlara* adımımı atmamışsam bu, canım istemediğindendi. İnsanlarla birlikte olmaktan mutlu olmak için kendimi onlarla uyum içinde hissetmeye gereksinimim var; salon kadınları, en bağımsızları bile benim dünyama ait değillerdi; onların törelerine uysaydım, sıkılır ve kendi kendimi kınardım. Bu nedenle de hiç gece elbisem olmadı: cinsimin değil (sık sık çok kadınsı dedikleri kıyafetleri giyiyordum) ama onların sınıfının üniformasını sırtıma geçirmekten üksiniyordum. Genet beni giysilerimin sadeliğinden ötürü eleştiriyordu; bir gün Simone Berriau bana: "Yeterince iyi giyinmiyorsunuz!" dedi. Portekiz'de kendime bir gardrop düzmekten zevk duymuştum; güzel şeyleri güzel buluyordum; ama zarafet kültü,

benim olmayan bir değerler sistemini şart koşuyor. Ve sonra da para, onu süslenmelere savurmanın rahatsızlığını duymama değmeyecek kadar çok şeye yarayabilirdi.

Para bana bir sürü sorun yaratıyordu. Ona saygı duyuyorum çünkü insanların çoğu için kazanılması güç; o yılın başında, bundan böyle Sartre'ın çok parası olacağını anladığımda çok ürktüm. Parayı en iyi biçimde kullanmayı görev biliyorduk: ama gereksinimi olan bu kadar çok kişi arasında nasıl seçim yapılabilirdi? La Pouèze'in çevresindeki küçük sokaklarda, Sartre'ın yeni sorumluluklarından endişe ile sözettik. Sonuçta, bu sorunları bertaraf ettik. Sartre hiçbir zaman parayı ciddiye almamışu, para saymaktan nefret ederdi. İnsansever bir kurum haline dönüşmeye ne hevesi ne de zamanı vardı; zaten çok iyi düzenlenmiş hayır işlerinde rahatsız edici bir yan vardır. Kazandığının hemen hepsini dostlukların, rastlantıların, taleplerin doğrultusunda rastgele dağıttı. El açıklığına düşüncesizliğin karıştığını görüp üzülüyordum ve bu rahatsızlığımı, kendim için en az düzeyde harcama yaparak giderdim. Amerika turnem için bir elbiseye gereksinimim vardı: küçük bir dükkândan çok beğendiğim bir triko giysiyi aldım, ama çok pahalıydı: 25.000 Fr. Sartre'a: "Bu benim ilk ödünüm" dedim ve gözyaşlarına boğuldum.. Bu arkadaşlarımı güldürdü ama ben kendimi anlıyorum. —*Başkalarının Kanı*'nda aksini kanıtlamış olmama karşın— toplumsal eşitsizliğe batmamanın hâlâ bir yolu olduğunu düşlüyordum ve bizi, bu yolu araştırmıyor olmamızdan dolayı kınıyordum. Aslında yoktu, ve sonunda Sartre'ın çözümünün bir başka çözüm kadar iyi olduğuna karar verdim. O da zaten bundan tatmin olmuş değildi çünkü ayrıcalıklar ona hep ağır gelmişti. Küçükburjuva zevklerimiz vardı ve yaşam biçimimiz gösterişsiz olmaya devam etti. Gene de, zengin tuzu kuruların gittikleri lokanta ve barlara gidiyorduk, orada sağcılara rastlanıyordu: her yerde Louis Vallon ile karşılaşmak bizi rahatsız ediyordu. Yeni durumumuza hiçbir zaman alışamamakla birlikte, yavaş yavaş, —haklı ya da haksız olarak— ondan yararlanmakta daha az duraksar oldum: paranın geliş ve gidiş biçimi öyle olağandı ki! Birkaç kez Sartre'ı pahalı yolculuklara sürükledim: onları öyle çok istiyordum ve bana o kadar çok şey kazandırdılar ki hiç pişmanlık duymadım. Genelde, birtakım "ödün"lere rıza gösterip diğerlerini reddetmem kesinlikle keyfî idi: ama bu konuda tutarlı bir davranış çizgisi koymak sanırım olanaksız. Bundan ileride gene sözedeceğim.

Hollanda'dan döndüğümde, *Tüm İnsanlar Ölümlüdür*'ün yayımlandığını öğrendim. Nagel bana: "Karım son romanınızı çok beğendi," dedi. "Biliyorsunuz insanlar bunu öteki yapıtlarınızın çok altında buluyorlar; ama o çok sevdi." Bilmiyordum. Bu yapıt üzerinde öyle keyifle çalışmıştım ki onu daha ilk bakışta tüm yapıtlarımın en iyisi olarak değerlendirmiştim. Metni okuyan bazı dostlarım da bu kanıyı paylaşıyorlardı. Queneau'nun Gallimard'a derhal 75.000 adet basılmasını önerdiğinin (belki de yanlış biliyorum) söylendiğini duymuştum. Zette'den, Leiris'in beni, düşseli fazla mantıklı bir biçimde kullandığım için eleştirdiğini duyunca şaşırmıştım: kendi kendime güven vermek için "konuşan bir gerçeküstücü" dedim. Nagel'in tümcesi beni hazırlıksız yakaladı ve küçük bir şok geçirdim. Bu görüş kısa sürede doğrulandı. Eleştirmenler beni pek az gözettiler: Rousseaux işi, benden bir zamanlar bu denli ateşli biçimde sözettiğine pişman olduğunu ve bir daha iyi bir şey yazamayacağıma inandığını söylemeye kadar vardırdı. Kitap, bana yakın kimseler arasında yandaşlarını korudu ve bu, hatta bu çevrenin dışında da oldu; ama bundan önceki başarılarımın yanında bu, tartışılmaz bir başarısızlıktı. Birkaç eleştirmenin ve daha da önemlisi halkın eleştirilerine duyarlıydım: eğer beğenilmiyorsam, demek ki şöyle ya da böyle başarı gösterememiştim. Buna yerindim ama ölçüsüz biçimde üzülmedim. Kendi kendimi sorgulamayı, tedirginleşmeyi reddetmeyi ve geleceğe güven duymayı sürdürüyordum.

III. BÖLÜM

AMERİKA üzerine kitap yazmayı düşünmüyordum ama orayı iyice gezip görmeyi istiyordum; edebiyatını biliyordum ve iç ezici aksanıma karşın İngilizce'yi rahat konuşuyordum. Orada bazı dostlarım vardı: Stépha, Fernand, Lise. Sartre bana bazı adresler verdi. Paris'e kesinkes yerleşmeden önce yeniden New York'a gitmeye hazırlanan Ellen ve Richard Wright ile bir akşam yemeği yedim.

Leysin'de tedavi gören Olga'ya veda etmeye gittim: orada artık daha fazla kalmamaya kararlıydı, can sıkıntısı onu zayıflatıyordu; orası Berck kadar iç karartıcıydı: yirmi dört saatin sonunda bunalmıştım bile. Paris'e döndüm ve bekledim. Henüz çok az uçak Atlantiği aşıyordu ve o kış öyle sert geçiyordu ki okyanusun ortasından geri döndükleri oluyordu: yer de kolay bulunmuyordu. Sonunda bir akşam Sartre beni Invalides'e götürdü ve Orly'de iki şaşkın saat geçirdim: uzaklık, ayrılığımın uzunluğu, Amerika'nın büyüleyici şeyleri, bu yolculukta her şey beni coşturuyor ve ürkütüyordu: ve bir de baktım ki uçak ancak ertesi sabah havalanabilecekmiş! Montana'ya telefon ettim, orada Sartre ve Bost'u buldum ama artık ben hiçbir yerde değildim: tüm ertesi gün karanlıklarda uçuştum durdum. Sonunda havalandım.

New York'ta M.'ye rastladım. Paris'e gidiyordu; benim dönüşüme kadar da orada kalacaktı. Sartre'ın dediği kadar güzeldi: dünyanın en sevimli gülüşüne sahipti.

Fransa henüz kefaret ödüyordu. İtalya da öyle: İsviçre tatsızdı. Amerikan bolluğu beni allak bullak etti: caddeler, vitrinler, arabalar, saçlar ve kürkler, barlar, eczaneler, neonun ışıltısı, uçakla, trenle, otomobille, *Greyhound* ile yutulan mesafeler, Niyagara'nın karlarından Arizona'nın alev alev çöllerine, manzaraların değişken görkemi; uzun gün ve gecelerde

konuştuğum bu kadar çeşitli insan; yalnızca aydınlarla birlikte oldum; ama, Vassar'ın beyaz peynirli salataları ile Greenwich'in bohemleriyle birlikte Plaza'nın bir odasında içtiğim marihuana arasında ne büyük bir uzaklık var! Bu yolculuğun tanıdığı fırsatlardan biri de, konferanslarımın programı ile yönlendirilmiş olmama karşın rastlantılara ve keşiflere büyük bir yer bırakması idi: bundan nasıl yararlandığımı ayrıntıları ile *Günü Gününe Amerika*'da anlattım.

Amerika'yı sevmeye hazırdım: burası kapitalizmin vatanı idi, evet; ama Avrupa'nın faşizmden kurtulmasına yardım etmişti; atom bombası ona dünya liderliğini garantilemişti ve hiçbir şeyden ürkmemesini sağlıyordu; kimi Amerikan liberallerinin kitapları beni, ulusun büyük bir kesiminin, sorumluluklarının açıklık ve serinkanlılıkla bilincinde olduklarına inandırmıştı. Şaşkınlıktan ağzım açık kaldı. Hemen hemen bütün aydınları, kendilerine solcu diyenleri bile, babamın şovenliğine taş çıkartacak bir Amerikancılık kasıp kavuruyordu. Truman'ın söylevlerini onaylayıp durdular. Komünizm karşıtlıkları sinirce sınırındaydı; Avrupa'nın, Fransa'nın üzerine kibirli bir küçümseme ile eğiliyorlardı. Onları, bir saniye bile, kendi inançlarından ayırmanın olanağı yoktu: tartışma bana, çoğu kez, büyük paranoyaklarla olduğu kadar boş ve anlamsız geldi. Harvard'dan New Orleans'a, Washington'dan Los Angeles'e kadar her yerde, S.S.C.B.'nin karşılık verecek güce erişmesinden önce Moskova'ya bomba yağdırmak gerekip gerekmediğini kendi kendilerine ciddi ciddi soran öğrencileri, profesörleri, gazetecileri dinledim. Bana, özgürlüğü savunmak için onu ortadan kaldırmanın gerekli hale geldiği anlatılıyordu: cadı avı başlıyordu.

Beni en çok endişelendiren şey, yolunu şaşırmış bir propagandanın hırpaladığı tüm bu insanların tepkisizliği oldu. Henüz, en azından benim bildiğim kadarıyla, *Örgüt İnsanı*'ndan sözedilmiyordu; ama röportajımda, ilerde Amerikalı toplumbilimcilerin kullanacakları sözcüklerden pek az farkla çizdiğim kişi buydu; bu toplumbilimciler onu her şeyden önce *extéro-conditionnement* (dıştan şartlandırılan) özelliği ile tanımlıyorlar; ve ben, birçok genç kız ve oğlanda bile, her türlü içgüdünün yokluğu karşısında şaşırdım; bu gençler kendi kendilerine düşünmekten, yaratmaktan, düş kurmaktan, seçim yapmaktan, karar vermekten acizdiler; hemen her şeye uyabilmeleri bu güçsüzlüğün belirtisiydi; her alanda, kendi öz değerlendirmelerine güvenemedikleri için soyut bir ölçek olan parayı

kullanıyorlardı. Beni şaşırtan bir başka şey de Amerikan kadını oldu; hak talep eden düşünme biçiminin onu bir "peygamber devesi" haline getirecek kadar ileri gittiği doğru da olsa, bu onun bağımlı ve göreli bir varlık olmasını engellememişti: Amerika bir erkek dünyasıydı.[1] Bu açıklamalar, tüm bunlara verdiğim önem, Amerika deneyimimin bugün bile gözümde aynı değeri korumasını sağlamaktadır.

Gene de Richard Wright'ın şöyle ya da böyle yakın arkadaşı olan ve çok iyi anlaştığım bazı yazarlarla tanıştım; içtenlikle barışçı ve ilerici olan bu kişiler Stalin'in Rusyası'ndan çekinmekle birlikte kendi ülkelerini eleştirmekten de geri kalmıyorlardı. Bununla beraber bu ülkenin pek çok şeyini seviyorlardı ve beni de ona öyle bir bağladılar ki tarihini, edebiyatını, güzelliklerini neredeyse kendiminkiler kadar kabullendim. Yolculuğumun sonlarında Nelson Algren ile ilişki kurunca bu ülke bana daha da yakın geldi. Bu öyküyü —biraz değiştirerek— *Mandarinler*'de anlatmış da olsam, burada yeniden ele almak istiyorum, bir fıkra merakından değil ama *Olgunluk Çağı*'nda çok fazla kolaylıkla çözülmüş varsaydığım bir soruna biraz daha yakından bakmak için: bağlılıkla özgürlük arasında olası bir uzlaşma var mıdır? Bedeli nedir?

Sık sık sözü edilen, pek az uyulan eksiksiz, tam bağlılık genelde bunu bir sakatlanma gibi benimseyen kişiler tarafından hissedilmektedir: onlar da teselliyi yüceltmelerde ya da şarapta bulmaktadırlar. Geleneksel evlilik erkeğin, tek yanlı olarak "anlaşmaya birkaç çakı darbesi" vurmasına izin veriyordu; günümüzde, pek çok kadın mutluluğa olan hakkının ve bunun koşullarının bilincine varmış bulunmaktadır: eğer kendi yaşamlarında erkeğin ihanetini dengeleyecek hiçbir şey yoksa, kıskançlık ve sıkıntı onları kemirecektir. Benim Sartre'la yaptığım anlaşmaya aşağı yukarı benzeyen anlaşmaları pek çok çift yapıyor: sapmaların arasında "belli bir bağlılığı" ayakta tutmak. *Ben sana kendi tarzımda sadıktım, Cynara.* Bu girişimin de tehlikeleri var: taraflardan biri yeni ilişkilerini eskisine yeğliyor olabilir, o vakit öbürü haksız yere kendisini ihanete uğramış hissedecek; iki özgür kişi yerine, bir kurban ve bir cellat karşı karşıya gelmiş olacak.

[1] 1960'da *La Nation*'da yayımladığı bir makalede Eve Merriam, Amerikan erkeğinin kadın tarafından değil Organizasyon tarafından ezildiğini çok iyi biçimde göstermiştir.

Kimi durumlarda, şu ya da bu nedenle, —çocuklar, ortak bir iş, ya da güçlü bir bağımlılık gibi nedenlerle— çift parçalanamaz. Eğer iki ortak yalnızca geçici cinsel ilişkilere izin veriyorlarsa, sorun yok, ama bu durumda da birbirlerine tanıdıkları özgürlük adını haketmez. Sartre ve ben daha iddialı olduk: biz, "olumsal aşklar" tanımak istedik: ama düşüncesizce başımızdan savdığımız bir sorun vardı: üçüncü kişi bizim bu anlaşmamıza nasıl uyacaktı? O bu duruma zahmetsizce katlanabildi: ilişkimiz, duygusal arkadaşlıklara veya dostluklara, geçici duygulanmalara yeterince yer bırakıyordu. Ama kahraman daha fazlasını isterse olaylar patlak veriyordu. Bu noktada, *Olgunluk Çağı*'nda çizilen tablonun doğruluğunu, gerekli bir ağzısıkılık gölgeledi; zira, Sartre'la ilişkim otuz yılı aşkın bir süredir devam ediyorsa, bu, "başkalarının" bedelini ödediği birtakım yıkım ve gürültü patırtılardan yoksun değildir. Bu anlatmakta olduğum dönem içinde de, düzenimizin hatası, özel bir yoğunlukla kendini gösterdi.

New York'da evinde yemek yediğim genç bir aydın kadın olan Nelly Benson bana: "Chicago'ya gidince benim adıma Algren'i görün." demişti. "Şaşırtıcı bir adam ve benim büyük bir dostum." *Günü Gününe Amerika*'da onunla ilk karşılaşmamın gerçeğe uygun bir anlatısını yaptım: kentin aşağı semtlerindeki akşamımız, ertesi gün öğleden sonra Polonya mahallesinin içkili kahvelerinde geçirdiğimiz zamanlar; ne aramızda derhal doğan o suç ortaklığından, ne de akşam, birlikte yemek yiyememekten dolayı nasıl bir düş kırıklığına uğradığımızdan söz etmedim: iki resmi Fransız görevlinin davetini kabul etmek zorunda kalmıştım. Gara gitmeden önce ona telefon ettim: adamlar telefon ahizesini elimden almak zorunda kaldılar. Los Angeles'e giden trende onun kitaplarından birini okudum ve onu düşündüm: banyosu ve buzdolabı olmayan bir barakada oturuyordu, evine giden yolda pis çöp tenekeleri kokuyordu, eski gazeteler uçuşuyordu; bu yoksulluk bana unuttuğum şeyleri hatırlatmıştı, zira şık restoranlarda ve büyük otellerde teneffüs edilen o ağır dolar kokusuna zar zor katlanıyordum. Kendi kendime "Chicago'ya yeniden geleceğim" dedim: Algren benden bunu istemişti ve benim de canım istiyordu; ama bu ayrılık bile bizim için acı verici oluyorsa bir sonraki daha da yaralayıcı olmaz mıydı? Ona gönderdiğim mektupta bunu sordum. "Ne yapalım yeni bir ayrılık güç olacaksa," diye yanıtladı.

Haftalar geçti: New York'a dönünce dostluklar güçlendi: özellikle biri çok zamanımı alıyordu. Mayıs başında Sartre, mektuplarının birinde benden dönüşümü geciktirmemi istedi çünkü M. daha on gün kadar Paris'te kalacaktı. O vakit, *Mandarinler*'de Anne'a atfettiğim o özlemi duydum: artık turist olmaktan bıkmıştım; bir süreliğine benim olacak bir erkeğin kolunda gezinmek istiyordum: New York'lu arkadaşımı düşündüm; ama ne kansına yalan söylemek ne de bir serüvenini ona itiraf etmek istiyordu: vazgeçtik. Algren'e telefon etmeye karar verdim: "Buraya gelebilir misiniz?" diye sordum. Gelemiyordu; ama beni Chicago'da görmeyi çok istiyordu. Ona havaalanında randevu verdim.

İlk günümüz, *Mandarinler*'de Anne ve Lewis'in geçirdiği güne benzedi: rahatsızlık, sabırsızlık, yanlış anlama, yorgunluk, ve sonunda derin bir anlaşmanın şaşkınlığı. Chicago'da yalnızca üç gün kaldım; New York'ta yapmam gereken işler vardı; Algren'i benimle birlikte gelmeye razı ettim: uçağa ilk binişiydi. Ben işlerimi, alış verişlerimi, veda ziyaretlerimi yapıyordum: saat beşe doğru odamıza çıkıyordum ve sabaha kadar birbirimizden ayrılmıyorduk. Bana ondan sıkça söz ediyorlardı: onun için tutarsız, alıngan ve hatta sinirceli diyorlardı: onu tanıyan tek kişi olmak hoşuma gidiyordu. Söylendiği gibi sertlikleri ve kabalıkları var idiyse bile bunlar savunmadan başka bir şey değildi. Zira o, çok ender bulunan, ve eğer bu sözcük bu denli kötü kullanılmasaydı iyilik diye tanımlayabileceğim bir yeteneğe sahipti: şöyle diyelim, insanlar için gerçekten kaygılanıyordu. Ondan ayrılmadan önce ona, benim yaşamımın sonsuza dek Fransa'da olduğunu söyledim; hiçbir şey anlamadan bana inandı. Ona aynı zamanda, birbirimizi bir daha göreceğimizi, ama ne zaman ve nerede olduğunu bilmediğimi söyledim ve Paris'e allak bullak döndüm. Sartre'ın da sıkıntıları vardı. Fransa'ya gelirken M. açıksözlülükle: "Kalmamı istemen için her şeyi yapmaya hazır olarak geliyorum" demişti. Sartre ondan bunu istememişti. M. ziyaretini Temmuz'a kadar uzatmak istedi. New York'ta benimle çok iyi dost olmasına karşın beni pek de sevmiyordu. Anlaşmazlıkları engellemek için Sartre ile birlikte Pont-Royal yakınında küçük bir otele yerleştik; neredeyse bir köydü, bahçede güller, çayırda inekler vardı ve ben dışarda güneşte çalışıyordum. Jean Racine'in otların bürüdüğü ve sağa sola kötü mısraların saçıldığı patikasında geziniyorduk. Sartre bazı akşamlar M. ile buluşmak için Paris'e gidiyordu. Eğer M. bundan memnun olsaydı bu yaşam biçimi

bana uyabilirdi: ama hayır. Sartre'ın Saint-Lambert'de kaldığı akşamlar ona dramatik telefonlar ediyordu. Gitmesine izin vermesine razı olmuyordu. Ama başka ne yapılabilirdi ki? Koşullar ortalama çözümlere elverişli değildi. Eğer M. mevkiini, dostluklarını, alışkanlıklarını, her şeyini feda edip Paris'e yerleşirse, Sartre'dan da kendisi için her şeyi istemeye hak kazanacaktı: bu Sartre'ın ona verebileceğinden çok fazlaydı. Ama, eğer onu seviyorsa, M.yi görmeksizin aylar geçmesine nasıl dayanacaktı? M.nin sızlanmalarına vicdan azabı çekerek katlanıyordu: kendini suçlu hissediyordu. Muhakkak ki M.yi uyarmıştı: yaşamını onunla birlikte kurmasına olanak yoktu; ama, onu sevdiğini söyleyerek bu uyarısını yalanlamış oluyordu: zira —özellikle kadınların gözünde— aşk her engelin üstesinden gelir. M. de tamamen haksız değildi: aşk yeminleri anlık şiddetlerin ifadesidir; çekinceler ve kısıtlamalar daha fazla bağlanmaya yol açmaz; her halükârda, şimdiki zamanın gerçeği, kaçınılmaz olarak, geçmişteki sözcükleri kovalar; M.nin şöyle düşünmesi doğaldı: olaylar değişecek. Hatası, Sartre'da bir karardan çok bir bilinç olan şeyi basit sözlü uyarmalar gibi algılanmış olmasıydı; ve denilebilir ki, Sartre, bunun apaçıklığını göstermesi olanaksız olduğu oranda M.yi yanıltmıştı. M. de kendi yönünden bu olaya kendini verirken bunun sınırlarını reddedeceğini söylememişti; belki Sartre bunu tahmin etmemekle hafiflik yapmıştı; onun özrü, benimle olan ilişkilerini bozmadan onu şiddetli bir şekilde sevebilmesiydi ve bir uzlaşmanın olabileceğine inanmak istemişti.

Yaklaşan yazın yumuşak güzelliklerine karşın iki üzücü ay geçirdim. *Yararsız Ağızlar*'ın başarısızlığının ardından son romanımınkine de henüz sıcakken katlanabilmiştim: ama bu için için beni hüzünlendiriyordu. İlerlemiyor, olduğum yerde duruyordum. Kendimi Amerika'dan tam olarak koparamamıştım, yolculuğumu bir kitap aracılığı ile uzatmayı düşündüm; not almamıştım; Sartre'a yazdığım uzun mektuplar, bir ajandaya yazılan bazı randevular belleğime yardım etti. Bu röportaj beni ilgilendiriyordu; ama —o anda geçici olarak bırakmış olduğum— Kadın üzerindeki denemem kadar değil, edebiyattan istediğim şeyi bana vermiyordu: aynı anda hem kendimi tehlikeye attığım hem de kendimi aştığım duygusu, neredeyse dini bir mutluluk. Sartre'a: "Bir köstebek çalışması yapıyorum" diyordum. Her halükârda, Amerika'daki son günlerimin anısını teskin etmeye, yazmanın güçlülüğü ve zevki yeterli

olamazdı. Chicago'ya dönmek olanaksız değildi, çünkü artık para sorun olmaktan çıkmıştı; ama vazgeçmek daha iyi değil miydi? Bunu kendi kendime, şaşkınlığa varan bir sıkıntıyla soruyordum. Kendimi sakinleştirmek için, ortedrin alıyordum; o an için dengemi bulmama yardımcı oluyordu; ama sanıyorum ki bu çözüm getirmeyen çarenin o dönemde hissettiğim bunalımlarla ilgisi yok değildi; sebebi belli, gerçek endişelerim en azından ölçülü, belli belirsiz biçimlerde kalabilirdi: halbuki, bunlar, en büyük umutsuzluklarımın alkolün etkisiyle gözümde büyümüş halleriyle bile bende yaratmadığı fiziksel bir düzensizlikle birleşiyorlardı. Belki de savaşın ve savaş sonrasının sarsıntısı beni bu şiddetli uç tepkilere hazırlamıştı. Belki de, bu krizler aynı zamanda, yaşımı ve yaşamımın sonunu kabullenmeden önceki son bir isyandı: hâlâ karanlıkları ışıktan ayırmak istiyordum. Birdenbire taş haline dönüşüyordum, çelik bu taşı yarıyordu: cehennemdi bu.

Dönüşümü kutlamak için, *Les Lorientais*'nin[2] taşındığı Montagne-Sainte Geneviève'deki bir mahzende, oyun olmadığı bir gece, bir parti verdim. Barla ilgilenen Vian hemen sert karışımlar sundu; davetlilerin çoğu sersemleştiler; Giacometti uyudu. Ben tedbirli davrandım ve sabaha kadar dayandım; giderken çantamı unuttum; öğleden sonra Sartre ile onu almak için geri döndüm. Kapıcı bize: "Ya göz, gözü istemiyor musunuz?" Vian'ların Major diye çağırdıkları bir dostları takma gözünü piyanonun üstüne bırakmış ve orada unutmuştu. Bir ay sonra Dauphine sokağında, birkaç yıl önce Valéry ödülünü kazanmış kızıl saçlı genç şair Anne-Marie Cazalis'in müşterilerini karşıladığı bir mahzen, Tabou açıldı; Vian ve orkestrası Tabou'ya yerleştiler ve hemen büyük başarı kazandılar. Bol bol içiliyor, dans ediliyor, ayrıca içerde ve girişin önünde bol bol kavga oluyordu. Mahallenin sakinleri Anne-Marie Cazalis'e savaş ilan ettiler: gece, müşterilerin, hatta sokaktan geçen herkesin başlarından aşağı kova kova su döküyorlardı. Tabou'ya gitmedim. Herkesin sözünü ettiği *Gilda*'yı görmedim. Hatta hür Filistin[3] için Fransız kuvvetleri yararına Sartre'ın Kafka üzerine verdiği konferansa bile gitmedim. Saint-Lambert'den hemen hemen hiç ayrılmıyordum.

---

[2]Claude Luter'in topluluğunun adıydı.

[3]*Exodus* olayının geçtiği dönemdi.

Sartre mektupları ile yaşamından beni haberdar ediyordu, daha sonra bunlardan yeniden sözettik. Jouvet'nin ters yorumla sahneye koyduğu Genet'nin *Hizmetçiler*'ini seyretmişti. Koestler ile yeniden karşılaşmıştı. Ona yeni yayımlanan *Yahudi Sorunu*'nu vermek istemişti: Koestler onu durdurmuştu: "Ben Filistin'e gittim; bu konudan bıktım; kitabınızı okuyamayacağım konusunda sizi uyarmalıyım." Camus'yü tanıyan M.nin aracılığı sayesinde Sartre ile Camus barışmıştı. *Veba* o sıralarda yayımlandı; bu kitapta, zaman zaman *Yabancı*'nın tonuna rastlanıyordu; Camus'nün sesi bizi duygulandırıyordu; ama işgali bir doğal afete benzetmeye gelince, bu, genç Tarih'ten ve gerçek sorunlardan bir kaçış demekti. Bu öğüt verici öyküden çıkarılan, maddi şeylere önem vermeyen ahlâk dersi üzerinde herkes fazlasıyla kolaylıkla anlaşmıştı. Dönüşümden kısa süre sonra Camus *Combat*'dan ayrıldı: gazetelerin grevi derginin mali dengesini bozmuştu. Gazete önce Smadja tarafından yürütüldü, sonra onu kurmuş olan ama yeraltından çıkar çıkmaz toplama kampına atılan Bourdet tarafından alındı. Bir anlamda bu mutlu bir gelişmeydi: *Combat* yeniden soldaki yerini aldı: ama Camus onunla o kadar sıkı sıkıya bütünleşmişti ki onun gidişi bizim için bir devrin sonunun işaretiydi.

Bu devir de pek neşeli değildi. Uçaktan iner inmez, Fransa'nın fakirliği beni etkilemişti. Blum'un politikası —fiyatların ve ücretlerin dondurulması— başarılı olmamıştı: kömür, buğday yoktu, ekmek tayını azaltılmıştı, karaborsaya başvurmadan yemek yemek, giyinmek olanaksızdı ve işçilerin ücretleri de buna olanak vermiyordu. 30 Nisan'da Renault fabrikalarında 20.000 işçi yaşam düzeylerinin düşmesini protesto etmek için greve gitmişti. Açlık yeni isyanlara yol açtı —liman işçileri, gaz ve elektrik, demiryolu işçileri—; Ramadier bunları görünmez bir orkestra şefine atfediyordu. Madagaskarlılara karşı ordunun nasıl bir misilleme uyguladığını öğrendik:[4] 80.000 ölü. Ve Hindiçini'de savaş vardı.[5] Amerika'ya gittiğim günlerde gazeteler Hanoi isyanının öyküleri ile doluydu. Ancak dönüşümde buna Haïphong'un bombardıman edilmesinin

[4]Martta aşağı yukarı 200 sömürgeliyi öldürmüşlerdi. 80.000 sayısı hükümetçe yalanlanmadı. Komünistler muhalefette olduğu için bu bilgi yayıldı, halbuki Sétif kurbanlarınınki gizli kaldı.

[5]6 Mart 1946'da Fransa Ho Chi Minh tarafından yönetilen Vietnam Cumhuriyeti'ni tanımıştı. Ama Saygon'un manevraları, Bidault'nun "kararlılık politikası" bu anlaşmaları bozmuştu.

neden olduğunu öğrendim: topçu kuvvetlerimiz kadın, erkek, çocuk 6.000 kişiyi öldürmüştü. Ho Chi Minh kıra çekilmişti. Hükümet görüşmeye oturmayı reddediyordu, çünkü Coste-Floret Hindiçini'de artık hiçbir askeri sorun olmadığını ileri sürüyordu: halbuki Leclerc uzun gerilla yılları öngörüyordu.

Komünist Parti bu savaşa karşıt bir tutum takınmıştı: Madagaskarlı beş parlamento üyesinin tutuklanmasını protesto etmişti: komünist bakanlar Renault grevini desteklediler ve hükümetten çekildiler. Bununla birlikte de Gaulle Bruneval ile görüşüyor, Strasbourg'da R.P.F.'nin kuruluşunu bildiriyordu. Sınıf kavgasının maskesi düşüyordu. Ve artık talih işçi sınıfının yanında değildi; burjuvazi yeniden yapılanmıştı ve koşullar da onun işini kolaylaştırıyordu. Gerçekte, Fransız birliğinin bozulması büyük ölçüde uluslararası dayanışma tarafından dayatılıyordu. Sinemada Amerikan ve Rus askerlerinin birlikte neşe içinde Torgau'da Elbe kıyılarında dans ettiğini gördüğüm günlerin üzerinden yalnızca iki yıl geçmişti. Bugün, A.B.D. cömertliğinin coşkunluğu içinde Avrupa'yı uydulaştırmayı planlıyor, buna Doğu ülkelerini de dahil ediyordu; Molotov Marshall planını reddederek onlara karşı çıkıyordu. Soğuk savaş başlamıştı. Solda bile pek az kimse komünistlerin reddini onayladı: aydınlar arasından Sartre ve Merleau-Ponty, Thorez'nin "batı tuzağı" konusundaki görüşünü paylaşan hemen hemen yegâne kişiler oldular.

Bununla birlikte Sartre ile komünistler arasında köprüler atılmıştı. Partinin aydınları, yandaşlarını çalacağı korkusu ile onun üzerine çullanıyorlardı: onlara ne kadar yaklaşırsa, o kadar tehlikeli olarak yargılıyorlardı. Garaudy ona: "İnsanların bize gelmelerini engelliyorsunuz" diyordu: ve Elsa Triolet de: "Siz bir filozofsunuz, dolayısıyla bir komünizm karşıtısınız" dedi. *Pravda* varoluşçuluk üzerine gülünç ama gene de üzüntü verici hakaretler kusmuştu; Lefebvre, Desanti'nin *Action*'da, Guy Leclerc'in *Les Lettres Françaises*'de yücelttikleri bir kitabında onu "mahkum" ediyordu. *La Pensée*'de, Komünist Parti'nin uzmanlarının dediğine göre bir diğer ustaca mahkumiyet olan Mougin'in *La Sainte famille existentialiste*'i (Varoluşçu Kutsal Aile) yayımlanmıştı. Sartre'ı "edebiyatın mezarcısı" diye nitelendiren Garaudy hakaretinin içinde gene de bir tür edep duygusunu koruyordu, ama *Varoluşçuluk Bir Hümanizma Değildir*'de bizi edepsiz bir tonla faşist ve "insanların düşmanı" diye ilan

ediyordu. Sartre artık kendini ölçülü davranmaya zorlamamaya karar vermişti. Nizan üzerine yayılmış bulunan iftiralara karşı bir metin hazırlamış, imzalatmış —başkalarıyla beraber Pierre Bost, Fombeure, Schlumberger, Mauriac, Guéhenno da imzalamışlardı— ve basın bunu yayımlamıştı; C.N.E. yanıt vermişti, Sartre da Temmuz ayının *Les Temps modernes*'inde yanıt verecekti. Bu bozuşma kaçınılmazdı çünkü Sartre o dönemde *Les Temps modernes*'in yayımlamakta olduğu *Edebiyat Nedir?*de: *"Edebiyat mesleğinin dürüstçe yürütülmesi ile Stalinci komünizm politikası bağdaşamaz"* diye yazıyordu. Komünist Partiyi ilkel bilimciliği, tutuculuk ile eyyamcılık arasındaki kararsızlıkları, edebiyatı propagandaya indirgeyen yararcılığı nedeniyle kınıyordu. Burjuvalarca şüpheli gözle bakılan, yığınlardan kopmuş olan Sartre kendini yalnızca okuyucuları olan, halkı olmayan bir kişi durumuna mahkûm ediyordu, o bu yalnızlığı memnuniyetle üstleniyordu çünkü bu onun serüven arzusunu okşuyordu. Bu denemeden daha umutsuz, daha neşeli hiçbir şey olamazdı. Onu reddederek komünistler politik açıdan Sartre'ı iktidarsızlığa mahkûm ediyorlardı; ama adını koymak açığa çıkarmak, açığa çıkarmak da değiştirmek olduğuna göre bağlanma fikrini geliştirdikçe, duygu ve düşüncelerini uygulama aracı olarak yazmayı seçti Sartre. Yalnızca bir küçükburjuva olarak görülen Sartre, küçükburjuvalığı kabul etmediğinden, kendini bir "mutsuz bilinç" olarak algılıyordu; ama bitmez tükenmez yakınmaları sevmiyordu ve bu durumu aşmayı başaracağından kuşkusu yoktu.

Sartre'ın daha şimdiden eski sayılabilecek bir senaryosu üzerine Delannoy'un çevirdiği *İş İşten Geçti* filmini seyrettim. Sonra, Leysin'den dönmüş olan ve kendini daha iyi hisseden Olga ve Bost ile birlikte Véfour'da akşam yemeği yedik. Micheline Presle güzellik ve yetenek saçıyordu; ama *Roma, Açık Şehir*'de —filmi New York'da görmüştüm— o denli beğendiğim Pagliero Fransızcayı öyle kötü bir aksanla konuşuyordu ki ona dublaj yapmak gerekmişti; sonuç üzücüydü. Kahramanlar öldükten sonraki dirilmelerinin ardından, öncesinde olduğu kadar ölü görünüyorlardı.

Haziran ayında —son kez— Pléiade ödülü verildi. Sartre'ın bana anlattığına göre oturum çok fırtınalı olmuştu; Sartre, Genet'nin tiyatrosunun ödüllendirilmesini kabul ettirebilmişti —*Les Bonnes* (Hizmetçiler) ve *Haute Surveillance* (Yüksek Gözetim)— ama Lemarchand

istifa etti. Her yıl olduğu gibi ben de jüri üyeleri ile birlikte kahve içmeye davetliydim. Yemek salonuna girdiğimde, Malraux konuşuyordu ve her şey susmuştu: *Veba*'dan sözediyordu. "Sorun," diyordu, "Richelieu'nün de *Veba*'yı yazıp yazamayacak olduğudur. Ben buna evet yanıtını veriyorum. Zaten general de Gaulle de yazdı: bunun adı *Au fil de l'épée* (Kılıç Boyunca)." Tüm saldırganlığıyla: "Bir Camus'nün *Veba*'yı yazabilmesi içindir ki benim gibi adamlar yazmayı bıraktı" diye sürdürdü.

İlerlemiş mevsime karşın Londra'da bir tiyatro *Saygılı Yosma*'yı ve *Mezarsız Ölüler*'i oynuyordu. Nagel Sartre'a o tiyatronun yöneticisinin davetini iletti: bize eşlik etmeseydi bundan çok mutlu olurdum: uçaktan korktuğu için bizi yolculuğu trenle yapmaya zorladı ve yol boyunca da gevezeliği bırakmadı. Londra'da, St. James Square tarafında bizimle paylaştığı acaip bir möbleli daire tutmuştu. Müzeleri ve sokakları görmeye onsuz gittik. V1, V2 bombardımanları: her yerde harabeler; gülhatmi güllerinin bürüdüğü bu harabeler, bu koyu, donuk kentin içinde boş alanlar, manzaralar, bahçeler oluşturmuştu. Onbeş yıllık ayrılıktan sonra Londra bizi gene fethetti. Orada yalnızca dört gün geçirebildiğime üzüldüm.

Nagel Sartre için bir basın toplantısı düzenlemişti: ben buna katılmayacağımı söyleyince çok şaşırdı, sonra yüzü aydınlandı: "Ah, dedi, çok akıllısınız!" Sadece dolaşmayı istediğimi düşünemiyordu; benim şu hesabı yaptığımı düşünüyordu: İngiliz gazetecilerinin *benim* için zahmet etmelerini bekleyecektim. Yorucu, şatafatlı bir dekor içinde —eski mobilyalar, ünlü tablolar— eğlence ve kadın düşkünü zengin zorba Alexandre Korda'yı gördük. Restoranlarda, barlarda, tiyatro dünyasının insanlarına rastladık. Ve genel provada bulunduk. Sahneye koyan kişi gülen bir sesle Sartre'a: "Sizi bir sürpriz bekliyor" demişti. Sürprize kavuştuk: yapıttan bir tabloyu kaldırmıştı. Gösteri sırasında kısa siyah kadife bir gece elbisesine bürünmüş, arkasında özel hizmetçisi ile Rita Hayworth salona çarpıcı bir giriş yaptı. Onunla birlikte bir Hollandalı'nın evine akşam yemeğine çağrıldık: yalnızca yedi sekiz kişi vardı ve yemek renksiz geçti. Yaldızlı omuzları, kalkık göğüsleri ile Rita Hayworth şahane idi; ama kocasız bir yıldız, öksüz bir çocuktan bile daha üzücü. Geçmişinden incelikle sözetti. Hollandalı ırkçı fikirleri savundu, o da itiraz etti. "Ne yani, bir kızınız olsaydı onun bir zenci ile evlenmesine izin verir

miydiniz?" dedi —"Kimi isterse onunla evlenirdi" yanıtını verdi Rita Hayworth. Güzelliklerini mesleklerinde kullanmayan kadınların ortalama seviyesinden hiç de daha az akıllı değildi.

Bundan bir süre sonra Sartre M.yi Havre'a götürdü. Ardından M. Sartre'ın ona karşı şiddet kullandığından yakınarak gitti. Sartre'a, hiç gelmeyeceğini ya da gelip sonsuza dek kalacağını yazdı. Paris'te 40 derece sıcaklıkta (gazeteler böyle bir yaz görülmediğini yazıyorlardı) bunaltıcı günler geçiriyorduk. Artık görüşmediğimiz ama hep çok sevdiğimiz Pagniez bize karısının onu bir ya da iki sene sonra öldürecek bir kan hastalığına yakalandığını söyledi. Sartre dönüp dönüp pişmanlıklarından sözediyordu. Bizi Copenhague'a götüren uçağa büyük bir rahatlama hissiyle bindim. Bu güzel kırmızı ve yeşil kentte hava serindi. Ama ilk günümüz, bana istakozların Sartre'ı izlediği kaygı verici saatleri anımsattı: bir pazar günüydü, deniz kıyısında dolaşan ailelerin arasına karıştık; Sartre susuyordu, ben de; ve dehşet içinde kendi kendime birbirimize karşı iki yabancı haline mi dönüştüğümüzü soruyordum: sonraki günlerde, Tivoli'nin güzellikleri arasında dolaşırken ya da denizci kulüplerinde gece geç saatlere kadar akvavit içerken saplantılarımız yavaş yavaş dağıldı.

İsveç'te Helsinborg'a gemiyle gittik. Ağaç gövdeleri filolarının yüzdüğü kanal ve göllerden geçen gemimizle üç günde Stockholm'e vardık. Bu su ve camdan oluşan kenti ve gecenin eşiğinde tereddüt eden akşamlarının beyaz yavaşlığını sevdim.

Sartre'ın tanıdığı İsveçliler bize eski sokakları, eski lokantaları, korular ve göllerin ortasındaki çok sevimli eski bir tiyatroyu gezdirdiler. Bir gece, bizi gezdirdikleri kırlarda, bir geceyarısı güneşi gördük. İsveçliler sık sık canımı sıkıyorlardı: durmaksızın nezaket sözleri söylemek gerekince olaylara nasıl duyarlı olunabilir? Bu zorunluluklar gevşememiş bir gerginliği daha da ağırlaştırıyordu. Kabuslar görüyordum. Uzun bir örgü şişinin patlattığı başımın arka tarafında bulunan sarı bir göz anımsıyorum. Ve yeniden içdaralmalarım başladı. Bu krizleri sözcüklerle önlemeye çalıştım:

"Kuşlar bana saldırıyor — onları uzak tutmak; bu tüketici bir savaş, gündüz, gece, onları uzak tutmak: ölüm, bizim ölümlerimiz, yalnızlık, geçicilik; gece, üzerine üşüşüyorlar; sabah uçmakta gecikiyorlar. Ve eğer bedenimde ters giden bir şey varsa, işte kanat çırpıyorlar. Stockholm'deki kahvede şu iki renk uluyordu: kavuniçi ve yeşil, bu karışım bir ıstıraptı.

Bir el beni kafatasımın derisinden yakaladı; çekiyor, çekiyordu ve başım sonsuza dek uzuyordu, bu beni götürmek isteyen ölümdü. Ah! bu işi bitirelim! Bir tabanca alacağım, tetiği çekeceğim. Alışmak gerekecek. Belki de başlangıç olarak tavşanlar üzerinde..."

Sartre ile yalnız başımıza önce trenle, sonra gemi ile, bir göl tesbihi arasından Kuzey'e doğru çıktık. Yeni manzaralar keşfettik: ametist rengi toprak üzerinde mercan rengi ve altın sarısı ağaççıklarla dolu cüce ormanlar; bunlar bana bir çocukluk ve gizem duygusu veriyordu: bir keçiyolunun dönemecinde bir troll[6] karşımıza çıkıverecekti. Aslında, bir keresinde bize göründüler: çok şişman bir kadının bembeyaz poposu: iki çift, bir şelalenin altında, çok sakin bir çıplaklıkla yıkanıyorlardı. Laponların yaşadıkları bir kasabaya gittik; küçücük boylu, yüzleri hareketsiz bir gülümseme ile kırışmış bu insanlar sarı bordürlü açık mavi giysiler ve fok derisinden mokasenler giymişlerdi: meydana her gün bir helikopter iniyordu; doktorun, geminin ancak haftada bir gün uğradığı bu yeri ziyaret edebilmek için yalnızca bu aracı kullanma olanağı vardı. Abisko'da birkaç gün kaldık: otel tahtadan yapılmışu ve her odada, müşterilerin bir yangın olduğu takdirde kaçabilmeleri için düğümlü bir halat vardı.[7] Geniş bir orman çepeçevre oteli sarıyordu ve elimde bir kitapla ağaçların altına oturduğumda Ren geyikleri yanıma yaklaşıyorlardı.

Abisko'dan demiryolunun dışında hiçbir yol geçmiyordu; postacı, sütçü parlak kırmızı renkteki pedalle çalışan acaip araçları bu yolda kullanıyorlardı. Gene de bir akşam, bu yalnızlığın içinde, telefon çaldı; Stockholm'lü bir gazeteci Sartre'a, komşuların şikayetleri üzerine polisin Tabou'yu onbeş gün için kapattığını duyuruyordu: Sartre bu konuda ne düşünüyordu? 1400 metrede hiç erimeyen karları görüp şaşırarak ve buraya hiç dönmeyeceğimiz gerçeği karşısında duygulanarak Mont Njulja'yı aştık; Sartre bile, nesnelerin yüzüstü bırakılmaları karşısında daha az duyarlı olmasına karşın, bundan üzüntü duydu: karlarla kaplı alacalı taşlı, gün batımmm tan yeri ile birleştiği bu manzara kendini sergilemeye devam edecekti: bizim bakışlarımızsa bunu sonsuza dek terk etmiş olacaktı. Bir sabah Narvik'e giden trene bindik: kent paramparçaydı; sefaleti. İsveç'in bolluğu ile ters düşüyordu. Tarih, demek ki, ahlâkı hiç umursamıyordu.

---

[6] İskandinav efsanelerinde cin, peri. —*çev.*

[7] İki yıl sonra, 1949 yılında, otel, bir yangın sonucunda yokoldu.

Dönüşte, Sartre'ın tanıdığı, sanat ve edebiyat dostu yaşlı bir İsveç prensinde kaldık; bir Fransız kadınla evli idi; sakin vadiler ortasında güzel bir evde oturuyorlar ve kendi mutluluklarına hayret ediyorlardı. Tahta fıçılarda dinlendirilmiş eski bir akvaviti tadarken kendi kendime: "Bizim de böyle mutlu bir yaşlılığımız olacak!" diyordum; bu denli bilge ve bu denli uzak bir düşe sığınmış olmam için anımsadığımdan da sarsılmış olmam gerekir; ama şu da gerçek ki bu beni tamamen rahatlattı ve Fransa'ya yatışmış olarak döndüm.

Fransa'dan hemen yine ayrıldım; Eylül ortasında Chicago'ya dönmeyi kararlaştırmıştım. Telgrafla Algren'e aynı düşüncede olup olmadığını sordum: öyleydi. Atina'dan Amerika'ya köylüleri ve küçük tüccarları taşıyan bir T.W.A. uçağına bindim. 2.000 metrelerde uçan, Shannon'dan Asor'a gitmek için on iki saate gereksinimi olan, eski ve soluksuz bir aletti. Yolda uyudum ve sarsılarak uyandım: uçak çark etmişti; motorların biri durmuştu ve Shannon'a geri dönüyorduk. Beş saat boyunca korku yakamı hiç bırakmadı: bilim-kurgu yazıları okuyordum; on dakikalığına bir başka gezegende ya da tarihöncesinde şöyle bir dolaşıyor ve kendimi yeniden okyanusun üstünde buluyordum: bir motor daha durursa oraya gömülecektim. Ah! Nasıl da ölümün kılık değiştirmiş olarak gelmesini, önemini ve özellikle yalnızlığını zorla kabul ettirmeksizin gelmesini istiyordum! Çevremde kimse kılını kıpırdatmıyordu. Ama uçak yere iner inmez aniden nasıl da bir gevezelik patlaması oldu! Bir otobüs bizi çok uzakta, bir fiyordun kenarında, havaalanına bağlı sonradan yapılma bir köye götürdü: herkesin kendine mahsus, içinde kömür sobası yanan küçük birer evi vardı. Orada iki gün kaldım. Pankartların ve yol işaret taşlarının çözülemeyen yazılarla dolu olduğu yollarda aylak aylak geziniyor, yumuşak eğimli, gri taşlardan yapılma kısa duvarlarla birbirinden ayrılmış küllü yeşil renkteki çayırlarda oturuyordum. Barda, Algren'in gençliğini anlatan ilk romanını okuyarak viski içiyordum. Artık onun var olup olmadığından emin değildim, ne Chicago'nun, ne de Paris'in. Yeniden yola koyulduk; uçak Asor'lara inerken bir lastiği patladı ve büyük bir salonda onsekiz saat daha bekledim. Sonra fırtınaların içinden geçtik: uçak buluttan buluta 1500 metrelik bir düşüş yaptı. Hedefe vardığımızda, bedenen ve ruhen bitkindim. Gümrükçüler Yunanlıların valizlerinde getirdikleri kilomet-

relerce danteli değerlendire değerlendire bitiremiyorlardı: çıktığımda Algren salonda değildi ve onu bir daha hiç bulamayacağımı düşündüm.

Beni dört gündür Wabansia'nın evinde bekliyordu; ilk bakışta, geri dönmekle iyi yaptığımı anladım.

İşte Chicago'yu bu iki haftada keşfettim:[8] hapishaneler, polis merkezleri ve kuyruklar, hastaneler, mezbahalar, kaba güldürüler, ısırganotları ve boş, ekilmemiş arazileri ile fakir mahalleler. Pek az kişi ile görüştüm. Algren'in arkadaşlarından bazıları radyo ve televizyonda çalışıyorlardı; zaten işlerinde kalmakta büyük güçlük çekiyorlardı; Hollywood'da komünist karşıtı temizlik panik yaratıyordu ve A.B.D.'nin her yerinde liberaller kızıl olarak algılanıyordu; öbürleri hapçı, oyuncu, orospu-hırsız, kanun kaçağı, suçlu kimselerdi; bunlar Amerikan konformizminden sıyrılıyorlardı; bunun için Algren onlarla olmaktan mutlu oluyordu; ama pek cana yakın insanlar değillerdi. Algren yazmakta olduğu romanda onlardan sözediyordu. Daktilo edilmiş ve düzeltilmiş sarı sayfalarda ilk taslakları okudum. Algren'in sevdiği yazarları da okudum: Vachel Lindsay, Sandburg, Masters, Stephen Bennet, Amerika'nın içine sürüklendiği duruma gelmesini engellemek istemiş olan eski asiler. Röportajımı tamamlamak için gazete ve dergileri yeniden okudum.

Algren bana bir kez daha onunla temelli kalmak isteyip istemediğimi sordu; ben de bunun olanaksız olduğunu anlattım. Ama birbirimizden Mayıs'ta olduğundan daha az üzgün ayrıldık çünkü ilkbaharda dönecektim ve birlikte Missisippi boyunca, Guatemala'da, Meksika'da birkaç aylık bir yolculuk yapacaktık.

***

Temmuz'da de Gaulle, komünistleri "ayırımcı" ve Komünist Parti'yi de "bir numaralı toplum düşmanı" ilan etmişti. Fransız burjuvazisi savunma savaşı düşleri içindeydi. Koestler'in, Kravçenko'nun kitapları ve aynı yinelemelerin yer aldığı, pişman olmuş komünistlerce yazılan yapıtlarla bayram edip, büyük zevk duyuyordu.

---

[8] *Günü Gününe Amerika*'da bu ikinci ziyareti birincisi ile birleştirdim.

Bu döneklerin birçoğu ile karşılaştım ve beni, kinlerinin hezeyanlı lirizmi ile şaşırttılar. Ne S.S.C.B.'nin analizini, ne de bazı yapıcı eleştiriler öneriyorlardı: tefrika romanları anlatıyorlardı. Onlar için Komünizm, evrensel bir Komplo, bir Suikast, bir Beşinci kol, bir tür Kukuletalı papaz cüppesi ya da Ku-Klux-Klan'dı. Gözlerinde okunan kaybolmuşluk, onu yarattığı iddia edilen rejimi suçluyordu: ama bu insanların uydurmacaları ile Stalin'in yalanları arasında bir çizgi çizmek olanaksızdı. Birbirlerinden şiddetle kuşkulanıyorlar ve herbiri kendinden sonra partiden ayrılanları canilikle suçluyordu.

Hoşlanmadığımız bir sınıf daha vardı: her ne pahasına olursa olsun yandaş kalanlar. Bunlardan biri: "bana," diyordu gururla, "komünistler popoma istedikleri kadar tekme vurabilirler: cesaretimi asla kıramayacaklar." En allak bullak edici olaylar karşısında —o dönemdeki olay Petkov'un asılmasıydı— gözlerini kapatıyorlardı: "Mutlaka bir şeye inanmak gerek." Bizim için S.S.C.B. sosyalizmin vücut bulduğu ülkeydi ama aynı zamanda yeni bir savaşa gizlice hazırlanan iki güçten biriydi; kuşkusuz, bunu istemiyordu: gene de, bunu kaçınılmaz görmekle ona hazırlanıyor böylece de dünyayı tehlikeye sokuyordu. Sartre *Edebiyat Nedir?*de onun yanında yer almayı reddetmenin olumsuz bir tutum olmadığını ileri sürüyordu: iki blok alternatifini ortadan kaldırarak bir başka çıkış yolu icat etme kararını alıyordu.

Eski bir meslektaşı, Bonafé, Ramadier'yi iyi tanıyordu ve ona, bizim için radyoda bir program ayırmasını önerdi. Sartre da kabul etti. Biz Konsey başkanlığına bağımlı olmak istemiyorduk; *Temps modernes* programı "edebiyat ve tiyatro yayınları" servisine bağlandı. İlk hafta Sartre, —içlerinde benim de bulunduğum bir grup arkadaşla birlikte— dinleyicilerini blok politikasını reddetmeye çağırdı: bunlardan hangisine girilirse girilsin anlaşmazlıkları şiddetlendirmekten başka bir şey yapılamıyordu: barışın olası olduğunu öne sürdü ve, onlara göre kendini dayatan "Noel'den önce savaş çıkacak" sözcüklerini yazmamak için gazetenin son sayılarından birinin manşet bölümünü görkemli bir biçimde boş bırakan *France-dimanche* redaktörlerini şiddetle eleştirdi.

Kanton[9] seçimlerinde R.P.F.'in kazandığı zaferin ertesi günü radyo yayınımızı de Gaulle'e karşı yönelttik. *Les Provinciales*'de (Taşralılar)

[9]Fransa'da ilçe ile bucak arasında bir yönetim bölgesi. —*çev.*

Pascal tarafından kullanılan bir yöntemle, Chauffard'ın canlandırdığı bir sözde de Gaulle'cünün gerekçelerini biz—Sartre, Bonafé, Merleau-Ponty, Pontalis ve ben vardık— çürütüyorduk: ona söylettiğimiz her şey R.P.F.'nin yandaşı gazetelerden alınmaydı ve programda bu kişiliğin bir oyuncu tarafından gerçekleştirildiğini özellikle belirtmiştik: gene de bundan ötürü bize yöneltilen yutturmaca suçlamaları azalmadı. Bonafé'nin gerçekten de beceriksizce olan şiddetini eleştirdiler; ama her halükârda bize kızdılar: basın hiçbir zaman bizi bu denli çamura bulamamıştı. Bénouville ve Torrès Sartre'dan mikrofon önünde bu tartışmayı onlarla yapmasını istediler: Sartre kabul etti: ama kuşkusuz Sartre'ın hesaplarını çarçabuk göreceğinden korktular; Sartre'ı radyoevi odalarından birinde yalnız bırakıp, bir başka odada toplanıp aralarında görüştüler ve geri döndüklerinde, Sartre'ın çizmeyi aşığı gerekçesiyle, dinleyiciler önünde bir görüşme yapmayı istemediklerini bildirdiler. Aron Bénouville'in yanındaydı ve onunla dayanışma içine girdi; bu tutum, *Figaro*'da yazmaya başlaması ve R.P.F. ile iyi ilişkiler içine girmesiyle için için başlayan anlaşmazlığı açığa çıkardı.

Komünist Parti konusundaki görüşmemiz iki hafta sonra yayımlandı. Hükümetten dışlanan, sosyalistlerin hücumuna uğrayan, burjuvazi tarafından nefretle karşılanan komünistlerin yalnızlığı onlara esneklik getirmiyordu: gene de Hervé yarı resmi olarak Sartre'dan antifaşist "gözetleme komiteleri"nin inisiyatifini ele almasını istetmişti. Biz de eleştirilerimizi ve kararsızlıklarımızı, ortak bir mücadeleyi olanaksız kılmayacak düzeyde tutmak için ölçülü davrandık. Boşuna. Hervé tarafından yapılan girişim yalanlandı ve bizi paramparça etti. Bazı başka söyleşileri kaydettik: Almanya'dan dönen Rousset ile bir röportaj; sağın, kitlelerin "iğrenç materyalizmi" diye adlandırdığı konuda bir tartışma. Ama 3 Aralık'ta Schumann Ramadier'nin yerine geçer geçmez bizim programımıza son verdi.

Schumann bir "üçüncü güç" yaratmaya çalışırken fiyatlar %51, ücretler ise yalnızca %19 artıyordu: Ramadier kömür sübvansiyonlarını kaldırdı: hemen kömür, gaz, elektrik ve taşıma ücretlerinde %40'lık bir artış meydana geldi. Madenlerde, Paris'te, Schumann'ın greve karşı bir kanunu oya sunacağını iddia ettiğinde isyana dönüşen grevler patlak verdi; demiryollarına sabotajlar yapıldı; işçiler Moch tarafından "çalışma özgürlüğünü" garanti altına almak için gönderilen C.R.S.'lere karşı dö-

vüştüler. Ama bununla beraber, sendikal birlik bölündü: grevcilerin sayısı üç milyondan bir milyona düştü, F.O., C.G.T.'den ayrıldı: işçi sınıfı, Fransa'nın marşallaşmasını engellemeye gücü yetmeyecek kadar zayıf düştü.

S.F.I.O. bünyesinde bir muhalefet oluşturmak isteyen bazı sosyalistler —Marceau-Pivert, Gazier— hiçbir partiye bağlı olmayan sol görüşlülerin desteğini istediler: onlarla birlikte barış için bir çağrı kaleme alacaklar, bunu da sosyalist ve tarafsız bir Avrupa yaratarak gerçekleştireceklerdi. Onlarla her hafta Izard'ın yerinde buluşuyorduk, Rousset, Merleau-Ponty, Camus, Breton ve birkaç kişi daha geliyordu. Her sözcük, her virgül tartışılıyordu. Sonunda Aralık ayında metin *Esprit*, *Les Temps modernes*, Camus, Bourdet, Rousset tarafından imzalandı ve basında yer aldı. O vakit Camus ve Breton ortaya ölüm cezası sorununu attılar: politik alandan ölüm cezasının kalkmasını istiyorlardı. Aramızdan pek çoğu, aksine, bu cezanın haklı göründüğü tek alanın bu olduğu kanısındaydı. Dağıldık.

Camus ile başka uyuşmazlıklarımız da vardı: ama politik açıdan gene de aramızda ortak noktalar kalmıştı: R.P.F.'ye hıncı vardı: *Carrefour*'da yazan ve de Gaulle'cülüğü benimseyen Ollivier ile bozuşmuştu (ya da bozuşmaya hazırlanıyordu). Dostluğumuz eskisine oranla daha az içten, daha az özgür bir biçimde sürüyordu. Buna karşın, o kış, Koestler ile ilişkimizi kestik.

Başlangıçta çok dostça idi. Bir sonbahar sabahı Flore'da çalışıyordum; Mamaine ile birlikte oraya girdi ve: "bir beyaz şarap içelim mi?" diye önerdi; onlarla birlikte civardaki bir içkili kahveye gittik; kahvede: "Jeu de Paume'a gidiyoruz, bizimle birlikte gelir misiniz?" diye sordu. "Niye olmasın?" dedim. Güldüler: "Geliyoruz, özgürsünüz; siz hep özgürsünüz, ne kadar güzel." Paris'e kavuştukları için çok mutluydular ve tablolara onlarla birlikte bakmak güzeldi. Koestler alt katta sergilenen büyük fotoğrafları inceledi, sonra muzipçe gözkapaklarını kırptı: "Dikkat edin, büyük, dâhi görünümlü kafalara sahip bütün ressamlar değersizdirler. Halbuki Cézanne, Van Gogh: onların küçücük kafaları var.... tıpkı ben ve Sartre gibi." Bu denli çocukça bir kendini beğenmişlik bana neredeyse dokunaklı geldi. Uzman bir tavır takındığı zaman daha da rahatsız oluyordum: "*Veba* kaç adet bastı? 80.000. Fena değil..." ve *Le Zéro et l'Infini*'nin 200.000'e ulaştığını anımsatıyordu.

Sartre ile birlikte onu yeniden gördüğümüzde, bir yıl öncesine göre çok daha karamsar ve huzursuz bulduk. Londra'da basılan son kitabının başarısından endişe ediyordu. Sık sık otelinin; Le Pont-Royal'in bürosuna gidip editörünün basından kupürler gönderip göndermediğini yokluyordu. İşgal kuvvetleri İtalya'yı terk etmişlerdi ve ilk seçimler için hazırlıklar başlamıştı. Bir İngiliz gazetesi tarafından oraya gönderildi, döndüğünde, seçim sonuçlarının komünistlerin zaferi olacağından emindi: bundan cesaret alan Fransız Komünist Partisi de iktidarı ele geçirecek ve tüm Avrupa hızla Stalin'in kollarına düşecekti. Bu gelecekten kendisi dışlanmış olduğundan, bunu tüm çağdaşlarına yasaklamayı istiyordu: düşünce mekanizmaları bile altüst olacaktı: telepatiye inanıyordu: bu bütün öncelemelere meydan okuyacak biçimde gelişecekti. Felâket beklentileri baş ağrılarına, uyuklamalara, ters davranışlara dönüşüyordu.

Schéhérazade gecesini tekrar etmek istedi. Mamaine, Camus, Sartre, ben —Francine yoktu— onunla bir başka Rus gece kulübüne gittik. Şefgarsona, Camus, Sartre ve Koestler'e hizmet etmek şerefine eriştiğini özellikle belirtti. Bir yıl öncekinden daha düşmanca bir tonla gene "politik konumda anlaşma olmazsa dostluk olmayacağı" konusunu ele aldı. Oyalanmak için Sartre Mamaine'e, patavatsız bile sayılamayacak kadar ayan beyan ve bizim ortak çakırkeyifliliğimizin de cesaretlendirdiği bir havayla kur yapıyordu. Birdenbire Koestler Sartre'ın başına, duvara çarpıp kırılan bir bardak attı. Kalkık; Koestler eve dönmek istemiyordu, ve zaten cüzdanını kaybetmişti, kabarede oyalandı; Sartre kaldırımda kendi kendine gülerek sendeliyordu ki nihayet Koestler merdivenden dört ayak üstünde çıkmaya karar verdi. Sartre ile olan tartışmasına dönmek istiyordu. Camus onu omzundan iterek dostça: "Hadi, dönüyoruz!" dedi; Koestler şiddetle geri çekildi ve Camus'ye vurdu, o da onun üstüne yürümek istedi; engelledik. Koestler'i karısına bırakarak Camus'nün arabasına bindik; kendisi de adamakıllı votka ve şampanya içmiş olan Camus'nün gözlerinde yaşlar vardı: "O benim arkadaşımdı! Ve bana vurdu!"; otomobili dehşet verici yön değişimlerine terkederek direksiyonun üstüne yığılıyordu; korkudan ayılarak onu doğrultuyorduk. Sonraki günlerde sık sık o geceyi düşündük; Camus bize şaşkınlık içinde soruyordu: "Böyle içmeyi sürdürerek çalışılabilineceğine inanıyor musunuz?" Hayır. Ve gerçekten de üçümüz için de bu aşırılıklar artık çok

enderdi: bunların, zaferin bizden çalındığını hâlâ reddettiğimiz dönemde bir anlamı vardı: artık yerimizi biliyorduk.

Artık Koestler, düşünüp taşınınca, Fransa için en iyi çözümün de Gaulle'cülük olduğunu söylüyordu. Birkaç kez Sartre ile kavga etti. Bir gün, ben Violette Leduc ile Pont-Royal'in barında otururken yanında R.P.F.'nin bir üyesi olduğu halde bana yaklaştı ve bu kişi, birdenbire, bana hücum etti: kamuoyu önünde, Sartre, de Gaulle ile çatışıyordu ama Topluluk onunla ilişkiye geçmişti, ona ilginç önerilerde bulunmuşlardı ve o da bu hareketi desteklemeyi kabul etmişti. Omuz silktim. De Gaulle'cü ısrar etti, ben hararetlendim; Koestler bizi, dudaklarında bir gülümseme ile dinliyordu: "Eh, bari bir iddiaya girin," dedi; "ben de tanık olayım: yanılan bir şişe şampanya alacak." Oracıkta bozuştum onunla. Sartre ona tutumundan ötürü eleştiride bulununca Koestler gülerek, herkesten her şeyin beklenebileceği, benim bu olayı fazla ciddiye aldığım yanıtını verdi: "Bu kadınca bir öykü!" diyerek son sözü söylemeye ve Sartre'ı tuzağa düşürmeye çabaladı ama başaramadı. Paris'ten ayrıldı; kısa bir süre sonra döndüğünde Pont-Royal'in önünde rastlaştık ve "Ne zaman buluşacağız?" diye sordu. Sartre ajandasını çıkarttı, sonra fikir değiştirdi: "Birbirimize söyleyecek bir şeyimiz kalmadı artık. — Politik nedenlerden ötürü darılacak değiliz ya!" dedi Koestler bizi şaşırtan bir önemsemezlikle. Sartre defterini cebine koydu. "İnsanların bu denli farklı görüşleri varsa birlikte bir film bile seyredilemez."[10] İlişkilerimiz orada kaldı. Birkaç hafta sonra *Carrefour*'da, Koestler'in Fransız Komünist Partisi'ni gizlice iç savaş hazırlamakla suçladığı iki makale okuduk —*Fransa nereye gidiyor?*— de Gaulle'cülerin zaferini diliyor ve öngörüyordu.

Sartre'ın düşmanları varoluşçuluğun etrafında oluşan yanlış anlamaları besliyorlardı. Bu etiketin altında bütün kitaplarımızı —savaştan öncekileri bile— toplamışlardı; ayrıca dostlarımızınkileri de, özellikle Mouloudji'ninkileri: belli bir resmi, belli bir müziği de. Anne-Marie Cazalis bu modadan yararlanmayı düşündü. Vian ve daha birkaç kişi gibi o da hem Saint-Germain-des-Prés'nin edebiyatçılarının, hem de yeraltı caz dünyasının arasındaydı; gazetecilerle konuşurken, kendisini çevreleyen

[10]Koestler bu olayı anlatırken bozuşmanın benden kaynaklandığını öne sürüyor.

kimseleri ve Tabou ile Pergola arasında gidip gelen gençleri varoluşçu diye adlandırdı. Basın, özellikle de onun başarısı ile mali bakımdan ilgili olan *Samedi-Soir*, Tabou'nun çok büyük çapta reklamını yaptı. O 47 sonbaharında, hafta geçmiyordu ki oradaki kavgaların, eğlencelerin, yazar, gazeteci, politikacı müdavimlerin sözü edilmesin. Anne-Marie Cazalis fotoğrafçı ve röportajcılara can atarak uyuyordu ve zamanla, uzun siyah saçlı güzel bir genç kız haline dönüşen kız arkadaşı yuvarlak Toutoune ile de birisi ilgilenmeye başlamıştı: Gréco. *Victor ou les enfants au pouvoir*'da (Victor ya da İktidardaki Çocuklar), Gaité-Montparnasse'da, Agnès Capri'de petoman rolünü oynamıştı. Yeni "varoluşçu" giysiyc bürünmüştü. Mahzenlerin müzisyenleri ve onların "fan"ları yazın Côte d'Azur'e inmişlerdi; oradan Capri'den ithal edilen modayı —ki o da faşist gelenekten esinlenmişti— getirmişlerdi: siyah süveter, gömlek, pantolon.

Flore'da ödülünü alırken gördüğümde Anne-Marie Cazalis bana sevimli gelmişti: Astruc ile sıkı bir ilişkisi vardı; Bost ona karşı dostluk besliyordu: onun çok akıllı ve çok kültürlü olduğunu söylüyordu: almış olduğu protestan eğitiminden ötürü davranışlarındaki ve sohbetindeki sakınım, mahalle esnafının hayalindeki imajına ters düşüyordu; bununla beraber ona kızıyordum çünkü *France-Dimanche*'ın "Sartre skandalı" makalesini büyük ölçüde o yazmıştı. Herbaud ile çıktığımız bir akşam, Tabou'ya inmek istedi. Orası öyle gürültülü, öyle dolu, öyle dumanlı idi ki insan ne birbirini duyabiliyor ne de soluk alabiliyordu. Gene de, Cazalis ile bir masanın köşesine oturarak sohbet edebilme olanağı yarattık; ustalıkla eksiltiyi,[11] anlıksılığı,[12] anıştırmayı[13] kullanarak eğlenceli ve kurnaz olduğunu gösterdi. "Sartre skandalı" konusunda kendini savundu ve: "Aslında sorumlu Astruc" diye bitirdi. Astruc'ü seviyordum ve bu kalleşlik beni yerimden hoplattı. Sohbet orada kaldı. Anne-Marie Cazalis'i her gördüğümde onun sivri çekiciliğinden, muzipliğinden etkileniyordum ama dedikoduyu nezaketsizliğe vardırıyordu.

---

[11] Ellipse: (eksilti) bir sözün anlaşılması için söylenmesi zorunlu olmayan bir ya da birkaç sözcüğün eksik söylenmesi. —*çev.*

[12] Litote (anlıksılık): zayıf görünen bir sözcüğü kuvvetli bir anlam kazanacak şekilde kullanma. —*çev.*

[13] Allusion (anıştırma): imâ etmek, telmih etmek. —*çev.*

Gençliği ve cazı seven Sartre "varoluşçular"a yöneltilen saldırılardan rahatsız oluyordu; başıboş dolaşmak, dans etmek, Vian'ın trompetini dinlemek, suç bunun neresindeydi? Bununla beraber, onu gözden düşürmek için bu gençler kullanılıyordu. Öğretisi zevk ve eğlence esirleyen bir filozofa nasıl güvenilirdi ki? Yandaşlarının yalnızca eğlenmek için yaşadığı bir "düşünme ustası"nın politik içtenliğine nasıl inanılırdı? 44-45 yıllarına oranla adının çevresinde daha çok gürültü kopuyordu ama çok daha değersiz buluyorlardı onu; direnişin basını gücünü sürdürememişti, hiçbir alçaklığın gözünü korkutamadığı profesyonel gazeteciliğin geri geldiği görülmüştü. Amerika dönüşünde, *France-Soir*'ı yeniden ele almaya hazırlanırken verdiği büyük bir akşam yemeğinde Lazareff: "Varoluşçuluğun derisini yüzeceğim" demişti. Bunu isteyen yalnızca o değildi. Ama Sartre'ı yıkmak için Sartre'dan sözetmek gerekiyordu, öyle ki, basın reklam peşinde olduğu iddiasıyla suçladığı Sartre'ın reklamını bizzat kendisi yapıyordu. De Gaulle'cülük hakkındaki bir programının özeti (zehirli) ile dinbilimcilerce onun üzerine verilen bir konferansın (kötüniyetli) anlatısı arasında, temel direklerinden biri olduğu[14] iddia edilen Tabou geceleri betimleniyordu. Onun hakkında nahoş ya da komik pek çok ayrıntı anlatılıyordu, hepsi de tamamiyle yanlıştı — örneğin öğretmen olduğu yıllarda güya her ay yenilediği ve kıyafetinin bakımsızlığı ile ters düşen inci grisi şapkası gibi: o hiçbir zaman şapka takmamıştı. Herkese açık yerlerde üzerimizde gezinen bakışlar bu çamurla pislenmişti ve artık sık sık sağa sola gitmekten hoşlanmıyordum.

Noel tatilini La Pouèze'de geçirdik. Mme. Lemaire Sartre'ın politik fikirlerini çılgınca buluyordu; biz de onun M.R.P.'ye oy verdiğinden kuşkulanıyorduk. Eğitimin parasız olmasına (yeterince burslu vardı), toplumsal güvenlik sistemine (yolsuzluklar nedeniyle), sendikaların dayatmalarına (iş özgürlüğü adına) karşıydı. Ama biz de onun fikirlerine onun bizimkilere verdiğinden daha fazla önem vermiyorduk. Onu görmekten her zaman mutluluk duyuyorduk, öncelikle kendisi için, sonra da bizi artık kaybolmuş bir geçmişe bağladığı için. Söylediğim gibi Pagniez çok uzaklaşmıştı. Marco yaşamımızdan çıkmıştı: savaşın sonunda, mutsuz bir aşk, tutkularında uğradığı başarısızlıklar, kelliği, şişmanlığı onu yarı deli hale getirmişti. Onu sadık biçimde her hafta görmeye giden

[14] Oraya iki kez gittik.

Sartre'ın kollarında hüngür hüngür ağlıyordu. Bir ruh hekimi ona bir dizi elektroşok uyguladı. Ağlamayı bıraktı ama çevresinden nefret etmeye başladı. Mme. Lemaire'in bir zehirleyici olduğu ve benim de kütüphanesini çaldığım söylentilerini yaymaya koyuldu. Çok seyrek olarak Mme. Lemaire'i ziyaret etmeyi sürdürüyordu.[15] Bu konaklama süresince kadın konusunda yazdığım deneme üzerine çalıştım. Sartre düşler kurdu, yeni bir oyun üzerine çalıştı: *Kirli Eller*.

Şubat ayında *Sinekler*'in genel provasında bulunmak üzere Berlin'e davet edildik. "Özellikle," dedi bize o sıralarda rastladığımız Sperber, "Sovyet bölgesine adım atmayın: bir otomobil kaldırımı sıyırarak geçiyor, kapısı açılıyor, sizi kapıyorlar; ondan sonra hiç kimse bir daha sizi görmüyor."

Berlin trenine bindiğimde içim rahat değildi: Almanları görmek, onlarla konuşmak, bu düşünce beni yaralıyordu. Eh, ne yapalım! Vaktiyle bana, anımsamanın unutmak anlamına geldiğini öğretmişlerdi: zaman herkes için akıp gidiyordu, benim için de. Berlin'e adım atar atmaz, kinim yatıştı: her yerde harabeler: ne kadar çok topal ve ne biçim yoksulluk! Alexanderplatz, Unter den Linden, hepsi paramparçaydı. Anıtsal kapılar sebze bahçelerinin boşluğuna açılıyordu, balkonlar binaların delinmiş cephelerinden ters dönmüş biçimde sarkıyordu. Claudine Chonez'nin *Les Temps modernes*'de yazdığı gibi, burada, bir otopsi masasının üstündeki bir şemsiyeyle bir dikiş makinesi bile uygunsuz görünmeyecekti; yerler bile artık yer olmaktan çıkmıştı. Duyuların düzensizliğini işlemek gereksiz: her şey kendinden geçmiş, saçmalaşmıştı. Ve ben, etten ve kemikten, bu destansı kâbusun yıkıntıları arasında yürüyordum: Hitler'in Şansölyeliği.

Biz, hâlâ birkaç villanın ayakta durduğu bir dış mahallede, Fransız bölgesinde kalıyorduk: yemeklerimizi kültür ataşesinde, değişik kimselerde ya da klüplerde yiyorduk: bir kez, elimizde kamelerimizle bir Berlin lokantasında yemek yemeğe giriştik: yalnızca bir tas çorba elde edebildik. Öğrencilerle sohbet ettik; kitap yoktu, kütüphanelerde bile: yiyecek hiçbir şey olmaması, soğuk, her gün yolda geçen bir ya da iki saat, ve yakayı hiç bırakmayan, sancıyan bir soru: biz hiçbir şey yapmadık; ödemek zorunda olmak hakça mı?

[15] 1957 yılında Cezayir'de bir otomobil kazasında öldü.

Cezalandırılma sorunu tüm Almanların içini kemirip duruyordu: bir kısmı —özellikle soldakiler— hatalarından uyanık bir anı saklamaları gerektiğine inanıyorlardı; bu, Rus bölgesinde çevrilen *Katil Aramızda* adlı filmin konusuydu. Başkaları, bu yeni acıları kırgınlık ve hınç içinde çekiyordu. Sansür ağızlarını kapatıyordu; yayınlar ve tiyatro yapıtları farklı bölgelerin varlığından yararlanarak bunu atlatabiliyorlardı: Amerikalılar Ruslarla alay edilmesini kabul ediyorlardı, Ruslar da Amerikalılarla. Bu işgal üzerine bir kara mizah niteliğindeki bir *Revue* seyrettik.

Sinekler'in sahneleniş biçimi bizi düş kırıklığına uğrattı; oyun, dışavurumcu bir stilde sahnelenmişti, dekorlar berbattı: Apollon tapınağı bir sığınağın içine benziyordu; bence oyuncular da iyi değildi; genç de halk coşkuyla alkışladı çünkü oyun onları pişmanlık acılarından kurtulmaya davet ediyordu. Konferanslarında —ben harabeler arasında yürümeyi yeğleyerek bu toplantılara gitmedim— Sartre, geçmiş üzerine hayıflanmak yerine geleceği inşa etmek gerektiğini yineliyordu.

Oraya girdiğimizin farkına bile varmadan Sovyet kesiminde dolaşmıştık ve hiçbir araba da bizi kaçırmamıştı; ama kültür ataşesinde tanıştığımız iki Rus bize buz gibi davrandılar. Bizim için *Katil Aramızda* özel bir seansta gösterilirken bizi karşılamaya hiç kimse gelmedi: ne sahneye koyan ne de salonun sorumlusu. Sartre bunun, onu kendi tekellerine almak isteyen Amerikalıların oyununa kanması için bir sebep olmaması gerektiğini düşünüyordu, aksine; yalnızca onu Alman yazarlarla tanıştırmak isteyen bir Amerikalı kadının yemek davetini kabul etti. Kapı açıldığında kendimizi ikiyüz kişinin karşısında bulduk; bu bir tuzaktı: Sartre, yemek yemek yerine sorulara yanıt vermek zorunda kaldı. Anna Seghers, beyaz saçları, masmavi gözleri ve gülümsemesi ile o denli ışıl ışıldı ki beni neredeyse yaşlanma fikri ile barıştırdı; Sartre ile aynı fikirde değildi. "Biz Almanların," dedi, "bugün pişmanlık acısına gereksinimi var." Son günlerde S.E.P.'nin bir gazetesinde Sartre'ı Amerikan kapitalizminin bir ajanı olarak tanıtan bir marksist olan Stainiger gene Sartre'ı eleştirdi; o da yanıtladı ve Stainiger onun nedenlerini az çok kabul etti. O geceden sonra bir yemek için bir Sovyet kulübüne davet edildik ve bu kez Rusların buzları biraz çözüldü: biraz. Sartre bir Rus kadın ile kendisinden bir ithaf yazısı ile bir kitabını isteyen bir Alman kadın arasına oturmuştu; Sartre onun bu arzusunu yerine getirdi ve biraz da rahatsızlık

duyarak öteki masa komşusuna döndü: "sanırım siz ithafları aptalca bulursunuz... — Niye ki?" diye yanıtladı Rus kadın; kâğıt masa örtüsünden bir parça yırttı; ama kocası ona belli bir havayla baktı ve kadın kâğıdı buruşturdu. Oralardan ayrıldığımız zaman Almanya, bizde iç karartıcı bir etki bıraktı. Orasını birkaç ay sonra bambaşka hale getirecek "mucize"yi öngörmekten çok uzaktık.

***

Stern grubunun bir üyesi olan Misrahi, silah ve patlayıcı madde bulundurmaktan tutuklanmış ve Santé'de hapsedilmişti. 15 Şubat'ta Sartre onun leyhine tanıklık yaptı; Misrahi halkın ve mahkemenin sempatisini kazanmıştı. Sartre onun iyi bir öğrenci olduğunu söylerken hakim onu durdurdu: "İyi, yani çok parlak mı demek istiyorsunuz? — Kuşkusuz" diye yanıtladı Sartre, her zamanki ölçülülüğünden vazgeçmesi gerektiğini anlayarak. Misrahi 12.000 Fr.lık bir para cezası ile kurtuldu. Betty Knout da duruşmada hazır bulunmuştu.

İşte o sıralarda Altmann ve Rousset. Sartre ile uzun bir görüşme yaptılar. İzard'da rastladığımız tüm insanlar arasında David Rousset, en ilginçleri olmasa bile en azından en hacimlileriydi. Merleau-Ponty'nin onunla savaş öncesinde Rousset Troçki yanlısıyken ilişkisi olmuştu; sürgünden dönüşünde bize onu anlatmıştı: bir Japon sabahlığı içinde sallanan narin bir iskelet; kırk kilo geliyordu; Merleau-Ponty bizi onunla tanıştırdığında Rousset iriyarılığına yeniden kavuşmuştu; gözlerinin biri siyah bir kare ile kapanmıştı, dişleri eksikti: bir korsanın havasına ve olağanüstü bir sese sahipti. Önce *La Revue internationale*'de *L'Univers concentrationnaire* (Toplama Kampı Dünyası) çalışmasını, sonra da *Les Jours de notre mort*'u (Ölümümüzün Günleri) okumuştuk: yazılarını aydınlatan yaşama iradesine hayrandım. İzard'da kaleme alınan bir "çağrı"dan esinlenerek, Altmann, Jean Rous, Boutbien, Badioux, Rosenthal ve daha birkaç kişi ile birlikte bir "Demokratik ve Devrimci Birleşme"yi gerçekleştirmek için çalışıyordu. Komünizmle bağlantısı olmayan tüm sosyalist güçleri bir araya getirip onlarla her iki bloktan da bağımsız bir Avrupa yaratmak sözkonusuydu. Birleşmiş bir Avrupa kurmak için çalışan çok sayıda hareket vardı: Mayıs ayında La Haye'de "Avrupa Kurucu Meclis"i toplanacaktı. Ama R.D.R.'nin düşüncesi,

birleşmenin tabanda, sosyalist ve yansız bir bakış açısıyla gerçekleşmesiydi. Sartre'ın yönetimde yer almasını istiyorlardı. Bu serüvende çok vakit kaybetmesinden korkuyordum: İzard'da o kadar çok vakit kaybetmiştik ki! Sartre bana yanıt olarak işbirliği için vaaz verip de böyle bir fırsat çıkınca bundan kaçmanın mümkün olamayacağını söyledi. Kominform'un kurulması ve ardından, 25 Şubat'taki "Prag darbesi" komünizm karşıtlığını ve savaş psikozunu şiddetlendirdi. Amerikalılar Avrupa seyahatlerini iptal ediyorlardı. Fransa'da, hiç kimsenin pılısını pırtısını toplamamasına karşın bir Rus istilâsından söz ediliyordu. Sartre, S.S.C.B. çizgisindeki bir Komünist Parti ile burjuvalaşmış bir S.F.I.O. arasında oynanabilecek bir rol olduğuna inanıyordu. Böylece bir manifestoya imza koydu, bununla Rousset ve arkadaşları ile birleşiyordu ve 10 Mart'ta bir basın toplantısında hep birlikte "Savaş kaçınılmaz değildir" temasını geliştirdiler. 19 Mart'ta Wagram salonunda bir miting düzenlediler: büyük bir kalabalık toplandı ve hareket çok yandaş buldu. Bourdet harekete resmen girmedi ama makaleleri ile onları destekledi; kendi payına *Combat*'da, barış ve Avrupa birliği konusunda bir kampanya başlattı. Bu destek gene de R.D.R.'nin kendine ait bir gazeteye olan gereksinimini ortadan kaldırmıyordu. Sartre, Rousset ile birlikte kurucularından biri olan Altmann'ın *France-Tireur*'ü hareketin organı haline getirmesini olağan buluyordu: Altmann reddetti; ayda iki kez çıkan *La Gauche R.D.R* ile yetinilmek zorunda kalındı; ilk sayı Mayıs ayında çıktı ve hiç de parlak değildi: yeterli kaynak yoktu. Rousset, bunun, R.D.R.'nin yavaş ilerlemesinin de nedeni olduğunu söylüyordu: ama geleceğe yönelik bulaşıcı bir güveni vardı. Bununla birlikte, de Gaulle Mart ayında Compiègne'deki nutkunda komünistlere karşı takındığı şiddetli tutumu iki katına çıkardı; Nisan ayında Marsilya'da R.P.F.'nin geniş tabanlı bir kongresi toplandı. Amerikalılar atom kontrol komisyonundan Joliot-Curie'nin çıkartılmasını talep ediyorlardı. İtalya'daki seçimlerde Gasperi kazandı. Stalinciliğe karşı belirli bir mesafede kalarak sağla mücadele etmek basit bir şey değildi. Sartre tutumunu Rousset ile "Görüşmeler"inde anlattı, bu önce *Les Temps modernes*'de yayımlandı, sonra da kitap halinde çıktı.

Sartre, R.D.R.'ye katılmasına gerekçe olarak yalnızca nesnel nedenler gösterdi: ama (en azından prensipte) militan bir harekette yer almaya niçin gereksinim duymuştu? Bunu birkaç yıl sonra basılmamış notlarında şöyle açıkladı:

"O dönemdeki temel düşüncem: kaybolmaya mahkûm ama yeniden doğacak bir yaşam biçimine tanıklık etmekten başka hiçbir şey yapılamaz; ve belki de en iyi yapıtlar gelecekte bu yaşam biçimine tanıklık edecek ve onu kurtarma olanağı sağlayacaklardır. Yani, ideolojik tutum takınmakla eylem arasında duraksamak. Ama eğer ben bir ideolojik tutum öğütlersem insanlar beni eyleme iterler: Edebiyat Nedir? *beni R.D.R.'ye götürdü."*

Bu geçişe razı oldu; uyandırdığı nefretin doğurduğu yeni bir ilişki bulmuştu çünkü; kendisiyle, neden olduğu nefretten doğan yeni bir ilişkisi vardı: *"Nefretin iyi sonuçları. Kendinden nefret edildiğini hissetmek; bir kültür öğesi."* Önce çok şaşırmıştı: burjuva hümanizmi ve demokrasi ideali adına o, kitlelerin yanındaydı: ve bu kitleler ona karşıydı! Ama eğer Tanrı yoksa, başkasının yargısı mutlak'ın kendisidir: *"Başkalarının nefreti bana kendi nesnelliğimi açınlıyor "* Daha önceleri kendisini önemsemeden, yürek temizliği içinde duruma tepki gösterirken, artık biliyordu ki bu, başkası için kendi gerçekliğini kapsıyordu: onun bu nesnelliği yeniden elde etmesi, yani, onu, kendi öz, içsel kararları ile bağdaştırması gerekiyordu. *"47'den itibaren, benim ikili bir kıstas ilkem oldu: kendi ilkelerimi de başkalarının ilkelerine —marksizminkilere— göre yargılıyordum."* Bu da, onun kendisine öznel olarak hak vermekle yetinemeyeceği anlamına geliyordu. Ezilenlerin düşmanı *olmayı* hoş görmüyordu: onlarla olan ilişkisini, dahili ve uluslararası durumun değiştirilmesi için gayret sarfederek yeni bir biçime sokması gerekiyordu. Bir eyleme katılması gerekiyordu.

"Varsayalım ki, (burjuvazi ile işçi sınıfı arasında) gösterdiğim ve şu anda, bu döneme ait olduğunu bildiğim bu çelişki, bir özgürlüğü, olumlu bir içeriği temsil edecek yerde, çok özel bir yaşam biçiminin dışavurumundan başka bir şey olmasın (toplumcu eğilimli entellektüel burjuva), varsayalım ki gelecek onu yutuyor Sonuçta, şu düşünce: benim ayrıcalıklı durumum biçimsel ve somut özgürlüklerin sentezini yapmamı olanak veriyor; ve şu diğer düşünce: çelişkili durumum bana hiçbir özgürlük tanımıyor; bu iki düşünce arasında gidip geliyorum. Bu durumum bana yalnızca mutsuzluk bilinci veriyor, o kadar. İkinci durumda ise ortadan kalkan şey, benim üstünlüğüm. Ben, durumumu yansıtmaktan

başka bir şey yapmıyorum. Bütün politik gayretlerimin amacı, benim üstünlüğüme bir anlam verebilecek gruplaşmayı bulmak, bunun varoluşu vasıtasıyla (Avrupa R.D.R.'si) parçalanmış durumumun gerçek durum olduğunu kanıtlamaktı.

"Bunun gerçekleşmesine karşın haksız çıkarsam, demek ki, benim durumum, sentezin olanaksız olduğu durumlardan biri. Bu durumu aşmak bile yanlış yorumlanabilir. Bu halde, her türlü durumda insan olunabileceği hakkındaki iyimser düşünceden vazgeçmeli. Direniş tarafından esinlenen düşünce: işkence altında bile insan olunabilirdi. Ama sorun orada değil: şurada ki, bazı durumlar elbette yaşanılabilir *ama nesnel çelişkiler tarafından tahammül edilemeyecek kadar yanlış yorumlanmaktadırlar.*

"Benim için R.D.R.:

"(1) Orta sınıf ve işçi sınıfı (Komünist olmayan işçi sınıfının burjuvaları seçmemesini anlayamıyordum. Onun yapısı başka.)

"(2) Avrupa. Ne Amerika ne S.S.C.B. ama ikisinin ortası (yani ikisinden de biraz.)

"(3) Demokratik özgürlükler ve somut özgürlükler. Aslında, uyuşmazlığı, kendi durumumu aşmadan *çözmek istiyordum..."*

Sartre'ı R.D.R.'ye girmeye iten kaygı, onu aynı zamanda ideolojik bir gözden geçirmeye götürdü. İki yıl boyunca, sıkı sıkı gerçek, etik değerlerin ayakta durabileceği *yapmak* ile *olmak*'ın sentezine erişebilmek umuduyla, diyalektik ile Tarihi, ahlâk ile *praxis*'i karşılaştırma çalışmaları yaptı.

Dergi ile geçmiş yıllara oranla daha az ilgileniyorduk. Onu fiilen Merleau-Ponty yönetiyordu. Kimileri, orada yayımladığımız *la Vie d'une prostituée*'nin (Bir Fahişenin Yaşamı) yazarının ben olduğumu ileri sürdüler: ben, bu şaşırtıcı ve sert edebiyat parçasını yaratabilecek konumda değildim. Marie-Thérèse gerçekte vardı, kendisi, eski mesleği olan hemşireliğe dönmeden önce bir çırpıda anılarını kaleme almıştı.

Dışarıya seyrek çıkıyorduk. *Paris 1900*'ün gösterildiği gün taşıma araçları grevi vardı, gösterime faytonla gittik. Nicole Vedrès iyi iş başarmıştı, "güzel çağ" efsanesini paramparça etmişti. Gérard Philippe ve Micheline Presle sayesinde, özel bir seansta seyrettiğimiz *İçimizdeki Şeytan* bize Radiguet'nin romanına yaraşır değerde göründü. İtalyan si-

nemasından daha şimdiden *Roma Açık Şehir*, *Sokak Çocukları (Sciuscia)*, *Quatre pas dans les nuages*'ı (Bulutların İçinde Dört Adım) görmüştük: ama Rosselini tarafından çevrilen *Païsa*, özellikle kamışlar bölümü tüm filmlerden üstündü. Amerika'dan *Gazap Üzümleri* bize erişti. Dullin, Salacrou'nun *L'Archipel Lenoir*'ını sahneye koydu. Sarah-Bernardt'tan kovulmuştu, artık kendisine ait bir tiyatrosu yoktu, ihtiyar şehvet düşkünü büyükbaba rolünü Théâtre Montparnasse'da yarattı. Barrault'nun *Occupe-toi d'Amélie*'sini (Sen Amélie İle Meşgul Ol) sahnelediği Marigny'ye de gittik. Ara sıra konsere gidiyorduk. Sartre Schönberg ve Berg'e alışmaya başlıyordu.

Sartre, *Kirli Eller*'i sahneye koydurmakla uğraştı. Konu Troçki'nin öldürülmesinden esinlenmişti. New York'ta Troçki'nin eski sekreterlerinden biri ile tanışmıştım; bana, katilin de kendini sekreter gibi işe aldırtmayı başararak oldukça uzun bir süre, kurbanının yanıbaşında, çok sıkı korunan bir evde yaşadığını anlatmıştı. Sartre bu kapalı kapı ve pencerelerin ardındaki durum üzerine düş kurmuştu: burjuvazinin içinde doğan genç bir komünist kişilik düşlemişti, bu kişi bir eylemle kendi köklerini silip atmak istiyor, ancak, bir cinayet pahasına bile kendi öznelliğinden kopmayı başaramıyor: Sartre bu kişinin karşısına kendini amaçlarına tam olarak vermiş bir militanı çıkarıyordu (Bir kez daha ahlâk ve *praxis*'in karşı karşıya getirilmesi). Görüşmelerinde de belirttiği gibi, politik bir piyes yazmak istememişti. Oyun o hale geldi, çünkü Sartre baş kahramanlar olarak Komünist Parti üyelerini almıştı. Yapıt bana komünizm karşıtı gibi görünmüyordu. Régent'a (Philippe d'Orléans) karşı, faşist burjuvaziye karşı, komünistler geçerli yegane gücü oluşturuyorlardı: eğer bir yönetici, direnişin, özgürlüğün, sosyalizmin, kitlelerin çıkarları için başka birini ortadan kaldırtırsa, ben de Sartre gibi onun ahlâk düzeninin bütün yargılarından kaçtığını düşünürdüm: bu savaştı, o çarpışıyordu: bu, Komünist Parti'nin katillerden oluştuğunu göstermiyordu. Ve sonra, —*Mezarsız Ölüler*'de benmerkezci ve gururlu Henri'nin Yunanlı komünistin manevi egemenliği altında olması gibi— *Kirli Eller*'de de Sartre'ın sempatisi Hoederer'e yöneliyor. Hugo, Louis'nin Hoederer'e karşı haklı olup olmadığını bilmeden, kendi kendine birini öldürmeyi başarabileceğini kanıtlamak için öldürmeye karar veriyor. Sonra da, arkadaşları ondan susmasını isterlerken de, o, bu şaşkın eylemi üstlenmeyi seçiyor. Haksız olduğu o kadar kesin ki, oyun, bir gevşeme döneminde,

komünist bir ülkede bile sahneye koyulabilir: zaten bu, son günlerde Yugoslavya'da gerçekleşti. Ancak 1948 yılında Paris'te koşullar değişikti.

Sartre da bunun bilincindeydi ve buna göre davranıyordu. R.D.R.'ye girmesi ona karşı yeni saldırıların başlamasına neden olmuştu. Şubat ayında *Action*'da, *Pique-Feu* sayfasında, özel yaşamımızla ilgili isimsiz, iğrenç yazılar yayımlandı. *Lettres françaises*, Magnane'ın Sartre'ın tanınmayacak durumdaki, ama acı acı tanınan ve rezil bir portresini çizdiği *Le Génie de six heures*'ünü (Saat Altı'nın Dehası) yayımlıyordu. Bir taraftan da Kanapa, *Durumlar*'ı acımasızca eleştiriyordu. Elsa Triolet, Sartre'm, Camus'nün, Breton'un çamurlu edebiyatının boykot edilmesi için bir kitap yazıyor, konferanslar düzenliyordu: kızkardeşim onu Belgrad'da halka açık bir konuşmasında, Sartre'a ağız dolusu kin kusarken dinlemişti. Durum daha beter olamazdı.

Simone Berriau *Kirli Eller*'i hemen kabul etti; Hoederer ve Jessica'nın rolleri Luguet'ye ve Marie Olivier'ye verildi; ama Hugo'yu kim oynayabilirdi? Birçok isim ileri sürüldü, geri çekildi. Bir öğleden sonra Véfour'da Simone Berriau ortaya: "Aptalca bir şey söyleyeceğim: Perrier'yi bir deneseydik?" diye bir fikir attı. Biz Hugo'yu gözümüzde zayıf ve acılı canlandırıyorduk: ama olsun, bir kere denenebilirdi. Daha ilk provada, Perrier kazanmıştı: *Gizli Oturum*'da Vitold'un Garcin olması gibi bir Hugo oldu. Sahneleme Valde'a emanet edildi ve Cocteau tarafından da dostça son gözden geçirmeler yapıldı; dekorlar için Bérard birkaç öğüt verdi: sakalının çevresinde hep bir eter kokusu uçuşuyordu. Tiyatro insanlarının dili çok hoşuma gidiyordu. Luguet başlangıçta komünist militana bulvar tiyatrocularına yaraşır bir hava veriyordu. Cocteau ona: "Anlıyor musun," dedi. "Sen çok çekicisin, çekicilik akıyor üstünden; öyleyse çekicilik *yapma*, aksine: cazibeli olmamaya çalış; yoksa, yarattığın tipin olağanüstü olmasına karşın bu kişilik tam olarak gerçekleşemeyecek." Luguet tersçe: "Yani beni bir domuz gibi kötü mü buluyorsun?" dedi. Oyunda onu rahatsız eden bir replik vardı: Jessica Hugo'ya "O adam bayağı" diyordu; Sartre açıkladı: Jessica, Hoederer'in kendisinde uyandırdığı ilgiyi gizlemek için yalan söylüyordu. Luguet: "Oh! Seyircinin beni bayağı bulacağını düşünüyorsanız, bu sizin hakkınız" diye sonuca bağladı.

Genel prova gecesi Sartre yoktu (Kimi masonlar organizasyonlarının R.D.R.'ye ciddi bir destek verebileceğini ileri sürdükleri için bir mason

locasında konferans veriyordu: gördü, dinledi, anladı). Bütün oyuncular mükemmel oynadılar: ertesi gün gazeteler, Perrier ile yeni bir Guitry'nin doğduğunu yazdılar. Ben bir locada Bost ile birlikteydim ve insanlar "Harikulade! Hayranlık verici!" diyerek elimizi sıkıyorlardı. Bununla beraber burjuva basın hemen görüş bildirmedi: komünistlerin kararını bekliyordu. Onlar da oyunu rezil ettiler. "30 mangır ve bir tabak Amerikan mercimeği için Jean-Paul Sartre şerefinden ve namusundan geriye ne kaldıysa satmış" diye yazdı bir Rus eleştirmen. Bunun üzerine burjuvazi Sartre'ı çiçeklerle donattı. Bir öğleden sonra, Claude Roy, Martinik Rhumerie'nin terasına uğradı ve elimi sıktı: Sartre'a karşı hiçbir zaman alçakça bir şey yapmamıştı. "Ne yazık ki," dedim, "siz komünistler *Kirli Eller*'i benimsemediniz!" Gerçekten de, o dönemde, böylesi bir fikir değiştirme, anlaşılamazdı. Oyun komünizm karşıtı olarak algılanıyordu çünkü seyirci Hugo'ya hak veriyordu. Hoederer'in öldürülmesini Kominform'a atfedilen cinayetlerle bir tuttular. Özellikle karşıtlarının gözünde, yöneticilerin Makjavelci tutumu, sonunda birdenbire inanç değiştirmeleri, Komünist Parti'yi mahkûm ediyordu. Politik açıdan, oyunun gerçeğe en uygun düştüğü anlardı: dünyadaki bütün komünist partilerde, karşıt bir görüş yeni bir çizgiyi üstün kılmaya çalıştığında (fiziki şiddetle veya buna başvurmaksızın) ortadan kaldırılıveriyordu: sonra da yöneticiler bu değişikliği kendileri benimsiyorlardı. Illyric'nin olayında —Macaristan'dan esinlenilmişti— partinin duraksamaları, son verdiği karar, koşullarla açıklanabilirdi: yalnız içsel güçlükleri, olaya dıştan diş bilemeyle bakan insanların gözleri önüne seriliyordu. İnsanlar oyuna, kendileri için sonuçta taşıdığı anlamı verdiler. Bu nedenledir ki Sartre birçok kere oyunun dış ülkelerde oynanmasına karşı çıktı.

Ekimde, çok sayıda Vichy yanlısı R.P.F.'ye katılmıştı ve işbirlikçiler hızla artıyordu. Flandin *L'Aurore*'da yazıyor, Montherlant *Le Maître de Santiago*'yu (Santiago Hakimi), ve Sacha Guitry de işbirliğinin şeffaf bir övgüsü olan *Le Diable boiteux*'yü (Topal Şeytan) oynatıyordu. Maurras, Stéphane ve Bourdet aleyhine bir dava açtı. Mauriac tarafından desteklenen *La Table Ronde* (Yuvarlak Masa) kardeşçe bir tutumla eski işbirlikçilere ve onların dostlarına açılıyordu (Camus de ilk sayıda aralarına karıştı ama ne olduklarını anladı ve bir daha gitmedi). O dönemde, iki yıl önce düşünülemeyecek biçimde, Pétain'in politikasını suçlayan

ya da haklı bulan çok sayıda kitap yayımlandı; Bardèche, *Lettre à Mauriac*'ında (Mauriac'a Mektup), *Je suis partout*'nun (Ben Her Yerdeyim) savunuculuğunu yapmaya kadar gitti. Boutang, Maurras'nın şerefine konferanslar düzenliyordu. Pétain'i mitinglerde alkışlıyorlardı ve Nisan ayında "Pétain'in serbest bırakılması için bir Komite" kuruldu. Bazı çevrelerde alaylı biçimde "direnişçilik"ten söz ediliyor, böylece Direniş, bir küçük hesaba ve bir modaya benzetilmiş oluyordu. Karşı-temizleme fırtına gibi esiyordu: direnişçiler baştansavma infazlar yapmakla suçlanıyor, takip ediliyor, çoğu kez de mahkûm ediliyorlardı.

Sartre ile birlikte biraz biraz tiyatro çevrelerine girdikçe kulaklarım sık sık rahatsız olmaya başladı. Sahneye çıkmadan önce seyirciler arasındaki önemli kişilerin listesini gözden geçirdiği söylenen Jean Rigaud'nun, bunlar arasında Yahudi adlarına rastlayınca: "Bunlar ölü yakma fırınları değil kuluçka makinalarıymış" diye fısıldadığı ileri sürülüyordu. Bu söz gülerek yineleniyordu. Véfour'da masa komşum mönüyü çözmeye çalışırmış gibi yaparak: "Bu da ne? Buchenwald usulü biftekler mi?" diye sordu. Dalaşmak istemiyordum ve kendi kendime: "Bunlar yalnızca sözcükler" diyordum; ama bunların söylenmeye cesaret edilmesinin bir anlamı vardı. Dünün çıkarcıları bugün kurban kılığına girip bize, kazananın yanında yer almanın ne kadar alçakça olduğunu anlatıyorlardı. Şu zavallı Brinon'a acıyorlardı; Brasillach'ı tatlı bir şehit haline sokuyorlardı. Bu şantajları reddediyordum: benim kendi şehitlerim ve acılı insanlarım vardı. Onları düşünürken, kendi kendime bu kadar felaketin boşa gittiğini söylediğimde benliğimi, büyük bir üzüntü sarıyordu. Ardımızdaki bu büyük ceset, savaş, çürümesinin sonuna gelmişti, hava onun pis kokusuyla doluydu.

Provalar sona erince bizi Paris'te tutan bir şey kalmamıştı: güneye indik. Kırmızı tomette[16] döşeli odaları olan bir kır oteli bulduğumuz Ramatuelle'i seçtim; camlı yemek salonu bir bahçeye, oradan da uzakta denize açılıyordu: akşamları şöminede bir odun ateşi alevler saçıyordu; sabahları, çiçek açmış ağaçların altında güneşte çalışıyordum. Yalnızdık, kendi evimizde gibiydik. Sarrasin[17] kalelerine çıkıyor, Saint-Tropez'ye

[16] Tomette: Güney Fransa'da yer döşemesi olarak kullanılan çok sert bir kiremit türü. —*çev.*

[17] Ortaçağda Frenklerin İspanya ve Kuzey Afrika müslümanlarına verdikleri ad, onların yaptıkları, bıraktıkları yapılar. —*çev.*

iniyor. limanda bir şeyler içiyorduk ya da Vachon'dan yöreye özgü eteklikler satın alıyordum. Çalışıyordum; Henry du Moulin de Labarthète'in Vichy üzerine anılarını ve Gide'in Jammes ile yazışmalarını okuyordum.

Olga ile birlikte Cabris'te küçük bir ev kiralayan Bost iki günlüğüne bize geldi. Yemek saatinde, Simone Berriau, çok geniş kenarlı, çeneden lastikli şapkasını giymiş ve peşinde kocası Brandel ve Yves Mirande olduğu halde bir Amerikan arabasından indiğinde Bost da oradaydı: Hyères dolaylarındaki mülklerinden, Mauvannes'dan geliyorlardı. Yemek odasına girdi ve kocasını işaret ederek: "Bu bayın sabah bana ne yaptığını bilmiyorsunuz değil mi?" diye çınladı ve ne yaptığını bize söyledi. "Tamam," dedi Mirande, "ama hizmetkârları haberdar etmeye değmezdi" Biz de Mauvannes'da yirmi dört saat kaldık; sabah, terasta benimle baş başa kalınca Simone bana ayrıntılı özel sırlarını açtı. suç ortağı göz kırpmaları bana yerin dibine girme arzusu veriyordu. Seve seve muhabbet tellallığı yapıyor ve genç bir oyuncunun önüne ilk çıkan milyarderin yatağına girmemesini acayip buluyordu. Canlılık ve hırs doluydu ama bunları yalnızca kendisi için kullanıyordu. Kendi çatısı altında yaşayan Mirande'a samimiyetle bağlı görünüyordu. Babamın pek hoşuna giden bulvar kahvesi tiplerinin espri anlayışının yürürlükten kalkmış somut bir örneği olan Mirande, yaşına karşın cinsi latifin saplantılı bir hayranı olmaya devam ediyordu; açık saçık ama komikti: çapkınlıkla iyi giden bir "mavi çiçek" yönü vardı. Bize Hollywood'da Greta Garbo ile ihtiraslı bir ilişkisi olduğunu anlattı; acı içinde ayrılmıştı: "kendimi gülünç duruma düşürmemek için" diyordu; ve, onun ağzından duyunca bana gizemli görünen: "zaten sapıktı" sözünü ekledi. Sartre'a çok iyi davranıyordu. Konuşmaları, gülüşleri, iyi niyeti, Simone Berriau'nun kocasının neşelendirmediği buluşmaların yükünü çok hafifletiyordu.

*
**

M.'nin mektupları kasvetliydi; ben Algren ile yolculuk yaparken dört aylığına Sartre'la birlikte olmaya isteksizce razı olmuştu. Yola çıkmamdan kısa bir süre önce Sartre'a, onu bu koşullar altında yeniden görmek istemediğini yazdı. Büyük bir şaşkınlığa düştüm. Algren'in yanına gitmek

için büyük bir istek duyuyordum; ama nihayet onunla yalnızca üç hafta yaşamıştım; ona ne derece bağlı olduğumu bilmiyordum: biraz mı, çok mu, daha mı fazla? Koşullar benim adıma karar vermiş olsaydı bu soru çok anlamsız olurdu; ama birdenbire, benim için seçme hakkı doğmuştu: Sartre ile birlikte kalabileceğimi bilerek, Algren aleyhine bir kine olmasa bile en azından kendime karşı kızgınlığa dönüşecek pişmanlıklara kendimi maruz bırakıyordum. Ben de orta bir yol seçtim: dört yerine iki ay Amerika. Algren beni uzun süre yanında tutacağını hesaplıyordu ve ben de yazı ile ona yeni düşüncelerimden söz etmeye cesaret edemedim: olayları yüz yüze halledecektim.

Bu kez, yüksekten ve hızlı uçan bir uçağa bindim. Beni sabahın ikisinde sakallı deniz kurtları ile birlikte bir kahve içtiğim İzlanda'ya bıraktı; havalanırken manzara beni büyüledi: kızıl bir gökyüzü fonu üzerinde, düz bir denizin kıyısında yüksek beyaz dağlar, gümüş rengi bir ışık. Karla kaplı Labrador'un üzerinden geçtim ve La Guardia'da yere indim. Pasaportumda seyahat sebebim "konferanslar" olarak belirtiliyordu. Göçmen bürosunda bana: "Ne üzerine?" diye sordular: felsefe sözcüğü memuru yerinden hoplattı: "Hangi felsefe?" Bunu ona anlatmam için bana beş dakika süre tanıdı. "Olanaksız," dedim. "Bunun politikayla bir ilişkisi var mı? Komünist misiniz? Olsanız bile söylemezdiniz ya." Bir Fransız'ın, "potansiyel" bir zanlı olduğu hissine kapıldım. Fişleri kontrol ettikten sonra bana üç haftalık bir izin verdi.

"Günü Fernand ve Stépha'yla birlikte geçirdim: bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu ve ben de belirsizlikler içindeydim. New York bir yıl öncesine oranla bana daha az şatafatlı göründü çünkü Paris daha şatafatlıydı: şık barların dışında, fazla uzun yeni moda eteklikler kadınlara pasaklı bir hava veriyordu. Ertesi gün, yakıcı bir güneş altında, East River'ın kıyısındaki New York büyük bir Akdeniz limanı havasındaydı. Dostlarımın birçoğunu yeniden gördüm ve *Saygılı Yosma*'yı seyrettim: bir felâket! Lizzie ve Zenci arasındaki sahnelerin yarısını çıkartmışlardı: birbirlerine bakmadan ve ses tonlaması olmaksızın konuşuyorlardı. Gene de yüzüncü gösteriydi ve salon doluydu.

Ertesi gün, geceyarısı, Chicago'ya indim ve yirmidört saat boyunca kendi kendime orada ne aradığımı sordum. Öğleden sonra Algren beni morfinman hırsızlardan oluşan ve ona göre görmem *gereken* bir çeteye

götürdü: orada, fazla hızlı konuştukları için söylediklerimi anlayamadığım bir yığın yabancının arasında, bir kulübede iki saat geçirdim. Bir de sabıkalı ve kemiklerine kadar uyuşturucuya bulanmış kırk yaşlarında bir kadın vardı; renksiz kocaman yüzlü, ondan daha da müptela eski kocası, gecelerini dolar kazanmak için davul çalarak, günlerini de bir taksinin direksiyonunda uyuşturucu bulmak için kenti dolaşarak geçiriyordu; resmi dostu hırsızlık ve dolandırıcılıktan polisçe aranıyordu. Hepsi bir arada yaşıyorlardı. Kadının çok güzel ve iki ay önce iyi bir evlilik yapmış olan kızı ziyarete gelmişti. Onun önünde bu üçlü edepli davranmaya çalışıyordu. Genç de eski koca bir ara banyoya kaçıp kendi saflarına çekmeye çalışıp başaramadıkları Algren'in gözü önünde kendine iğne yaptı. Algren bana kokaincilerin ancak kendi aralarında şırıngadan söz ettiklerini söyledi. Onunla baş başa kalınca kaygılarım hemen dağıldı. Ertesi gün birlikte, hırsızlık suçundan polisçe aranan ve Algren'i tanıdıktan sonra yazmaya başlayan bir hırsızın karısına gittik: kocasını gözyaşları içinde bekliyordu, ama kocasının masrafını vererek daktilo ettirdiği kitabı da gururla gösteriyordu; iki de sağır dilsiz çocuk büyütüyordu. Yağmur altında gezintiler ve alış veriş yapıyorduk. Guatemalalı memur pasaportumu verirken bir saat ülkesinin Fransa'yı ne kadar sevdiğini anlattı. Algren'e çok kuru davrandı, özellikle de uyruğunu söyleyince: "Amerika vatandaşı – Birleşik Devletler vatandaşı." diye düzeltti. "Amerikalı, ben de sizin kadar Amerikalıyım."

Ağırkanlı ama çılgınca hareketli bir günün sonunda bir sabah Cincinatti trenine bindik: 700.000 nüfus; küçük parklar, yeşil tepeler, kuşlar, taşravari bir dinginlik. Halka açık bütün yerlerde ortalığı kırıp geçirmeye başlayan televizyona bakarak yemek yedik. Ertesi akşam bir çarklı vapura bindik. Cincinatti'de şenlik vardı: gökyüzünde uçaklar ve projektörler dönüyordu, sahillerde ışıklar parlıyordu, otomobillerin farları büyük demir köprüleri aydınlatıyordu; sonra, kırların sessiz gecesine doğru süzüldük.

Bu geniş su manzarası içindeki yolculuğu sevdim. Köprüde, güneşin altında, Algren'in bir öyküsünü çeviriyordum, okuyordum, skoç içerek gevezelik ediyorduk; Algren, nasıl işlediğini bilmediği bir Alman fotoğraf makinesi ile resim çekmeye çabalıyordu: deklanşöre basınca küçük bir ses çıkartırmayı başardığı için seviniyordu. Akşamın ışığında Ohio'nun sularının Mississippi'ninkilere karışığını gördüm: *Old man river*'ı din-

lerken ve *Tüm İnsanlar Ölümlüdür*'ü yazarken bu nehri düşlemiştim. Ama alacakaranlığının ve mehtaplarının büyüsünü hayal edememiştim.

Her gün, birkaç saatlik bir molamız oluyordu. Yağmur altında kasvetli Louisville; bayram yapan çiftçilerle dolu perişan barları ile Kentucyk'nin küçük bir kenti; Memphis: doklar boyunca pamuk balyaları, pamuklu dokuma atölyeleri, pamuk satış yerleri; Natchez, 40.000 nüfusu ile Güney'in en eski kentlerinden biri. İskele kentin eteğindeydi. Şişman bir adam bizi arabası ile kent merkezine götürmeyi önerdi. Boğucu sıcağa karşın diğer beyazların çoğu gibi o da kolalı bir yaka takmış, takım elbise giymişti. Bize Natchez'de zencilerin olabilecek en rahat yaşamı sürdüklerini anlattı; onlardan *niggers* (negro) diye sözetmemeye özen gösteriyordu: sözcük tek bir kere ağzından kaçtı. Zenci mahallesinde ondan ayrıldık. Taksi ile eski plantasyonları görmeye gittik, gördüklerimiz arasında Jefferson Davies'inki de vardı. İç savaşın inşaatını durdurduğu, devasa ağaçlar altında çürüyen, İspanyol yosunlarının kapladığı, sütunlu, çok çılgın bir evin önünde durduk. Algren resim çekmek istediği için yaşlı bir kadın homurdandı. Şoför omuz silkti: "Bu kadın, mal sahibinin kız kardeşi: *New York'lu*" dedi tiksinti ile. "Burada siyahlar ve beyazlar iyi anlaşıyorlar," diye anlattı bize, "çünkü herkes yerini biliyor, siyahlar saygılı. Ama," dedi ani bir öfke nöbeti ile, "California'da şapkalarını çıkartmıyorlar, sadece 'Evet, Hayır' diyorlar ve beyazlarla konuşuyorlar!" Kuzeyli insanlara rehberlik yaptığı için sinirli ve öfkeliydi. Akşam, Baton Rouge'un önünden geçtik: limanın ışıkları ve aydınlatılmış yüksek binaların ardında, yüksek fırınlar alev püskürtüyordu. Ertesi gün öğleden sonra New Orleans'da karaya çıktık.

Fransız bölgesinin göbeğinde, büyük bir vantilatöre ve içavluya açılan bir tahta balkona sahip kocaman bir oda bulduk. Yarı deli, şişman ve inatla benim de Rus olduğumu iddia eden bir Rus kadın tarafından işletilen otelin koridorlarında genç orospular ve kaba güldürü dansçıları bornozla dolaşıyorlardı. Melez bir yemek ve rom alevli dondurmadan sonra çıkıp Absinthe House'lu Napoleon Barı, zombi şurubu, ve iyi caz aradık: ama anlaşıldı ki artık beyaz mahallelerde hiç zenci usulü caz çalınmıyordu. İlkbahar geçmişti; ne açelya, ne de yağmur kalmıştı, kuru ve ağır bir hava vardı: bütün günümüzü Ponchartrain gölünde yüzerek geçirdik. Algren'in çektiği tüm resimler bozuk çıktı.

Sonra sıra, cangılı, mavi nergis tarlaları, alev kırmızısı renkli flamboyant[18] ağaçları ile Yucatan'a geldi: sonra ekvator bölgesinin aşırı bolluğu, gürlüğü ve rutubeti içindeki İspanyol kiliseleri ile Mérida'ya. *Mandarinler*'de Chitchen-Itza'ya yaptığımız yolculuğu anlattım. Uxmal harabeleri daha da güzeldi ama onları görmek için sabahın altısında bir otobüse binmemiz gerekti ve içecek bir kahve bile bulamadık: bu inatçı taşlar karşısında umutsuzluk krizine kapılan Algren onlara bir bakış bile atmayı reddetti: ben de taşları keyifsizce, tek başıma inceledim. Bu somurtmaları seyrekti: genelde her şeye uyum sağlıyordu, baklalara ve tortillalara, böceklere, sıcağa: benim gibi. Maya mabetlerindeki kabartmalarda da rastlanan uzun etekli, parlak örgülü saçlı o küçük yerli kadınlara tutkundu. Guatemala'da neleri sevdiğimizi yazdım. Ama sokaklar hüzünlü idi: kadınlar, görkemli ve kirli kumaşlar altında yalın ayak yürüyorlardı: erkekler, ağır yükler altında ezilerek yalpalıyorlardı. Köycüklerini oluşturan sanan damlı tahta veya kerpiç kulübelerin önünde, gözleri trahomdan kör olmuş, karnı şiş çocuklar görülüyordu. Nüfusun %67'sini oluşturan yerliler sadece oniki yıldır özgürdüler: 36'dan önce, ödenecek borç bahanesiyle yerliler zorunlu çalışmaya tâbi idiler: bugün de dünkü gibi umutsuz bir sefalet içinde yaşıyorlardı ve bana, bu duruma şaşkın bir tepkisizlikle katlanıyorlarmış gibi geldi.

Mexico, olayların yaşandığı gerçek bir kentti: kenar mahallelerinde ve adı kötüye çıkmış semtlerinde gezindik. Bir akşam, aslında yaşlı açıkgöz bir Amerikalı tarafından düzenlenen bir "yerli dansı" seansına gitmeye razı edildik: salkım saçak turistler köylü danslarını taklit eden şatafatlı giysiler içindeki genç kızları gönülden alkışlıyorlardı. Yarım saat sonra orayı terkettik ve öç almak için de en kötü mahallelerin en perişan ve bayağı tiyatrosuna kapağı attık: iri yarı taksi-kızlar küçük yerli, Meksikalı, İspanyol serseri kadınları dans ettiriyorlardı: bize hayretle bakıyorlardı ve tekilalarımızı yudumlarken gelip bizimle konuşuyorlardı. Pek çok Amerikalı için Mexico, her köşe başında cinayet işlenen bir cangıl. Ama Algren yaşamı boyunca hiç kimsenin boğazlandığına tanık olmaksızın binlerce batakhane görmüştü. "Zaten," diyordu, "Mexico'da suç oranı New York ya da Chicago'dakinden çok daha düşük." Pazarları

[18] Antiller'de çok görülen parlak kırmızı çiçekli bir ağaç. —çev.

devasa arenalarda boğa güreşlerini seyretmeye gidiyorduk: bir düzinenin içinde üç ya da dört tanesi iyiydi. Algren'i rahatsız eden şey, bir boğa güreşinin kendi içinde kapalı bir olay olmasına karşın bir boksörün zaferinin yeni bir yarışma ve karşılaşmalar çemberi açması idi. Çıkışta kalabalığa karışıp birlikte uzak dış mahallelere kadar gidiyorduk: sonra kent merkezine, çukulatalı hindi, ağzı yakıp geçiren *tamale*lerden, öldürücü sert etli yemeklerden yemek için dönüyorduk. Geceleri yağmur yağıyordu ve sabahları tatlı mavi bir gökyüzünün altındaki su birikintilerinin içinde yürüyorduk.

Henüz dönüş sorununa değinmemiştim; gelir gelmez sözetmeye gönlüm elvermemişti: sonraki haftalarda da cesaret edemedim. Sorun her gün daha acil ve daha güç duruma geliyordu. Mexico ile Morélia arasındaki uzun bir otobüs yolculuğunda Algren'e, beceriksiz bir rahatlıkla Paris'e 14 Temmuz'da dönmem gerektiğini bildirdim. "Ah! İyi" dedi. Bugün nasıl olup da onun bu kayıtsızlığına aldandığımı anlayamıyorum. Morélia'da gezinmek istememesini doğal karşıladım; tek başıma eski İspanyol kentinin sokaklarını ve meydanlarını neşeyle gezdim. Mavi giysili yerlilerin mavi kumaşlar sattıkları Pazcuaro pazarında da neşeliydim. Baştan başa balıkçıların ağlarıyla süslü Janitzio adasına kadar gölde gezdik: kendime üzerleri elle işlenmiş bluzlar aldım. İskeleden otele yürüyerek döndük ve ben ertesi gün için tasarılar yaptım. Algren beni durdurdu: yerlilerden ve pazarlardan, Meksika'dan ve yolculuk etmekten bıkmıştı. Uxmal'daki gibi arkası gelmeyecek bir huysuzluk krizinin sözkonusu olduğunu sandım. Ama bu seferki uzun sürdü ve beni kaygılandırdı. Hızla, önümden yürüyordu: ona yetiştiğimde bana yanıt vermiyordu. Otelde soru sormayı sürdürdüm: "Ne oldu? Her şey ne kadar güzeldi: niçin her şeyi berbat ediyorsunuz?" Beni gözyaşlarına kadar sürükleyen şaşkınlığımdan etkilenmekten uzaktı, beni orada bırakıp gitti. Döndüğünde birbirimize açıklama yapmadan barıştık: bu da beni yatıştırmaya yetti. Sonraki günleri tasasızlık içinde geçirdim. Üçyüz kiliseli Cholula'yı gezdik: geneleevi sokakların bana Bouterie sokağını anımsattığı Puebla'da, küçük orospular gelip geçene açık odalarının eşiklerinde çocuklarının bitlerini ayıklıyorlardı. Cuernavaca'nın eski sömürgevari meydanlarını muazzam koyu yeşil renkli ağaçlar gölgelendiriyordu. Her tarafı tepelerle kaplı, gümüş madenlerinin ortasında yer alan Taxco'da

sokaklarda gümüş takılar satılıyordu; güzel bir barok kiliseyi seyrederek, begonviller arasındaki bir otel terasında çok lezzetli viskiler içtik. Algren bana: "İki güne kalmaz bir şeyler olsun diye sonunda sokaklarda tabanca çekeceğim" dedi: bu ülkenin sinirlerini bozduğu kesindi. Tamam. New York'a dönmek için uçağa bindik.

Cehennem sıcağı caddelerde, kadınlar geniş kokteyl şapkalarının altında, göğüs uçlarına kadar dekolte giysilerle, göbekleri açık biçimde dolaşıyorlardı: kent, sert ve çok iş görülen bir yer havasına karşın karnaval rengine bürünmüştü. Korkaklığımın ve bilinçsizliğimin bedelini ödemeye başlamıştım. Algren artık benimle eskisi gibi konuşmuyordu, hatta zaman zaman bir düşmanlık seziliyordu. Bir akşam ona: "Artık bana eskisi kadar önem vermiyor musunuz?" diye sordum. "Hayır," dedi, "artık aynı değil." Bütün gece, gökyüzünün sessizliği ile kentin ilgisiz uğultusu arasında pencereye yaslanıp ağladım. Brittany'de 5. caddenin altında oturuyorduk; Greenwich'de geziniyorduk; sıcaktan erimiş asfaltta ayak sürüyordum; kütle halinde frenk üzümü dondurmaları alıp odamızda yiyorduk: gene de boğazım alev alevdi. Onu biraz serinlik bulabilmek için sürüklediğim doğu yakasındaki Fransız lokantalarında ve onun kravat ve takım elbise zorunluluğu olmadığı için yeğlediği boğucu batı yakası lokantalarında sıkıntılı saatler geçirdik. Hırçınlıklarına kızmak sırası bendeydi. Bir akşam, bir açık hava tavernasında, Central Park'ın içinde yemek yedik. Café Society'ye inip caz dinledik ve o gece her zamankinden de huysuz davrandı: "Yarın da gidebilirim" dedim; karşılıklı birkaç sözden sonra bana coşku ile: "Sizinle derhal evlenmeye hazırım" dedi. Ona artık hiçbir zaman hiçbir şey için kin duyamayacağımı anladım: bütün kabahat bende idi. Ondan 14 Temmuz'da ayrıldım, bir daha görüp göremeyeceğimi de bilmiyordum. Okyanusun üstünde, başı sonu olmayan bir gecenin içine dalmış, uyku ilaçlarına garkolarak uyuyamadan, kendimi kaybolmuş hissederek geçirdiğim bu dönüş yolculuğu ne kâbustu!

Eğer onunla buluşmadan önce Algren'i orada kalış süremin sınırlarından haberdar etme dürüstlüğünü ve akıllılığını gösterebilmiş olsaydım, olaylar çok daha iyi gelişecekti: beni kuşkusuz daha az coşkuyla karşılayacaktı ama bana kin beslemesine neden olmayacaktım. Sık sık kendi kendime, bizim öykümüzde onun bu düş kırıklığının öneminin ne olduğunu sordum. Sanırım bu, ona, zaten uzun süre için kabul edeme-

yeceği bir durumu açıklamış oldu. İlk bakışta, onun durumu da benimki ile aynıydı. Sartre var olmasaydı bile ben Chicago'ya yerleşmezdim: ya da denemiş olsaydım bile, yazma olanaklarımı ve nedenlerimi mahveden bir sürgüne bir ya da iki yıldan fazla kesinlikle dayanamazdım. Onun yönünden de, sık sık önermiş olmama karşın Algren yarım yıl yaşamak için bile Paris'e yerleşemezdi: yazmak için, onun kendi ülkesine, kendi kentine, kendisi için yarattığı ortama kök salarak oturması gerekiyordu: ikimizin de, başka bir yere taşınamayacak, alışılmış birer yaşamımız vardı. Bununla beraber, her ikimiz için de duygularımız, bir oyalanma hatta bir kaçıştan öte değerli bir şeydi; herbirimiz diğerinin gelmeyi reddetmesine acı bir biçimde yeriniyordu.

Ama aramızda büyük bir fark vardı. Ben onun dilini konuşuyordum, onun ülkesinin tarihini ve edebiyatını oldukça iyi biliyordum, onun sevdiği ve onun yazdığı kitapları okuyordum; yanında kendimi unutuyor, onun evrenine giriyordum. O ise benimkinin hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyordu: benim hakkımda birkaç makale, Sartre hakkında da biraz daha fazlasını okumuştu: Fransız yazarlar genelde onu pek ilgilendirmiyordu. Diğer taraftan, ben Paris'te onun Chicago'da olduğundan çok daha talihliydim: o, katı Amerikan yalnızlığından acı duyuyordu. Yanında olduğum o anda, çevresindeki bu boşluk benim yokluğumla karışıyordu ve o da bundan ötürü bana kızıyordu. Benim için de vedalaşmamız büyük bir acıydı; ama özellikle Algren'in bir daha görüşüp görüşmeyeceğimiz konusunda beni içinde bıraktığı belirsizlik nedeniyle. Eğer bana kesin olarak: "Gelecek yıl görüşürüz" deseydi çok memnun olacaktım, ya da hemen hemen. Onun olayların bu tür gelişmesine alışacağını ummakla, —Sartre ile benim bu sözcüğe verdiğimiz anlam uyarınca— "şizofren" kalmış olmam gerekirdi. Sık sık buna razı olma gayretini göstermediği için üzüldüm: ama aynı zamanda bunu yapamayacağını da biliyordum.

Bu durumda, bu öyküden vazgeçmem ve Algren'in bana esinlediği sempati ile yetinmem mi gerekirdi? Bu sakınımı hor görmek için onun da benimle aynı fikirde olması, kendimi affetmem için yeterli olmazdı; Sartre ve M. için söylediklerim burada da geçerli. Sartre ile olan bağlarımda dile getirilemez bir bilinç vardı: zarlar baştan tutulmuştu: en doğru sözcükler hakikate ihanet ediyorlardı. Ama bu durumda da, mesafe, ya

hep ya hiçe zorluyordu: insan sempati uğruna okyanusu aşmaz, kendi yaşamından haftalar boyu ayrılmaz; bu, sempati ancak daha şiddetli bir duyguya dönüşürse kalıcı olabilirdi. Bu duygunun varolmuş olmasından pişman değilim. Verdiği acıdan çok daha fazlasını getirdi.

*

Sartre bana Fransa'da olup bitenleri anlatmıştı: mayıs sonunda bana: "Lyon yakınlarında, Charbonnière direnişçileri, o bitip tükenmez kendini aklama konferanslarından birinden çıkarken (ya da vermeye giderken, anımsamıyorum) Sacha Guitry'yi kaçırdılar, onu 44'de ölen direnişçiler anısına dikilmiş bir anıtın önünde şapkasını çıkarmaya zorladılar ve sonra defettiler. *Paris-Presse*, Sacha'nın, başı açık, korkmuş tavşan gözleri ile, kel başının üstünden elini geçirirken çekilmiş bir resmini (bulanık ama ekileyici) bir milyon franga satın aldı. Yalnızca bundan sözediliyor." diye yazmıştı. Bu, eski direnişçiler ve eski işbirlikçiler arasında bir savaş dönemiydi. Vichyciler ciddi bir zafer kazandılar: 20 Haziran'da Verdun'de de Gaulle "Verdun galibi"ne saygılarını sundu ve Pétain'in "yaşın etkisi altında terkedilmelerin seli ile sürüklenmiş" politikasını neredeyse affetti.

Komünist olmayan bütün sol gibi Sartre da Tito'nun S.S.C.B. ile bozuşmasından umutlanıyordu. Eğer Yugoslavya iki blok alternatifini reddederse yansızlık politikası bundan ötürü güçlenecekti. Şimdilik, barış olasılığı çok belirsiz gözüküyordu: Amerikalılar tarafından *deutsche Mark*'ın (Alman Markı) dolaşıma koyulması kuşkusuz Batı Almanya'da bir hükümetin yerleşeceğinin habercisiydi: Rusların hemen verdiği karşılık, Berlin'in ablukası uluslararası gerginliği doruk noktasına çıkartmıştı. Bu kriz, Fransa'da, İtalya'da anlaşmazlıkları şiddetlendirmişti. Paris'e 14 Temmuz'da geldiğimde, saat onbire doğru, Rus cephesinde ölen gönüllü bir faşistin oğlu, üniversite öğrencisi Ballante, Togliatti'ye üç el ateş etti. İtalyan işçi sınıfı öyle bir tepki gösterdi ki herkes ihtilâl oluyor sandı.

Günü Gününe Amerika Mohrien yayınlarından çıktı ve beğeni kazanarak başarılı oldu. Kadının durumu konusundaki denememi yeniden

ele aldım. Sartre çok siyasal ekonomi ve tarih okuyordu; ahlâk düşüncesini oluşturduğu defterleri küçücük bir el yazısı ile doldurmayı sürdürüyordu. Mallarmé üzerine bir çalışma hazırlıyordu.[19] Ve *La Mort dans l'âme* (Yıkılış) üzerinde çalışıyordu. Temmuz sonuna doğru birlikte tatile çıkmayı tasarlıyorduk; M. beklenmedik bir biçimde, New York'tan telefon etti: bu ayrılığa artık dayanamıyordu: onunla birlikte bir ay geçirmek istiyordu; okyanusun ötesinde hıçkıra hıçkıra ağlıyordu; bunlar masraflı gözyaşlarıydı ama gene de gerçektiler: Sartre kabul etti. Ama birlikte Güney'de dolaştıkları bütün ay boyunca, ona bu kaprisli emrivakiden ötürü kızgınlık besledi: pişmanlıklarının yerini kin almıştı: bu onun için avantajlı bir değiş tokuştu.

A.B.D.'de kalma süremi kısaltmığım için pişman oldum. Algren'e telgraf çekerek Chicago'ya yeniden gitmeyi önerdim. "Hayır, çok iş var" diye yanıtladı. Üzüldüm: iş yalnızca bir bahane idi; ama aynı zamanda rahatladım: bu yeniden görüşmeler, bu ayrılıklar, bu terslemeler, bu coşkular beni yıpratıyordu. Paris'te bir ay boyunca çalıştım, okudum, arkadaşlarımı gördüm.

Sonunda Sartre ile birlikte Cezayir'e gitmek üzere gemiye bindik: güneşi arzuluyorduk. Akdeniz'i seviyorduk; bu bir tatil gezisiydi: gezecek, yazacak, sohbet edecektik. Bir gün Camus bize: "Mutluluk var, önemli; niçin onu reddedelim ki? Onu kabullenerek, başkalarının mutsuzlukları ağırlaştırılmış olmuyor ki: hatta, bu onlar için savaşmaya yardımcı oluyor," demişti. "Evet," diye sonuçlandırmıştı, "bugün insanların kendilerini mutlu hissettiklerinde duydukları bu utancı can sıkıcı buluyorum." Ben de onunla aynı fikirdeydim ve Saint-Georges otelindeki odamdan, ilk sabah erkenden, denizin mavisini neşe içinde seyrettim. Ama öğleden sonra Casbah'da gezindik ve anladım ki, eskiden gerçekleştiği şekliyle turizm ölmüştü; yerel özellikler çözülmüştü: bu küçük sokaklarda rastladığımız yalnızca sefalet ve kindi.

Cezayir'de onbeş gün kadar kaldık ve otel yöneticisi gazetecilere Sartre'ın "sadeliğinin" onu ne kadar şaşırttığını anlattı: ilk gün kente inmek için troleybüse binmiştik! Bernstein, çalıştığı zaman, bütün duvar saatlerinin durdurulmasını istermiş: otelci Sartre'ın hiçbir şeyi şart koş-

[19] Bu konuda yüzlerce sayfa yazdı ve sonra kaybetti.

mamasına üzülmüşe benziyordu. Penceremin önünde yazıyordum; bahçede palmiyelerin altında ağır Mascara içerek yemek yiyorduk; taksiyle sahildeki yollarda geziyor, tepelerde çam ağaçlarının altında yürüyorduk. Ama düşününce. Camus soruyu yanlış sormuştu: biz mutlu olmayı reddetmiyorduk, mutlu olamıyorduk.

Algren bana yazmıyordu; ona yanıtlamadığı bir telgraf çektim. Bir süreliğine onu unutmaya karar verdim: artık bu üzüntüyü istemiyordum. Bir sabah, Tipaza'da deniz kıyısında, nane yapraklarını buruşturarak, eski bir güneş ve maki kokusunu içime çekerek geziniyordum ve birdenbire yirmi yaşında oluverdim: ne pişmanlık, ne beklenti, yalnızca toprak, su ve benim yaşamım. Ama kentlerde içim buz kesiyordu: Cherchell ne kadar iç karartıcıydı! Merak bizi bu yolculuğu sürdürmeye itti: artık bundan hiçbir keyif beklemiyorduk.

Saint-Georges'daki bir müşteri bize: "Kabylie'ye gitmeyin: ben oraya gitmeye mecbur kalırsam yanımda tabanca götürüyorum" demişti; başkaları da onu onaylamıştı. Birkaç günlüğüne Michelet'de Transatlantique oteline yerleştik. Kasabalarda gezindik: birbirine yapışmış sıkıştırılmış topraktan kulübeler: öyle dar sintineler ki insan koridorda yürüdüğünü sanıyor. Çeşme yok. Erkekler uzakta vadide çalışıyorlardı; evlerin eşiklerinde gözleri sürmeli kadınlar ve çocuklardan başkası görünmüyordu. Duygularını keşfetmek olanaksız. Michelet'de bir panayır oldu. Yalnızca erkekler ve hayvanlar: hava yapağı kokuyordu. Akşam odama geri döndüğümde tuhaf bir hisse kapıldım: masamın üzerine bıraktığım bir paket sigara yoktu; çamaşırlarımdan bazılarının ve valizime kapattığım paranın birazının da alınmış olduğunu gördüm: ayrıca da balkonuma kusulmuştu. Birinin odama girdiğini patrona söylemek gerekti: "Bir şeyiniz çalınmış mı?" İnkâr ettim ama onu inandırmakta güçlük çektim. Gece kapıyı içerden sürgüledim, iyi ki de yapmışım, çünkü kapının tokmağı sertçe döndürüldü. Sabah, müşterisiz bir odada civar kasabalardan birinin kasabı yarı baygın, sarhoş halde uyurken bulundu. Patron biraz duraksadı ama şikâyetçi olmaktan vazgeçti. Bu zavallı ve beceriksizce hırsızlıkta yüreğime oturan acınacak bir şey vardı.

Bost Bougie'de bizimle buluştu. Djidjelli sahilinde, ıssız bir yerde birlikte birkaç gün geçirdik; insan etrafında kum ve denizden başka bir

şey görmüyordu ve gece gündüz denize giriyorduk. İki yıl önce göremeden döndüğüm Gardhaïa'yı görmek istedim. Bou Saada'ya kadar Sartre ile birlikte otobüsle indim; bir taksi bizi, insanların mağaralarda bile değil de deliklerde yaşadığı Djelfa'ya götürdü. Sıcak hâlâ çekilmezdi. otobüsler sadece gece yolculuğu yapıyorlardı. Bu kez de Gardhaïa'dan vazgeçmek zorunda kaldım.

IV. BÖLÜM

ARTIK otelde yaşamaktan bıkmıştım: orada gazetecilere ve patavatsızlıklara karşı yeterince korunamıyordum. Mouloudji ve Lola bana evvelce oturdukları Bûcherie sokağındaki mobilyalı bir odadan sözettiler: onlardan sonraki kiracı odayı bırakmak istiyordu. Ekim'de oraya yerleştim: pencerelere kırmızı perdeler taktım. Giacometti'nin fikirleri uyarınca kardeşi tarafından imal edilen yeşil bronz lambalardan aldım: duvarlara ve tavanın büyük kirişine gezilerimden getirdiğim eşyaları astım. Pencerelerimin biri rıhtıma açılan Hôtel-Colbert sokağına bakıyordu: Sen nehrini, sarmaşıkları, ağaçları ve Notre-Dame'ı görüyordum: öteki pencerenin karşısında Kuzey Afrikalılar'la dolu bir otel vardı, altında da bir kahve, Café des Amis (Dostlar Kahvesi): orada pek çok kavga çıkıyordu. "Canınız hiç sıkılmaz," demişti Lola. "Yalnızca pencereye çıkıp seyretmeniz yeterli." Gerçekten de, sabahları paçavracılar köşedeki eskiciye çocuk arabaları üzerine yığılmış kilolarca eski gazete getiriyorlardı; merdiven biçimindeki kaldırıma oturmuş kadın ve erkek sokak serserileri litrelerce kırmızı şarap içiyor, şarkı söylüyor, dans ediyor, kendi kendilerine konuşuyor, kavga ediyorlardı. Olukların üzerinde sürü halinde kediler dolaşıyorlardı. Sokağımda iki veteriner vardı: kadınlar onlara hayvanlar getiriyorlardı. Dökülmeye yüz tutmuş özel bir konak olan ev, "Windsor dükü tarafından desteklenen" klinikten gelen havlamalarla sarsılıyordu: havlamalara büyük bir siyah köpeği olan kapıcının dairesinden verilen yanıtlar benim sahanlığıma kadar uzanıyordu: kapı karşımda oturan emprezaryo Betty Stern'in kızının dört köpeği vardı. Herkes birbirini tanıyordu. Bir koca, bir yetişkin oğul ve bir yetişkin yeğenle birlikte yaşayan, küçük, canlı ve ince bir kadın olan kapıcı Mme. D. kaldığım yerin bakımında bana yardımcı oluyordu. Vaktiyle çok güzel

bir kadın olan, Marlène Dietrich'i çok yakından tanımış ve Max Reinhart ile dostluk kurmuş olan Betty benimle sık sık sohbet ediyordu: işgal sırasında bir yıl kırlarda gizlenerek yaşamıştı. Onun altında sinema montajı yapan bir kadın oturuyordu, bir süre sonra dairesini Bost'a devretti. Üst katımdaysa ara sıra hizmetlerine başvurduğum bir terzi kadın oturuyordu. Evin ne cephesi ne de merdivenleri pek parlak bir görünüme sahipti, ama yeni evimden memnundum. Akşamlarımızın çoğunu orada geçiriyorduk çünkü kahvelerde pek çok kişi bizi tedirgin ediyordu.

Her hafta posta kutumda Chicago'dan postalanmış bir zarf buluyordum; Cezayir'de Algren'den niçin çok ender mektup aldığımı anladım: bana Ténés yerine Tunus'a yazmıştı. Mektup ona geri dönmüş; o da bana yeniden postaladı. Kaybolmuş olması benim için bir şanstı çünkü o zaman alsaydım beni çok üzerdi. Wallace için düzenlenen mitinglerde konuşurken genç bir kadına âşık olduğunu yazıyordu; kadın boşanma sürecindeydi ve Algren onunla evlenmeyi düşünmüştü; kadın psikanalize gidiyordu: tedavisi bitmeden yeni bir ilişkiye girmeyi düşünmemişti; mektup Aralık ayında elime geçtiğinde artık birbirleri ile hemen hemen hiç görüşmüyorlardı. Ama Algren şunu belirtiyordu:

"Bu kadınla artık ilişkim olmayacak, benim için şimdi birşey ifade etmiyor. Ama benim açımdan değişmeyen, onun birkaç hafta benim için ifade ettikleri: benim olan bir kadınla ve hatta benim olan bir çocukla benim olan bir yerde yaşamak. Bunları arzulamak çok olağandışı değil, hatta çok sık rastlanan bir istek, ama ben bunları hiçbir zaman hissetmemiştim. Belki de yakında kırk yaşında olacağım için. Sizin için durum değişik. Sartre'ınız ve bir tür yaşam biçiminiz var: insanlar, fikirler içinde canlı bir ilgi alanı. Fransız kültür hayatının içine dalmışsınız ve her gün kendi çalışmalarınızdan, kendi yaşamınızdan bir tatmin olanağı buluyorsunuz. Halbuki Chicago neredeyse Uxmal kadar her şeyden uzak. Kısır bir yaşam sürüyorum, yalnızca kendi içime kapalıyım: buna hiç de alışamıyorum. Buradan ayrılamıyorum, çünkü size de söylediğim ve sizin de anladığınız gibi bu kent üzerine yazmak benim işim ve bunu da buradan başka bir yerde yapamam. Bütün bunlara yeniden dönmek gereksiz. Ama bu yaşam bana dert anlatacak hemen hemen hiç kimse bırakmıyor. Bir başka deyişle kendi kapanıma kendim sıkıştım. Açıkça istemeksizin, kendim için, yapabileceğim en iyi edebiyat türüne en uygun

gelen yaşamı seçtim. Politika ile uğraşan insanlar, entellektüeller beni sıkıyor, bana gerçeklikten yoksun gibi geliyorlar; şimdi görüştüğüm insanlar bana daha gerçek görünüyorlar: orospular, hırsızlar, uyuşturucu tutkunları vb. Ama kişisel yaşamını bundan ötürü gözden çıkartılmış oluyor Bu olay aramızdaki şeyleri daha iyi görmeme yardımcı oldu; geçen yıl, hep size sadık olmayarak birtakım şeyleri bozmaktan korkardım. Şimdi bu düşüncenin çok aptalca olduğunu görüyorum, çünkü kollar okyanusun öte yanında olunca hiçbir sıcaklıkları kalmıyor ve aylar boyu her türlü sıcaklıktan feragat etmek için de yaşamı çok kısa ve soğuk."

Bir başka mektupta aynı temayı yeniden ele alıyordu:

"Central Park'taki lokantada her şeyi berbat etmeye başladığımı o mutsuz pazardan sonra, size son mektubumda sözünü ettiğim şu kendim *için birşey isteme duygusunu koruduım. Bu büyük ölçüde birkaç hafta boyunca bana o denli yakın ve değerli olan kadın yüzündendi (artık öyle değil ama bu bir şeyi değiştirmez). O kadın olmasaydı başkası olurdu; bu sizi artık sevmediğimi göstermez ama siz o kadar uzaktaydınız, sizi görmeden geçecek zaman bana o kadar uzun görünüyordu ki... Artık aşılmış bu şeylerden bahsetmek biraz saçma geliyor. Ama bunlar hep geçerli, madem ki ne siz Chicago'da sürgünde yaşayabileceksiniz, ne de ben Paris'te sürgünde, ve madem ki ben her zaman buraya, yazı makineme ve yalnızlığıma geri döneceğim ve siz çok uzakta olduğunuz için yakın birine gerek duyacağım..."*

Söyleyecek hiçbir şey yoktu; Algren haklıydı, tamamen: bu da fazladan bir teselli vermiyordu insana: bu öykü orada bitseydi yüreğime işleyen bir pişmanlık duyardım. Chicago, Mississippi günlerinin ve gecelerinin mutluluğunu, bu aceleye getirilmiş son, bir seraba çevirirdi. Neyse ki Algren'in mektupları yavaş yavaş ısındı. Bana günü gününe yaşamını anlatıyordu. Gazete kupürleri, alkol ve tütüne karşı aydınlatıcı el ilânları, kitaplar, çukulatalar, kocaman un torbaları içine saklanmış iki şişe eski viski gönderdi. Ayrıca bana Haziranda Paris'e geleceğini, gemide yer ayırttığını söyledi. Sakinleştim, ama ara ara, yüreğim daralarak öykümüzün, hem de çok yakında son bulmaya mahkûm olduğunun bilincine varıyordum. Kırk yaş. Kırk bir. Yaşlılığım hazırlık içindeydi. Bir aynanın

dibinde bana pusu kurmuş, bekliyordu. Benliğimde hiçbir şey onunla uyum içinde değilken bana doğru bu denli emin adımlarla yaklaşması beni dehşete düşürüyordu.

*

Mayıs ayından itibaren *Kadın ve Efsaneler* üzerindeki incelemem *Les Temps modernes*'de yayımlanmaya başlamıştı. Leiris bana Lévi-Strauss'un bende ilkel toplumlarla ilgili kimi yanlışlıklar bulduğunu söyledi. *Les Structures de la parenté* (Akrabalığın Oluş Biçimleri) üzerindeki tezini bitirmek üzereydi ve bana onu vermesini rica ettim. Peşpeşe birkaç sabah onun evine gittim; bir masaya oturup, kitabının bir daktilo kopyasını okuyordum; benim kadını *başkası* gibi algılama fikrimi doğruluyordu: o çalışma da erkeğin, anaerkil denilen anasoylu ailede bile esas varlık olduğunu gösteriyordu. Nationale'e gitmeyi sürdürüyordum: tümceleri boşluktan koparmak yerine, insanın gözlerini zaten var olan sözcüklerle doldurması büyük bir zevk ve dinlenme idi. Başka zamanlar sabahları odamda, öğleden sonra da Sartre'da yazıyordum: iki karalama arasında masamdan, Deux Magots'nun terasına ve Saint-Germain-des-Prés meydanına bakıyordum. İlk cilt sonbaharda bitti ve onu hemen Gallimard'a götürmeye karar verdim. Adını ne koymalıydı? Uzun süre Sartre ile birlikte düş kurduk. *Ariane, Mélusine:* bu tür adlar, efsaneleri reddettiğime göre, uygun düşmüyordu. *L'Autre* (Öteki), *La Seconde*'u (İkinci) düşünüyordum: bunlar da daha önce kullanılmıştı. Bir akşam, benim odamda, Sartre, Bost ve ben saatler boyu ortaya isimler attık. Ben: *L'Autre sexe*'i (Öteki Cins) öne attım. Hayır. Bost, *Le Deuxième Sexe*'i (İkinci Cins) önerdi ve şöyle bir düşününce, bu ad tamamen uygundu. O zaman, büyük bir gayretle ikinci cildi yazmaya koyuldum.

Haftada iki gün, Sartre'ın bürosunda, *Temps modernes*'in alışılmış çalışma arkadaşları ile buluşuyordum: Merleau-Ponty, Colette Audry, Bost, Cau, Erval, Guyonnet, Jeanson, Lefort, Pontalis, Pouillon, J-H. Roy, Renée Saurel, Stéphane, Todd; sigara dumanıyla dolan bu küçücük oda için çok fazla insan; Sartre'ın Alsace'daki ailesinden gelen brendileri içiyor, dünyayı gözden geçiriyor ve tasarılar yapıyorduk.

Ekim ya da Kasım'da Gaston Gallimard, Sartre'dan bir görüşme talep etti. *Temps modernes*'in Temmuz sayısında Malraux, kınıcı biçimde söz

konusu edilmişti. Merleau-Ponty *New York Times*'ın Malraux'yu de Gaulle'cülüğü tutmasından ötürü kutlayan, böylece onun eski Troçki yanlısı tutumuna sadık kaldığını söyleyen bir makalesinden söz ediyordu; sonra da Troçki'nin dul eşinin güvenilirliğini belirten yanıtını yineliyordu. *"Malraux hiçbir zaman Troçki yandaşı olmadı, aksine... Görünüşe göre Stalincilik'ten kopan Malraux, Troçkicilikle gericilik arasında bir bağ kurmaya çalışarak eski saliplerine hizmet etmekten başka bir şey yapmıyor."* Dosya, bir Amerikalı'nın, Troçki'nin Malraux'dan iki kez kendisi leyhine tanıklık yapmasını rica ettiğini, ancak onun her defasında bundan kaçtığını ortaya koyan bir mektubu ile tamamlanıyordu. Merleau-Ponty, 39'dan önce Malraux'nun gerçekten de Troçki'ye karşı Stalin'i seçtiğini anımsatıyordu; Malraux'yu bunun aksini iddia etmesinden ve de Gaulle'cülüğü Troçkicilik'le bir tutmasından dolayı kınıyordu. Malraux hemen gidip Gallimard'ı bulmuş ve eğer bizi kapı dışarı etmezse ona misilleme yapmakla tehdit etmişti. Sartre, olayı, Gaston Gallimard'ı rahatlatan, iş arkadaşlarına inanmış bir tonla: "Bu adam gerçek bir demokrat!" dedirten bir güleryüzlülükle karşıladı. Juillard bizi barındırmayı önerdi. Malraux de Gaulle'ün anılarını basacak olan Julliard'ın ortağı Laffont'u ürkütmeye çalıştı: kuşkusuz general kendi anılarının *Les Temps modernes* ile aynı yayınevinde basılmasını istemeyecekti, belki de yazısını geri alırdı... Gene de Aralık ayında biz Université sokağının öteki yakasına taşındık.

Sartre'ın başına bir terslik daha geldi. New York'da *Kirli Eller*'in gösterisi tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Metin sabote edilmişti. Hoederer rolünü oynayan Boyer de "O basit biri" repliğine takmıştı. Jessica'ya: "He looks like a king" (o bir krala benziyor) dedirtmişti. Lincoln'ün öldürülmesi ile ilgili bir bölüm eklemişlerdi ve her şey altüst olmuştu. Piyes inanılmaz bir melodrama dönüşmüştü; Sartre gösterileri durdurmaya çalıştı ve kendisinin onayı olmadan bu değişikliklere izin veren Nagel aleyhine bir dava açtı...

İşler hep kötü gidiyordu. R.P.F. çökmüştü: zira burjuvazinin artık ona gereksinimi yoktu; yeniden birleşmiş ve güçlenmiş olarak bölünmüş işçi sınıfına karşı karanlık bir zafer kazanmıştı: işçi sınıfı ücret savaşını kaybetmişti. Marshall yardımına, üretimin artmasına ve mükemmel bir ürüne karşın fiyatlar 47 yazı ile 48 sonbaharı arasında iki katına çıkmıştı;

işçilerin alım gücü hiçbir zaman bu denli düşük olmamıştı. 4 Ekim'de 300.000 kömür işçisi sekiz hafta süren bir greve başladılar. Jules Moch üstlerine gene C.R.S.'leri gönderdi, bunlar iki işçiyi öldürdüler. 2.000'i hapse atıldı, 6.000'i de işten çıkartıldı. Dok işçileri, demiryolu işçileri de işi bıraktılar. Boşuna. 44'lerin sosyalist umutları iyice ölmüştü. C.N.R.'nin programı her noktada uzun süredir devam ediyordu. İktidardaki sınıf kararlı bir biçimde sömürgeciydi. Tananarive kararı 5 Ekim'de verildi: aralarında iki de milletvekilinin bulunduğu altı idam cezası. Hindiçini'de, yöneticiler Viet-Minh'e karşı etkisizliği apaçık olan Bao-Daï harekâtını yürütüyorlardı.[1] *Les Temps modernes* 1947'den beri bu savaşın aptallığını ve vahşetini yazıyordu. Sık sık —bir çelişki olarak hâlâ var olan— Viet-Nam delegasyonunun kültür ataşesi Van Chi ile görüşüyorduk, o da bize başkanlarını tanıştırdı. Bourdet de bu görüşmelerde bulunuyordu.

Berlin ablukası uzuyordu. Çin'de Mao Çe Tung şaşırtıcı zaferler elde ediyordu, Nankin düşüyordu: A.B.D.'nin müdahale edip etmeyeceği merak ediliyordu. Bu durumda, deniliyordu, onlar güçlerini uzakdoğuya toplayıp Avrupa'yı geçici olarak orayı istilâ edecek olan Ruslara bırakırlar; sonra da iki büyük güç Almanya ya da Fransa'da karşı karşıya gelirler. Amerikalı en çılgın savaşseverlerden Forrestal tüm dünyayı ve New York'u istilâ eden Kızıl Ordu'nun öyle dehşet verici hayallerini gördü, öyle korkunç çığlıklar attı ki onu bir kliniğe kapatmak zorunda kaldılar: kendini kliniğin onaltıncı katından aşağı attı. Fransa'da, sağ, bilinçli olarak dehşet yayıyordu; aynı zamanda ya da peyderpey iki koldan kendini belli ediyordu: 1) Sovyet rejimi canavarcadır, zorunlu olarak beraberinde sefalet, kıtlık, diktatörlük, cinayet getirir. 2) Amerika'nın yardımı olmaksızın kendimizi koruyamayız: Kızıl Ordu bir haftadan kısa sürede Brest'e ulaşır ve biz de işgalin felaketlerine katlanmak zorunda kalırız. Bu güdümlü panik havasında *Carrefour* —aynı sayıda zafer kazanmış bir havayla: *Thomas Dewey, Amerika Birleşik Devletlerinin 33. başkanı Beyaz Saray'a elinde bir süpürge ile giriyor* diye bildiriyordu— bir anket ortaya atıyordu: *"Kızıl Ordu Fransa'yı işgal ederse ne yapardınız?"* Gerçek tehlike ise, "küçük Avrupa" yanlısı Robert Schumann'ın imzalamaya hazırlandığı Atlantik

[1] 8 Mart'ta Auriol-Bao-Daï anlaşmasını imzaladılar.

Paktı idi: bu anlaşma dünyayı kesin olarak ikiye bölecek ve Amerika bir savaş başlattığı takdirde Fransa'yı da içine sokacaktı.

Birçok barışçı hareket o dönemde doğdu ya da gelişti. En çok gürültü kopartanı Gary Davis'inki oldu. O zamanki tabiriyle bu "küçük adam" 14 Eylül günü uluslararası bölge olarak kabul edilen Birleşmiş Milletler binasının girişine yerleşti: kendisi ile yapılan röportajlarda "dünya vatandaşı" olmak için Amerikan vatandaşlığından vazgeçtiğini bildirdi. 22 Ekim'de çevresinde Breton'un, Camus'nün, Mounier'nin, Paris'e yeni yerleşen Richard Wright'ın da aralarında olduğu bir "dayanışma konseyi" toplandı; Kasım'da, Davis'in Birleşmiş Milletler'de kavga çıkarttığı gün, Camus civar kahvelerin birinde onun tarafını tuttuğu bir basın toplantısı yaptı; Bourdet onu bir başyazı ile destekledi ve ondan sonra *Combat* her ay bir sayfasını *Pour un gouvernement mondial* (Bir Dünya Hükümeti İçin) hareketine ayırdı. 3 Aralık'ta Pleyel salonunda Camus, Breton, Vercors, Paulhan'ın bu fikri savundukları bir oturum düzenlendi. Camus Sartre'ın oraya katılmayı reddetmesinden incindi: bize 9 Aralık mitinginin Vel' d'Hiv'de yirmibin kişiyi bir araya getirdiğini haber verirken de büyük sevinç içindeydi. Sartre, Gary Davis olayının yalnızca geçici bir olay olduğu konusunda komünistlerle aynı fikirdeydi. Sağın Davis'i "Moskova tarafından parası ödenmiş" olmakla suçlaması bizi güldürüyordu. Ortaya attığı fikir yeni değildi; son bir yılda "dünya federasyonu"ndan bol bol sözedilmişti. Yaptığının şaşırtıcı bir yanı da yoktu: Amerika, gösterişli biçimde sade sloganlar atan tuhaf insanlarla dolu. Anlamlı olan, onun Avrupa'da "solcu" aydınlar tarafından ciddiye alınmasıydı.

Camus'nün barış için konuştuğu 9 Aralık mitinginden birkaç gün sonra Van Chi ona Sartre ve Bourdet'nin Hindiçini savaşına karşı ortalıkta dolaştırdıkları bir dilekçeyi verdi. Camus imzalamadı: "Komünistlerin ekmeğine yağ sürmek istemem" dedi. Büyük prensiplerden özel durumlara seyrek inerdi. Sartre, tüm savaşlara karşı teker teker mücadele verilerek dünya barışı için çalışılmış olacağına inanıyordu.

R.D.R. Avrupa'nın sosyalist güçlerini belirli bir politikada toplamak istiyordu: tarafsızlık. Sartre bunu az sayıda kişiden oluşan ama kamuoyu ve bu yolla olaylar üzerinde etkili olabilecek kadar dinamik bir grupla gerçekleştirebileceğini düşünüyordu. Rousset bir kitle hareketi istiyordu: "Biz ellibin kişiyiz," diyordu Şubat ayında (Beşbin daha doğru bir sayı olurdu) "Ekim'de üçyüzbin olacağız ya da kaybedeceğiz." Ona olan

sempatimiz başlangıçtakine oranla azalmıştı. Boş olduğu oranda endişe verici bir hırsı vardı; kendine güvenen hali belirsizlik ve bilgisizlik uçurumlarını gizliyordu; kendine karşı hoşgörüsü başdöndürücü boyuttaydı. Kendi sesi onu sarhoş ediyordu: kendisine inanması için konuşması yeterliydi. Organizasyon çalışmalarının acınacak durumuna aldırmaksızın hareketin şimdiden eriştiği "ilgi" çemberinin sonsuz büyüklüğünden söz ediyordu: sık sık. dinleyiciler bir mahalle toplantısı için geldiklerinde kapıyı kilitli buluyorlardı; kimsede de anahtar olmuyordu. Yalnızca mitingleri seviyordu: oralarda topluluğa konuşuyor ve kendinden geçiyordu. R.D.R. Aralık başında Pleyel salonunda bir toplantı düzenledi: çeşitli ülkelerin aydınlarını barıştan sözetmeleri için davet ettiler. Camus geldi, Rousset. Sartre, Plievier, *Stalingrad*'ın yazarı Carlo Levi, konuşmasını çevirdiğim Richard Wright katıldılar. Çok kalabalık oldu ve bol alkış toplandı. Rousset çok sert bir antikomünist eleştiri yaptı. R.D.R. bünyesinde bir ayrım oluşuyordu; çoğunluk Komünist Parti'nin sosyal eylem çizgisine uymak istiyordu: azınlık da —ki bu grup sorumluların çoğunu kapsıyordu— komünistlerin bu topluluğa karşı düşmanca davrandığını bahane ederek sağa kayıyordu.

Rousset bize R.D.R.'nin gereksinimi olan parayı edinmenin yolunu bulduğunu bildirdi: Şubat başında Altmann ile birlikte A.B.D.'ne gidecekti: Orada C.I.O.[2] ile ilişkiye gireceklerdi. O zaman henüz C.I.O.'nun hükümeti komünizme karşı verdiği savaşta ne derece desteklediğini bilmiyorduk ama sınıfsal işbirliği yaptığını biliyorduk ve Sartre bu öneriyi onaylamadı. R.D.R. bir Avrupa hareketi idi: Amerikalılar Richard Wright'ın yaptığı gibi bu hareketten yana olabilirlerdi ama onu finanse edemezlerdi.

Zaten "Solcu Amerikalı" etiketi yalnızca çok belirsiz bir güven sağlıyordu: Wright bir öğleden sonra büyük bir otelin salonunda Fransız ve Amerikalı aydınları topladığı vakit bunun farkına vardık. Amerika'daki siyah ekonomisinin görünümleri üzerine söyleştiğim Daniel Guérin ile tanıştım: Heine ve Mirabeau üzerine çok değerli biyografiler yazan Antonina Vallentin ile de. Sartre ve başkaları birkaç söz söylediler. Birkaç yıl boyunca Moskova'da gazetecilik yapmış olan ve Sovyet karşıtlarına sempati duyan Amerikalı Louis Fischer S.S.C.B.'ne saldırmak için söz

[2]Bu, en solda yer alan Amerikan sendikasıydı ve Rousset bu ikircillik üzerine oynuyordu.

aldı. Sartre'ı bir köşeye çekti ve ona Sovyet rejiminin korkunçluklarını anlatu. Lipp'de Wright'larla birlikte yemek yerken de anlatılarını sürdürdü. Gözleri şaşkın bir fanatizmden pırıl pırıl, nefesi kesilinceye dek gerçeklikleri kuşku götürmeyen, ama ne anlamının ne de öneminin anlaşılmadığı bir yığın kaybolma, ihanet, tasfiye hikayesi anlattı. Buna karşılık Amerika'nın erdemlerini methetti: "Biz savaştan nefret ediyoruz: işte bunun için bombaları diğerlerinden daha önce atmayı öngörüyoruz."

Sartre R.D.R.'yi, küçük reformist burjuvazinin ileri kanadı ile ihtilalci işçi sınıfı arasında bir arabulucu olarak algılıyordu: komünistler bu ortamlardan yandaş topluyorlardı. Böylece Sartre onlar için her zamankinden daha da açık bir hasım haline geliyordu. Tüm dünyanın aydınları arasında barış için işbirliğine damgasını vuracak olan Wroclaw kongresinde. Fadéev, Sartre'ı "dolmakalemli çakal" olarak nitelendirmiş ve "insanları dört ayak üstüne koymak"la suçlamıştı. Lyssenko olayı ile, Stalinci dogmacılık bilimin bile içine karışmıştı: bu konuda hiçbir şey bilmeyen Aragon, *Europe*'da Lyssenko'nun haklı olduğunu kanıtlıyordu: sanat daha özgür değildi: tüm komünistler, Sonbahar Salonu'nda sergilenen Fougeron'un *Marchandes de poisson*'unu (Balık Satan Kadınlar) hayranlıkla seyretmek zorunda kaldılar. Paris'e Ocak ayında uğrayan Lukacs, "varoluşçuluğun düşkünlük düşüncesi"ne saldırdı. *Combat*'da yayımlanan bir röportajında Sartre yanıt olarak Lukacs'ın marksizmden hiçbir şey anlamadığını söyledi. Lukacs'ın karşı yanıtı ile Sartre'ın ikinci yanıtı daha sonraki bir sayıda birlikte çıktı. Paris'te, Şubat ayında, Ehrenburg Sartre'a, önceleri ona acıdığını, *Kirli Eller*'den beri ise onun için yalnızca aşağsama duyduğunu anlattı. Nihayet, Kanapa, her sayısında ya da hemen hemen her sayısında genelde varoluşçuluğun, özelde ise Sartre'ın eleştirilerinin yer aldığı *La Nouvelle Critique*'in başına getirildi.

Sartre, Şubat ayında Claude Mauriac yönetiminde "batı değerleri"ni savunmak için yayın yaşamına giren *Liberté de l'Esprit* dergisince de daha az hırpalanıyor değildi. Ekibi R.P.F.'leri ve eski işbirlikçileri birleştiriyordu. Yeni gelen biri, küçük kötü bir roman olan *Les Epées* 'nin (Kılıçlar) yazarı Roger Nimier ilk sayıda savaş hakkında şunları yazarak dikkat çekti: *"Biz savaşı ne M. Sartre'ın onuzları ile, ne de M. Camus'nün ciğerleri ile yapacağız (ne de doğal olarak, M. Breton'un güzel ruhuyla)."*

"Camus'nün ciğerleri"ne yapılan atıf o kadar çok kişiyi tiksindirdi ki özür dilemek zorunda kaldı. Sonraki sayılarda "batı değerleri" yoklukları ile parlıyorlardı, ama antikomünist haçlı seferleri gayretle sürdürülüyordu.

Sovyet karşıtlığı her çareye başvuruyordu. Kasım'da, bir Beyaz Rus kadın, Kosenkina, New York'da Rus konsolosluğunun penceresinden kendini attı. Bu melodramın çevresinde çok gürültü koparıldı.

Ocak ayında Kravçenko'nun davası görülmeye başlandı: *Les Lettres Françaises*'i, kendisine iftira etmekten dolayı dava ediyordu: bu dergi onun *J'ai choisi la liberté* (Özgürlüğü Seçtim) kitabının Amerikan servisleri tarafından yazıldığını açığa çıkarmıştı. Sartre ile birlikte uzayıp giden bir duruşmaya gittik: bununla birlikte haftalar boyu gazeteleri dolduran bu olayın çok ilginç bir yönü vardı: bu S.S.C.B.'nin davasıydı. M. Queuille ve Washington tarafından desteklenen antikomünistler yığınla tanık getirdiler; Ruslar da kendileri için Moskova'dan tanık gönderdiler. Kimse kazanmadı. Kravçenko bir tazminat elde etti ama talep ettiğinden çok daha azını; ayrıca bu davadan çok yıpranarak çıktı. Bununla birlikte, yalanları ve saulmışlığı ne olursa olsun, ve tanıklarının çoğunun kendisi kadar şüpheli olmalarına karşın, ifadelerinden bir gerçek ortaya çıkıyordu: çalışma kamplarının varlığı. Mme Beuber Newmann'ın mantıklı, akıllıca, birçok olayla da kanıtlanan ifadesi herkesi inandırmaya yetiyordu: Alman-Sovyet anlaşmasının ertesinde, Ruslar Hitler'e Alman asıllı esirler teslim etmişlerdi. Esirleri toplu olarak öldürmüyorlardı ama çalıştırma ve kötü muamele o kadar ileri gidiyordu ki çoğu ölüp gidiyordu. Kurbanların sayısının büyüklüğü bilinmiyordu. Ama kendi kendimize S.S.C.B. ve halk demokrasilerinin sosyalist devlet diye adlandırılmaya layık olup olmadıklarını sormaya başladık. Kuşkusuz kardinal Mindzenty suçluydu: bunu itiraf etmeye onu nasıl ikna etmişlerdi? Her istenileni itiraf ediyordu. Bulgaristan'da neler oluyordu? Dimitrov'un "sürülme"si ne demek oluyordu? Komünistler bütün ülkelerde bir barış atılımına geçmişlerdi; düşünüyorduk ki bu, onlara savaşa hazırlanma olanağı tanıyacak ateşkes süresini uzatmak içindi.

Sartre kendi bölünmüş durumunu ve bunu aşmanın yollarını düşünmeye devam ediyordu; okuyor, notlar biriktiriyordu. Ayrıca *Yıkılış*'ın devamı olan ve *La Dernière chance* (Son Şans) adını alacak yapıtını

yazıyordu. Rahat çalışmak için Güney'e indik. Esterel yöresinde, doğrudan suyun üstünde duran, gemi biçiminde, insanlardan uzak bir otel seçtim: geceleri dalgaların sesi odama giriyordu, kendimi denizin ortasında sanıyordum. Ama büyük ve boş yemek salonundaki öğünlerin resmiyeti iştahımızı kesiyordu. Gezilecek pek yer yoktu, dağlar arkamızda birdenbire sarplaşarak yükseliyordu. Daha yumuşak bir yere taşındık: Cagnes'ın tepesindeki *le Cagnard*'a. En üst katta sevimli odalarımız vardı: benimki, sohbet etmek için oturduğumuz bir terasla tamamlanıyordu. Yanmış odun kokusu taşıyan hafif dumanlar kiremit damlardan yükseliyordu ve uzaktan deniz görülüyordu. Çiçek açmış ağaçlar arasında yürüyor, bugünkünden daha az gelişmiş olan Saint-Paul-de-Vence'a gidiyorduk: kimi zaman taksi ile bir gezinti yapıyorduk. Sartre çok neşeli ama endişeliydi çünkü M. Fransa'ya yerleşme hazırlıkları yapıyordu; o da onu vazgeçirmeye çalışıyordu.

Kadın — İkinci Cins'in ilk cildi yayımlanacaktı: bazı bölümlerini *Les Temps modernes*'e vermek istediğim ikinci cildi de bitirmek üzereydim. Hangilerini vermeliydim? Son bölümler uygundu ama daha tam bitirmemiştim. Kadının cinselliği ile ilgili yeni bitirdiğim bölümler üzerine karar kıldık.

Bir süredir roman yazmayı düşünüyordum. Çam ormanlarının arasından arabayla geçerken, lavanta tarlalarında gezinirken sık sık bunu düşlüyordum. Bazı notlar almaya başlamıştım.

Üç hafta sonunda Paris'e döndüğümüzde, Atlantik Paktı'nın imzalanması için koyulan tarih —4 Nisan— yaklaşıyordu. Beuve-Méry tarafından desteklenen Gilson bu anlaşmayı *Le Monde*'da eleştiriyordu. *Combat*'da Bourdet, Amerikan üslerini değil de Avrupa'nın bağımsızlığını savunmaya kararlı, silâhlı bir "tarafsız blok" yaratılmasını önerdi. Diğer taraftan, komünistler tarafından kurulan Barış Hareketi 20 Nisan'da kendi "yandaş"larını Pleyel Salonunda Joliot-Curie başkanlığında topladı. Picasso'nun ünlü güvercinini amblem olarak çizdiği kongre Buffalo'daki bir kitle gösterisi ile son buldu.

Rousset Amerika'dan, barışa adanmış ve Pleyel kongresinden on gün sonra başlayacak bir "çalışma günleri" tasarısı ile dönmüştü. Bu olayı Barış Hareketi'ne bir karşılık olarak gördüğünü hemen anladık. Altmanın

Franc-Tireur'de A.B.D. hakkında bir röportaj yayımlıyordu. Ne temiz sevgi! Rejim sosyalist değildi, hayır ama kapitalist de değildi: bu sendikalist bir uygarlıktı. Bu sistemde eşitlik yoktu, hayır, yoksul barakaları bile vardı: ama ne konfor! Komünistlere karşı bir dava açılmıştı, tamam: ama sokakta özgürce konuşuyorlardı. Siyahlar ve beyazlar kardeş gibiydiler. Ve sonuçta yönetenler işçilerdi.[3] Rousset'ye gelince, üzerimde olabilecek en sevimsiz etkiyi bıraktı. Turnesinin ne kadar parlak geçtiğini, ona ne yemekler ikram ettiklerini, ne biçim bir "ilgi" gördüğünü anlattı. Sendikalist yöneticileri, Mme. Roosevelt'i, Amerikan liberalizmini övdü. Biraz pohpohlama, biraz maddi destek elde etmiş ve ceketini ters yüz etmişti (Ya da belki önceden de o yüzünü giyiyordu...). Çizdiği A.B.D. tablosuna itiraz ettim. Suçlayan bir tavırla parmağını uzattı ve sesini ağzının içinde yuvarlayarak: "Bugün Fransa'da Amerika aleyhine konuşmak kolay, Simone de Beauvoir!" dedi. Konuşmalara katılmasını düşündüğü kişiler arasında Sydney Hook'u da saydı: onunla New York'ta karşılaşmıştım; bu eski marksist şiddetli bir antikomünist olmuştu. Sartre, kamuoyu önünde yabancılarla tartışmak yerine olabildiğince çok sayıda taşra militanının biraraya getirileceği ulusal bir toplantı yapılmasını istedi. Rousset para olmadığını ileri sürdü. "Savaşa ve diktatörlüğe karşı direniş günü"nü kim finanse ediyordu? Ve zaten hangi "diktatörlük" söz konusuydu? Amerikan elçiliği tarafından bu gösteriye katılması için sıkıştırılan Richard Wright Sartre'a bu ısrarı şüpheli bulduğunu söyledi. Sartre kendi kendine, Rousset'ye karşı kendi görüşlerini savunmak için buraya katılsın mı, yoksa katılmasın mı diye soruyordu; bir kereye özgü olmak üzere ona politik bir öğüt verdim: varlığı sözlerinden daha çok göze batacaktı; oraya gitmemeliydi. 30 Nisan'da Merleau-Ponty, Wright ve Sartre Vel' d'Hiv'den Amerika'nın dış politikasına karşı ortak bir mesaj gönderdiler. Gary Davis'in, Mme. Roosevelt'in, pek anlaşılamayan mesajları okundu. Sydney Hook ve Kadt adlı Hollandalı sosyalist bir milletvekili Stalinin diktatörlüğüne karşı Marshall planının erdemlerini göklere çıkarttılar; birisi atom bombasını övdü; salonda uğultular oldu ve Troçkiciler tribünü ele geçirdiler. Sartre masrafını vererek R.D.R.

[3] "İşçi sınıfının onur ve koruması kamu işlerinde bütün ağırlığıyla hissedilmektedir."

kongresini topladı ve genel kurul Rousset'ye karşı karar aldı. Hareket kendini feshetti. Olay anında, Sartre'ın tek hatasının Rousset'ye ve Altmann'a güvenmesi olduğunu sanmıştık, onlar daha hırslı ve daha hareketli oldukları için dürüst insanlara üstün çıkmışlardı: gruplaşma o kadar sınırlıydı ki bu aşamada küçük hesaplar ve özellikle de kişilikler etkili oluyor: hareketin patlaması başarısızlığa önceden mahkûm olduğunu kanıtlamıyordu. Bir süre sonra Sartre aksini düşündü: *"R.D.R.'nin patlaması. Acı darbe. Gerçekçiliğin yeni ve son çıraklığı. Bir hareket* yaratılmıyor."[4] Kitleleri çekmek, Sartre'ın böyle bir hırsı olmamıştı: ama küçük bir hareketle yetinmek, idealizmdi: eğer R.D.R.'nin dört işçisi komünistlerce organize edilen bir greve katılsalardı içeriğini değiştiremeyeceklerdi. *"Koşullar toplanmayı yalnızca görünüşte kolaylaştırıyordu. Bu, nesnel durum tarafından belirlenen soyut bir gereksinime yanıt veriyordu: ama insanlardaki gerçek bir gereksinmeye değil. Bu yüzden de gelmediler."*[5]

Queneau'nun *Saint-Glinglin*'inden çok zevk aldım: dilinden, vahşi mizahından, yaşamdan sakin bir korkunçlukla aktardığı görüntülerden. Genet'nin *Pompes funèbres*'inc (Cenaze Töreni) —eski yapıtlarına oranla biraz daha az— hayran kaldım. Plievier'nin *Stalingrad*'ı dehşet verici bir belgeseldi. Amerika'da Dr. Kinsey'in "Amerikalı erkeğin davranışı" anketi yayımlanmıştı: az şey için çok gürültü.

Kızkardeşim ve Lionel, Viyana'da, sonra da Belgrad'da yaşadıktan sonra Paris'e gelmişlerdi. Louveciennes'de, XVIII. yüzyıldan kalma, biraz harap, çılgın çiçeklerle dolu kocaman bir bahçesi olan bir konak kiraladılar. Sık sık görüşüyorduk. Olga ile birlikte bir akşam Mireille Trépel'in —Flore'un eski müdavimlerinden— Nico ile birlikte yönettiği Harpe sokağındaki Rose Rouge'da caz dinlemeye gittik: sonradan benim yeniyetmeliğimi geçirdiğim Rennes sokağındaki binanın karşısına taşındılar. Orada Jacques kardeşleri dinledim: Şöhretleri muazzamdı, bunu hakediyorlardı da. Champs-Elysées tiyatrosunda Boris Kochno *La*

[4]Yayımlanmamış notlar.

[5]Yayımlanmamış notlar.

Rencontre (Karşılaşma) adlı baleyi sahneye koyuyordu; Cocteau ve Bérard Sartre'dan bir sunuş metni istediler; bir prova izledik; zarif ve çalışkan Leslie Caron, bedenini saran simsiyah giysisi içinde, Sphinx'e onbeş yaşının gizemini veriyordu. Genel prova akşamının süslü seyircisini fethetti. Paris'i peşinden koşturan Katherine Dunham'ın balelerini pek ilginç bulmadık. Camus'nün *l'Etat de Siège*'ine (Kuşatma) gitmedik, arada dostluk kalmadığı için değil. Marigny'de *Les Fourberies de Scapin*'i (Scapin'in Dolapları) seyrettik: Barrault yalnızca bir tüccar olmayı seçmişti.

Politik açıdan Bourdet'ye —bir süre sonra *Les Temps modernes* için politik fıkralar yazdı— çok yakın olan Sartre bir öğleden sonra benden Ida'nın verdiği kokteyle gitmemi istedi. Çok güzel davetler veriyordu, büyük kalabalık vardı: çok fazla. Bir sürü şeyin birbirinden ayırdığı ve birbirlerinin omuzuna vuran bütün bu insanlar beni derinden rahatsız etti. O dönemde solcu sandığım Altmann, Louis Vallon'un kollarına atıldı; ben bile kimlerin ellerini sıkmadım ki! Van Chi de kalabalık içinde benim kadar mutsuz bir ifade ile gezinip duruyordu. Düşmanlarına da dostlarına olduğu kadar gönülden gülümsemek, anlaşmaları düşünce konumuna, ve sağcı ya da solcu tüm aydınları sıradan burjuva durumuna indirgemek demek. Burada bana dayatılan işte bu durumdu ve bu nedenle bu yakıcı bozgun duygusuna kapıldım.

Haziran başında, iki yıl önce Chicago'da giymiş olduğum beyaz mantoyu sırtıma geçirdim ve transatlantiğin treni ile gelecek olan Algren'i karşılamak üzere Saint-Lazare garına gittim. Nasıl buluşacaktık? Birbirimizden kötü bir biçimde ayrılmıştık; ama geliyordu. Rayları, treni, yolcu akınını gözlüyordum: onu görmedim; son vagonlar da boşaldı, artık hepsi boştu: Algren orada değildi. Uzun bir süre daha bekledim: ters yüz geri dönmeye karar verdiğimde peronda kimse kalmamıştı; yavaş yavaş, ara sıra omuzumun üstünden geriye bir bakış atarak uzaklaştım: boşuna. Kendi kendime "Bir sonraki trende arayacağım onu" dedim ve taksi ile evime döndüm. Divana oturdum, bir sigara yaktım, herhangi birşey okuyamayacak kadar şaşkındım, ne yapacağımı bilemiyordum. Birdenbire sokaktan bir Amerikalı sesi yükseldi: elinde bir dolu yük eşyası ile bir adam Café des Amis'ye giriyor, çıkıyor, kapıya yaklaşıyordu. Algren'di bu. Kompartımanından benim mantomu tanımıştı ama bagajlarının içinde öyle bocalamıştı ki diğer yolculardan ancak çok sonra inmişti.

Bana çukulata, viski, kitaplar, fotoğraflar, çiçekli bir ev elbisesi getirmişti. Asker olduğu dönemlerde Paris'te Batignolles semtinde *Grand Hôtel de Chicago*'da iki gün kalmıştı. Hemen hemen hiçbir şey görmemişti. Onun yanında Mouffetar caddesinde yürürken, kendi kendime: "Bu onun Paris'e ilk bakışı; bu evler, dükkânlar acaba ona nasıl gözüküyor?" diye düşünmem tuhaftı. Kaygılıydım; New York'da kimi kez bana çevirdiği o asık suratlı yüzü yeniden görmek istemiyordum. Sonradan itiraf ettiğine göre, ilk günlerdeki aşırı üstüne titremem onu rahatsız etmiş. Ama çabuk rahatladım; pırıl pırıl bir hali vardı.

Yürüyerek, taksi ile, bir kez de faytonla ona her yeri gezdirdim, her şeyi seviyordu: sokakları, kalabalığı, pazarları. Bazı ayrıntılar onu çok kızdırıyordu: bina cephelerinde yangın merdiveni olmaması, Saint-Martin kanalının kenarında parmaklık olmaması: "Yani, bir yangın olursa diri diri yanılıyor mu? Fransızları anlamaya başlıyorum: yanılırsa yanılır! Bir çocuk boğulursa boğulur: kadere karşı gelinmez!" Otomobil sürücülerini çılgın buluyordu. Fransız mutfağı ve Beaujolais şarabı pek hoşuna gitti ama sosisi kaz ciğerine yeğledi. Alışverişini mahallenin dükkânlarından yapmaya bayılıyordu; sohbetlerdeki nezaket kuralları çok hoşuna gidiyordu: "Günaydın bayım, nasılsınız, iyiyim, teşekkür ederim, ya siz, bugün hava güzel, hava bozuk, güle güle bayım, teşekkürler bayım"; Chicago'da alışveriş sessizce yapılır, diyordu bana.

Onu arkadaşlarımla tanıştırdım. Sartre ile sohbeti biraz güç oldu çünkü Sartre İngilizce bilmez ve çevirmek için de ben yeterince sabırlı değilim; ama birbirlerinden hoşlandılar. Biraz Tito'dan ve uzun uzun Mao Çe-tung'dan sözettik: Çin o kadar az tanınıyordu ki tüm saçmalamalara zemin oluşturuyordu. Mao Çe-tung'un şiir yazması herkesi hayranlığa düşürüyordu, çünkü orada hemen her generalin kalem oynattığını kimse bilmiyordu; aynı zamanda okumuş, aydın kişiler olan bu devrimcilere, marksizmle gizemli ve baştan çıkarıcı bir birleşim yarattıklarına inanılan bir de eskiye dayanan bilgelik yakıştırılıyordu; tarlalarda alfabe, orduda tiyatro, kadınlara özgürlük gibi aslında gerçek olan güzel öyküler anlatılıyordu. "Komünizme giden Çin yolu"nun Rus yolundan daha esnek ve daha özgürlükçü olacağı ve bundan ötürü de, sosyalist dünyanın tüm yüzünün değişeceği düşünülüyordu.

Rose Rouge'da Bost ve Algren askerlik anılarını anlattılar. Olga, Algren'in anlattığı bütün öyküleri gözlerini iri iri açıp dinleyerek onu

fethetti: öyle çok öykü biliyordu ki; bulamayınca da uyduruyordu. Eiffel kulesinin restoranında dördümüz yemek yerken —Amerikalılar'la doluydu, yemek ve içki iyi değildi ama çok güzel bir manzarası vardı— iki saat boyunca hırsız ve uyuşturucu müptelâsı arkadaşlarından sözetti ve ben bunlardan gerçekle hikâye olanı ayırdedemedim; Bost hiçbirine inanmıyordu. Olga her şeyi yutuyordu. Vianlar'da bir akşam daveti düzenledim: Cazalis'i, Gréco'yu. Scipion'u çağırmıştık. Algren'i Gallimard'ın Caldwell onuruna verdiği bir kokteyle götürdüm. Sık sık Montana'ya gidip birileri ile birşeyler içiyorduk. Başlangıçta, grubumuzun "solcular"ı, özellikle Scipion, bu Amerikalıyı kuşku ile izliyordu. Bu karşıtlıktan rahatsız olan Scipion, aykırı düşünceler ve yersiz gerçekler ileri sürmekten hoşnut oluyordu. Ama onun Wallace'a oy verdiği, arkadaşlarının hepsinin antiamerikancılık nedeniyle radyo ve televizyondan atıldığı öğrenilince ve özellikle de herkes onu daha iyi tanıyınca, gruba kabul edildi. Zazou diye çağırdığı ve konuşmamız çok hararetlendiğinde bile çevirilerini sürdürerek ona çevirmenlik yapan Michelle Vian'a derin bir sevgisi vardı. 14 Temmuz'da, grup halinde mahallenin bütün sokak şenliklerinde dolaştıktan sonra sabah olmadan dükkânını kapatmayan bir tütüncüye vardık. Queneau tam formundaydı ve ara sıra ben Algren'e dönüp: "Çok komik bir şey söyledi" diyordum. Algren de biraz rahatsız bir gülümsemeyle yanıt veriyordu. Michelle onun yanına oturdu ve her şeyi İngilizce'ye çevirdi. Scipion'u da gülüşünden ötürü çok seviyor ve burnunun dünyanın en güzel burnu olduğunu düşünüyordu. Saint-Germain Kulübü'nün üstündeki kütüphanede son romanını çevirmeye çalışan ve Chicago argosunda zorlanan Guyonnet ile buluşuyordu. Bir sabah Guyonnet onu ve Jean Cau'yu birlikte boks yapmaya davet etti. Öğlen yemeği için benimle Bouteille d'Or'un terasında buluşunca kendini iskemleye attı ve: "Bu Fransızların hepsi çatlak!" dedi. Guyonnet'nin talimatlarına uyarak altıncı katta bir odaya girmişti ve "İşte cesur Amerikalı" diye bağırtılarla karşılanmıştı; pencereden ona, ancak oluktan erişilebilinen bir terasa gelmesi için işaret eden Cau ve Guyonnet'yi görmüştü. Başı dönen Algren için bu dehşet verici bir serüvendi. Teras cep mendili kadar ve korkuluksuzdu: bir uçurumun ucunda boks yapılıyordu. "Hepsi çatlak!" diye yineledi hâlâ şaşkın olan Algren.

Ona Paris kalabalığını göstermek için 18 Haziran şenliğine götürdüm: Orléans Caddesi'nin adı General'in karısının başkanlığındaki bir törenle

"Avenue du Général-Leclerc" yapılıyordu. Kalabalıkta kızgın güneşin altında yürürken bir adam beni tanıdı: "Sizin yeriniz burası değil!" De Gaulle'cü bakışı beni öldürüyordu. Jeu de Paume'un Van Gogh'larını, Toulouse-Lautrec'lerini birlikte gördük. Ona Grévin müzesini gezdirdim: buranın "serap sarayı"na, ormanlarının, sütunlarının, yıldızlarının, fıskiyelerinin bitip tükenmezliğine, ışık oyunlarına —özellikle "siyah ışığı"na— öylesine hayran oldu ki, daha sonra Paris'e gelen bütün vatandaşlarını oraya yolladı. Bir öğleden sonra Sartre bir Slota kiraladı: Bost, Michelle, Scipion ile birlikte banliyölerde uzun bir gezinti yaptık; Clichy'de köpek mezarlığında dolaştık: Sen nehrinin çevrelediği küçük bir ada: orada sizi sanırım doksandokuz insanı kurtarmış olan bir senbernar köpeğinin heykeli karşılıyor. Mezar taşları üstündeki yazılar, hayvanın insana olan üstünlüğünü belirtiyor: mezarlar alçıdan İspanyol köpekleri, tilki teriyerleri, buldoglar tarafından korunuyor. Algren birdenbire bir kaniş heykeline öfkeli bir tekme savurdu, hayvanın başı yere yuvarlandı. "Ama niçin?" diye gülerek sorduk ona. "Bana hoşuma gitmeyen bir ifade ile bakıyordu" yanıtını verdi. Hayvanlara gösterilen bu derin saygı onu rahatsız etmişti.

Onu Auteuil yarışlarına götürerek eğlendirebileceğimi düşündüm, ama bahislerdeki ve duyurulardaki Fransız sisteminden hiçbirşey anlamadı. Buna karşın Central'daki boks maçları ilgisini çekti. Beni utanca boğuyordu çünkü ben gençliğimden beri biraz insana saygı duymayı öğrenmiştim ama onda bunun bir nebzesi bile yoktu. Tam maçın ortasında flaş ve reflektör kullanarak resimler çekiyordu.

Onunla birlikte, bir yıl önce Boubal tarafından açılan ve Vian ile Cazalis'in yerleştiği Saint-Germain Kulübü'ne indim. Tabou'da hâlâ moda olan New Orleans dansları burada yerini bebop'a bırakmıştı. Mahzen tıklım tıklımdı; sakallı bir kadın bir çerçevenin içinden gülümsüyordu. Rose rouge'de bir kez daha Jacques kardeşleri *Exercices de style*'de dinledim. Algren onları sevdi, ama A.B.C.'de söyleyen Montand'ı ve Mouloudji'yi daha çok beğendi. Lido'da Sartre'ın bana salık verdiği bir gösteriyi izlemeye gidince yaşamımda ilk kez şampanya içtim: Winces adında bir vantrilog sol elini kukla niyetine kullanıyordu: iki pabuç düğmesi gözleri, makyajlı iki parmak da dudakları oluşturuyordu: tepesine

bir peruk, altına da bir vücut uydurmuştu; bebek ağzını oynatıyor, bir bilardo ıstakası yutacak kadar açıyor, dilini çıkartıyordu: üçüncü bir parmak. O denli canlıydı ki gerçekten konuşuyor sanırdınız ve çözüldüğü zaman, sanki küçük küstah ve sevimli bir yaratık ölmüş gibi oluyordu.

Algren eski dünyayı tanımak istiyordu. İspanya bize yasaktı: Franco'nun ülkesine adım atmak söz konusu olamazdı. Roma uçağına bindik: kenti, denizi ve yanmış geniş kırlık bir alanı aynı anda tek bir bakışla görmek beni şaşırttı. Ve sabahı Paris'ten yola çıkıp öğle yemeğini Navona meydanında yemek nasıl da şaşakalınacak bir durumdu! Uzun uzun yürüdük ve bakındık. Janicule'de bir kır kahvesinde Carlo Levi ile yemek yedik ve bowling oynadık: Silone'lerle yemek yedik; Caracalla'da *Aïda*'yı seyrettik: Verdi'nin ünlü bir aryasının en tizleştiği noktada bir uçağın motorunun uğultusunu duymak hoşuma gitti. Bir gece, bir fayton, bizi ıslak ve sinsiyah sokaklarda fırtına altında gezdirdi. Ama çok fazla harabe vardı ve Algren için kent çok fazla ağırbaşlıydı. Arabayla Napoli'ye gittik. Cassino'da durduk: güneşten yanan harabeler Pompei'ninkiler kadar eski görünüyorlardı.

Algren Napoli'yi sevdi: sefaleti tatmıştı, her gün onunla dirsek dirseğe yaşıyordu, fakir mahallelerde gezinmekten hiçbir rahatsızlık duymuyordu. Fotoğraf çekmeye başladığı zaman Central'dakinden daha da çok utandım: aslında, insanlar onun flaşlarına gülümsüyorlardı ve çocuklar flaş ampullerini daha sıcakken kapışıyorlardı. Fotoğrafları dağıtmak için geri döndüğünde onu bir dost gibi karşıladılar.

İtalyanlardan çok hoşlanıyordu. Birkaç gün geçirmek istediğimiz Porto d'Ischia'ya geldiğimizde bir lokantaya gittik; bir bardak süt istedi: sütleri yoktu: Algren'in ancak beline gelen garson onu payladı: "Ama süt içmemek gerek! Şarap içmeli bayım: ancak böyle büyük ve güçlü olunur!" Tozlu zakkum ağaçları, tüyle süslü atları ile bu kuru liman hoşumuza gitmedi. Forio'ya kadar uzandık; denizin üstünde yüksekte dikine duran otel ıssızdı; gölgeli bir yemek salonu, bir terası vardı; patron kadın bize tıka basa fırında lazanya yediriyordu. Kahve içtiğimiz meydanda bize Mussolini'nin dul eşini gösterdiler. Faytonla gezintiler yaptık. Sahilde saatlerce kalıyorduk. Anılarımızda Ischia bizim cennetimiz olarak kaldı. Ama Sorrente'de, Amalfi'de, Ravello'da da mutlu olduk, ayrıca Algren her şeye karşın Pompei kalıntılarından etkilendi.

Bir uçak bizi Roma'dan Tunus'a götürdü: kapalı çarşılar ve Mellah Algren'i büyüledi. Ramazan bayramı için ailesini Djerba'ya götüren şoför Amour Hassine ile nasıl tanıştığımızı anımsamıyorum: çok ucuz bir fiyata bizi de götürdü. Oraya geldiğimiz akşam ada çılgın gibiydi; dünyadaki tüm Müslümanlar ayı gözlemliyorlardı; eğer gece ay görünürse, dindaşlarını telgrafla haberdar edecekler, oruç bitecekti: yoksa oruç ertesi geceye kadar sürecekti; insanlar yemek yiyerek, içerek, dans ederek, sigara içerek, gökyüzünü dikkatle inceleyerek saatler geçiriyorlardı; bu gerginliğin orucun bir gün uzamasıyla açıklanabileceğini sanmıyorum. Bir kahvehane masasında, çılgınca müziklerin ortasında oturan Algren Amour Hassine ile karşılıklı nargile içti: Hassine bize yıl içinde bazen şarap içtiğini, Kuran'a karşı geldiğini, ama Ramazanda seherle gün batımı arasında bir kırıntı bile yemeyip, bir sigara bile içmediğini anlatıyordu: "Allah bunu affetmez!" diyordu. Bu oruç günlerinin gerginliği, yorgunluğu bu kalabalığın çılgınlığını açıklıyordu. Ay görünmedi. Ertesi gece sakindi çünkü artık bir belirsizlik yoktu: Ramazan bitmişti.

Adada üç gün kaldık. Musevi köyünde, Algren hayretle, geleneksel şallarına sarınmış karanlık gözlü güzel kadınlara baktı: "Chicago'da da aynı kadınlardan görüyorum" dedi. Dünyadaki tüm Musevilerin hacca geldikleri sinagogu gezdik. Taverna haline getirilmiş bir mağarada uzun zamanlar geçiriyorduk: küçük bir havuzda bira şişeleri yüzüyor ve patron da şişeleri serinletmek için çıplak ayakla bata çıka havuzun içinde yürüyordu. Algren'e esrarlı sigara içirdi: "Görün bakın, uçacaksınız!" Tüm müşteriler Algren'i gözlüyorlardı. Algren ayağını yerden kesen hafif bir sarsılma hissetti ama hemen kendine geldi.

Amour Hassine'in kuzenlerinde yahni yiyip menekşe şurubu içtik. Onunla birlikte Kairouan ve Médénine üzerinden Tunus'a çıktık. Gortaların karşısında Algren gözlerini iri iri açıyor: "Gerçekten artık nerede olduğumu bilmiyorum!" diyordu. Amour Hassine bize, onu kulağında bir ahizeyle gösteren resmini gösterdi: "Paris'e telefon ediyordum!" dedi kendini beğenmiş bir sesle. Bir Amerikalı'yı otomobili ile gezdirmekten gurur duyuyordu ama nasıl olup da bir Amerikalı'nın arabası olmadığını anlayamıyordu. Algren: "Orada herkes zengin değil" dedi. Hassine düşündü: sık sık börek ve "kil sabunu" satın aldığımızı görüp sordu: "Amerika'da yumurta var mı? Süt var mı? — ..... — O vakit beni oraya

götürün: bir köşebaşına oturur gözlemeler, börekler yaparız, zengin oluruz." İki şeye kin duyuyordu: Fransa'ya ve İsrail'e; ilkini benim yüzümden kapalı geçti; ama Museviler konusunda Algren sesini çıkartmadığı için içini döküyordu: "Hiçbir zaman bir bayrakları olmadı: ve şimdi kendilerine ait bir ülke istiyorlar!"

Tunus'tan sonra sıra Cezayir'e, sonra Fas'a, Marakeş'e geldi: bu kadar ışık, renk, güzellik ve bu kadar yara: Algren'in gözleri gittikçe daha da irileşiyordu. Savaştan sonra A.B.D.'ne dönmek için gemisini beklediği Marsilya'yı yeniden görmek istedi. Sonra Olga ve Bost bizi Cabris'teki evlerine çağırdılar: pencereler zeytin ağacı sekilerine ve uzakta da denize açılıyordu. Kasaba 41'den beri hiç değişmemişti. Bir akşam bir araba kiralayıp biraz —çok az— para kaybetmek için Monte Carlo kumarhanesine gittik. Antibes'de bir tavanarasına taşınan Vieux-Colombier Kulübü'nde Luter'i dinledik; Gréco "Si tu t'imagines" ve "La rue des Blancs-Manteaux"yu söyledi. Algren çok içti; Olga ile ve sonra da bir iskemle ile çok büyük zerafetle dans etti.

Eylül ayı Paris'te çok parlak geçti. Hiçbir zaman bu denli iyi anlaşmamıştık. Gelecek yıl Chicago'ya gidecektim: Algren'den ayrılırken onu yeniden göreceğimden emindim. Gene de onu Orly'ye götürürken kalbim sıkışıyordu. Gümrüğün küçük kapısından geçti, gözden kayboldu: bu o denli olmayacak bir şey gibi görünüyordu ki, bu bile gerçekleştikten sonra artık her şey olabilir geliyordu, onu bir daha hiç görememek bile. Paris'e taksi ile döndüm: kulelerin tepesindeki kırmızı ışıklar bana korkunç bir felâketin habercisi gibi görünüyorlardı.

Yanılmış olmalıydım. Algren'in ilk mektubu neşe taşıyordu. Gander'e indiğinde bir dergiden Politzer Ödülünü kazandığını öğrenmişti. Kokteyller, röportajlar, radyo, televizyon: New York onu kutlamıştı. Bir arkadaşı onu otomobil ile Chicago'ya götürmüştü. Avrupa'ya yaptığı geziden mutluydu, evine dönmekten de mutluydu. Bana: "Bütün Cumartesi ve bütün Pazar yol aldık, Amerikan ağaçlarını, büyük Amerikan gökyüzünü, büyük ırmakları ve ovaları yeniden görmek harikaydı. Fransa kadar renkli bir ülke değil; transatlantik treniyle Paris'e gelindiğinde ya da Marsilya-Paris uçağı ile kentlerin üstünden uçulduğunda görülen küçük kırmızı çatılar gibi insanın yüreğini ele geçirmiyor. Marakeş'in gri-yeşil ışığı gibi korkunç da değil. Yalnızca geniş, sıcak ve kolay, emin ve uykulu

ve zamanını kullanıyor. Ona ait olmaktan mutlu oldum, ve nereye gidersem gideyim her zaman geri dönebileceğim ülkenin orası olduğu düşüncesi ile rahatladım" diye yazıyordu.

Beni beklediğini yineliyordu; kendime olan güvenim yeniden yerine geldi.

*

İkinci Cins'in ilk cildi Haziran ayında yayımlandı: Mayıs ayında *Les Temps modernes*'de "kadının cinselliğe girişi" üzerine olan bölüm çıkmış. Haziran ve Temmuz'da da "sevici kadın" ve "annelik" bölümleri bunu izlemişti. Kasım ayında ikinci cilt Gallimard yayınlarından çıktı.

Bu kitabın nasıl oluştuğunu söylemiştim: neredeyse rastlantı sonucu oldu bu; kendimden söz etmek isterken, kadının durumunu belirlemem gerektiğinin bilincine varmıştım; ilk önce erkeklerin acunbilimler, dinler, batıl inançlar, ideolojiler, edebiyatlar aracılığı ile yarattıkları efsaneleri ele aldım. İlk bakışta bana tutarsız ve dağınık görünen bu tabloyu düzene sokmak istedim: her halükârda, erkek kendini Özne ve kadını da bir eşya olarak, öteki olarak kabul ediyordu. Bu hak iddiası kuşkusuz tarihsel koşullarla açıklanıyordu; Sartre bunun fizyolojik temellerini de belirtmem gerektiğini söyledi. Ramatuelle'deydik; uzun süre bunu konuştuk; ben tereddüt ettim: bu derece geniş bir yapıt yazmayı düşünmemiştim. Ama gerçekten de efsaneler üzerindeki çalışmam, bunların hangi gerçekleri örttüğü bilinmezse havada kalıyordu. Böylece fizyoloji ve tarih kitaplarına daldım. Derleme ile yetinmedim; bilim adamlarının bile, hem de her iki cinsten, erkekçe önyargılar içlerine işlemişti: bu yorumlarının ardındaki gerçek olayları keşfetmeye çalıştım. Tarihten, başka hiçbir yerde rastlamadığım bazı düşünceler çıkarttım: kadının öyküsünü mirasınkine bağladım, yani bu bana, erkek dünyasındaki ekonomik gelişmenin bir etkisi gibi göründü.

Kadınları yeni bir gözle görmeye başlamıştım ve bu da beni şaşkınlıktan şaşkınlığa götürüyordu. İnsanın, kırk yaşındayken, gözünün içine batacak kadar giren birşeyi hiç görmemiş olmasını birdenbire anlaması çok tuhaf ve uyarıcı. Kitabımın yarattığı yanlış anlamalardan biri, kadınlarla erkekler arasındaki tüm farklılığı yadsıdığımın sanılması oldu: aksine, yazarken, onları birbirinden ayıran şeyleri ölçüp biçtim; sa-

vunduğum fikir ise, bu ayrılıkların doğal olmadıkları, kültürel yapıdan kaynaklandıklarıydı. Sistematik olarak çocukluktan yaşlılığa kadar bunların nasıl doğduğunu anlatmaya girişttim; bu dünyanın kadınlara sunduğu olanakları, onlara vermediklerini, kadınların sınırlarını, şanssızlıklarını ve şanslarını, kaçışlarını, kendilerini gerçekleştirmelerini inceledim. Böylece ikinci cildi yazdım: *Yaşanmış Deneyimler*.

Bu yapıt üstünde yalnızca iki yıl çalıştım.[6] Toplumbilime ve ruhbilime ilişkin bilgilerim vardı. Etkili çalışma yöntemlerimi üniversitedeki oluşumuma borçluydum: kitapları çabucak sınıflandırmayı ve araştırmayı, hayalci ve kopyacı olanları ayıklamayı biliyordum; bu konuda Fransızca ve İngilizce dillerinde yayımlanmış hemen her şeyin dökümünü yaptım; bu büyük bir arşiv oluşturdu ama başka birçok konuda olduğu gibi, bu çalışmaların sadece küçük bir bölümü işe yaradı. Özellikle ikinci cilt için, Sartre ile birlikte bunca yıl insanlara karşı beslediğimiz o ilgiden yararlandım: belleğim bana çok bol malzeme sağladı.

İlk cilt iyi karşılandı: ilk hafta yirmiikibin satıldı. İkincisi de çok satıldı ama kızgınlık yarattı. *Les Temps modernes*'de çıkan bölümlerin yarattığı gürültü beni şaşırttı. Julien Gracq'ın —beni mezarlıklarda söylev veren Poincaré'ye benzetmesine karşın— "cesaret"imden ötürü kutladığı bir makalesinde sözünü ettiği "Fransızların utanılacak yönleri"ni hiç tanıyamamıştım. Bu sözcüğü ilk duyduğumda şaşırdım. Claudine Chonez acıyan bir hayranlıkla bana: "Ne kadar cesursunuz! dedi. —Cesur?— Çok dost kaybedeceksiniz." Eğer kaybedeceksem, diye düşündüm, zaten dost değildirler. Ne olursa olsun bu kitabı nasıl yazmak istiyorsam öyle yazacaktım; ama bir an bile kahramanlık yapmak aklımın ucundan geçmemişti. Çevremdeki erkekler —Sartre, Bost, Merleau-Ponty, Leiris, Giacometti ve *Temps modernes* ekibi— bu noktada da gerçek birer demokrattılar: eğer yalnızca onları düşünmüş olsaydım, açık kapıları zorladığımdan bile kuşku duyardım. Zaten bunu da eleştirdiler: ama aynı zamanda beni uydurmakla, çarpıtmakla, saçmalamakla, sayıklamakla da suçladılar. O kadar çok şeyi başıma kaktılar ki; her şeyi. En başta densizliğimi. *Temps modernes*'in Haziran-Temmuz-Ağustos sayıları

[6] Ekim 46'da başlayıp Haziran 49'da bitirdim: ama 47'de dört ay Amerika'da kaldım: *Günü Gününe Amerika* da altı ayımı aldı.

peynir ekmek gibi satıldı: ama insanlar onları, utanarak söylüyorum, yüzlerini örterek okuyorlardı. Freud ve psikanaliz hiç varolmamış sanırdınız. Benimkini ayıplamak bahanesiyle öyle edepsizlikler yapıldı ki! Eski Galyalı zihniyeti dalga dalga yayıldı. Örneğin "birinci cinsin çok etkin üyeleri tarafından" gönderilen imzalı ya da imzasız iğneleme yazıları, mektuplar, yergiler, azarlamalar, davetler aldım. Doyumsuz, soğuk, lezbiyen, yüz kere kürtaj yaptırmış, ve hatta gayrimeşru anne, her şey oldum. Beni soğukluğumdan kurtarmak için tedavi etmeyi, doyumsuz arzularımı doyurmayı öneriyorlar, benim tarafımdan çirkin bir biçimde altüst edilen güzelin, iyinin, sağlığın ve hatta şiirin adına, iğrenç sözcüklerle bana açınlamalar vaat ediyorlardı. Lavabolara çiziktirilen resimler sıkıcı oluyor; seks manyaklarının bana saçma yazılar göndermeyi yeğlemelerini anlayabilirdim. Ama ya Mauriac! *Temps modernes*'in bir üyesine şöyle yazıyordu: "Patronunuzun vajinası hakkında her şeyi öğrendim": bu da onun, özel yaşamında sözcüklerden çekinmediğini gösteriyordu. Kitapların basıldığını görünce o denli acı çekiyordu ki *Le Figaro littéraire*'de bir anket açtı: gençliği genel olarak pornografiyi ve özel olarak da benim makalelerimi kınamaya çağırıyordu. Başarısı zayıf oldu. Yardımıma koşan Pouillon'un, Cau'nun yanıtlarını örtbas ettilerse de —kuşkusuz başka birçok kimseninkini de— kimi savunucularım oldu: örneğin Domenach: Hıristiyanlar sadece biraz rahatsız oldular ve gençlik genelde sözlü taşkınlıklarımdan alınmış görünmüyordu. Mauriac buna üzüldü. Tam anket sona erdirilirken, meleksi bir genç kız ona dileklerini o denli tam tanıma gerçekleştiren bir mektup yolladı ki, bu fırsata keyiflenenlerimizin sayısı çok oldu. Bununla birlikte, sık sık restoranlarda, kahvelerde —Algren ile alışık olduğumdan daha sık gidiyorduk— beni gözleri hatta parmakları ile işaret ederek sırıttıkları oluyordu. Montparnasse bulvarında *Nos Provinces*'de tüm bir akşam yemeği boyunca, yanımızdaki masadakiler yüzüme dikkatle baktılar ve kahkahayı bastılar; Algren'i bir kavganın içine sürüklemek canımı sıkıyordu: ama çıkarken, bu iyi insanlara iki çift lâf ettim.

Bu tepkilerin şiddeti ve bayağılığı beni şaşkınlık içinde bıraktı. Latin ülkelerinde Katoliklik erkek zorbalığını cesaretlendirdi ve hatta onu sadizme yöneltti; ama bu zorbalık İtalyanlarda kabalıkla, İspanyollarda kendini beğenmişlikle birleşiyorsa da, utanmazlık Fransızlara özgü. Niçin? Kuşkusuz, her şeyden önce, Fransa'da erkekler kendilerini ekonomik

olarak kadınların rekabetiyle tehdit ediliyor hissettikleri için; kadınlara karşı artık geleneklerin güvence altına almadığı bir üstünlüğü korumak için en kolay yol onları aşağılamak oluyor. Onları cinsel eşya işlevlerine indirgemeye yardım eden tüm bir cephane açık saçık bir gelenek tarafından sunuluyor: deyimler, resimler, fıkralar ve söz dağarcığı; diğer taraftan, erotizm alanında, atalardan kalma Fransız üstünlüğü efsanesi tehlikede: ideal âşık, bugünkü ortaklaşa gösterilerde, Fransızdan çok İtalyan; ve nihayet, özgürleşmiş kadınların eleştirel tutumları eşlerini yaralıyor ya da yoruyor; onlarda hınç uyandırıyor. Utanmazlık, yaralanmış ve hınçlı erkeklerce yeniden ele alınan eski Fransız açık saçık sözler dağarcığı.[7]

Kasım'da, yeni bir kazan kaldırma oldu. Gökten eleştiri yağıyordu: hiç sorun yoktu: kadınlar her zaman erkeklerle eşit olmuşlardı, hiçbir zaman onlardan aşağı olmamışlardı, bütün söylediklerim zaten biliniyordu, söylediklerimin içinde gerçek olan tek bir sözcük bile yoktu. *Liberté de l'Esprit*'de (Düşüncenin Özgürlüğü) Boisdeffre ve Nimier beni aşağılama yarışına girmişlerdi. Ben sinir hastası bir "zavallı kız"dım, bir doyumsuzdum, kırılmış idim, bir nasipsizdim, bir erkeksi kadındım, sevilmemiş biriydim, kıskançtım, erkeklere karşı, kadınlara karşı, aşağılık duygusu ile dopdolu küskün bir kadındım, hınç beni kemiriyordu.[8] Jean Guitton, büyük bir Hıristiyan merhameti ile, *İkinci Cins*'e çok üzüldüğünü, çünkü satır aralarından benim "hazin yaşamımı" kavradığını yazıyordu: Armand Hoog kendini aştı: "Kadın olmaktan onuru kırılan, durumunun içine erkeklerin bakışları tarafından hapsedildiğinin bilincine acı içinde varan yazar, hem bu bakışı hem de bu durumu reddediyor."

Bu onur kırılma konusu, benim için bunun hiçbir zaman söz konusu olmadığını anlayamayacak kadar kendi erkekliklerinin üstünlüğü ile safça dopdolu olan oldukça çok sayıdaki yorumcu tarafından tekrar tekrar ele alındı. Diğerlerinin hepsine üstün tuttuğum adam beni onlardan aşağı görmüyordu. Bakışları, değil beni sınırlara kapatmak, aksine tam an-

[7] Amerikalılar da kadına kin duyuyor. Ama Philippe Willie'nin *Une génération de vipères* (Engerek Kuşağı) gibi en zehirli yergiler bile müstehcenliğe varmıyor, onlar kadını cinsel yönden aşağılamaya gayret etmiyorlar.

[8] On yıl sonra Christiane Rochefort'un *Le Repos du guerrier* (Savaşçının Dinlenmesi) çıktığı zaman da bundan daha az kızgınlık yaratmadı, erkek eleştirmenler "bu yazar çirkin bir doyumsuz" nakaratını yinelediler.

lamıyla insan olduğumu hissettiren birçok erkek arkadaşım vardı; bu olanaklar beni her türlü gücenme ve hınca karşı korumuştu: ne çocukluğumun ne de gençliğimin böyle bir duyguyla bozulmadığını da herkes görmüştü.[9] Daha ince okurlar benim kadın düşmanı olduğumu ve onların tarafını tuttuğumu iddia ederek aslında onları ezdiğimi öne sürdüler: bu yanlış: onları yüceltmiyorum ve durumlarının doğurduğu eksiklikleri yazdım, ama aynı zamanda niteliklerini ve değerliliklerini de gösterdim. Ben kendimi "onursal erkek" sayarak onlara ihanet etmeyecek kadar çok kadına pek çok sevgi ve değer verdim; hiçbir zaman da onların bakışları beni yaralamadı. Aslında, acı alaylara sadece *İkinci Cins*'den sonra hedef oldum: ondan önce bana ilgisizlik ya da hoşgörü gösteriliyordu. Sonra da, genellikle bana kadın sıfatımdan ötürü saldırdılar, çünkü yaralanacağım bir noktadan vurduklarını düşünüyorlardı: ama çok iyi biliyordum ki bu hırçınlık aslında benim ahlâkî ve sosyal konumlarımı hedef alıyordu. Hayır; kadınlığımdan ötürü acı çekmediğimden öte, yirmi yaşımdan itibaren, her iki cinsin de avantajlarını elimde topladım; *Konuk Kız*'dan sonra çevrem bana hem *bir* erkek yazar gibi hem de *bir* kadın olarak davrandı: bu özellikle Amerika'da çarpıcıydı: "parti"lerde evli kadınlar kendi aralarında toplanıp konuşuyorlar, halbuki ben, bana kendi hemcinslerine olduğundan daha kibar davranan erkeklerle sohbet ediyordum. *İkinci Cins*'i yazmaya beni tam tamına bu ayrıcalıklı durum yüreklendirdi. Tam bir huzur içinde düşüncelerimi dile getirmeme izin verdi. Ve, iddia ettiklerinin aksine, işte bu soğukkanlılık erkek okurlarımın çoğunu çileden çıkarttı: çılgınca bir çığlığı, yaralı bir ruhun isyanını, duygulu bir küçümseme ile karşılayabilirlerdi: benim taraflılığımı affetmeyerek, bana inanmamış gibi yaptılar. Örneğin, Claude Mauriac'ın birinci cinsin kendini beğenmişliğini gösterdiği için aldığım bir cümlesi: "Bana niçin kızıyor?" diye sormuş kendi kendine. Hiçbir şey için: ben yalnızca yazdığım sözcüklere kızıyordum. Bu kadar çok aydının entellektüel tutkulara inanmayı reddetmesi çok tuhaf.[10]

---

[9] Ben gücenmeyi, hıncı ya da olumsuz bu tür diğer duyguları hor görmekten uzağım: genellikle koşullar onları haklı çıkartır ve benim deneyimimde bunların eksik olduğu *ileri* sürülebilir. Onları burada reddediyorsam, *İkinci Cins*'in tam yazdığını gibi anlaşılmasını istediğim içindir.

[10] Sağcı bir yergi-roman yazarı, Bost tarafından *Les Temps modernes*'de şiddetle saldırıya uğrayınca, üzülerek bağırmış: "Ama niçin bu büyük kin? *Beni tanımıyor bile!*"

Kendi dostlarım arasında bile kızdırdıklarım oldu. Bunlardan biri, üniversite öğretim üyesi bir ilerici, kitabımı okumayı keserek odanın bir ucuna fırlattı. Camus, birkaç hırçın cümle ile beni Fransız erkeğini gülünç duruma düşürmekle suçladı. İspanyol gururunu ayakta tutan Akdenizli Camus, kadına ancak ayrım içinde bir eşitlik bahşetmeye yanaşıyordu ve kuşkusuz, George Orwell'in söyleyeceği gibi erkek, ikisinin en eşitiydi. Bir keresinde bize neşeyle, bir kadın tarafından değerlendirilmeyi, yargılanmayı kaldıramadığını söylemişti: kadın eşyaydı, o ise bilinç ve bakış; buna gülüyordu: ama karşılıklılığı kabul etmediği bir gerçekti. Ani bir sıcaklık ile sonuca ulaştı: "Öne çıkartmanız gereken bir öz vardı: erkeğin kendisi de kadında gerçek bir dost bulamamaktan acı çekiyor; o da eşitliğe özlem duyuyor." O da gerekçelere gönülden gelen bir çığlığı yeğliyordu: ve üstüne üstlük, erkekler adına atılan bir çığlığı. Erkeklerin çoğu, kadının soğukluğu konusunda aktardıklarını kişisel bir hakaret olarak algıladılar; zevki, kendi keyiflerine göre dağıttıklarını düşlemeye önem veriyorlardı; bundan kuşkulanmak, onları iğdiş etmekti.

Sağ, kitabımdan ancak nefret edebilirdi, zaten Roma onu kara listeye aldı. Aşırı solda iyi karşılanacağını umuyordum. Komünistlerle aramız alabildiğine bozuktu: gene de denemem marksizme o kadar şey borçluydu ve ona o kadar iyi bir yer ayırıyordu ki onlardan biraz tarafsızlık bekliyordum! *Les Lettres françaises*'de Marie-Louise Barron *İkinci Cins*'in Billancourt'un kadın işçilerini çok güldüreceğini yazmakla yetiniyordu: *Combat*'da yayımladığı "eleştirilere bakış" bölümünde Colette Audry, bunun Billancourt kadın işçilerine pek az bir değer biçmek olduğu yanıtını verdi. *Action* bana bir kadınla bir maymunun kucaklaşmalarının fotoğrafı ile süslenmiş imzasız ve anlaşılmaz bir makale ayırdı.

Stalinci olmayan marksistler de daha avutucu değildiler. *L'Ecole émancipée*'de (Ergin Okulu) bir konferans verdim ve bana Devrim tamamlanınca kadın sorunu diye bir şey olmayacağı yanıtını verdiler. Tamam, dedim; ama ya beklerken? Şimdiki zaman pek onları ilgilendiriyora benzemiyordu.

Hasımlarım *İkinci Cins* çevresinde sayısız yanlış anlama yarattılar ve beslediler. Özellikle annelik bölümü konusunda bana çok saldırıldı. Pek çok erkek, çocuk doğurmadığım için kadınlardan söz etmeye hakkım

olmadığını ileri sürdü: ya onlar?[11] Bu yüzden, adamakıllı eskimiş düşüncelerini benden esirgedikleri falan yoktu. Annelik duygusuna ve aşka her türlü değeri vermeyi reddediyormuşum: hayır. Ben kadının bunları gerçekten ve özgürce yaşamasını istedim, halbuki genelde bu duygular kadın için bir bahane teşkil ediyor ve kendini buna bırakıyor, o derecede ki yürek kuruduğu halde bunlara olan bağlılık sürüyor. Cinsel özgürlüğü öğütlemişim; ama ben hiçbir zaman hiç kimseye önüne gelenle yatmasını öğütlemedim; benim düşüncem şudur ki, bu alanda, tercihler, rızalar, redler, kurumlara, anlaşmalara, çıkarlara boyun eğmemelidirler; eğer nedenler, uyandırdıkları edimlerle aynı düzlemde değilse, sonuçta yalanlara, uyumsuzluklara, sakatlanmalara varılır.

Çocuk aldırma konusuna bir bölüm ayırmıştım; Sartre bundan *Akıl Çağı*'nda ben de *Başkalarının Kanı*'nda söz etmiştik; insanlar *Temps modernes*'in bürosuna üşüşüp sekreter Mme. Sorbets'den adresler istediler. O denli rahatsız oldu ki bir gün bir duvar ilanı asıverdi: "Biz o işi burada kendimiz yapıyoruz." Bir sabah uyuyordum, kapım çalındı. "Karım hamile," dedi şaşkın bir genç adam. "Bana bir adres verin... — Ama bilmiyorum," diye yanıtladım. Beni lânetleyerek gitti. "Kimse kimseye yardım etmiyor!" Ben adres bilmiyordum; ve kendini o kadar kötü koruyan bir yabancıya nasıl güvenilirdi? Kadınlar ve çiftler yasadışılığa zorlanıyorlar; onlara yardım edebilsem hiç tereddüt etmeden yaparım. Ama insanların beni profesyonel bir muhabbet tellalına benzetmeleri hoşuma gitmiyordu.

İkinci Cins'in savunucuları da oldu: Francis Jeanson, Nadeau, Mounier. Konferanslara ve genel tartışmalara yol açtı, bana çok sayıda mektup gelmesine sebep oldu. Yanlış okunuyor, yanlış anlaşılıyor, akılları karıştırıyordu. Sonunda, belki de bütün kitaplarım arasında bana en kalıcı hoşnutluklar getireni de bu oldu. Bugün bu kitabı nasıl yargıladığım sorulursa, hiç tereddüt etmeden, ondan yanayım, derim.

Oh! Biçeminin, düzeninin eleştirilmesini kabul ederim. Bu yapıtın içinden kolayca çok daha zarif bir kitap çıkartabilirim: fikirlerimi, onları sergilediğim anda keşfettiğim için bundan daha iyisini yapamamıştım. Özüne gelince, ilk ciltte daha materyalist bir tavır alırdım. *Öteki* kav-

[11] Bu adamlar annelere sorular sormuşlar, ama ben de sordum.

ramını, ve getirdiği manişeizmi,[12] vicdanların, bilinçlerin deney öncesi ve idealist çatışmaları üzerine değil, az bulunurluk ve gereksinim üzerine dayandırırdım: bunu, Çinli kadınların çok eskilere dayanan köleliğinden sözederken *Uzun Yürüyüş*'te yaptım. Bu değişiklik, ardından gelen gelişmelerde hiçbir şey değiştirmezdi. Genel olarak, söylemiş olduklarımla hâlâ uyuştuğumu söyleyebilirim. Ben hiçbir zaman kadının durumunu değiştirme düşünü kurmadım: bu, dünyadaki çalışma hayatının geleceğine bağlı; ciddi biçimde, ancak, üretimin altüst olması pahasına değişebilir. Bu nedenle, "feminizm" diye adlandırılan kavrama kendimi hapsetmemeye çalıştım. Ayrıca, her özel kargaşaya da bir çare getirmedim. En azından, kadın çağdaşlarımın, kendilerinin ve kendi durumlarının bilincine varmalarına yardımcı oldum.

Kadınların çoğu kitabımı kınadı: onları rahatsız ediyordum, yadsıyordum, çileden çıkartıyordum ya da korkutuyordum. Ama başka bir bölümüne de yardım ettim, bunu çok sayıdaki tanıklık ve öncelikle de onüki yıldır süregelen mektuplar sayesinde biliyorum. Onları isyan ettiren kendi görünümleri ve kendilerini ezen efsaneler karşısında benim yazılarıma sığındılar; karşılaştıkları güçlüklerin özel bir bahtsızlığı değil, genel bir koşulu yansıttığını anladılar; bu keşif, onların kendi kendilerini aşağılamalarını engelledi, kimileri bunda savaşmak için bir güç buldu. Bilinçlilik mutluluk vermez ama mutlu olmayı kolaylaştırır ve insana cesaret verir. Ruhhekimleri bana, hastalarına *İkinci Cins*'i okuttuklarını söylediler, hem de yalnızca aydınlara değil, küçük burjuvalara, memurlara, işçilere. Her yaştan ve çeşitli durumlardaki kadınlar bana "Kitabınızın bana büyük yardımı dokundu. Kitabınız beni kurtardı" diye mektuplar yazdılar.

Kitabım kadınlara yardım etti ise, bu, onları ifade ettiği için ve karşılıklı olarak da, bu kadınlar ona gerçekliğini kazandırdıkları içindir. Onların sayesinde, kitabım artık kimseyi kızdırmıyor. Erkeksi efsaneler bu son on yıl içinde parıltılarını kaybetti. Ve çok sayıda kadın yazar yüreklilikte beni aştı. Benim görüşüme göre aralarında çok fazla sayıda yalnızca cinselliği konu alanlar çıktı: bu yazarlar, bundan söz etmek için, kendilerini en azından, bakış, özne, bilinç, özgürlük olarak ortaya koyuyorlar.

[12] İranlı Mani'nin, Yahudilik dışındaki bütün dinleri birleştirerek kurduğu ve iyilikle kötülük karşıtları ilkesine dayandırdığı yeni bir din. —çev.

Otuz yaşımda bana, kadın sorunları ile ilgileneceğim ve en ciddi okurlarımın kadınlar olacağı söylenseydi kızardım. Bundan pişman değilim. Bölünmüş, çok acı çekmiş, zarara uğramış bu kadınlar için, erkeklerden çok daha fazla kazanılacak şey, zaferler, bozgunlar var. Kadınlar beni ilgilendiriyor; ve ben, onlar aracılığı ile, dünyada sınırlı ama sağlam bir tutunma noktasına sahip olmayı, evrende dalgalanmaya yeğliyorum.

*

Ekim ortasında Sartre ile birlikte Cagnes'a döndüğümüzde hava hâlâ çok güzel ve çok sıcaktı. Odama, balkonumdaki sabah kahvaltılarımıza, kırmızı perdeli küçük pencerenin altındaki parlak tahtadan masama kavuştum Lévi-Strauss'un tezi yayımlanmıştı ve ben *Les Temps modernes* için bunun bir özetini yaptım. Sonra, uzun süredir üstünde düşündüğüm romanıma verdim kendimi: ona kendimle ilgili her şeyi koymak istiyordum: yaşamla, ölümle, zamanla, edebiyatla, aşkla, dostlukla, yolculuklarla ilişkilerim; aynı zamanda başka insanları da yazmak istiyordum ve özellikle de şu ateşli ve düş kırıklığı yaratan öyküyü: savaş-sonrasını. Sözcükleri serpiştirip duruyordum —Anne'ın ilk monologunun başlangıcı— ama sayfaların boşluğu başımı döndürüyordu. Söyleyecek oldukça çok şeyim vardı: ama nasıl söyleyecektim? Bu yavaş bir çalışma değildi, oh hayır! Coşkuluydum ama ürkmüştüm. Bu serüven ne kadar zaman sürecekti? Üç yıl? Dört yıl? Her halükârda çok uzun zaman. Peki nereye varacaktım?

Dinlenmek ve kendimi yüreklendirmek için Genet'nin en güzel kitaplarından birini, *Journal du voleur*'ü (Hırsızın Günlüğü) okuyordum. Sartre ile geziniyordum. Mme. Lemaire'de, Juan-les-Pins'de kalan Pagniez çocukları ile birlikte bizi görmeye geldi. Karısının ölümü bizi birbirimize yaklaştırmıştı. Doktorlar yanılmamışlardı. İki yıl çile çekmiş. Çok zayıflamış, yatağa düşmüş, gitgide kuvvetten düşen haliyle tasarılar yapmasını duymak insanın yüreğini paralıyormuş. Kendini iyileşme yolunda sanarken, kışın ölmüş.

Taksi ile Sospel'e ve Peira-Cava'ya gittik ve terasta çay içtik. Birkaç gün sonra *France-Dimanche*'ı açtığımızda o öğleden sonranın haberini

bulunca şaşırdık. Gazetenin sütunlarında gezinen desinatör Soro Cagnard'da yazlıktaydı: bizim bir aile babasını ağırlamamız ona tuhaf görünmüştü. Alaycı bir tonla, anlaşılmazlıklarını mı yoksa sadeliklerini mi eleştireceğine karar veremeden, benim Sartre ile olan konuşmalarımdan sözetmişti. Ayrıntıları yönünden dedikodulara aldırmıyordum; ama dinlenme dönemlerimde bile izlenmekte olduğumu hissetmek hoşuma gitmiyordu.

Özgürlük Yolları'nın üçüncü cildi *Yıkılış* Paris'e dönüşümüzden kısa süre sonra yayımlandı. Onu diğer ikisine yeğliyorum; her özel görüntünün saydamlığı içinde dünya bulanıklığını koruyor; her şey dışarda, her şey içerde; insan, gerçekliği iki yönüyle birden kavrıyor: koşulların ağır yükü ve her şeye karşın özgürlük dediğimiz şey. Ama roman öncekilere oranla daha az başarı sağladı. Gaston Gallimard onu son ciltle birlikte yayınlamak istemişti. "Bu, sonu olmayan bir kitap, bu durumda okur onu satın almakta duraksıyor" dedi. Kuşkusuz eleştirmenler de okuru etkiledi. Sartre, askerlerini bırakıp kaçan subayları göstererek sağı sarsmıştı. Komünistleri de ötkelendirdi çünkü sivil ve asker, tüm Fransız halkı pasif ve siyasetle uğraşmaz görünüyordu.

Yıkılış soru işaretleri ile bitiyordu: Mathieu[13] ölmüş müydü, yoksa yaşıyor muydu? Brunet'yi kuşkulandıran bu Schneider kimdi? Öteki kişilere ne oluyordu? *La dernière chance* (Son Şans) bu sorulara yanıt verecekti. İlk bölümü, 49'da, *Les Temps modernes*'de *Drôle d'amitié* (Tuhaf Bir Dostluk) adı ile çıktı. Stalag'a yeni gelen tutsak Chalais, bir komünist, Schneider'in Alman-Rus ittifakı sırasında partiyi terk eden gazeteci Vicarios olduğunu anlıyor: onu muhbir olarak gören Komünist Parti'den de bir uyarı almış. Chalais S.S.C.B.'nin hiçbir zaman savaşa girmeyeceğini ve *L'Humanité*'nin işbirliği talimatı verdiğini söylüyor. Endişeli, kızgın, acılar içindeki Brunet, Vicarios'un kendisine iftira edenlerle hesaplaşmak için kaçacağını öğrenince onunla birlikte gitmeye karar veriyor. Bu birlikte kaçış Brunet'nin herkese karşın Vicarios'a beslediği dostluğu perçinliyor. Vicarios öldürülüyor, Brunet yakalanıyor. Devamı müsvette durumunda kaldı. Brunet yeni bir girişimde bulunmaya karar veriyordu. Ona kaçışlar için gizli bir örgüt yönettiği söylenen bir tutsaktan bahsetmişlerdi, onu arıyordu; bu, onu bulduğu sırada bir "is-

[13]Sartre onun yaşadığını belirtiyordu, ama bu, anlatıdan anlaşılmıyordu.

piyoncu"nun infazına katılmakta olan Mathieu idi. Tehlikeden yakasını kurtaran Mathieu, doğumundan beri "hiçbir işe yaramadan" özgür olmaktan yorulmuş, sonunda ve neşe içinde eylemde karar kılmıştı. Onun yardımı sayesinde Brunet kaçıyor ve Paris'e geliyordu: şaşkınlık içinde görüyordu ki—*Kirli Eller*'in sonunda Hugo'yu intihara sürükleyen beklenmedik dönüşüme benzer bir durumla— S.S.C.B. savaşa girmişti ve Komünist Parti işbirliğini yasaklıyordu. Schneider'e itibarını geri verdirmeyi başardıktan sonra direniş içindeki militan görevlerine yeniden dönüyordu; ama kuşku, skandal, yalnızlık ona kendi öznelliğini keşfettirmişti: bu bağlanmanın içinde, kendi özgürlüğünü yeniden elde etmişti. Mathieu yolu tersten katediyordu. İşbirlikçi Daniel, onu, Paris'e Almanlar tarafından kontrol edilen bir gazeteye redaktör olarak çağırtarak ona oyun oynamıştı. Mathieu kaçıyor ve yeraltına giriyordu. Stalag'daki girişimi yalnızca bireyci bir serüvencinin girişimi idi: şimdi, kollektif bir disiplin altına girerek gerçek bir bağlantıya ulaşmıştı; birisi Dava'ya, öbürü soyut özgürlüğe kendilerini bağlayan Brunet ve Mathieu, Sartre'ın anlayışının ifadesi olan gerçek eylem adamını simgeliyorlardı. Mathieu ve Odette birbirlerini seviyorlardı. Odette Jacques'ı terk ediyor ve Mathieu ile ikisi onanmış bir tutkunun eksiksizliğini tadıyorlardı. Tutuklanan Mathieu, özünde kahraman olduğu için değil, ama *kendi kendisini kahraman yaptığı* için işkence altında ölüyordu. Philippe de direniyordu; kendi kendisine bir alçak olmadığını kanıtlamak için ve Daniel'e duyduğu hınçtan ötürü. Quartier Latin'de bir kahveye yapılan baskın sırasında öldürülüyordu. Üzüntü ve öfkeden çılgına dönen Daniel, Philippe'in dairesinde sakladığı el bombalarından birini evrak çantasına gizliyordu; önemli Almanların bulunduğu bir toplantıya gidiyor ve kendini de onlarla birlikte havaya uçuruyordu. Marsilya'ya sığınan Sarah, Almanların onu tutukladıkları gün küçük çocuğuyla birlikte kendini pencereden atıyordu. Boris paraşütle kıra inmişti. Herkes, ya da hemen hemen herkes öldüğü için, savaş-sonrasında kendi kendini sorgulayacak kimse kalmıyordu.

Ama şimdi Sartre'ı bunlar ilgilendiriyordu: direniş hakkında söyleyecek bir şeyi yoktu, çünkü o romanı bir tartışma konusu olarak algılıyordu ve işgal altında, herkes ikircikliğe düşmeden nasıl davranacağını bilmişti. Kahramanları için, *Drôle d'amitié*'nin sonunda, zarlar atılmıştı:

öykülerinin en kritik anları. Daniel'in coşkuyla kötüyü seçmesi. Mathieu'nün özgürlüğünün boşluğuna artık tahammül edememesi, Brunet'nin kafasının kemiğini parçalaması idi: Sartre'a sadece özenle olgunlaştırılmış meyveleri toplamak kalıyordu: o aydınlatmayı, işlemeyi, büyütmeyi yeğler. Dördüncü bir kitap fikrinden hiç vazgeçmeden, her zaman onu daha çok cezbeden bir başka iş buldu. On yıl atlamak ve kişilerini bugünkü kaygıların içine almak anlamsız olurdu: son cilt, bir öncekinin tüm beklentilerini yalanlamış olurdu. Bu, Sartre'ın bu tasarıyı değiştirmesine olanak tanımayacak ve uymaktan hoşlanmayacağı kadar hükmedici biçimde önceden belirlenmişti.

Merle'in *Les Temps modernes*'de yayımlanan *Week-end à Zuydcoote*'un (Zuydcoote'da Hafta Sonu) Goncourt Ödülü'nü kazanmasına sevindim. Birkaç film seyrettim: *Bisiklet Hırsızları* konusunda Cocteau'nun görüşünü paylaşıyordum: bu Roma'ydı ve bir başyapıttı. *Fastes d'enfer* (Cehennem Şenliği) ile Paris, Guelderohde'u keşfetti. Agnès Capri'de en önemli rolün bir köpek tarafından oynandığı Queneau'nun *Les limites de la forêt* (Ormanın Sınırları) sahneleniyordu: başka numaralar da vardı. Bir süre sonra *Saygılı Yosma*'yı çevirecek olan hoş Barbara Laage'yi farkettim. Seyirciler büyük ölçüde dördüncü cinsin üyelerinden oluşuyordu: pırlantalar içindeki ellilik kadınlar ve gereksinimleri onlar tarafından sağlanan genç kızlar.

Camus Güney Amerika'dan dönüyordu, çok yorulmuştu, *Justes*'ün (Adiller) genel prova gecesinde çok yorgun bir hali vardı: ama karşılayışındaki sıcaklık dostluğumuzun en iyi günlerini yeniden canlandırdı. Çok iyi oynanan oyun, bize fazla akademik geldi. Camus, tokalaşmaları ve iltifatları güleryüzlü ve kuşkucu bir sadelikle kabul etti. Kambur, buruşmuş, incik boncuk takınmış Rosemonde Gérard ona doğru ilerledi: "Bunu *Kirli Eller*'den daha çok sevdim" dedi. Camus'nün "Bir taşla iki kuş" diyerek suç ortaklığı havasında bir gülümseme ile baktığı Sartre'ı görmeyerek, zira Camus kendisinin Sartre ile eşitlik güden biri gibi anlaşılmasını istemezdi.

Léger'in atölyesini gezdik: Sartre'a bir tablo, bana da çok güzel bir suluboya verdi. Amerika'dan beri, tualleri eskiye oranla çok daha sıcak ve renkliydi. Art Moderne müzesi onun geniş bir kolleksiyonunu sergiledi; bir süre sonra, orada, Henri Moore'un heykellerini de gördüm.

Dullin, kendisine ait bir tiyatrosu kalmadığından beri, Fransa ve Avrupa'da onu çok yoran turneler düzenliyordu. Camille de yaşamını kolaylaştırmıyordu, çünkü o da güçlükler yaşıyordu ve çok içiyordu. Felce uğramış, bitkin bir halde iken öyle şiddetli sancılara tutuldu ki Saint-Antoine hastanesine kaldırdılar onu: karnını açtılar, hemen kapattılar, kanserdi. Can çekişirken, *Samedi-Soir*'dan iki gazeteci kendilerini öğrencileri olarak tanıtıp kapısını zorladılar: "Çekip gidin" diye haykırdı Dullin; ama bir fotoğraf çekmişlerdi bile. Bu yöntem hoşnutsuzluk yarattı; *Samedi-Soir* ağlamaklı ağlamaklı kendini savundu. Dullin iki ya da üç gün savaştıktan sonra öldü. Onu uzun süredir görmemiştim: yaşlanmıştı, acılıydı, sonu Bourla'nınki gibi trajik değildi ama onunla çok duygulu anılarım vardı. Geçmişimin tüm bir duvar parçası yıkılıyordu ve kendi ölümümün de başladığı kanısına kapıldım.

La Pouèze'deki geleneksel dinlentimiz sırasında Sartre, Genet'nin yapıtları için Gallimard'ın istediği bir önsöz üzerinde çalıştı. Ben Algren'in romanının çevirisini gözden geçirip düzeltiyor ve kendiminki ile uğraşıyordum. Paris'te bile çok az olay beni çalışmamdan ayırabiliyordu. Bir radyo programından *İkinci Cins*'de kendisini hafifmeşrep olarak nitelendirdiğimi öğrenen Cléo de Mérode bana bir dava açtı; gazeteler bundan sözetti; ben işi Suzanne Blum'un ellerine teslim ettim ve bundan dolayı hiç tasalanmadım.

Şubat ayında, dostları ve öğrencileri Atelier'de bir "Dullin'e saygı" toplantısı düzenlediler. Camille'i almaya evine gittik; kapıyı, şahane Ariane Borg açtı. Çok üzgündü. Camille cesaret bulmak için kırmızı şarap içmişti; perişan, saçı başı dağınık, gözyaşları içindeydi, onu taksiye ve hemen hemen tüm tören boyunca saklanarak hıçkırdığı locaya neredeyse taşıdık. Salacrou, Jules Romains kısa birer söylev verdiler: bir aktör Sartre'ınkini okudu. Olga, kostümle, *Sinekler*'den bir sahneyi çok güzel oynadı. Dullin'in *Cimri*'den bir monologda kaydedilen sesi dinlendi.

Mart ayında, Théâtre de Poche'daki birkaç provaya ve Chauffard'ın iki küçük piyesinin genel provasına gittim: *Sioux'ların Sonuncusu* ve *Un collier d'une reine* (Bir Kraliçenin Kolyesi). Sahnelemeyi Claude Martin yapıyordu. Bu genç ekip uyum ve keyif içinde çalışıyordu: Sartre'ın sahne eserlerinde hiçbir zaman böyle olmamasına üzüldüm! Denner[14] kral rolündeydi. Loleh Bellon çok güzel bir kraliçeydi ve nihayet

[14] Landru rolü ile üne kavuşmuştu.

sahneye yeniden dönen Olga kıvılcımlar yarattı; eleştirmenler ona iltifatlar ettiler. Sartre, tamamen iyileştiği zaman, onunla *Sinekler*'i yeniden sahnelemeyi düşünüyordu.

Kaldığım yerin yanında, sık sık sohbet ettiğim bir gazete satıcısı vardı. Bana bir gün "Ben, Martin Eden'im" demişti. Okuyor, Bachelard'ın kurslarını izliyordu. Mahallede kendi kendini yetiştiren herkese yardım etmeye karar vermişti: "Çünkü ben, bir yerlere gelmek için çok acı çektim," diyordu. Mouffetard sokağında bir tür kulüp bulmayı becermişti ve aydınlardan orada konferanslar vermelerini rica ediyordu. Sartre tiyatro, Clouzot sinema üzerine birer konferans verdiler. Ben de kadının durumu konusunda konuştum: ilk kez halktan oluşan bir dinleyici kitlesi ile ilişkiye giriyordum ve, Mme. Barron'un söylediklerinin aksine, kitlenin ortaya koyduğum sorunlarla yürekten ilgilendiğini anladım.

*

Tarafsızlık girişimleri sonuçsuz kalmıştı. Gary Davis inancı gereği askerlik görevini reddeden bir kişi olan Moreau ile dayanışma içine girmek bahanesi ile kâğıtlarını yırtıyor ve kendi kişisel çıkarı için bir reklam kampanyası yürütüyordu, bu yandaşlarını iğrendirdi. R.D.R. çöküşünü tamamlamıştı. Sözün kısası, iki blok arasında, üçüncü bir yol yoktu. Ve seçim hâlâ olanaksızdı. Dışişleri Bakanlığı, 1 Kasım'da ilân edilen Çin Halk Cumhuriyeti karşısında Formoza'ya sığınan Çan Kay Şek'i tutmaya devam ediyordu. Franco'ya da bir mali destek sağlamıştı: bu İspanya için. *Les Temps modernes*'de yayımlanan bir denemenin adı gibi *La Fin de l'espoir* (Umudun Sonu) idi. Yunanistan da, İngiltere ile anlaşarak, tepkiyi zafere ulaştırmıştı: komünistler ve tüm karşı koyanlar Makronissos kampında can çekişiyorlardı. Ama S.S.C.B. leyhine de çekincesiz biçimde ağırlık koyulamazdı çünkü Stalinci ülkelerde pek çok aleni ve karanlık dram cereyan ediyordu. 15 Ekim'de Rajk Budapeşte'de asılmadan önce her şeyi itiraf ederken —ihanet, komplo— kulaklar henüz kardinal Mindzenty'nin itiratları ile sağırlaşmış durumdaydı. Kostov hiçbir şeyi itiraf etmedi ve Aralık'ta Sofya'da asıldı. Aslında Tito için bedel ödeyen bu iki "cani" aracılığıyla, Stalin "kozmopolitliği" ve "kozmopolitleri" reddediyordu.

Sartre, Tananarive davasının yeniden gözden geçirilmesi ile ilgili bir komitede yer almıştı ama uygulamada her türlü politik eylemden vazgeçmişti. Merleau-Ponty ile birlikte, gerçekte hız kaybetmekte olan dergi ile uğraşıyordu: dört yıl önce, herkesin dostu idik, şimdi ise herkes bizi düşman biliyordu. Koşullarla hiç ilgisi olmayan iki yapıta başladı: *La reine Albemarle et le dernier touriste* (Kraliçe Albemarle ve Son Turist), bu bir anlamda olgunluk çağının *Bulantı*'sı olacaktı; burada İtalya'yı özençle anlatıyor, bugünkü yapılanması, tarihi, manzaraları ile ele alıyor ve bir turistin durumu üzerine düş kuruyordu.[15] Diğer taraftan, Genet'nin yapıtları üzerine yazdığı önsöz, *Baudelaire*'inde gerçekleştirdiğinden daha da fazla bir derinlikle bir adamı sınırlandırmayı denediği kalın bir kitap olmuştu. Aynı anda hem psikanalize hem de marksizme yaklaşmıştı ve şimdi, konumların insanların olanaklarını yakından sınırlandırdıklarını anlıyordu: özgürlüğü, bu durumlara edilgen olarak katlanmayıp, kendi varoluşunun öz hareketi ile, onları içselleştirmesinden ve anlatımlara doğru aşmasından ibaretti. Kimi durumlarda kendisine bırakılan seçim hattı sıfıra doğru gidiyordu. Diğer durumlarda ise, seçim, yıllar üzerine yayılıyordu; Sartre, Genet'ninkini anlatıyordu: Genet'nin seçtiği şeylerin ortaya koyduğu değerleri —kutsallık, şeytanlık, iyi, kötü— toplumsal koşullarla olan ilişkileri içinde inceliyordu.

Gerçek anlamda ahlâk görüşünü, Sartre o yıl terk etti, çünkü *"ahlâkî tutum, teknik ve toplumsal koşullar olumlu davranışları olanaksız kılınca ortaya çıkar. Ahlâk, olanakların kıtlığı ve tekniklerin yetersizliğinin sizi içinde bıraktığı durumu yaşamaya yardımcı olan idealist çarelerin tümüdür"* diye düşünüyordu.[16] Özellikle de tarih ve iktisatla uğraştı. Genç marksist filozof Tran Duc Thao cilt halinde derlenmek üzere onunla görüşmeler yapmayı önerdi; Sartre da kabul etti.

Kasım ayında, Roger Stéphane gelip Sartre'ı buldu: elinde İngiltere'de[17] yayımlanan ve Ağustos başında Birleşmiş Milletler'de bir tartışma

---

[15] Yüzlerce sayfa yazdı ama onları gözden geçirmek için ne zamanı ne de hevesi oldu ve yalnızca kısa alıntılar yayımladı.

[16] Yayımlanmamış notlar.

[17] 1936'dan itibaren orada yayımlanmıştı; kampların varlığı zaten biliniyordu; ama kamuoyunun bununla ilgilenmesi için Fransız Komünist Partisi fazlaca küçük bir parti, S.S.C.B. ise fazla uzaktı. Sartre ve ben o dönemde politikaya o kadar ilgisizdik ki bu konuya kesinlikle aldırmamıştık.

konusu oluşturan "çalışmayı iyileştirici Sovyet yasası" vardı: Fransa'da bilinmiyordu. Kravçenko'nun duruşması sırasında çalışma kamplarının varlığı konusunda yapılan açıklamaları doğruluyordu. Sartre bunu *Les Temps modernes*'de yayımlamak ister miydi? Evet. Söylediğim gibi, Sartre, sosyalizme inanıyordu. Birkaç yıl sonra *Le Fantôme de Staline*'de (Stalin'in Hayaleti) belirteceği şeye inanıyordu: genelde ele alındığında, sosyalist hareket *"diğer tüm hareketlerin mutlak yargıcıdır; çünkü sömürülenler, sömürüyü ve sınıf kavgasını kendi gerçeklikleri ve burjuva sınıflarının temel hakikati olarak yaşarlar... bu hareket, kendini yaratma sürecindeki insanın hareketidir; diğer partiler insanın zaten yaratılmış olduğuna inanmaktadırlar. Herhangi bir politik girişimi değerlendirmede sosyalizm mutlak bir ölçüttür."* Oysa, her şeye karşın S.S.C.B. sosyalizmin vatanı idi ve öyle olmaya devam ediyordu: devrimin iktidarı ele geçirmesi tamamlanmıştı. Bürokrasi orada katmanlaşmışsa da, polis orada çok büyük güç elde etmişse de, bazı cinayetler işlenmişse de, S.S.C.B. hiçbir zaman üretim araçlarının yeniden özelleştirilmesini söz konusu etmemişti; rejimi, bir sınıfın egemenliğini sağlamak ya da sürdürmek amacında olan rejimlerden kökünden farklı idi. Sartre, yöneticilerin hatalarını yadsımamakla birlikte, onların böyle sürekli eleştirilere hedef olmalarını, sözde "ekonomik yasaları"nın burjuva politikacılara kısmen sağladığı kandırmacadan yararlanmayı reddetmelerine bağlıyordu; onlar ülkede olan her şeyin sorumluluğunu üstleniyorlardı.

Devrim, diyorlardı, tümüyle ihanete uğramış ve çehresi değiştirilmiştir. Hayır, diye yanıtlıyordu Sartre: devrim vücut buldu, yani, evrensel, bireysele indi. Gerçekleştirilince, onu düşünüldüğü zamanki saflığından uzaklaştıran karşıtlıklar içine düştü: ama Rus sosyalizminin, lekesiz bir sosyalizm düşüne göre üstünlüğü, şu anda var olmasıdır. Sartre Stalin'in dönemi üzerine, o zaman henüz yayımlanmamış olan *Diyalektik Aklın Eleştirisi*'nin bir bölümünde o sıralar yazdığı şeyi düşünüyordu: *"S.S.C.B.'de gerçekten sosyalizm vardı, ama bu sosyalizm, yokolma, ya da umutsuz ve kanlı bir gayretle olduğu biçime bürünme pratik gerekliliği ile belirginleşmişti... Kimi koşullarda, karşıtlıklar arasındaki bu arabuluculuk cehennemle eşanlamlı olabilir."* Stalin'in Hayaleti'nde şöyle yazdı: *"Bu kendini paralayan kanlı canavarı sosyalizm olarak adlandırmalı mı? İçtenlikle evet yanıtını veriyorum."*

Bununla birlikte, S.S.C.B.'ne tanıdığı bu esas ayrıcalığa karşın, Kanapa'nın da Aron gibi onu içine kapatmaya meyilli olduğu *ya da — ya da*'yı reddediyordu; Fransızları kendi özgürlüklerini korumaya davet ediyordu: bu da, ne olursa olsun hakikatle yüz yüze gelmeyi içerir. Sartre, bu hakikati hiçbir zaman allayıp pullamamaya, soyut bir ilke nedeniyle değil, kendi gözünde pratik bir değeri olduğu için kararlıydı. Bunu söylemeyi seçmekle S.S.C.B.'ne daha yakın olacaktı, çünkü onun gözünde aydının rolü politikacınınkiyle aynı değildi; aydınlar, girişimi, onun dışında kalan ahlâkî kurallarla yargılamayacak, ama bu girişimin, gelişme sürecinde ilkelerine ve amacına ters düşmemesine dikkat edecekti. Eğer bir sosyalist ülkenin polisiye yöntemleri sosyalizmi tehlikeye düşürürse, bu yöntemlerden vazgeçmek gerekirdi. Sartre Stéphane ile, *Temps modernes*'in Aralık sayısında ilgili Sovyet yasalarını yayımlayıp yorumlamak konusunda anlaştı.

Ama 12 Kasım'da, *Le Figaro littéraire*, kocaman harflerle: "Nazi kamplarına gönderilenlere çağrı. Sovyet kamplarına gönderilenlere yardım ediniz." diye baskı yapıyordu. Bu çığlığı alan Roussel idi. Yasanın "idari tutuklama", yani keyfi tutuklama ve sürgünlere izin veren maddelerini sıralıyordu. *Figaro*'nun işbirliği ile hayranlık verici Sovyet karşıtı bir mekanizma oluşturuyordu. *Littéraire*'in sonraki sayıları ve tüm sağ basın bu konuyu yoğun biçimde işlediler. Ne gürültü! Yüzlerce anlatı, anı, tanıklık çekmecelerden çıktı ve her yerde yayımlandı. Dehşet verici zırhlı trenin ve "müslümanlar"ın fotoğraflarını da gördük, bunlar çizgisi çizgisine Nazilerin tren ve kamplarına benziyordu: zaten öyleydiler; eski resim klişeleri üzerinde oynanmıştı. Yutturmaca sezilip önlendi ama kimse bunların yalana ya da gerçeğe ne kadar yakın olduğunu bilmiyordu. Sétif'deki 40.000 ölüye, katledilen 80.000 Madagaskarlı'ya, Cezayir'deki kıtlık ve sefalete, yakılan Hindiçini köylerine, kamplarda can çekişen Yunanlılar'a, Franco tarafından kurşuna dizilen İsyanyollar'a karşı tam anlamıyla kayıtsız kalan burjuva yürekler Sovyet tutukluların felâketi karşısında birdenbire paramparça oluverdiler. Gerçekte, rahat bir nefes alıyorlardı, sanki sömürgecilerin cinayetleri ve kapitalist sömürü Sibirya kamplarının karşısında ortadan kalkıyormuş gibi. Rousset'ye gelince, o da kendisine yapacak bir iş bulmuştu.

Ne olursa olsun, olay açıktı: idarenin keyfi bir iktidarı vardı, bireyleri onun kararlarına karşı koruyan hiçbir şey yoktu. *Les Temps modernes* Ocak ayında B.M.'deki zorunlu çalışma konusundaki tartışmayı ve Merleau-Ponty tarafından kaleme alınan, onun ve Sartre'ın imzaladıkları ve durum saptaması yaptıkları bir başyazıyı yayımladı.[18] Ciddi hesaplar ve yeni doğrulamalardan sonra, sürülenlerin sayısı on milyona ulaşmıştı:[19] "Yurttaşların yirmide biri kampta ise sosyalizm yoktur" diyorlardı. Komünistleri kötü niyetlerinden dolayı kınıyorlardı. Peşpeşe ve hemen hemen aynı zamanda Wurmser'in *Les Lettres françaises*'de "kamplar yoktur!" ve Daix'nin "kamplar S.S.C.B.'nin en güzel zafer işaretidir!" beyanlarına rastlanıyordu. Ardından Merleau-Ponty Rousset'ye saldırıyordu: bir soruşturma komisyonu açılmasını talep etmekle Rousset, kendi komünistlik karşıtı manevralarını sürdürmekten başka bir şey yapmıyordu. Merleau-Ponty daha sonra, B.M.'de Rus delegesinin verdiği yanıtlardan kendisine en geçerli görüneni, delegenin kamplara karşı batı dünyasının milyonlarca işsizini öne sürmesini yazıyordu; "Sömürgeler demokrasilerin çalışma kamplarıdır" dediği zaman Rus yalan söylemiyordu: sistemler: yani Rus sosyalizmi, batı kapitalizmi kendi bütünlükleri içinde ele alınmalıydılar; bu sonuncusunun işsizliği ve sömürgeci aşırı sömürücülüğü içermesi bir tesadüf değildi.

Bu makale hiç kimsenin ya da hemen hemen hiç kimsenin hoşuna gitmedi. Komünist Parti ile olan ilişkilerimizi düzeltmedi. Her halükârda komünist aydınlar bizden bir kere tiksinmişlerdi. *İkinci Cins*'e karşı takındıkları tavır, Kanapa'nın süregelen saldırıları bizi, Aragon'un Nizan'a beslediği kinden daha az kızdırıyordu. *Komünistler* romanında Aragon onu bir hain olarak çiziyordu. Orfilat, Nizan gibi *L'Humanité*'nin dış politikasından sorumluydu; onun gibi filozoftu, onun gibi, Brunschvig'in ve burjuva ideolojilerin defterlerini dürmüştü, onun gibi bir Yunan filozofu

---

[18] *Mandarinler* bu olayın romansı ve gerçeklerden çok uzak bir anlatımını sunuyor: S.S.C.B.'ndeki toplama olayının şiddetinin Fransız aydınları tarafından 1946'dan beri bilindiğini varsayacak kadar ileri gittim. Onada belgeler olduğuna göre bu yasaldı. Ama bir düş oyunuydu.

[19] Sayı kuşkuluydu; sürgünlerin kamplarda geçirdikleri yıl sayısı da kuşkuluydu (bu genellikle beş yıldı); ölülerin sayısı ve hatta olayın anlamı ve kapsamı bile kuşkuluydu. Bugün Ruslar bunu Stalin'in "kanlı cinayet"lerinden biri olarak görmekte ve olayı küçültmemektedirler; ama yaptıkları değerlendirmeler de birbirlerinden farklı.

üzerine bir çalışma yazmıştı (Heraklitos: Nizan Epikuros üzerine yazmıştı); komünistler onun için de, Nizan için olduğu gibi: "Bu tek akıllı marksist, kendisi ile konuşulabilecek tek kişi" diyorlar. Böylece Aragon, Nizan'ı bir yanlış anlamaya yer vermeyecek biçimde oturttuktan sonra, Rus-Alman anlaşmasının ardından, Orfilat, Nizan'ı, cepheye gitme fikrinden ötürü hıçkırarak, dehşet içinde ağlarken gösteriyor, sonra onun Dışişleri Bakanlığı'na gidip yalvararak bir iş istediğini ve orada namuslu bir memurun ihanetini yüzüne vurduğunu yazıyordu. Bu portrenin edebî önemsizliği, kalleşliğini yumuşatmıyordu. Kendi yönünden, Elsa Triolet "kitap savaşı"nı başlattı; Marsilya'da, sonra Paris banliyölerinde, komünist yazarlar kendi mallarını övdükleri, "burjuva" edebiyatını pisliğe buladıkları konferanslar veriyorlardı: Breton'u, Camus'yü, Sartre'ı.

50'li yılların başında patlak veren döviz skandalı, Beuve-Méry'nin adlandırdığı gibi bu "pis savaşın" gerçek yüzünü açığa çıkarttı. Bu, az sayıda kimseye çok şey getiren bir işti. Savaş bundan ötürü durmadı. Mao Çe-tung'un zaferi durumu değiştirmişti. Ho Şi Minh Çin ve S.S.C.B. tarafından tanınınca, iki blok için o güne kadar takındığı yarı-tarafsız tutumu bıraktı. Bundan sonra Hindiçini savaşı Fransız propagandacılarınca "komünist karşıtı haçlı seferi"nin bir dönemi gibi gösterildi. 12 Ekim 49'da General Bradley "kızıl atom" gününün geldiğini haber verdiğinden beri Batı korkudan ölüyordu: S.S.C.B. atom bombalarına sahipti. Ondan çok daha güçlü yeni bir silahtan, 50'nin Ocak ayında Truman'ın yapılmasını emrettiği H bombasından sözedilmeye başlandı. Bu bombanın etkileri enine boyuna yazıldı: *Match*, çarpıcı bir fotoğraf yayımlayarak bu bombanın Paris'in üzerine düşmesi halinde neler olabileceğini gösteriyordu: 80 km^2'lik alan yokoluyordu. Bunun uyandırdığı korku kozmikleşti: Amerika'da, Fransa'da, gökyüzünde ve kimi zaman da tarlalarda uçan daireler görüldüğü ihbar edildi: bazıları Marslılar'ı bile görmüşlerdi. Gazeteler bu paniği besliyordu. Severek okuduğumuz bir *Combat* kalmıştı, ama Bourdet orayı terketti, çünkü gazeteyi finanse eden Smadja onun redaksiyonuna da karışmaya çalışıyordu. Ondan sonra da, Rousset ve Sérant oraya yayıldılar. Stéphane tarafından desteklenen Bourdet *L'Observateur*'ü kurdu: o dönemde bu sıkıcı, pek az okuru olan haftalık bir gazete idi.

Bir önceki yaz, Sartre ile yolculuk yapmamıştık. İlkbaharda bir gezi düzenledik. Siyah Afrika uzmanı bir etnograf olan Leiris, Sartre'a olan biteni yerinde görmesini önerdi. Sömürgelerde yaşayan Avrupalılar, zorunlu çalışmayı kaldıran ve Kurucu Meclis tarafından 47'de kabul edilen Houphouet yasasını boşuna yürürlükten kaldırmayı denemişlerdi: yasa düzeyinde yenildiklerinden, her anlaşma döneminde sistemi bozan olaylar yaratmak için düzenlemeler yapıyorlardı.[20] R.D.A., sendikalar aracılığı ile, Afrikalı küçük üreticileri korumaya çalışıyordu: ama büyük şirketler yönetimden, ona karşı çok sert davranılmasını istediler. 49 Aralığından beri Fildişi Sahili'nde terör kol geziyordu: R.D.A.'nın birçok yöneticisini tutuklamışlar, işkence yapmışlar ve öldürmüşlerdi; yönetim kurulu üyeleri, buna sempati duyanlar, şüpheliler öldürülmüş ya da hapse atılmışlardı: Şubat'ta, yeni karışıklıklar çıktı, bunların bastırılması —resmi sayılara göre— oniki ölü altmış yaralıya sebep oldu. R.D.A. ile ilişki kurmak, olaylar hakkında bilgi almak, bunları herkese duyurmak yararlı bir çalışma olacaktı. Bu tasarı —Leiris çalışmayı sonuçlandırmaya çalışırken öğrendi— çok sayıda R.D.A. yöneticisinin üye olduğu komünist partinin hoşuna gitmedi: ama biz onların, Fransız arkadaşlarına göre daha halden anlar olacaklarını düşündük. Ben Sahara'yı görmek istediğim için, bizi Cezayir'den Hoggar'a, sonra Gao'ya, Tombouctou'ya, Bobo-Dioulasso'ya, ve R.D.A.'nın üyelerinin Sartre ile buluşup onu Fildişi Sahili'ne davet edecekleri Bamako'ya götürecek bir yolculuk planı yaptık. Turizm acentalarına koşturdum. Ghardaïa'dan Tamanrasset'e giden kamyonlar kabinlerinde birkaç da yolcu taşıyorlardı: iki kişilik yer ayırttım.

Bu kez —bu benim üçüncü girişimimdi— bir engelle karşılaşmadan Cezayir'den Gardhaïa'ya vardım; kent bu uğraşlarıma değerdi; görkemli biçimde inşa edilmiş, kübizm akımına uygun bir tabloydu: ışığın vurmasıyla maviye çalan beyaz ve aşıboyası rengi dikdörtgenler piramit biçiminde sıralanıyorlardı; tepenin en ucuna, pişmiş sarı topraktan, Picasso'nun elinden çıkmışcasına devasa, çılgın ve görkemli bir parça tersinden yapıştırılmıştı: cami. Sokaklar mal ve satıcı kaynıyordu: havuçlar, pırasalar, lahanalar öyle parlak ve kaygan kabukluydu ki sebze

[20] 1949 Ocak ayındaki kışkırtmalar ve "bastırmalar"da albay Lacheroy büyük rol oynadı.

değil de meyvaymışlar hissi veriyorlardı. Yağlı, dinlenmiş yüzlü Berberiler'in iyi beslenmiş bir halleri vardı: Cezayir baharatçılarının çoğu M'Zab doğumlu olup zenginleştikten sonra memleketlerine geri dönüyorlardı. Yukarıda, büyük meydanda, çölden gelen zayıf ve yanık ciltli adamlar çömelmiş develer arasında koşturuyorlardı.

Otel hoşumuza gitti ve orada birkaç gün kaldık: büyük bir içavlu vardı: çevresinde de odaların açıldığı bir galeri: ben sabahları terasta çalışıyordum: saat onbire doğru gökyüzü alev alıyordu: ben de gölgeye çekiliyordum. Öğleden sonra Gardhaia'ya yakın, daha taşravari ama onun kadar güzel diğer Berberi kentlerini geziyorduk: Benis-Isguen, Melika. Karşılarında saatlerce durabilmek için bir bahane olsun diye resim yapmayı bilmek isterdik. Subaylar Sartre'dan bir konferans istediler, o da kabul etti. Biz sömürgeci sisteme karşı idik ama yerli halkın işlerini idare eden ya da yol yapım işlerini yöneten insanlara karşı önyargımız yoktu.

Şafak vakti, ilk kamyonumuza binerken heyecanlıydım: yolculukta bile, böylesine gerçek bir başlangıç, ender bulunurdu. Takamız adalara gitmek için Pire'den kalkarken Egine'in arkasındaki o kocaman kavuniçi ayı hiç unutmamıştım. O sabah da, kamyonumuz vadiyi kesen yalıyarı aşınca, yerden koskocaman bir frenküzümü yükseldi: bir çocukluk anısı gibi saf bir güneş. Sartre da benimkine eş bir sevinçle ona bakıyordu. Gökyüzünde, birlikte toplayacağımız tüm mutluluklar henüz ellenmemiş biçimde, olağanüstü bir tazelikle parıldıyorlardı. Bu güneş de, belleğimde, eski zamanların mutluluklarının bir artması gibi kazınmış olarak kaldı.

On kilometre ilerde, başlarında beyaz kasklarıyla, birazdan ölümcülleşecek güneşin altında ağır çantalarının yanına oturmuş iki genç Alman'ı geçtik: otostop yapıyorlardı. "Deliler!" dedi şoför. Kamyon insan ve eşya doluydu, bir sinek kuşuna bile yer yoktu: yol bütün gün boş kalabilirdi: bir rastlantı eseri bir otomobil geçecek olursa kuşkusuz ağzına kadar dolu olurdu: Sahara'da umulmadık olaylar öyle büyük bir özenle hesaplanır ki serüvene yer kalmaz: gene de bol bol deli var diyor bize sürücümüz.

Bir *bordj*'un içinde yemek yedik ve iki de lastiğimiz patladı: bunlar keyifli molalardı. Araplar yere atlıyor, çakıltaşları arasından çalılar

buluyor, hemen bir ateş yakıp çaydanlığı üstüne oturtuyorlardı: kamyonun yan tarafına asılı bir tulumdan aldıkları su iş kokuyordu ama boyalı fincanlarda sundukları çay nefisti. Tekerlek değiştirilir değiştirilmez ateşi tepinerek söndürüyor ve takım taklavatlarını topluyorlardı.

Yavaş yavaş gün, üçyüzyirmi kilometrenin üzerine yayıldı. Tamanrasset'e kadar bununla tıpatıp aynı üç gün, El Goléa ile In Salah'da yirmidörder saatlik iki dinlenme oldu. Zaman bize hiç uzun gelmedi: yeni bir dünya öğreniyorduk. Önce, yol: yolun, üzerinde otobüsle gidilebilir alanın yılan gibi kıvrıldığı ideal eksenden başka bir şey olmadığını hayretle keşfettik; toprak düzeltme işçileri üstünde çalışıyorlardı, silindirler onu eziyordu, ama kimse yolun üzerinden gitmiyordu: ya da, birkaç kilometre boyunca henüz yenilenmişti ve bozulmaması gerekiyordu: ya da —bu daha olağandı— yenilenmemişti: bu durumda yol o denli çatlamış, kamburlaşmış, delinmiş, dalgalanmış, yamru yumru olmuştu ki en sağlam araba bile beş dakikada dağılırdı. Bu gene de, askeri inşaat mühendislerinin büyük bir gayretle bu bin kilometre üzerinde didinmelerini engellemiyordu: ne de "yol"un bir gurur vesilesi olmasını. "Yol, benim" diyordu her biri: işlemlerin çoğunu yöneten El Goléa kumandanı, şurada burada ayrıntıları yöneten subaylar, hesapları yapan mühendisler, müteahhitler hatta bir iki ustabaşı: yalnızca işçiler suskundular: bir işçi ekibini yakından gördük —birisini az önce yılan sokmuştu— ama onlar hiçbir şeyle övünmediler.

Antrasit renkli bir kaya çölünün aşıldığı an dışında —ki orada da görülecek bir şey yoktu. El Goléa'nın çıkışındaydı— Sahara, deniz kadar canlı bir seyirlikti. Kum tepelerinin rengi saatlere ve ışığın eğimine göre değişiyordu: uzaktan kayısı gibi altın renkli bu tepeleri sıyırıp geçerken, taze yağ rengine dönüştüklerini görüyorduk: arkamızda kalınca kızıllaşıyorlardı: kumdan kayaya kadar, malzemeler, farklılıklar kadar çeşitliydiler; kıvrımlı ya da keskin biçimleri sahranın kumlarının sahte tekdüzeliğini şekillendiriyordu. Uzaktan uzağa madeni yansımalı bir serap titriyor, donup kalıyor, buharlaşıyordu: samyelleri yalnız yalnız yükseliyor, dünyanın hareketsizliğini kımıldatamadan kendi çevrelerinde şiddetle dönüyorlardı.

İki ya da üç kervanla karşılaştık: develerin sallanan adımları ile ölçülünce çöl daha da muazzam görünüyordu: en azından insanların, hayvanların, yüklerin sayısı büyüklüğüne uyuyordu. Ama geniş adımlarla yürüyen ve nereden çıktığı belli olmayan bu adam nereden geliyor, nereye gidiyordu? Bizi çevreleyen büyük hiçliğin içinde gözden kaybolana kadar onu izliyorduk.

Son günlerde, boğazların arasından, devasa kalelerin, mazgalların, koskocaman, lavlar gibi kapkara duvarların eteklerinden geçtik; siyah dantel ve diken kaplı beyaz kum yaylalarını aştık: atmosfer üflenmiş ve toprak aya dönüşmüştü. "İnanılmaz!" diyorduk; bununla beraber, bu manzaranın bir resmi hatta bir fotoğrafı bizi daha çok şaşırtırdı: biz içindeydik, öyle olunca doğallaşıyordu; fantazi yalnızca düşlerde oluyor: cisimleşince yokoluyor. İşte bu nedenle bir yolculuğu anlatmak güç: insan okuru ya çok uzağa ya da çok yakına taşıyor.

Susamış, toz toprak içinde, şaşırmış, biraz bitkin halde akşamları nereye olursa olsun varmak çok keyif vericiydi. El Goléa'daki otel içeri girdiğimde, alacalı halıları, bakır lambaları, çöle özgü eski eşyaları ile bana Binbir Gece Masalları'nın bir sarayı gibi geldi. Çimin üstünde Amerikalılar Shell'in onuruna büyük bir méchoui[21] veriyorlardı. Kendi asrıma döndüm. Sabah kentte gezindik, pazarı ve hâlâ zencilerin oturdukları köle mahallelerini gezdik. İnşaat Mühendisliği Kumandanı'na yemeğe davet edildik: kitaplarımızı okuyan karısı büyük bir zerafetle gelip bizi davet etmişti: bize turfandalıklarla Fransız usulü bir yemek hazırlamıştı; kocası da "yolundan" sözetti.

In-Salah'a varır varmaz Sartre çalışmak için odasına kapandı; ben, dar bir saz (ya da belki parçalanmış palmiye) şeridi ile çevrilmiş kumullar arasında yürüyüşe çıktım; akşam oluyordu; üzerine yattığım kum et gibi yumuşaktı: her an yanağımın altından yükselivermesini bekliyordum. Bir keçiyolundan, dizi halinde, yüzleri açık, mavilere bürünmüş uzun boylu zenci kadınlar geçti; kulaklarında altın halkalar sallanıyordu; tarlalardan geliyorlardı, susuyorlardı ve ayakları da hiç ses çıkartmıyordu:

[21] Bir koyunun bütün olarak şişe geçirilip kızartılması ve bunun sunulduğu davet. —çev.

günbatımının sükûneti içinde bu geçit resminin iç paralayıcı bir etkisi vardı. Ertesi sabah, penceremden sarkınca da duygulandım; pencere her biri kendi yoluna dalmış, hızlı ya da yavaş adımlarla giden kadınların, adamların geçtiği büyük bir meydana —daha doğrusu boş bir alana— bakıyordu; mekanın bu birleştirirken ayıran kötü büyüsünün kendini gösterdiği sahneleri bilirdim: ama orada bu olayı sıcağı sıcağına yakaladığımı hissettim. In-Salah'ın evleri topraktandı, kırmızı ve mazgal mazgaldı; sokaklarda kullanılan engel parmaklıklarına ve zikzaklı yollara karşın kum bu evleri yarı yarıya yutmuştu. Pazarda, mavilere bürünmüş o güzel zenci kadınlara rastladım.

Son mola yalnızca bir gece sürdü; geceyi Arak boğazlarının dibinde, siyah granit bir kalenin ayağında geçirdik; yatacak yeri olan ama yiyecek hiçbir şeyin bulunmadığı bir konaklama yeri vardı; iki genç terasta kamp yapıyorlardı ve radyoları bir başka dünyanın müziğini çalıyordu. Jiple, kılavuzsuz yolculuk yapıyorlardı, aslında hiçbir arabanın bu yollarda tek başına kendini tehlikeye atmaya izni yoktu. "Bu tehlikeli" dedi şoför bize. Yolculuğa iki kez ara verdiğimiz için bu bizim üçüncü şoförümüzdü; öncekilerden daha konuşkandı ve onlar gibi turistlerin kaçık olduklarına inanıyordu. Yolda bize bir otomobil iskeleti gösterdi. "Bununla Sahara geçilir mi? Araba alev aldı!" Ona göre güneşin yakıcılığı bunu tutuşturmaya yetmişti. Dikenli küçük bir ağacın gölgesinde yemek yerken başka öyküler de anlattı: güzergâhımızdaki tek ağaç buydu; gölge başımızın yarısını bile korumuyordu ama civarda su vardı ve etrafta Normandiya çayırı tazeliğinde birkaç ot bitmişti. "Yağmur yağar yağmaz buralar ot ve çiçekle kaplanır" dedi şoför; yağmurun çok ender ama genelde tufan gibi olduğunu ekledi. Bir iki yıl önce bir Dodge böyle bir yağmurla kımıldayamaz hale gelmiş; olağan süre geçip de dönmeyince bir yardım kamyonu gönderilmiş; kamyon onu, Nuh'un gemisi gibi dalgaların ortasında bulmuş; o da diğerlerine erişemeden çamura batmış; gecikmesinden hemen endişe duyulmamış; böylece turistler bir hafta, kamyon şoförü de beş gün çamurlu sudan başka yiyecek içecek birşeyleri olmadan beklemişler. Şoför konuşurken dalgın bakışlı bir asker havaya attığı konserve kutularına ateş ediyordu; o da sırası gelince bize karanlık dramlar anlattı; yol arkadaşlarımızın, duraklarda rastlantı sonucu ta-

nıdığımız kimselerin hepsinde bir sürü olağanüstü ve korkunç öykü vardı; hepsi daha önce dinlediklerimizi yalanlıyorlardı: "Size bunu anlatan adamı tanırım, çatlaktır" diyorlardı; kendi öykülerinin gerçek olduğunu garanti ediyorlardı. Kuşkusuz bu kadar çok öykünün içinde gerçek olanları da vardı: ama hangileri?

Akşam, bu ilk yolculuğun sonuna geldik: Tamanrasset ve S.A.T.T.'nin küçük oteli. Başka birini seçmek olanaksız: S.A.T.T. turistlerin taşınmasını ve barındırılmasını tekeline almıştı; ayrıca, gerektiğinde kurtarılmalarına dair güvence vermek bahanesi ile bağımsız yolculardan yüksek kefaletler alıyordu. Bu ayrıcalıklara karşı homurdanıldığını sık sık işitmiştim; Tamanrasset'de, her türlü rekabetin ortadan kaldırılmış olmasının otelin patronunu dediği dedik bir zorba gibi davranmaya ittiği fısıldanıyordu. Güleç, şakacıydı, hakları konusunda gerçekten de duraksamayacağını hissettiriyordu: ama kamyon ve uçakların beslediği gemisini iyi yürütüyordu. "Noel'de midye yedik: bir pilot bize onları doğrudan doğruya denizden getirdi" diye gururla anlatıyordu. Yani, burası ideal bir yazlık yeriydi. Binbeşyüz metre yükseklikte, sabahlar, Hoggar'ın siyah ve tırtıklı kenarlı masifinin karşısında bahçede çalışabileceğim kadar serindi: ağaçların dallarında deve eti parçaları kurutuluyordu ve müşterilere ikram edilmediği için memnun olmuştum. Dağa tırmanmaya heveslenmedik: rehberler ve develerle, bu tam bir sefer olacaktı. Birkaç otomobil gezisi ve mürekkep rengi tepeleri boğan görkemli güneş batışları ile yetindik.

Tamanrasset toplumu içine kapanıktı: subayların ve memurların eşleri Romorantin'deki gibi yaşıyorlardı; şapka giyiyor, birbirlerini gözetliyor, dedikodu yapıyorlardı. Bize iyi bir gözle bakılmadığını öğrendik. Bir yüzbaşı bize kısa bir ziyaret lütfetti ve o kadarla kaldı. Ama öğretmen Mme. ve M.B. ve araştırmacı Lhote tarafından ele alınma şansına sahip olduk. Mme ve M.B.'nin öğrencileri Fransızlar ve Touareg'lerdi; bunlar, söylediklerine göre, akıllı ama sinirli ve tutarsızdılar, aileleri çocuklarını okula düzensiz aralıklarla gönderiyordu. Dağdaki kimi köylerde, iki ya da üç günde varılabilen yerlerde, çocuklar hiçbir eğitim görmüyorlardı; gezici bir okul düzenlenmişti: bizim orada olduğumuz dönemde de bir öğretmen yükseklerde kamptaydı.

Henri Lhote Hoggar'da kaya içlerine oyulmuş gravür ve resimlerin peşindeydi: o dönemde gerçeklikleri biraz tartışılan büyük bir fotoğraf ve kroki koleksiyonu getirmişti. Anlatıları da bazı kuşkular uyandırıyordu: dramatik ve olağanüstü olaylarda yüz kez ölümden dönmüştü: örneğin bir gün, susuzluktan can çekişirken, dibinde biraz su parıldayan bir kuyunun yanına varmıştı: kovayı bağlayan ip çok kısaydı! Kendi giysilerinden bir ip yapmıştı ve susuzluğunu giderince çırılçıplak Sahra çölünde yoluna devam etmişti: güneşin nasıl olup da onu ölümüne yakmadığı merak konusuydu. Ama önemli değildi: uydurmalarında çok hoşumuza giden bir lirizm vardı.

B.'lere her gittiğimizde iskambil oynayan, gevezelik yapan, uyuklayan yüzleri peçeli büyük oğlan çocuklarına rastlıyorduk: Aménokal'ın oğulları, kuzenleri, arkadaşları; oraya bir kulübe gelir gibi geliyorlardı. Akşamları sıkıntılarını attıkları bir iki genelevin dışında Tamanrasset onlara hiçbir eğlence sunmuyordu. Büyük kavga ve çapullar onlara yasaklandığı ve köle sömürülmesi engellendiği için, bu savaşçı halk amaçsız, boş ve neredeyse sefil bir yaşam sürüyordu. En önemli kaynakları koyun yetiştiriciliği ve özellikle de Tamanrasset'ye çok uzak olmayan Amadror'daki tuz madeninin işletmeciliği idi. Temmuz'dan Eylül'e kadar, çok sayıda köyden gelen insanlar baltalarla tuz çıkartıyorlardı. Ekim'den Şubat'a kadar kervanlarla Sudan'a çıkıp mallarını tahıl ve işlenmiş eşya ile takas ediyorlardı. Ama bu trafik büyük şeflerin ve ailelerinin şanına yakışmazdı. Mme. B.'den iplerden örülmüş develer satın aldım: "Aménokal'ların oğullarının en büyüğü bunları yapıyor," dedi bana. "Biraz cep harçlığı kazanmasını sağlıyor ama bunun bilinmesini özellikle istemiyor." Eskiden şefler kanlarını çok besliyorlarmış; öyle ki bu yağ kütleleri ile yatabilmek için birkaç hizmetkârın yardımına gereksinimleri oluyormuş. Bu günler uzaklarda kalmıştı. "Yarım kilo çay getirin" dediler bize B.ler, Aménokal'ı göstermeye araba ile götürdükleri akşam: bu ziyaretler onun için hiç yabana atılmayacak bir gelir kaynağı oluşturuyordu. Çadırı başka birkaç çadırla çevrili durumda, kentten onbeş kilometre kadar dışardaydı: halılarla kaplı, sandıklarla döşeli bu çadır oldukça konforlu, ama hepimizi alamayacak kadar küçüktü: biz de dışarda, iyi ısıtmayan bir ateşin çevresinde oturduk: omuzlarımıza atılan atkılarla, çayımızı içerken titri-

yorduk; ama bu yeni yıldızların altında, bu kadar zaman ve mekanın benden ayırdığı bu kamp yerinde varlığımın garipliğinin tadına vardım. Şişmanlığın kısıtlamalarından kurtulmuş, ince, sinirli, sert ve gururlu yüzü ile Aménokal'ın karısı kibarlıkla ve yetkeyle daveti yönetiyordu: asıl şef o, dediler bize. Konuşurken Mme. B. eli ile çölün sonsuzluğunu işaret etti: "Anlıyor musunuz, bu genç oğlanların sürdürdükleri yaşamı!" Gerçekten de, bugünün dünyasına bu gururlu ve işsiz genç prensler kadar ayak uyduramamış pek az insan tanıdım. Yerel giysileri içinde hoş bir havaları vardı: peçelerinin üzerinden koyu renk gözler parıldıyordu. Bir öğleden sonra Mme. B. Aménokal'ın oğlundan yüzünü açmasını istedi: "Bir iyilik yap, yalnızca bir dakika örtünü kaldır Chéri (Sevgili)." (Oğlanın adı Chéri idi ve bu ağırbaşlı kadının onu durmadan Chéri, Chéri diye azarladığını duymak çok komikti.) Mırın kırın etti, güldü, kumaşı kaldırdı: kartal gagası gibi bir burun yüzünü bozuyordu; bir Targui'nin yüzünü her görüşümde, bu burnu, parlak siyah gözlerin altındaki bu umut kırıcı çirkinliği farkettim. Kadınlar biraz daha şanslıydılar. Başka yerde pek kadına rastlanmıyordu: Henri Lhote bir akşam yörenin fahişelerini davet etmekten başka yol bulamadı; çoğu hastanede frengi tedavisi görüyordu: birkaç saatliğine izin almalarını sağladı ve okulun bahçesinde halının üstüne yanyana oturup çay içtik.

Tamanrasset'de bir haftadan fazla kaldık: bize Laghouat ile Hoggar arasında dolaşıp duran tüm dedikoduları anlattılar. Bin kilometre çapında bir araziye dağılmış, başdöndürücü uzaklıklara yayılmış Avrupalılar, aynı kantonun merkezindeymiş gibi birbirlerini tanıyorlar, gözetliyorlar, çekiştiriyorlar, birbirlerinden nefret ediyorlar, birbirlerine iftira ediyorlardı. Bu "uzaktan uzağa" dedikodular bizim için çok zevkliydi. Yola çıkmamızdan bir gece önce beni uzun süre uyanık tuttular. Akşam yemeğinden sonra Güney Haçı'nı seyretmek için bir terasa çıktık. Sonra Sartre yatmaya gitti. Ben barda ayakta durup, patronla ve biri sarışın ve Jean Marais'nin yirmi yaşlarındaki hali gibi güzel olan iki kamyoncu ile içip lafl'ıyordum. Gardhaïa'dan beri rastlaştığım insanlardan sözediyorlardı ve özellikle de "aklınıza ne gelirse" karşılığında şoförlere parasız olarak iyi bir yemek, iyi bir yatak sunan bir otelciden: herbiri gülerek diğerlerini bundan yararlanmakla suçluyordu. Ve sonra bana yaşamlarını anlatmaya

koyuldular. İlgilendim, sözlerinin açıklığı beni rahatsız etmiyordu: sırasında onlarla aynı dili konuşabiliyordum. Herbirimiz, patron dahil, birkaç tur içki sunduk, sonra sabahın üçünde neşeli neşeli gidip yattım. Şaşkınlıkla, kapının açıldığını duydum: bu, teklifler mırıldanan patrondu. Karısının çok az hoşgörülü bir havası olduğu için bu beni daha da çok şaşırttı. Ertesi sabah patron, büyük bir gülücük ve bir sepet portakalla bana doğru seyirtti: bu, Tamanrasset'de ender bulunan bir meyve idi ve suskunluğumu satın aldığını anladım. Pazarlık tamamdı: zaten hiçbir zaman bir rezalet çıkarmayı düşünmemiştim. O, kendi baştan çıkarma girişiminden değil ama benim alkolik ve sözel aşırılıklarımdan sözetti: birkaç gün sonra *Samedi-Soir*'ı açınca, bu içki aleminin bir anlatısını okudum. Benim sözcükleri sakınmayan ağzımın kamyoncuların yüzünü kızarttığı yazılıydı; şimdi unuttuğum başka güzel şeyler[22] de vardı ama o anda çok endişelendim. Sartre ile olan bağım bilindiği için, gübre suyu ile ıslatıldığım vakit benim kadar o da hedef alınıyordu: buna neden olduğum için kendi kendime kızdım. Ama bu durumda hep savunmada yaşayıp sözlerimi ve içtiğim kadehleri tartacak mıydım? "Durumumuzun avantajı şu ki," dedi Sartre bana, "dilediğimizi yapabiliriz: yaptıklarımız hiçbir zaman anlatılanlardan daha beter olmayacaktır."

Üç saat uçak; yukardan, Sahara'nın çeşitliliği silikleşiyordu, tekdüze gözüküyordu: ama, insan emeğinin tekrarını belirttiği zaman o kadar tatsız olan tekdüzelik, onda gezegenimizin ana çehrelerinden birini keşfedince beni büyülüyor: tıpkı hiç erimeyen karlar, noktasız mavilikte bir gökyüzü, bir uçağın gövdesinin altındaki bulut tarlası, bir çöl gibi. Bütün yol boyunca gözümü yerin kızıllığına diktim. Bıkkın değildim: Nijer nehrinin üstünden uçmak bana inanılmaz göründü: bu gri sudan bir patikaydı ama, uçak alçalıp dönüşler yaparken altın kumlu bir sahilin karşısında solgun mercan rengi bir adacık gözüme ilişti: tam orada ırmak mavi emaye rengini almıştı. "Ne şans," dedim kendi kendime, "tam bugün yaşamak ve bu güzellikleri kendi gözlerimle görmek!" Bununla birlikte toprak beni düş kırıklığına uğrattı; artık saf bir maden değildi: cılız otlar ve asık suratlı küçük ağaçlar onu kirletiyordu. Ayağımı havaalanına atar atmaz güneş beni sersemletti; bir hangara sığındık. Halbuki gökyüzü nehir gibi gri idi.

[22]Makale Paris baskısında çıkmadı. *Samedi-Soir*'ın kendisi için koyduğu alçaklık tavanını bile aşıyordu.

Bizi uyarmışlardı: "Orada, artık mavi yoktur: gökyüzü bir cam kapaktır!" Bir su buharı kubbesi, şiddetini hafifletmeksizin güneşin ışığını boğuyordu. Otobüsten indiğimizde otel patronu kadın bağırdı: "Size kask gerek yoksa akşama ölmüş olursunuz!" Turistik eşyalara karşı duyduğumuz antipatiye karşın bize gösterdiği çarşıya doğru yürüdük: o birkaç metreyi aşarken yıkılacağımızı sandık. Termometre gölgede 40 dereceyi gösteriyordu. İnsanlar bize: "Bu sıcaklığa dayanılabilir çünkü hava kuru" dediler: kuru olmasına kuruydu ama dayanılması o kadar kolay gözükmüyordu. Planlarımıza göre Gao'ya üç hafta önce gelmemiz gerekiyordu, ama Sartre'ın işi çıkmıştı ve biz de "Üç haftadan ne çıkar!" demiştik: aslında, bu yörede, bu üç hafta önemliydi: Nijer üstündeki trafik birkaç ay için durdurulmuş bulunuyordu.

Gerektiği gibi başlıklarımızı giyerek otelin tam önündeki büyük meydanda bulunan pazarda bir gezinti yaptık. Aniden, Arap kentlerinde gezinen yüzü örtülü hayaletlerin yerine nihayet kadınlar: gülüşlerini, göğüslerini, omuzlarını, yüzlerini sergileyen, parlak renkli pamuklulara bürünmüş, bir yığın saç örgüsü altında güzel zenci kadınlar; gençleri tunç rengi ciltleri, beyaz dişleriyle parlıyorlardı; gençliklerini yitirmiş, kurumuş olan yaşlılarının çıplaklığının da rahatsız edici bir yanı yoktu; kendi aralarında cıvıldaşıyorlar, erkeklerle tartışıyorlardı. Ve siluetlerdeki, tiplerdeki, giysilerdeki o çeşitlilik! Peuhlsler vardı, kadınları da erkekleri de, ince profilleri, başlarını dik tutuşları, uzun ve zarif boyunları ile çok güzeldiler; kadınlar boyunlarını, bileklerini, saçlarını aynı zamanda para yerine de geçen küçük deniz kabukları ile süslüyorlardı. Kimi zenciler çok parlak renkli yerli etekleri, kimileri şort, fötr giyiyor ve güneş gözlüğü takıyorlardı. Mavilere bürülü ve peçeli birkaç Tuareg, kalabalığı yararak dolaşıyordu. Gao'da birçok aşiret pazar kurulduğu gün bir araya geliyordu ve halk da çok karışıktı: bu kadar çeşitlilik çok zengin bir görünüm oluşturuyordu. Değiş-tokuş edilen malların acıklılığını görünce bu etki silindi: kötü kalitede ekmek, zavallı kumaşlar, teneke. Bize daha sonra söylediklerine göre bu yörede yerlilerin hiçbir şeyleri yoktu: onlara tahıl dağıtılıyordu, yoksa yiyecek hiçbir şey bulamayacaklardı.

Kent Sudan tarzında, kerpiçten yapılmıştı; birbirine yapışık kübik evler, daracık sokaklar. En ilginci Nijer nehriydi. Akşamüstü 5 sularında onu görmeye gittik: bir göl gibi düzgün, solgundu, geceyarısına doğru

bana Abisko'nun ışığını anımsatan bir yalancı günbatımının içinde yüzüyordu; oyma bir kayıkla izledik onu: sanki kuzey ülkelerine özgü bir manzaraydı ama yalnızca sıcak ülkelerde rastlanılan bir yürek darlığıyla yüklüydü. Kıyılarında tüm bir halk kamp yaşamı sürüyordu: ateşler yakıyorlar, yemek pişiriyorlar, uyumaya hazırlanıyorlardı. Ertesi sabah erken geldik ve uyanmalarını gördük: Tuaregler ellerinde bir ayna, yüzlerini açıp rüküş bir biçimde kendilerini inceliyorlardı; biz yaklaşınca peçelerini aceleyle takıyorlardı. Bu kıyılarda ne kadar kalacaklardı? Ne ile yaşıyorlardı?

Gao hüzünleri ve neşeleri ile bizi şaşırttı. Öğleden sonra sokaklarda gezinirken bir tam-tam işittik; aradık; avlusu gülüşmeler ve şarkılarla dolu bir evin yanına geldik: bir düğün: kapının önünde bir grup zenci eğlenceyi seyrediyordu, uzun bir süre biz de onlarla birlikte seyrettik, dansların ve şarkıların taşkınlığı çok çekiciydi.

Bu ülkeyi biraz anlamak için insanlarla tanışmak gerekecekti. Biz hemen hemen hiç kimse ile görüşemedik. Jeolojiden sıkılan genç bir jeolog tarafından davet edildik; bizi terasında kabul etti: ona oda kiralayan Müslümanlar'la birlikte çay içtik: konuşurken, altımdaki kenti ve artık çöl olmayan ama savan da olamamış bu belirsiz manzarayı seyrediyordum. Jeolog Sartre'dan tablolarına bakmasını istedi: babası tanınmış bir ressamdı ve kendisi de resim yapmayı istiyordu. Bize henüz çok belirsiz olan tablolarını gösterdi ama Sartre hemen hemen hiç tereddüt etmedi: "Resim yapmaya gerçekten arzunuz varsa, yapın" dedi ona. Genç adam onun öğütlerine uydu.

Yöneticinin evinde yemek yedik; bu genç, bekâr, sevimli bay sevgi ile büyüttüğü dişi aslanını yeni kaybetmişti. Yerli halk üstüne bize çok bilgi vermedi. Gene de, dinin onların sefaletini daha da arttırdığını söyledi: din, nehrin kıyısında yaşayanlara balığı yasaklıyordu: yetersiz beslenmelerine karşın balık avlamıyorlardı. Ertesi gün emrimize bir araba verdi. Nijer kıyısında birkaç fakir köy gördük. Kurlık yerler bana kesinlikle verimsiz ve sevimsiz göründü; tek ilgi çekici şey toprağı kirpi gibi kabartan beyazkarınca yuvalarıydı; şoförümüzün dediğine göre onların gölgesinde uyunursa, vücudunun üstünde tek bir iplik kalmaksızın, çırılçıplak uyanılırmış.

Diğerleri arasında görmek istediğim bir yer de Gao'nun dört yüz kilometre uzağındaki Tombouctou idi: mesafe Paris'ten önemsiz gö-

rünüyordu; gemi olmazsa oraya götürecek bir kamyon mutlaka bulunurdu. Bilgi topladım ama benimle dalga geçtiler; bu sıcakta —tüm mevsimlerde de pek az işleyen— yol, kullanılamazdı. Kendimi şaşırtan bir rahatlıkla boyun eğdim. Sonradan da bu birkaç kez yinelendi: başlangıçta bana yolculuğun en çekici noktası gibi görünen bir kent, yaklaştıkça önemini yitiriyordu; adı uzaktan tüm bir ülkeyi simgeliyordu: mekânında ise ülke kendini daha pek çok değişik biçimde gösteriyordu. Gao'nun pazar yerinde, Nijer'in kıyılarında, Tombouctou üzerinde kendi kendime oluşturduğum görüntülerin vücut bulduğunu görmüştüm.

Belki de yorgunluğun da pişmanlığımı azaltan bir etkisi oldu: o güneşin altında oniki saat kamyon yolculuğunu isteyecek gücüm yoktu. Sıcak bütün gün kasıp kavuruyordu; öğle uykusu saatinde, odamızda, vantilatör yakıcı bir havayı çevirip duruyordu ve gözünüzü bile kırpamıyordunuz. Duş, başınızın üstünde dengelediğiniz bir kova idi: su bir anda vücudunuzun üstüne boşalıyordu ve havadan daha serin değildi. Akşama doğru, jandarma adı verilen büyük kuşlar ağaçların içinde hırıldamaya başlıyorlardı: uçuşuyor ve ötüyorlardı. Ama sıcaklık pek az azalıyordu. Herkes dışarda uyuyordu: cibinliklerle korunan yataklarımızı terasın tenha bir köşesine kuruyorlardı; yıldızların altında uyumayı seviyordum ama gece öyle ağırdı ki bir çarşaf bile fazla geliyordu. Sabah dörde doğru hafif bir rüzgâr tüllerin arasından esiyordu: "Nihayet, yelkene rüzgâr geliyor" diye sisler arasında düşünüyordum: birkaç dakika bir serinlik gölünde dalgalanıyordum; yumuşak bir ışık gökyüzünde inci gibi beliriyordu, çok tatlı bir andı: günün yegâne tatlı anı; güneş büyük bir hızla yakıcılaşıyordu. Odamıza doğru iniyorduk; iç avluda çiftler, gözleri kapalı, uykularında yaşamlarında olduklarından daha içiçe bir durumda hareketsiz yatıyorlardı: önceki akşam, yemekte, komutan yardımcısı ve karısı şiddetle kavga etmişlerdi: şimdi ise kadının başı kocanın çıplak omzunda dinleniyordu.

Geldiğimizden iki gün sonra Sartre yatağa düştü. Doktor çağırdım: "Kırk derece ateş" Kinin yazdı; Sartre bundan denge duyusunu, işitme ve görme duyularını kaybedecek kadar çok dozda aldı. İki gün yatakta kaldı. Otel yöneticisi kadın omuz silkiyordu: "Kırk derece ateş! Bende her hafta oluyor; parkelerimi cilâlamamı bile engellemiyor." Ayakta durabiliyordum ama adı kadar itici bir rahatsızlığım vardı: la bourbouille;

diz kapaklarının arkasında, kol kıvrımlarında, ayak parmakları arasında ter bir tür kırmızımtrak mantar oluşturuyor; kaşıntıya karşın hiç ellememek gerek: bir sıyrılma, en ufak bir enfeksiyon, "cro-cro"ların belirmesi için yeterliydi. bunlar kolayca iltihaplanan gerçek yaralardı. Sartre'ın hemen hemen bilinçsiz yattığı o odada iki zor öğleden sonra geçirdim: saat üçte, masama oturmuş çalışıyordum: başka ne yapabilirdim? Panjurlar kapalıydı; dışarda hiddetli bir keşişleme ağaçları sarsıyordu: gölge, rüzgârın sesi serinliği anımsatıyordu: ama rüzgâr bir alevdi ve duvardaki termometre 43'ü gösteriyordu.

Sartre ayağa kalkar kalkmaz döneriz diye karar verdik. Ama turizm bürosundan büyük bir düş kırıklığı içinde çıktım: uçak tarifesi çok düzensizdi; bir tarih belirlemek olanaksızdı. Kendimi bu cehennem ateşi içinde çivilenmiş hissetmekten nefret ediyordum.

Sonunda bana ertesi gün Bobo-Dioulasso'ya bir uçak kalktığı bildirildi. Sartre'ın ateşi düşmüştü, biz de o uçağa bindik. Altımızdaki ormana ve üzerinden geçmeyeceğimiz kırmızı yola özlemle bakum. Ouagadougou'da mola verildi: havaalanının salonunda bir zenci kurşundan yüzler, bir tam-tam, büyücüler, geyikler satıyordu. Bir sürü şey satın aldım.

Gao'da bana "Bobo sağlıksızdır, rutubetlidir" demişlerdi. Bununla birlikte yere inince havanın ıslaklığı bana dinlendirici geldi. Soluk ve tombul yüzlü bir adam bizi bekliyordu; Gao insanlarında hâlâ Sahara'nın yanık teni vardı: burada tüm yüzler haşlanmış balığa benziyordu, buğulanarak pişiyordunuz. Yabancı adam bizi arabasına bindirirken "Sizi otele götüreyim" dedi. Bizi idare adına karşılamaya gelen bir memurdu. Kente indik: "Bobo-Dioulasso, Normandiya'dır" demişti bir arkadaş. Gerçekten de yöre kıvrımlı ve yeşildi: ama kuşkulu bir yeşil ve çürümüş toprak kokusu, Fransız çayırlarınınmkine benzemiyordu; alçak, uzun, koyu renk samanla kaplı evler tropikal ortamla uyumluydular; bahçelerde birkaç çiçek açmıştı. Rehberimiz bizi bir otelin önünde bıraktı. Oda henüz boşalmamıştı, biz de verandada küçük bir açık hava dansyerinin karşısına, rahat koltuklara oturduk. Yöneticinin yardımcısı B., bizi orada buldu ve yöneticinin yemek davetini iletti. Sonra bizi, çevresinde çeşitli yerlilerin mahalleleri bulunan bir panayır meydanına götürdü: bunlardan birini işaret etti: "Bu taraf kötüdür: bir R.D.A. yurtluğudur. Sakın gidip orada dolaşmayın!" Pek bir şey göstermedi: "Gidip bir aperitif alalım" diye önerdi.

Yeniden, barının, kentten birkaç metre yüksekte ve ısının sözde orada daha az olması nedeniyle Avrupalı yüksek tabakanın buluşma yeri olan havaalanına gittik: hava bana aşağıda olduğu kadar boğucu geldi: ilk saatte duyduğum gevşeme hissi tamamen kaybolmuştu. Yemekten önce valizlerimizi odamıza koyduk: Gao'daki duş sisteminin aynısı: dezenfektan kokuyordu ve adeta bir fırındı; avluya açılan kapıyı açık bıraktık. sonra yemeğe gittik. Bir yabancı içten bir davranışla bize yaklaştı: bir Gine'li tarım işletmecisi; bize aperitif sundu: biz zaten almışuk ama ısrar etti: "Burada içmek. çok içmek gerek!"; inceliğini korumak isteyen rüküş bir kadının öyküsünü anlattı: bünyesi susuz kaldığı için birkaç haftada ölmüştü; bebeklere sabahtan akşama kadar su içirmek gerekiyordu yoksa kuruyorlar ve ölüyorlardı; böylece bir ya da iki sulu frenk üzümü likörü içtik. Yemek yerken bir fırtına patladı, kısa ama şiddetliydi. Uyumak için odamıza girdiğimizde yataklar ıslanmıştı: duşun boşaltma borusundan, yere ve tavana yayılan hamamböcekleri çıkıyordu. Kaçtık ve yerli kentinde dolaştık. Su baskınlarına açık, dik, engin alanlar, hemen hemen kurumuş biçimde tepeleri kesiyordu: kadınlar su birikintilerinde çamaşır yıkıyor, çocuklar sarı kayaların arasında oynuyorlardı. Ama bu yanıkların dışında her mahalle bize düşmanca görünen yoğun bir bütün oluşturuyordu; evler bize penceresiz duvarlarını çeviriyordu ve dar sokaklarda hemen hemen kimseye rastlanmıyordu. Orada oturanları tanımadan içerilere girmek olanaksızdı. Gelişimiz yerel basın tarafından duyurulmuştu ve Sartre otelde R.D.A.dan bir mesaj bulacağını umuyordu: yoktu.

Yöneticinin evinde B. ve Martinikli çok güzel bir melez olan karısı ile akşam yemeği yedik. Mme. B. kocasının onu bu yaz tanımadığı Paris'e götürmek istemesinden yakınıyordu. "Orası öyle soğuk ki!" diyordu ürkek bir sesle. "Ağustos ayında orası da sıcak" diye güvence verdim. "Ama Ağustos, hemen hemen Eylül; Eylül'de ciğerime kan toplanır ve ben de bunu atlatıp yaşayamam." Yemekten sonra terasa oturup gökyüzünde Güney Haçı'nı aradım: "Gao'da bana göstermişlerdi — Mutlaka sahtesidir: hep sahtesini gösterirler". B. bize son seçimlerden sözetti. "Gereken oyları aldım" dedi bize suç ortaklığımızdan kuşkulanmadığını belirten bir göz kırpışı ile. Oradan erken ayrıldık ve tarım işletmecisi ile ışıklandırılmış dansyerinde bir bardak içki içtik: kapının önünde, süslenmiş bir maymun

bir zincirin ucunda hoplayıp zıplıyordu. Uykudan ölüyorduk; ama çok güç uyuduk; Sartre gözünü hemen hemen hiç kırpmadı: yatağı hâlâ ıslaktı, caz çok rahatsız ediciydi ve özellikle tavanda dolaşan hamamböceklerinden korkuyordu. Geceyi Mme. Roland'ın yaşamını okuyarak geçirdi.

Sabah yöneticinin gönderdiği bir otomobil bizi ormana götürdü. Bir ağacın altında bir köyün fetişini gördük: çok pis tüylerle kaplı büyük bir yuvarlak nesne; kadınlar, peştemala sarılmış, süs niyetine çenelerine çakılı küçük fildişi parçalar taşıyorlardı (bu bana bir gün çenemden çıkarttığım dişi anımsattı); içlerinden uzun boylu, güçlü, saçları içbulandırıcı kokulu kakao yağına bulanmış ikisi, bir havanın içinde tahıl taneleri eziyorlardı; bir merdivenin basamaklarındaki (bazı zavallı kulübeler iki katlıydı) çırçıplak çocukların arasına bir de albinolu çocuk oturmuştu; renksiz cildi doğal görünmüyordu; sanki bir asit derisini yüzmüştü ve derisi artık onu koruyamıyordu. Kentin hemen yakınındaydık ama gene de bu halk, zamanın akmadığı kuş uçmaz kervan geçmez yerlerin dibinde kaybolmuş gibiydi. Dönerken, Avrupalı gibi giyinmiş, canlı, bisiklete binen genç oğlanlara rastladık, onlar da bu köyde oturuyorlardı: birkaç yıl içinde çıplak çocuklar bu yüzyılla uyum sağlamış genç çocuklar haline dönüşeceklerdi. Genç bisikletlilerin bu çifte kimliği nasıl yaşadıklarını öğrenmeyi çok isterdik.

Sartre'ın büyük düş kırıklığına karşın, R.D.A. o gün de görünmedi. Bize ikram olarak verilen bir kokteylde beyazlara sorular sormakla yetinmek zorunda kaldık: Sartre, geleceğin büyük bir iyiniyet içindeki iki yöneticisi ile görüştü; biraz deşince, fikirlerini şimdiden durumlarına göre biçimlendirmeye hazırlandıkları görülüyordu. Bu yolculuk gülünç ve nahoş olmaya başlıyordu. Biz, yönetime karşı savaşan zencileri görmeye gelmiştik: hiç bunlara rastlamıyorduk ve yöneticiler tarafından gayet saygınlıkla kabul ediliyorduk. Belki Bamako'da daha şanslı olabilirdik. Hemen o akşam uçağa bindik.

Sartre'ın gene yüksek ateş nöbeti tutmuştu, gece oldukça geç bir saatte yere indiğimizde titriyordu. En bellibaşlı otel doluydu; bizi gar oteline gönderdiler; bir garson Sartre'ın bagajlarına sarıldı ve otoriter biçimde onu yönlendirdi, bu arada bir başka garson da aynı tavırla beni aksi yöne sürüklüyordu. Kendimi, garın peronlarına bakan, bir iskemle ve kötü bir

yataktan oluşan mobilyası ile bir tür kafeste yapayalnız buldum: neyse ki pek az tren geçiyordu: ama penceremin önündeki tel kafesin öteki tarafında, demiryolunu koruyan camlı çatının altında, hava is dumanı yüklüydü; Sartre'ın oda numarasını bilmiyordum ve benimkine benzer bir hapishanede onu hasta yatarken düşününce içimi kaygı kapladı; berbat bir gece geçirdim.

Ertesi gün Sartre daha iyiydi ve merkez oteli bize bir oda ayırmıştı; orada da, kocaman vantilatörlere karşın insan boğuluyordu ama en azından balkonda uyunabiliyordu: sabahları, yarı-çıplak bedenlerin yere saçılmış hali ile balkon şaşırtıcı bir manzara oluşturuyordu. Yemekler iyiydi: çilek bile verdiler. Bize oradaki zamanımızı gerçekten hoş geçirten şey, hava kumandanı C.'nin candanlığı oldu. Normandie-Niémén filotillasında görev yapmıştı ve bir süre Moskova'da kalmıştı, bu nedenle sol yazarlara karşı hiçbir önyargısı yoktu; bizi de pek merak etmiyordu. Sartre'a: "Sizinle aynı zamanda Gao'daydım," dedi. Bana: "Pierre Dac ile birlikte gelen Simone de Beauvoir burada, dediler; sonradan bunun siz olduğunuzu öğrendim..." Bizi görmeyi arzu etmemişti. Ama, çok okuyan bir genç kadına çok ilgi duyuyordu; işte o gelip bizimle görüşmesini istemişti. Ona Juju diyordu: keskin zekâlı güzel bir kızdı ve adamın aklına, kültürüne, gözüpekliğine büyük hayranlık duyuyordu. O anda Bamako'da bulunmayan bir hava subayı ile evliydi. C.'nin de Gine'de bir sahilde yazı geçiren bir karısı ve çocukları vardı. Ama bize bir süre sonra boşanıp birbirleri ile evlenecekler gibi geldi — nitekim sonradan bunu yaptılar. Gönlü kurumamış insanlarda aşk herkesi sevmeye ortam hazırlar: biz bu iyiniyetlerinden ve aynı zamanda da şaşkınlıklarından yararlandık çünkü bize bir süre sonra, insanlarla değil canavarlarla karşılaşacaklarını sandıklarını itiraf ettiler: insanlar onları bizimle birlikte bulunarak saygınlıklarını lekeledikleri için kınadılar: bu ayıplama aralarında fazladan bir suç ortaklığı daha yaratıyordu.

Juju ve C. kentin kıyısında, birbirinin hemen hemen aynı, geniş, birer veranda ile çevrili, son moda birer banyo ile donatılmış evlerde yaşıyorlardı: yer karoları, hafif mobilyalar bir serinlik hissi veriyorlardı. Juju, bir masanın üstüne benim satın aldığım gibi ama biraz daha büyük bir tam-tam koymuştu; başka yerli bibloları da vardı, hepsi iyi seçilmişti. Her akşam onun terasında aperitif alıyorduk ve bize uzakta, pek yakında

inşa edilecek olan büyük ultra-modern otelin yerini gösteriyordu. Sık sık arkadaşları V. —o da havacı— de bizimle birlikte içiyordu; canlılığı bize dirilik veriyordu. "İklime çabuk alışıyor insan; 40 derece ateşim olunca cipime binip gaza basıyorum, manda avlıyorum, bu ateşi öldürüyor." Bourbouille'un tatsız olduğunu kabul ediyordu: "Yatağa yatınca, çarşaf altına bir hamlede girmek gerek" ve kendini buz gibi suya atan kahraman yüzücünün taklidini yapıyordu. Büyük hayvan avı —manda ve hatta aslan— yaşamlarında büyük bir yer tutuyordu; Juju da bir erkek kadar iyi nişan alıyordu; arkadaşlarına sık sık uçak ya da jiple yaptıkları seferlerde eşlik ediyordu.

İlk sabah faytonla kentin Avrupa yakasında —eski tarzda sömürgeci evleri ile oldukça güzeldi— ve arabacı durmayı reddettiği için pek iyi göremediğimiz yerli yakasında yalnız başımıza dolaşmıştık. Ama sonra yeni arkadaşlarımızdan hiç ayrılmadık. Bizi pazar yerine götürdüler; halk Gao'dakinden daha az karışıktı; ama mallar bize daha bol ve neşeli göründü; kadınların büründükleri kumaşlardan bol miktarda satılıyordu: Alsace'da da dokunan sıkı pamuklu kumaştan vardı, ama cesur desenleri o dönemde yalnızca Afrika içindi; birkaç top aldım. Akşam, kumandan C. bizi cılız ağaçlıklı ve güzellikten yoksun bir doğa içinden geçerek Nijer barajına götürdü: kiremit kırmızısı toprağın üzerinde yol alırken, pek inanmadan dinlediğim şeyin bilincine vardım: bir araba ancak saatte seksen kilometreyi aşarsa oluklu saça dayanabiliyor, yoksa sarsıntılar onu parçalıyor. Zenci tutuklular yol kenarında silahlı gardiyanların denetiminde çalışıyorlardı; aralarından insan yemekten hükümlü olan ikisini gösterdiler. Tüm çehreler umutsuzluk ve kinle yoğurulmuşa benziyordu.

Bamako ve dolaylarını berbat hastalıklar kırıp geçiriyordu; ayak tabanlarının derisi altına girip orada kendilerine oyuklar yapan uzun solucanlar vardı; onları çıkartmak için bir ucunu alıp bir kibrit çöpünün üzerine dolamak gerekiyordu: her gün, çöp bir kere çevriliyordu: eğer parazit tek bir hareketle çekilip çıkartılmak istenirse, ucu kopuyordu ve ondan sonra ondan kurtulmak olanaksız oluyordu. Bize ayrıca filhastalığının, uyku hastalığının da korkunç yönlerini anlattılar. En olağan afetlerden biri cüzzamdı ve Bamako'da çok büyük bir cüzzam hastanesi vardı.

Orayı yöneten doktor bizi çok candan karşıladı: onayladığı *İkinci Cins*'den sözetti. Onunla birlikte büyük bir köyü aştık: kulübeler, işportacıların çeşitli mallar sunduğu pazarlar; cüzzamlılar orada aileleri ile birlikte yaşıyorlardı çünkü artık bu hastalık mutlaka bulaşıcı olarak görülmüyordu; ayrıca, erken teşhisle kolaylıkla iyileştirilebiliyordu: Doktor bize basit vakaların tedavi edildiği dispanseri gösterdi: bir hastabakıcının iğne yaptığı genç zenci kadının durumunu yalnızca sağ kolundaki hafif bir renk uçukluğu belli ediyordu: doktor bize: "Bu kadın hastalanmadan seksen yaşına kadar yaşayabilir" dedi. Hastalığı durdurmak için hâlâ *cholmoogra yağı*'ndan yararlanılıyordu, bu eski bir Hindu ilâcıydı: o sıralar bir de *asiaticoside* keşfedilmişti, bunun hastalığı geriletebileceği ve hatta tamamen iyileştireceği umuluyordu. Bununla birlikte, tedaviye geç başlanmış bir kısım kadın ve erkekler ileri derecede çürüme noktasına gelmişlerdi: yığılıp yattıkları yatakhaneleri gezdik ve bayılacağımı sandım: öncelikle kokudan ve sonra ağızın bir hayvan burnuna benzediği, burnun yendiği "aslanımsı" yüzlerden ve parçalanmış ellerden dolayı. "Bunlar bile doğrudan doğruya cüzzamdan ölmeyecekler," dedi bize doktor. "Bu hastalık çok yavaş ilerler ama organizmayı zayıflatır: bir grip bile yeterlidir. cüzzamlı ölür." Çalılıklarda çok sayıda cüzzamlı vardı: Bamako'da dolaşanları da çoktu: pazarda mutlaka onlara rastlıyorduk. Ama yalnızca çıplak ayak yürünürse bu hastalığın bulaşma tehlikesi vardı.

Kumandan C. bize dostlarından bir zenciyi tanıştırdı: yerlilerde ilâç yapımı konusunda kabarık bir çalışmayı Sartre'a veren çok yaşlı bir doktor. Bize politikadan sözetmedi. Her gün Sartre sabırsızlıkla R.D.A.'nın kendisi ile ilişkiye geçmesini bekliyordu: her gün düş kırıklığına uğruyordu. Bu sessizlik kuşkusuz bilinçliydi ve bu onu daha da üzüyordu. Juju ve C. ile geçirdiğimiz bir açıkhava dansyerindeki son bir geceden sonra Dakar'a gittik.

Dakar benim mitoslarımdan biriydi; bu, *sömürge* idi: beyaz başlıklı, sarı benizli adamlar, ezici bir sıcak altında sabahtan akşama kadar karaciğerlerini ve akıllarını kemiren viskiler içiyorlardı. Bamakolular orayı bir serinlik limanı gibi görüyorlardı. Özlemle bana "Dakar'da bir çarşafın altında uyuyunuz" demişlerdi. Yere inmeden önce pilot bizi kabinine davet etti ve bize limanı, denizi, Gorée adasını göstermek için uzun uzun kentin üstünde döndü. Yere indik. Tamanrasset'den beri ilk kez kendimi

rahat hissettim: 25 derece. Başlıklarımızı otelde bıraktık, sonra sokaklarda dolaşmaya çıktık.

Kahvelerin teraslarında, yemek yediğimiz soğuk havalı lüks lokantalarda zencilere rastlamıyorduk; resmi olarak ırk ayrımı yoktu; toplumdaki ekonomik ayrım onun yerini tutuyordu; hiçbir zencinin, ya da hemen hemen hiçbirinin beyazların gittikleri yerlere girip çıkma olanakları yoktu. Kentin Avrupalı yakası özelliksizdi ve taksi ile birkaç kilometresini izlediğimiz sahil, okyanusun görkemine karşın zavallı idi: cılız palmiyeler, neşesiz kulübeler, bitki döküntüleri ile kirlenmiş toprak. Goréc adasını, kızılımsı ve yıkık surları ile eski Portekiz kalesini çok sevdik. Ama ilgimiz gerçek anlamda ancak akşam saatlerinde civar mahallelerde dolaşırken uyandı: bu bizim, işçi sınıfı haline getirilmiş yerlilerle ilk ilişkimizdi: çamurlu, kenarlarında sazdan kulübeler olan sokakların kasabamsı kaba bir havası vardı ama geniş ve düz bir çizgi halindeydiler: sokaklara yığılan zenci kalabalık işçilerden oluşuyordu, —bize göre çelişik bir biçimde— aynı zamanda hem kuş uçmaz kervan geçmez yerleri, hem de Aubervilliers'yi anımsatıyordu. Bu genellikle güzel, sakin ama kapalı yüzlerin arkasında neler olup bittiğini hayal edemiyorduk: fetişist köyde bisikletle dönen yeniyetmeler gibi bu insanlar da iki uygarlığa aittiler: bunları kendi içlerinde nasıl bağdaştırıyorlardı? Dakar hakkında hiçbir şey öğrenemeden oradan ayrıldık. Bu siyah Afrika'da geçirdiğimiz kısa yolculuk tam bir başarısızlık olmuştu. Paris'te, tahmin ettiğimiz şey kanıtlandı: komünist yönergeler R.D.A.'nın tüm üyelerine gönderilmişti ve onlar da Sartre ile rastlaşmaktan kaçınmışlardı.

Yorgunluğumuzu üzerimizden atmak ve huzur içinde çalışmak için Fas'ta iki hafta geçirdik. Biraz Meknès'de ve uzun süre de Fez'de kaldık. Bu kez, mevsim ilkbahardı, ağaçlar çiçek açmıştı, gökyüzü hafifti ve Djalnaï sarayı kapılarını açmıştı. Beni, çok güzel bir iç avluya açılan, mozaik ve halılarla süslü sultan odasına yerleştirdiler: çalışırken kapımı açık bırakıyordum, içeri sık sık ziyaretçiler giriyor, masamın etrafında sanki bir müze eşyasıymışım gibi dönüyorlardı. Camekânlı yemek salonundan kentin beyazlığı kuşbakışı görülüyordu: orada Rousset'ye rastladık ve heyecansız biçimde selâmlaştık.

Kızkardeşim ve kocası Haziran'dan beri Kazablanka'da oturuyorlardı: orada onlarla birkaç gün geçirdim; Orta Atlaslar'da otomobille bir gezi yaptık ve kırmızı kalelerin ötesinde yüksek dorukların karlarının parıldadığını gördüğüm Marakeş'e kadar gittik.

Boris Vian *Mezarlarınıza Tüküreceğim*'i yazdığı için 100.000 Frank para cezasına mahkûm oldu. Onun ve Sartre'ın kitaplarına, çok sayıda intiharın, suçun, cinayetin, özellikle "J3'ler cinayetinin" sorumluluğunu yüklüyorlardı. Michel Mourre Notre-Dame'ın kürsüsüne çıktığında, "kutsallığa yapılan bu saygısızlığı" da varoluşçuluğa bağladılar.

Söylediğim gibi, Sartre'ın düşüncesi idealizmden arınıyordu; ama varoluşçu gerçekliklerden vazgeçmiyordu; *praxis* içinde her iki görüşün bir sentezini yapmaktan da vazgeçmiyordu. Stéphane'ın *Portrait de l'aventurier*'nin (Maceraperestin Portresi) önsözünde Sartre, Stéphane'ın maceraperest olarak adlandırdığı bu adamların erdemlerinden bazılarını eylemcinin kazanmasını dilediğini yazmıştı. *"Bir eylemin iki yönü vardır: Serüvencilikten gelen olumsuz yön ile disiplinden gelen yapıcı yön. Olumsuzluğu, kuşkuculuğu ve özeleştiriyi disiplin çerçevesi içinde yeniden kurmak gerekir."* Dalmas'ın Yugoslavya üzerine olan kitabını sunduğu çalışmada da aynı kaygıyı taşıyordu. Stalinci nesnellik, diyordu, karşı koyanları, genellikle kendi itirafları ile, nesnel hainler konumuna getirerek onların öznelliklerini sıfırlıyor. Tito'nun durumu benzersizdi: o başarmıştı ve dolayısıyla da gerilemeleri olanaksız kılıyordu. Onun karşı koyuşu, Devrim içinde öznelliğin varlığını yeniden oluşturuyordu. Stalinciliğe karşı, gerçekten devrimci bir ideolojinin görevi, öznelliğin yerini öznelliğe iade etmek olmalıydı.

Tito komünistlerin en çok tiksindikleri kimse idi. Komünistler onun tarafını tutan Bourdet, Mounier, Cassou, Domenach'a hakaret etmişlerdi, hatta bu son ikisi Barış Hareketi'nden atılmışlardı. Sartre'ın önsözü onlara yeni bir sitem bahanesi yarattı. Onlardan yana hiç şansı yoktu. Thao ile söyleşilerini o kadar zayıf buldu ki, yayımlamalarına karşı çıktı: Thao, hiç çekinmeden burjuva adaletine başvurarak ona karşı bir dava açtı ve söyleşilere Thao'yu onaylamaktan başka bir şey söylemek dışında ağzını açmadan katılan Domarchi de onunla birleşerek bir milyon frank tazminat talep etti. Yeni davalar, çalışma kampları bizi Stalinciliğe karşı öyle bir tavır içine sokmuştu ki —iyi etmedik ama— Fransa'da Haziran sonunda sekiz milyon imza toplayan Stockholm çağrısına somurttuk. Oysa gırtlağımıza kadar "Batı" ile dolmuştuk: Berlin'de *Liberté de l'esprit* (Düşünce Özgürlüğü) hareketinin "kültürü savunmak için" topladığı kongreye Silone'nin Koestler'in yanında katıldığını üzülerek öğrendik.

Sartre'ın özel sıkıntıları vardı. 49'da M. ile birlikte Meksika'ya, Guatemala'ya bir yolculuk yapmış, Küba'yı, Panama'yı, Haiti'yi, Kuraçao'yu da görmüştü. M. ile artık iyi anlaşamıyorlardı. M., Sartre'ın karşı koymasına karşın Paris'e yerleşmişti. Kavga ettiler ve sonunda ayrıldılar.

Bütün sene Algren ile mektuplaşmıştım. Amerika'ya döndükten sonra bayağı aşağıdan almıştı: Amerika değişiyordu, çok çabuk. Büyücü avı arkadaşlarından çoğunu etkilemişti. Politzer ödülünün onu götürdüğü Hollywood'da tüm solcu sinemacılar kapısının önündeydi; çoğu Avrupa'ya göçediyordu; John Garfield *Altın Kollu Adam*'ı çevirememişti. Algren, California dönüşü Michigan gölü üzerinde bir ev satın almıştı: orada iki ay geçirecektik. Onunla birlikte gerçek bir ortak yaşamım olacağı için seviniyordum.

Tam uçacağım sırada, Kuzey Koreliler Güney Kore'ye girdiler; derhal önce Amerikan hava kuvvetleri sonra da piyadeleri müdahale ettiler. Eğer Çin de Formoza'ya saldırırsa dünya savaşı patlak verecekti; Stockholm çağrısı birkaç günde üç milyon ek imza topladı. Herkes Fransa'nın Kızıl Ordu tarafından işgalinden sözediyordu. *Samedi-Soir*, "Korkmalı mıyız?" diye başlık atıyor ve evet sonucuna ulaşıyordu. Algren'i yeniden görme arzuma ve onu bir kez daha düş kırıklığına uğratmaktan nefret etmeme karşın Fransa'dan ayrılmakta tereddüt ediyordum: "Gidin," dedi Sartre, "herhangi bir zaman geri dönebilirsiniz. Ben savaşa inanmıyorum." Bana, Ağustos ayındaki bir mektubunda da yinelediği gerekçeleri sayıyordu; o günlerde Paris panik içindeydi, altın 3.500'den 4.200'e çıkmıştı, şeker ve konserve stoku yapmak için bakkalların önünde kuyruklar oluşuyordu, insanlar bugün yarın Kızıl Ordu'yu, sonra da bombaları bekliyorlardı. Ama Sartre beni yatıştırmayı sürdürüyordu: "Ne olursa olsun, benim görüşüm şu: *kanlı* savaş olanaksız. Rusların atom bombası yok, Amerikalıların da askeri. Yani, matematiksel olarak bu savaş ancak birkaç yıl sonra gerçekleşebilir. Kaldı ki, gene matematiksel olarak, bu savaşa önce zemin hazırlayacaklardır. O zaman, şu iki seçenekten biri: ya birinin ya da öbürünün beceriksizce bir davranışı yüzünden gerçek bir savaş olmaksızın savaş hali ilan edilecektir: bu durumda Sovyet kuvvetleri Brest'e kadar gelecekler ve fırtınadan önce üç ya da beş yıl Rus işgali olacaktır: ya da silahlanarak bekleyeceğiz: bu durumda da, her yere yerleşen mitolojik bir savaş ruh hâli, sansür, casusluk, manişeizm ve,

dilerseniz, kılık değiştirmiş bir Amerikan işgali. Tercih sizin. Ben ikinci varsayıma inanıyorum..."

Yola çıktım ama yüreğimde, buluşmanın getirdiği hüzünlerin de ağırlaştırdığı bir içdaralması ile. Chicago'daki ilk günlerim. *Mandarinler*'de Anne'ın Lewis ile son buluştuklarında geçirdiklerine çok benziyordu. Yıl boyunca Algren bana neşeli ve sıcak mektuplar yazmıştı; ve şimdi birdenbire bana artık beni sevmediğini söylüyordu. Başkasını da sevmiyordu, hiçbir şey olmamıştı: sadece artık beni sevmiyordu. Tasarlanmış bir hafiflikle bana "Gene de çok güzel bir yaz geçireceğiz" diye güvence veriyordu. Ve ertesi gün de beni yabancılarla yarışlara götürdü. Kadeh üstüne kadeh devirerek tanımadığım bu kalabalığın arasında dolandım durdum. Belirli bir tehlike olmadan Fransa'ya dönmeyi düşünmüyordum: her şeyden önce, kafama sokmayı bile başaramadığım sözcükleri yüreğimle ve bedenimle anlamam gerekiyordu; ne yorucu iş! Zaman parçalarını birleştirmek zaten büyük bir işti. Wabansia'daki küçük evde boğucu sıcak ve Algren'in varlığı beni eziyordu. Çıkıyordum: sokaklar bana düşmandı. Polonya mahallesinde küçük bir kuaförde saçımı yıkayan kadın bana sert bir sesle: "Niçin Fransa'da hepiniz komünistsiniz?" diye sordu. Bir Fransız kadın: bu bir şüpheli, bir nankör, neredeyse bir düşman demekti. Zaten dışarda asfalt gibi eriyordum; barlarda ne okunabiliyor ne de ağlanabiliyordu. Kendimi ne yapacağımı gerçekten bilemiyordum.

Neyse bir arkadaş bizi otomobille Miller'e götürdü ve zaman yeniden yavaş yavaş akmaya başladı: günlük yaşamın akışı beni oyalıyordu. Kendime ait bir odada uyuyor, metalik bir kafesle korunan pencerenin yanında aynı odada çalışıyordum; ya da üzerime bol bol böcekleri uzaklaştıran "ilâç"tan sürüp elimde Sandburg'un *Lincoln*'u ile otların arasında yatıyordum; Amerikan tarihi ve edebiyatı üzerine çok kitap okuyordum; ve Fitzgerald'ın iç parçalayan *Crack-up*'ını okudum; bir de çoğunlukla düş kırıklığına uğratan, ama bazen bu yüzyıl üstüne kaygılandırıcı ışıklar verebilen bilim-kurgu öyküleri. Bahçe bir küçük göle iniyordu ve yamaçlarda, sık uluağaçlar beni gözlerden gizliyordu; çevremde kocaman gri sincaplar koşuşuyor, kuşlar cıvıldıyordu. Öğlene doğru sandalla gölü geçiyorduk; ayaklarımızı yakan kumulları tırmanıp aşıyorduk; deniz gibi engin ve hareketli Michigan gölüne geliyorduk: uzun ayaklarının üstünde duran beyaz kuşların yemlendiği uçsuz bucaksız ve

kumlu sahilde hiç kimse olmuyordu. Denize giriyor, sonra da kızarıyordum. Suda, boyumu geçmemeye büyük özen gösteriyordum çünkü yüzme bilmiyordum. Gene de bir gün, birkaç kulaç attıktan sonra ayağımın başparmağıyla dibi arayıp bulamayınca çok korktum, dibe indim; Algren'e seslendim, uzaktan bana gülümsedi: daha dürüst davranıp "İmdat" diye bağırdım; gene gülümsedi; neyse suda çırpınmam onu endişelendirdi; beni yakaladığı zaman, söylediğine göre, başım suyun içindeymiş ve dudaklarımda aptalca bir gülümseme varmış; çok korktuğunu da ekledi, çünkü o da çok kötü yüzüyordu. Koşa koşa geri döndük, bol bol viski içtik ve bu kurtarışın verdiği keyif içinde, aramızda, kaybolmuş bir aşkın döküntülerinden temizlenmişe benzeyen bir arkadaşlık alevlendi.

Bunun da kendine has güzellikleri vardı: gece, sahilde dolaşıyorduk; uzakta Gary'nin yüksek fırınları alevlerini püskürtüyorlardı; kocaman kızıl bir ay göle yansıyordu ve biz dünyanın başlangıcı ya da sonu üzerine saçma sapan konuşuyorduk; ya da televizyon seyrediyorduk: Algren'in benim için yorumladığı eski ve ünlü boks karşılaşmaları, eski filmler ve cumartesi geceleri de mükemmel bir varyete gösterisi. Ama sık sık, görünür bir neden olmaksızın —belki de içimizden birinin bu aldatıcı uyuma kapılmasından korktuğu için— Algren'in yüzü asılıyordu; uzaklaşıyor, susuyordu. Bir gün, gene bir arkadaşı ile yarışlara gitmiştik, canım sıkılmıştı; dönüşte otomobilde radyo büyük bir tantana ile savaşın çok yakın olduğunu haber verdi. Bu özel felâketi yaşamak için Fransa'dan bu denli kopmuş olmam bana o kadar anlamsız göründü ki hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladım. "Bu yalnızca propaganda, hiçbir anlamı yok" diye beni teselli eden Algren savaşa inanmıyordu. Ama ben içinden çıkmamın saatler sürdüğü bir uçurumun dibine düşmüştüm. Bir başka akşam, Algren Chicago'daydı: bu yalnız günlerin acımasız sessizliğini seviyor ama bundan korkuyordum: televizyon ekranının başına oturduğumda, sabahtan beri kafamdan bir sürü üzücü düşünce geçirip duruyordum. *Kısa Tesadüfler* oynuyordu, yastığı gözyaşlarımla sırılsıklam ettim.

Bir ayın sonunda Lise, Miller'e geldi. Onu 47'de de görmüştüm: eskiden olduğu gibi birbirimizle pek çok kavga etmiş ama çok iyi anlaşmıştık. Neyseyle birbirimizin kollarına atıldık. Tüm güzelliğini ve barok sertliğini koruyordu; yaşadığı klasik ortamda düzeltmeyi reddettiği davranışları, başına komik biçimde anlattığı bir yığın dert açıyordu; bununla beraber, buluşmamızda gölgeler olmadı değil. Algren evinde

bir yabancıyı konuk etme fikrine karşı koymuştu, ve zaten ev çok küçüktü: Lise için beşyüz metre ilerde bir oda buldu, buna da Lise öfkelendi. İki hafta kalmaya karar vermişti: ben Fransa'ya bir ay sonra dönecektim ve Algren ile olan ilişkimdeki güçlükten ötürü onunla yalnız kalmaya ihtiyacım vardı. Lise'in açık yürekliliği karşısında her zaman yalnızca tek bir silahım olmuştu: eşit bir açık yüreklilik: onu kullandım ve o da beni bir kez daha "bir buzdolabının içindeki saat" olarak nitelendirdi. Algren, dobra ve sevimli tavırlarına karşın onu soğuk buldu; ve sonra, diyordu bana, sanki başımın üstünde yürümemi bekler gibi bir hali var; gerçekten de, Lise'in doğal tavrı alaycı bir güvensizlikti; bunu yenmek için, başarılar, marifetlerle insanın kendisini göstermesi gerekiyordu. Algren işi, bir sabah, Chicago'ya gideceğini söylemeye kadar vardırdı. Sonuçta, benim, orada iki-üç günlüğüne Lise ile birlikte kalmamı kararlaştırdık.

Lise'in bana karşı duyguları iki yanlıydı: ona göre ben onunla savaş yıllarında ilgilenmem gerekenden daha az ilgilenmiştim: hâlâ onu çalışmama feda edişimden ötürü bana hınçlıydı ve bu hınç yazdıklarıma yöneliyordu; bana, dolaylı ama saydam biçimde yineliyordu: "İkinci sınıf bir yazar olmak ne kadar üzüntü verici!" Bu hırçınlık onun edebiyatla olan ilişkisine de yansıyordu: yazmayı hem istiyor hem istemiyordu: "Burnunun üstüne bir bomba yiyecek olduktan sonra neye yarar?" diyordu bana. Gerçekte, yazmaya yeteneği olduğu ama eğilimi olmadığı için çelişki içindeydi: dergilerde yayımlanan öykülerde ve özellikle mektuplarında bu yetenek görülüyordu: az sözle çok şey anlatmada ve doğru sözcükleri seçip istediği sonuca ulaşmada ustaydı; ama bir beyaz sayfa tomarının başında yalnız kalınca cesaretini kaybediyordu; başkaları ile, sayfalarca konuşacak kadar ilgilenmediğini düşünüyorum.

Yaşamı ağır aksak yürüyordu: A.B.D.'ne bir adamı sevdiği için ve yemek yemek için gelmişti; aşk yıpranmıştı, boşanacaktı; yemek yemek ise alışkanlık haline gelmişti. Küçüklüğündeki hüzünleri analık ile telâfi etmek istemişti, ama bu hüzünler onu, hem çok hem de çok az özdeşleştiği küçük bir kız çocuğunu sevmeye pek yeterlice hazırlayamamıştı. Amerika'ya, onu benimsediği için minnettardı ama orada, Paris'te bulduğu entellektüel ve insani ilişkileri bulamıyordu. Öğretmenliğe hazırlanıyordu: parlaklu ama öğretmenlerinin çoğunu saldırganlığı ile rahatsız ediyordu. Hem burnubüyük hem kolaylıkla büyülenen, insanlardan Algren'in de hissettiği o soğuklukla ayrılan Lise, kendini karmaşık ve çözümsüz se-

güvenlerin içine atıyordu. O dönemde bir eşcinsel çift tarafından büyülenmişti ve daha yaşlı olanına, Willy'ye çok bağlanmıştı; varoluşçuluk adına onu oğlancı *olunmadığına* inandırmaya çalışıyordu: bu, her zaman için dönülebilecek bir seçimdi. Willy ona karşı büyük bir şefkat besliyordu ama o bununla yetinmiyordu. Chicago'daki üzücü bir gezintiyi anımsıyorum. Ona Algren'in evini gösterdim, yüreğimde ezici anılar vardı; o ise, bir Orta Çağ doktorunun skolastik tutkusu ile bana, Willy'nin onu severek kendi özgürlüğünü gösterebileceğini yineleyip duruyordu; ben sessizlik içinde, o yüksek sesle, boğucu bir sıcaklığın içinde, monologlar söyleyip duruyorduk, yollar ayaklarımızın altında sonsuza dek uzanıyordu ve biz bir adım bile ilerlemiyorduk.

Willy ve arkadaşı Bernard'ın ona randevu verdikleri Chicago'ya benden önce gitmişti. Onlarla buluşacağım sabah, beni Gary garına götürecek olan otobüs gelmeyince, Algren bir otomobili durdurdu ve beni şoföre emanet etti. O da, Fransız olduğumu öğrenir öğrenmez hücuma geçti: "Sizin hepinizin komünist olduğunuz doğru mu? Ve de beyazların siyahlarla yattığı?" İngilizce anlamıyormuşum gibi yaptım. Willy ve Bernard'ı sevdim ama Lise ile oluşturdukları üçlü beni rahatsız etti. Kadınların soyundukları küçük zavallı barlara gitmek istediler, kadınların çıplaklıklarını, tüm insanlığa karşı duydukları öfkeyi ele veren alaylı gülmelerle ayrıntılarıyla anlatıyorlardı.

Miller'e yalnız döndüm. Birkaç ay önce Hollywood'da eski karısını yeniden görmüş olan Algren, bana onunla tekrar evlenmeyi düşündüğünü söyledi. Olsun. Zamanla umutsuzluk beni tükendirmişti, artık tepkisizdim. Pastırma yazıydı; küçük gölün çevresinde, altın kırmızısı, altın yeşili, altın sarısı, bakır ve ateş rengindeki yaprakların güzelliği ile gözlerim kamaşmış, yüreğim ağır, ne geçmişe ne de geleceğe inanmaz bir halde yürüyordum. Aniden uyanıyor ve otların içine yığılıyordum: "Bitti, niçin?" Bu çocukça bir üzüntü idi çünkü çocuklar gibi anlaşılmaz bir şeylere çarpıp duruyordum.

Kısa bir süre için Chicago'ya döndük. Dayanabilmek için, son öğleden sonramızı yarışlarda geçirdik: Algren tüm nakit parasını kaybetti. Akşam yemeği için bir arkadaşına telefon etti, o da havaalanına giden taksiye bininceye kadar bizimle birlikte kaldı. Algren bundan rahatsız olmuşa benzemiyordu. Chicago ince gri muslinler altında pırıldıyordu, bana hiçbir

zaman bu kadar güzel görünmemişti. Uyur gibi iki erkeğin arasında yürüyor ve düşünüyordum: "Onu bir daha hiç görmeyeceğim, hiçbir zaman..." Aldığım belladenallere karşın uçakta uyuyamadım, boğazım, atamadığım çığlıkla parçalanıyordu.

*

Sartre, kendisine bol bol hakaret ettirmeye devam ediyordu. Robichon diye biri, *Liberté de l'Esprit*'de, onun zararlı etkisinden —bir solukta söylediği üzere— zaten etkilenmeyen gençliği kurtarmak gerektiğini yazıyordu. İçinde hâlâ birkaç arkadaşımızın olduğu *Combat* alayla, "Sartre'ı yakmak mı gerekir?" diye sordu. Sartre, *Les Temps modernes*'de Genet üzerindeki araştırmasının büyük bölümünü yayımlamıştı: oldukça ilgi çekti. Ama ne boş bir yaygaraydı bu! Mauriac bir yıl önce *Haute Surveillance* (Büyük Gözaltı) konusunda, Genet'nin yeteneğini kabul etmiş olmasına karşın *le Figaro*'da "dışkıcılık" üzerine köpüren bir makale yazdı. Diğer taraftan arkadaşlar derginin Kore savaşı konusunda hâlâ hiçbir yazı yayımlamamış olmasına şaşırıyorlardı. *L'Observateur*, derginin artık güncel olaylarla uğraşmamasına yeriniyordu. Pratikte dergiyi yöneten Merleau-Ponty, Kore savaşı konusunda politika dışı kalmayı benimsemişti: "Toplar konuşuyor, bize de susmak düşer" dedi bize özetle.

Sartre'ın hipotezlerinin ikincisi doğrulanıyordu: Amerikalılar yumuşak yumuşak Fransa'yı işgal ediyorlardı. Hindiçini'de ciddi başarısızlıklara uğrayan de Lattre'a durumu yatıştırmasında yardımcı oluyorlardı. Bunun karşılığında Pleven açık biçimde Almanya'nın yeniden silahlandırılmasını kabul etti ve Fransa'da Amerikan üslerinin kurulmasına rıza gösterdi; Ocak ayında Eisenhower Paris'e yerleştiğinde komünistler boşuna protestolarda bulundular. Fransa, A.B.D. tarafından desteklenen ve A.B.D. için savaşmaya hazır bir Avrupa'yı kabul ediyordu. Beuve-Méry, bir kez daha tarafsızlığı savunduğu için Brisson tarafından "iktidarsızlık"la itham edildi. Beuve-Méry, "yani sorun buna sahip olunup olunmamasında" mı diye sordu. Kavga, gürültü kopardı ama boşuna. Gilson Toronto'da bir kürsü kabul edince ülkesini kızıl istilâya bırakmakla suçlandı, bu "temkinli gidiş"ten[23] ötürü herkes kızdı.

[23]Gabriel Marcel bu konuda bir piyes yazdı.

Gerçekten de bir Rus istilâsından sık sık sözediliyordu. 36. paralelin Amerika silahlı kuvvetleri tarafından aşılmasından, Kuzey Kore'ye "gönüllü" bir Çin ordusunun girmesinden ve Pyong-Yang'ın Amerikan hava kuvvetleri tarafından bombalanmasından sonra A.B.D. seferberliğin eli kulağında olduğunu haber verdi. Mac Arthur Çin'e bombalar atmak istiyordu; bu durumda S.S.C.B. müdahale edecekti: Amerika'da, radyasyona dayanıklı, kurbanları teşhis etmeye yarayacak 50 milyon adet plaka dağıttılar. Truman olağanüstü durum ilân etti. Savaş durumunda, Kızıl Ordu derhal Avrupa'nın Brest'e kadar olan kısmını istilâ edecekti: ya sonra? "Ben," dedi bize Francine Camus —Bartok'un folklorik danslarını dinlediğimiz komünistler tarafından düzenlenen bir konserden çıkarken— "Rusların Paris'e girecekleri gün iki çocuğumla kendimi öldürürüm." Bir lise sınıfında, yetişkinlerin kehanetlerinden dehşete düşen yeniyetme kızlar, bir kızıl işgal durumu için toplu bir intihar anlaşması yaptılar.

Balzar'da Camus ile yaptığımız söyleşiden önce bu konuda kendi kendime soru sormuyordum: "Ruslar burada olunca başınıza ne geleceğini düşündünüz mü?" diye sordu Sartre'a: ve tutkulu bir sesle ekledi: "Burada kalmayın! —Ya siz, siz de gitmeyi düşünüyor musunuz?" diye sordu ona Sartre. "Ben, Alman işgali sırasında yaptığımı yapacağım." Bir cagoulard.[24] Loustaunau-Lacau, "silahlı ve gizli direniş" fikrini ortaya atmıştı: ama artık Camus ile rahat rahat tartışamıyorduk, öfke ya da en azından ateşlilik onu pek çabuk pençesine alıyordu. Sartre yalnızca, hiçbir zaman işçi sınıfına karşı savaşmayı kabul etmeyeceğini ileri sürdü. "İşçi sınıfının, körükörüne bir inanış haline gelmemesi gerekir" dedi derhal Camus: ve Fransız işçilerinin Sovyet kamplarına karşı ilgisizliklerini eleştirdi. Sartre: "Sibirya'da olanlarla ilgilenmeden de başları yeterince dertte" dedi. "Tamam," dedi Camus, "ama gene de onlara Légion d'honneur nişanını vermezdim!" Tuhaf sözcükler: Camus de, Sartre gibi, iktidardaki arkadaşları 45'te ona Légion d'honneur'ü vermek istediklerinde reddetmişti. Kendimizi ondan çok uzaklaşmış hissediyorduk. Gene de Sartre'ı gerçek bir içtenlikle azarlıyordu: "Gidin. Kalırsanız yalnızca yaşamınızı değil onurunuzu da elinizden alırlar. Sürgünde ölürsünüz onlar yaşadığınızı söyler, sizin ağzınızdan istifayı, boyun eğmeyi, ihaneti

[24]Gizli ihtilalci hareket örgütü üyesi.

öğütlerler ve herkes de onlara inanır." Bu konuşma beni sarstı ve onu izleyen günlerde kendi hesabıma Camus'nün gerekçelerini ele aldım. Belki de Sartre'a dokunmazlardı: susması kaydıyla; birçok olay gelişecekti —artık kimsenin bundan kuşku duymaya hakkı yoktu— ki Sartre'ın bunları susarak kabul etmesi olanaksız olacaktı. Stalin'in kafa tutan aydınlara uygun gördüğü yazgıyı herkes biliyordu. Lipp'te bir yemekte Merleau-Ponty'ye ne yapmayı düşündüğünü sordum: gitmeyi düşünmüyordu. Suzou Sartre'a döndü: "Eğer giderseniz pek çok kimseyi düş kırıklığına uğratmış olacaksınız" dedi bir saflık ve tahrik edicilik karışımıyla. "Sizden beklenen, bir intihar." Bir başka gün Stéphane Sartre'a yalvardı: "Her ne olursa olsun, Sartre, itirafçı olmayacağınıza dair söz verin!" Bu kahramanca bakış açıları hiç hoşuma gitmiyordu; yeniden işime dönüyordum. Fransız işçilerine karşı faşistlerle anlaşmak, söz konusu değil: her şeye evet demek de söz konusu değil; ve açık bir karşı koyuş intihar demek. Sartre beni inatçı bir hava içinde dinliyordu; sürgüne gitme fikrini iliklerine kadar reddediyordu; artık Mac Arthur'un aklına esen bir olayın savaşı başlatabileceğine inanan Algren bizi Miller'e davet ediyordu. Ama Amerika'dan hiç bu denli şiddetle nefret etmemiştik. Sartre, Ağustos'ta Kuzey Koreliler'in sınırı ilk geçenler olduğu ve komünist basın bunu inkâr ettiği için —Merleau-Ponty'den daha az ama gene de biraz— rahatsız olmuştu. Artık onların bir tuzağa düştüklerini anlıyorduk: Mac Arthur bu anlaşmazlığı istemişti, Çin'i Çinli lobilere geri vermeyi ummuştu, ayrıca da Güneyli feodallerin Kuzey endüstrisinde gözleri vardı. Amerikan askerleri insan avı, bombardımanlar, düşman aramalarla bizim Hindiçini'deki askeri birliklerimiz kadar acımasız, ırkçı bir savaş sürdürüyorlardı. Eğer gidecek olursak, ancak tarafsız bir ülke bize uygun düşerdi. "Stéphane Zweig gibi Brezilya'da yaşamın sonunu getirmek, düşünebiliyor musunuz!" diyordu Sartre. En iyi gerekçelerle de sürgüne gidilse, insanın yeryüzündeki yerini kaybedeceğine ve bir daha hiçbir zaman ona tam olarak kavuşamayacağına inanıyordu. Üstelik biz, sosyalizmin vücut bulduğu bir rejimden kaçmayı düşünüyorduk! Sağdaki insanlarla kendimizi aynı gemide bulmuştuk; onlar, boş konuşmalarla yetinmiyorlardı; servetlerini ve ilişkilerini gemilerde, uçaklarda kendilerine yer garantilemekte kullanıyorlardı. Clouzot'larda

yemek yedik: Véra hesaplı bir derbederlikle giyinmişti: pantalonluydu, tepeden tırnağa siyahlara bürünmüştü, ayak bileğinde altın bir halhal; muhteşem saçları omuzlarının üstüne şelale gibi dökülüyordu; André Gillois ve karısı da vardı: tüm yemek boyunca konuşma olası bir gidişin pratik olanakları üstünde gelişti. Sartre aniden bu durumun içine atılmayı kabul etmiyordu: "Amerika'nın alçakça davranışı ve Komünist Parti'nin fanatizmi arasında bize bu dünyada nasıl bir yerin kaldığını bilemiyorum" diye yazdım kızkardeşime. Sartre, isyan duyguları içinde, komünistlerin ona düşman muamelesi yapmakla, kendisini gerçekten düşmanmış gibi davranmaya itüklerini apaçık anladı. Bir Rus işgaline hiçbir zaman çok fazla inanmadı;[25] ama onu düşünürken, bizim durumumuzdaki ikilemi hissetti; bundan duyduğu kızgınlık gelişiminin ileri dönemlerinde büyük bir rol oynadı.

---

[25] "Bu öngörüler beni hiç dehşete düşürmüyordu çünkü işgale inanmıyordum: benim gözümde bunlar olayları sonuna kadar götüren, herkese seçme gerekliliğini ve kendi seçiminin sonuçlarını açınlayan fikir oyunları idi... Bu iç karartıcı düşler arasında kendimi duvarın dibinde hissediyordum." *Yaşayan Merleau-Ponty*.

V. BÖLÜM

YAŞAM biçimim değişmişti. Kendi "evimde" daha uzun süre kalıyordum. Bu sözcük yeni bir anlam yüklenmişti. Uzun süre, hiçbir şeye sahip olmamıştım, ne mobilya, ne gardrop. Artık askılarımda Guatemala ceket ve etekleri, Meksika bluzları, bir Amerikan tayyörü ve mantoları vardı. Odam değersiz ama benim için çok kıymetli eşyalarla süslüydü: sahra devekuşu yumurtaları, kurşun tam-tamlar, Sartre'ın bana Haiti'den getirdiği davullar, Bonaparte sokağından bana aldığı bir cam kılıç ve Venedik aynaları, ellerinin alçıdan bir kalıbı, Giacometti'nin ayaklı fenerleri. Pencereye karşı çalışmayı seviyordum: kırmızı perdelerle çerçevelenen mavi gökyüzü Bérard'ın bir dekoruna benziyordu. Orada Sartre ile birlikte pek çok akşam geçirdim; ona bol bol meyve suyu veriyordum çünkü geçici olarak alkolü bırakmıştı. Ve müzik dinliyorduk. 45'ten beri Leibovitz tarafından yönetilen *l'Ode à Napoléon*'u ve rastlantı sonucu gittiğim bazı konserleri dinlemiştim. O kış, Sartre ile birlikte radyoda *Messiah*'ı ve onun evinde annesi ile birlikte Berg'in *Wozzeck*'ini dinledim. Bir gramofonum olsun istiyordum; bir alet satın almak için Vian'dan öğütler aldım, Sartre da bana bir plak serisi oluşturmakta yardımcı oldu. Schoenberg, Berg ve Webern'e ilgi duyuyordu; bana onların ilkelerini anlatmıştı ama Fransa'da bu kompozitörlerin plakları bulunmuyordu. Birkaç klasik, birkaç eski müzik, Paris'in birdenbire deli olduğu Vivaldi'nin *Dört Mevsim*'ini, pek çok Frank, Debussy, Ravel, Stravinsky, Bartok aldım: çok moda olduğu Amerika'da her ikimizin de kendi kendimize keşfettiğimiz Bartok o sıralarda —son kuartetleri ve yalnız keman için sonatı ile— bizi en çok etkileyen besteciydi. Vian'ın önerileri ile pek çok da caz plağı aldım: Charlie Parker, Ellington, Gil-

lepsie. Her beş dakikada bir plak ve sık sık da iğne değiştirmek, ne sabır işi! Hem konserve müziğin tazesi kadar keyfi yoktu. Ama insanın istediği saatte, kendi evinde, istediği konseri düzenleyebilmesi çok hoştu.

Odamda Olga, Wanda, Bost, Michelle, Scipion ve Sartre'ı bir araya getiren yılbaşı gecesinde bir başka olay oldu: M.nin Sartre'a bıraktığı bir teyp. Habersizce birkaç konuşmayı kaydettim. Sözcükler uçuşmak için yapılmışlardır: düşünmeksizin ortaya atılan gevşek cümlelerin, bir şiir saygınlığına eriştirilmişcesine donmuş, belirgin olarak yeniden işitilmesi iç eziciydi. (Tanımadığı) Colette Darfeuil'ün çekicilikleri üzerine ateşli sözler söyleyen Scipion kendisini şaşkınlıkla dinledi.

Biraz sinemaya gittim. Bresson'un *Bir Köy Papazının Günlüğü*'nün sadeliğini, ve, gerçeküstücü kalıntıların çok fazla kullanılmasına karşın Bunuel'in *Olvidados*'unun acımasızlığını sevdim. *Casque d'ör* (Altın Kask) sonunda Simone Signoret'nin güzelliğinin hakkını veriyor ve yeteneğini bize sergiliyordu.

Eski Procope'un yerinde bir süre önce yeni bir restoran açılmış ve onun adını almıştı: mermer masalar, deri sıralar; oradan hoşlanıyordum. Birinci katta yüksek sosyetenin mum ışığında yemek yediği bir kulüp vardı. Aşağıda, mahallenin eski yüzlerine, aralarında da sarhoş Louis Vallon'a rastlanıyordu. Uzaktan bana hakaretler homurdanıyordu. Ama iyice sarhoş olunca, sosyalist olduğu dönemlerde, savaştan önce sevmiş olduğu Colette Audry'den gözlerinden yaşlar akarak sözetmek için bana yanaşıyordu. Zaman zaman Antonina Vallentin ile Procope'da yemek yiyor ya da öğleden sonraları onun evine gidiyordum. Kötü giyinen, kötü şapkalar giyen ya da sevimsiz sabahlıklara bürünen bu kadının genç ve güzel bir fotoğrafını görünce şaşırdım: ama biyograf yeteneği konuşmasında da vardı: insanlardan çok iyi sözediyordu. Stresemann'ın arkadaşı olarak pek çok politikacıyı ve üzerine bir kitap yazdığı Einstein'ı da yakından tanımıştı. Goya ve Vinci üzerine de çok beğenilen kitaplar yazmıştı. *Temps modernes*'le işbirliği yaptı, özellikle sanat eleştirmeni olarak. 57 Ağustosunda bir kalp krizi sonucu ölene kadar ilişkimiz sürdü.

Julliard, Gallimard'dan *Les Temps modernes*'i aldığından beri bizi arasıra yemeğe davet ediyordu. Karısı, şık ve zarif Gisèle d'Assailly her

zaman birbirlerine söyleyecek pek bir şeyleri olmayan tanınmış kişileri bir araya getirmekten zevk duyuyordu: onlarda Poulenc'e, Brianchon'a, Lucie ve Edgar Faure'a, Maurice Chevalier ve Kilise'den ayrılan ama hâlâ inancı olan bir papaza, Jean Massin'e rastladık: duayı odasında okuyordu: bize gerekçelerini ve sorunlarını anlattı. Zaman zaman Merleau-Ponty onu durduruyordu: "Bunu *Les Temps modernes*'de yazmalıydınız." Ve o da her seferinde yavaşça: "*Temps modernes* benim umurumda değil" diyordu. Daha sonra, inancını yitirdi, evlendi, karısı ile birlikte Mozart, Beethoven, Robespierre, Marat üzerine bazıları mükemmel olan marksist esinli kitaplar yazdı.

Simone Berriau beni çok iyi tanıdığı Colette'e götürdü. Genç kızken Colette beni büyülemişti. Herkes gibi ben de onun anlatımından zevk alıyordum ve kitaplarından üç dört tanesini çok seviyordum. Bir gün Cocteau bize "Ne yazık ki hayvanları sevmiyor" demişti: kedilerden ve köpeklerden sözederken Colette'in yalnızca kendisinden bahsettiği bir gerçekti ve ben onun bunu açıkça yapmasını yeğlerdim: aşk, müzikhol kulisleri, Provence, onun için hayvanlardan çok daha elverişliydi. Kendisine duyduğu gönül hoşluğu, başka kadınları aşağı görmesi, emin değerlere duyduğu saygı bana sevimli görünmüyordu. Ama o yaşamıştı, çalışmıştı ve kafamız uyuşuyordu. Benim yaşımdaki kadınlara pek sevimli davranmadığını söylemişlerdi, beni soğuk karşıladı. "Hayvanları seviyor musunuz? — Hayır," dedim. Beni soylu bir gözle tepeden tırnağa süzdü. Bana göre hava hoştu. Aramızda hiçbir ilişki düşünmemiştim. Onu seyretmek bana yetiyordu. Kötürüm, çılgın saçlı, müthiş makyajlıydı, yaş onun sivri yüzüne, mavi gözlerine şaşırtıcı, çarpıcı bir parlaklık veriyordu: kâğıt-tutturma koleksiyonunun ve penceresinin çerçevelediği bahçelerin arasında, felçli ve egemendi, bana görkemli bir Ana-Tanrıça gibi göründü. Simone Berriau'da o ve Cocteau ile birlikte yemek yerken Sartre da bir "kutsal canavar"a yaklaşma duygusuna kapılmıştı. Colette, büyük ölçüde meraktan. Sartre'ı görmek için oraya gitme zahmetine katlanmıştı ve kendisinin Sartre için gecenin okyı olduğunu biliyordu: bu rolü eşsiz bir yürek temizliği ile üstlendi. Yaşamı üzerine, insanlar üzerine fıkralar anlattı: sesinin Burgonyalı yuvarlaklığı sözcüklerinin sivriliğini hafifletmiyordu. Onda, söz kaynaktan akıyordu ve bu büyük

nitelikle kıyaslanınca Cocteau'nun parıltıları, üzerlerinde özenle çalışılmışa benziyorlardı.

Genet ile birlikte Léonore Fini'de yemek yedik; onun portresini yapmıştı: birlikte milyarderlerle ilişki kurarak onları az çok başarı ile bilim-sanat koruyuculuğu yapmaya yüreklendiriyorlardı. Desenleri ile ilgilendim, kedi kolleksiyonu ile ise pek az; bir canı altında komiklik yapan içi doldurulmuş fareleri ile ise daha da az.

Saint-Germain-des-Prés'de sık sık karşılaştığım biri de ressam Wols'du. Sartre'ın bir metnini resimlendirmişti, *Visages* (Yüzler); Paulhan zaman zaman ondan bir desen, bir suluboya satın alıyordu; yaptıklarını çok seviyorduk. Uzun süreden beri Fransa'da sürgünde olan bir Alman'dı, günde bir litre mark rakısı içiyor ve otuzaltı yaşına, sarı saçlarına, pembe cildine karşın yaşlı görünüyordu; gözleri kanlı idi ve onu ayık gördüğümü hiç anımsamıyorum. Bazı arkadaşları ona yardım ediyorlardı: Sartre onun için Saints-Pères otelinde bir oda kiralamıştı: otel yöneticisi gece onu koridorlarda yatar bulduklarından ve sabahın beşinde arkadaş misafir ettiğinden yakınıyordu. Bir gün Martinik Rhumerie'sinin terasında birlikte içki içiyorduk: kılıksız, traşsız, tam bir sokak serserisi gibiydi. Çok iyi giyimli, sert yüzlü, zenginlik kokan bir bey ona yaklaştı ve birkaç sözcük söyledi. Gidince Wols bana döndü: "Özür dilerim, bu adam, benim kardeşim: bir bankacı!" dedi bana, bir serserinin kardeşi olduğunu itiraf eden bankacı tonu ile.

Barrault bir gün Sartre'a Cervantès'in *el rufio dichoso*'sunu anlatmıştı: bir vicdansız, bir zar oyunu sonucunda iyi bir insan olmaya karar veriyordu. Sartre La p●uèze'de bu öyküden esinlenen bir oyun yazmaya koyuldu, ama değişiklik yaptı: kahraman kaybetmek için hile yapıyordu. Genet üzerindeki araştırmasından ve Fransız İhtilâli üzerine okuduklarından etkilenerek önce toplum hakkında eksiksiz bir resim çizmek istedi: soylu sınıf, Dosia diye bir kadında vücut buluyordu, bu tip ona zorluklar çıkartınca onu Catherine ve Hilda leyhine geri çekti. Paris'e döndüğümüzde birinci perdeyi bitirmişti. Simone Berriau oyunu, sahnelemesini önermeyi düşündüğü Jouvet'ye okumasını istedi. Önce, her zamanki gibi mükemmel bir yemek yendi: Brandel, Barrault'nun gösterileri sırasında sık sık locasında bir sütunun arkasına saklanıp uyuduğunu anlattı. Masadan kalkınca Sartre okumaya ve Brandel horlamaya baş-

ladılar: kansı onu uyandırmak için çimdikliyordu: Mirande uyukluyordu; Jouvet'nin yüzü ölü gibiydi. Sartre sustuğunda, kurşun gibi bir sessizlik çöktü; Jouvet ağzını açmadı; Mirande, yaşlı anlağından kendi gençliğinden bir övgü sözcüğü arayarak atılganlıkla: "Kezzap gibi repliklerin var!" dedi. Ama hiç kimsenin kezzaplanmış gibi bir hali yoktu. Yorumcuların seçimi üzerinde konuşuldu. Brasseur Goetz için kendini gerekli kılıyordu. Sartre Heinrich için Vitold'u düşünmüştü ama o boş değildi: Pirandello'nun *Henri IV*'ünda çok etkileyici bulduğumuz Vilar düşünüldü, o da kabul etti. Kadınların rolleri Casarès ve Marie Olivier'ye verildi. Ama önce oyunu bitirmek gerekiyordu ve Sartre ikinci perde için çalışmaya başladı.

Olga hemen hemen iyileşmişti, sahnede başarılı görüntüler vermişti; doktorların öğütlerine karşın Electra rolünü en kısa zamanda yeniden almayı diliyordu. Nîmes'de *Sinekler*'i sahneye koyan Hermantier onu Vieux-Colombier'de de sunmak istiyordu: işler düzeliyor gibiydi. Ama hayır. Hermantier yeni bir Dullin olacağını sanmıştı ama aktörleri yönetmeyi bilmiyor, metni hissetmiyordu, berbat dekor ve kostümler seçti: bu bir katliamdı. Olga yeteneklerine tam kavuşmamıştı: sesi, nefesi yetmiyordu. Sartre *Şeytan ve Yüce Tanrı* ile yoğun biçimde uğraştığı için provalarda çok seyrek bulundu. Genel prova akşamı endişeliydim ve haklı çıktım: seyirci oyunu berbat buldu. Lipp'de Olga ve birkaç arkadaşla yenilen yemek, neşeden yoksundu. İleriki günlerde Hermantier metni makasladı ve geriye yalnızca bir iskelet bıraktı, o da kısa sürede gömüldü. Bu başarısızlık, tek hatası yalnızca tiyatroya erken dönmesiyken Olga'nın tiyatrodan vazgeçmesine neden olmasaydı önemli sayılmayacaktı.

Sartre'ın oyununu bitirebilmesi için sükûnete ihtiyacı vardı. Benim de canım kayak yapmak istiyordu. Bost da bizimle birlikte Auron'a geldi. Bir bez koltuğa uzanmış, gözlerim beyazlıktan kamaşmış, cildim güneşten yanarken, çok eski bir mutluluğun tadını yeniden buldum. Eğitmenler 46'ya göre daha hoşgörülü idiler, Stem'e izin veriyorlardı: çok eğlendim. Satre'ın Dosia'nın yazgısıyla uğraşması gerekiyordu, ve zaten uzun zamandır kayak yapmamıştı, tehlikelere çok fazla açık olacaktı; burnunu dışarı çıkartmadı: kayak merkezinde ona deli diyorlardı. *Montroc'da pistlerde ikimiz birden yuvarlanıyorduk, hiç kimse bizi tanımıyordu, ne de çok eğleniyorduk!* Saat beşte, dağın havası ve kokusu ile sarhoş olmuş

halde onun odasına girdiğimde, onu, duman kozaları içine sarılmış, yazarken buluyordum. Odasından, yalnız bir genç kadının *Caroline Chérie*'yi okuduğu geniş yemek salonunda bizimle akşam yemeği yemek için güçlükle kopuyordu.

Saint-Tropez'de bir evi olan Michelle Vian'dan bize orada bir daire bulmasını rica etmiştik: dar bir sokağa bakıyordu, buz gibiydi, baca da çekmiyordu. Biz de Aïoli'ye göç ettik; yerde kırmızı taşlar, duvarda eski kretonlar: otelin sahibi olan oğlancı bir antikacı tarafından döşenmiş odalar çok zarifti. O zaman hemen hemen kimsenin tanımadığı Mme. Vachon'dan kendime eteklikler aldım. Ramatuelle'i, Gassin'i yeniden gördük, çalışıyor, okuyordum. Ama Sartre XVI. yüzyıl Almanyası'na çakılı kalıyordu, onu küçük sokaklarda ve kır yollarında dolaştırmakta güçlük çekiyordum.

Sartre ile rolü konusunda konuşmak isteyen Pierre Brasseur civarda birkaç gün geçirdi; artık, *Sisli Rıhtımlar*'da o denli ustalıkla tokatlar yiyen genç adama benzemiyordu; sakallıydı, ortaçağda Fransa hizmetinde çalışan Alman süvarilerinin vücut yapısına ve Goetz'ün maskaralığına sahipti. Biraz endişeli bir muziplikle parlayan gözleriyle, tanımış olduğu ünlü kişiler üstüne öyküler anlatıyordu; onları mükemmel biçimde taklit ediyordu. Sennequier'nin terasında, kekik ve rezeneli dolfen usulü gratenin çevresinde anların vızıldadığı, güneşin pembe şarap sürahilerini parlattığı "l'auberge des Maures" bahçesinde bize unutulmaz resitaller verdi. Karısı Lina'yı Pont-Royal'in barında, yalnız, omuzlarına doğru ışıldayan siyah saçları ile piyanistlik yaparken sık sık görmüştüm: artık piyano çalmıyordu ve saçlarını kesmişti ama hep öyle güzeldi. Mauvannes'da kaldılar; biz de onlarla birlikte iki gün geçirdik: karısıyla birlikte kalan, çok dostça davranan ama benim hiç neşeli bulmadığım Henri Jeanson ve ayrıca *Tire au flanc*'ın (Göğsüne Ateş Et) sahneleyicisi, küçük Rivers diye çağrılan. *Kirli Eller*'i çevirmek isteyen biri vardı: bir çekimi hiçbir zaman baştan almamakla ün yapmıştı. *Şeytan ve Yüce Tanrı*'yı mayıs ayında sahnelemek isteyen Simone Berriau çıldırıyordu: "Ama, nesi var? Artık yazamıyor mu?" Sesinin tonu Sartre'ın utanç verici bir hastalığa tutulduğunu ima ediyordu; onun düşüncesine göre yazmak, doğal bir salgılama idi: eğer yazarın tükenmesi, bu aynen süt veren ineklerdeki gibi bir şeydi: yolunda gitmeyen organik bir şey olmalıydı. Zaten Simone Berriau'nun en-

dişelenmeye hakkı vardı. Sartre Paris'e dönünce provalar başladı, oysa son tablolar hâlâ yazılmamıştı.

O durumda bile oyun normal süreyi aşıyordu. Gitgide daha da şaşkına dönen Simone Berriau, Sartre'a oyunu yirmi replikle bitirmesi ve önemli kesintiler yapması için yalvarıyordu: Sartre da, onun tiyatroda dolaşırken parmaklarının otomatik biçimde makas hareketleri yaptığını iddia ediyordu; Simone Berriau Sartre'ın tüm yakınlarından ona baskı yapmalarını istiyordu; bir tek Cau ona uydu: aracılığı çok kötü karşılandı. Brasseur de Berriau'yu destekliyordu çünkü rol belleğini aşıyordu. Sartre yazdığı her sözcükte, yönetmenin ve baş aktörün en önemli tasasının kendisini öne çıkartmak olduğunu biliyordu. Hepsinden önce, ya da hemen hemen ilk önce onu tasarlamış olmasına karşın onuncu tablo çok zor geldi; Goetz'e karşı Heinrich'in suçlaması ne denli şiddetli olsa da, sahnenin didaktik bir havası olmuştu; sahne, birdenbire, Goetz toplumdışı kalmış Heinrich'in önünde, bizzat kendi kendisini suçlayınca coşku kazandı. Sartre el yazması metni tiyatroya getirdi: "Hemen daktilo ettireceğim" dedi Simone Berriau. Locasının önünden geçen Cau Berriau'nun oraya sakladığı ve Sartre'ın metnini verdiği Henri Jeanson'u gördü: Simone Berriau Sartre'a ve kendi yargısına güvenemiyordu. Jeanson onun içini rahatlattı.

Bu tartışmalarda Jouvet taraf tutmuyordu: pratikte, o ölüydü; hasta kalbiyle, şöyle ya da böyle ölüme mahkûm olduğunu bilerek, kutsal çarşamba günü, Külleri alırken resmini çektirmişti. Sartre'ın dinsel küfürlerinden nefret ediyordu. Sağ elinin başparmağı sol nabzı üstünde, gözü saatte, sahneleri, dakikalandırmak bahanesi altında hiçbir görüş bildirmeksizin kendi akışlarına bırakıyordu. Bir kez ve Sartre eşliğinde onunla Lapérouse'da yemek yedim. Biraz canlandı. Bize, Racine'in dizelerinin dörtte birinin herhangi bir mırıltıyla, hatta açık saçık sözlerle değiştirilmesi halinde bile seyircinin yalnızca sıcaklık hissedeceğini söyledi. Metne karşı bu hor görürlülük bizi endişelendirdi.

Oyuncular bizi teselli ediyorlardı. Birinci perdede, Brasseur şaşırtıcı bir Goetz yaratıyordu; ne yazık ki ikinci bölümü ikiyüzlü bir yorumla oynuyordu, halbuki Goetz, kendini gurur çılgınlığı içinde, içtenlikle yalancı bir İyi'ye vermişti; onun, Sartre'in Saint Jean de la Croix'dan esinlenerek yazdığı monoloğu ezberlemeyi reddetmesine de üzüldüm.

Son tablolarda kendini yeniden buluyordu. Vilar, Heinrich *idi:* onu bir kez, bir taksiyi durdurup, şeytanının önden binmesi için yol verirken gördük. Casarès, Marie Olivier, Chauffard, hemen hemen tüm yorumcular mükemmeldiler. Labisse'in dekorlarını çok fazla gerçekçi buldum. Ve Sartre, Schiaparelli tarafından gerçekleştirilen fazlasıyla güzel kostümlerin kirletilip yırtılmasını sağlayamadı.

Prova dönemlerinde hep bir sürü insan görürdük. Sık sık Brasseur ve Lina ile rastlaşıyorduk. Simone Berriau'ya oyunu finanse etmekte yardım eden Lazareff ile akşam yemeği yedik; onu Sartre'dan ayıran tüm olgulara karşın yemek samimiydi. Camus sık sık Casarès'i almaya geliyor, Sartre ile birşeyler içiyorlardı: dostlukları kısa bir süre için yenilendi.

Sonunda gösteri hazır oldu: ama öyle çok entrika ve çekişme pahasına ki genel prova akşamı Simone Berriau ve Brasseur'ler ile bozuşmuştuk; Jouvet taşraya gitmişti. Perdenin açılmasını, salonun dibinde ayakta, görkemli bir gece mantosu giymiş olan Lina'nın yanında bekledim; aynı heyecan boğazımızı düğümlüyordu ama hiç konuşmadık. Bu üç gongun anlamını biliyordum: aşina bir metin yerine izleyicilere açık bir yapıtın aniden ortaya çıkması; bunu her zamankinden daha çok istiyor ve daha çok korkuyla bekliyordum. Biraz sonra içim rahatladı; bir ılık, birkaç ürperme oldu ama salon kendini kaptırmıştı. Kendisiyle konuşmaksızın ara sıra Simone Berriau'nun sahne arkasına otururak gevşemiş bir durumda koridorlarda gezindim.

Simone Berriau'nun Maxim's de verdiği yemeğe ne yazar ne de yazarın dostları davet edilmişlerdi: zaten gitmezdik. Antil'li bir kadın, Moune tarafından işletilen bir gece klübünde Camus, Casarès, Wanda, Olga ve Bost ile birlikte yemek yedik. Oldukça renksiz geçti: Camus ile aramızda sıcaklık oluşamıyordu. Son prova gecesi ise çok daha neşeli geçti; Merleau-Ponty ve Scipion'un da içinde bulunduğu bir grup halinde Edgar-Quinet bulvarında Mireille Trépel'in işlettiği Plantation'a gittik; orada çok iyi bir zenci caz orkestrası vardı.

Leyhte ya da aleyhte olsun, oyun ateşli biçimde karşılandı. Hıristiyanları kızdırdı. Eleştirilere önayak olmak isteyen Daniel-Rops, Simone Berriau'dan genel provadan dört gün önce bir zeminkat locasına saklanarak oyunu izleme iznini elde etmişti: L'*Aurore*'da oyunu lime lime etti.

Mauriac ve diğerleri, Sartre'ın Tanrı'ya bu denli şiddetle saldırması için ona inanmış olması gerektiğini ileri sürdüler. Dönemin metinlerinden küfür alıntıları yapmasını eleştirdiler. Ama taraftarlar da oldu. Eleştirmenler, genelde, birinci bölümü diğerlerine yeğlediler[1] ve oyunun anlamını kaçırdılar. Oyunun Genet üzerine yapılan incelemeyle ilişkisine işaret eden tek kişi Kemp'ti: gerek oyunda, gerek incelemede aynı temalar —İyi, Kötü, kutsallık, yabancılaşma ve şeytanilik— yer alıyordu. Goetz de tıpkı Genet gibi piçti ve oyunda piçlik, Sartre'ın doğuştan burjuva oluşuyla entellektüel tercihi arasında yaşadığı hayati çelişkiyi simgeliyordu. Eleştirmenler, Goetz'ün, son tablonun bitiminde işlediği cinayetle Kötü'ye dönüş yaptığını düşünmekle büyük yanılgıya düştüler. Gerçekte, Sartre, bir kez daha, ahlâk'ın hiçliği karşısına, *praxis*'in etkinliğini koymuştu. Bu karşılaştırma daha önceki yapıtlarında olduğundan çok daha ileriye gidiyordu: *Şeytan ve Yüce Tanrı*'da onun tüm ideolojik gelişmesi yansımıştır. *Sinekler*'in sonunda Oreste'in gidişi ile Goetz'ün bağlanması arasındaki karşıtlık, Sartre'ın anarşist tavırdan bağlanmaya kadar katettiği yolu ortaya koyuyor. Sartre bir de şöyle bir not almıştı: "Hiçbir zaman işgal altındaki kadar özgür olmadık, *cümlesi, nesnel hainden öznel haine dönüşen sonra da deliren Heinrich'in kişiliğiyle çatışıyor. İkisi arasında, yedi yıl, ve direnişin ayrılığı var.*"[2] 44'te, Sartre, öznel bir hareketle her durumun aşılabileceğini düşünüyordu; 51'de ise, bazen koşulların bizim üstünlüğümüzü aşabileceğini biliyordu; o zaman, bir kişisel kurtuluş değil, ama yalnızca kollektif bir savaşım bunlara karşı durabilir. Bununla birlikte, eski oyunlarından farklı olarak, savaşkan kişilik, Nasty, serüvenci kişiliğe üstün gelmiyor: Sartre'ın Stéphane'nın kitabının önsözünde tasarladığı bu iki kişilik arasındaki sentezi serüvenci başarıyor: köylü savaşının disiplinini öznelliğini yadsımaksızın kabul ediyor, olayda olumsuzun yerini koruyor: bu, Sartre'ın düşüncesinde yapılandırdığı anlamdaki eylem adamının eksiksiz somut bir örneği idi.

"*Goetz'e, benim yapamadığımı yaptırdım*",[3] Goetz, Sartre'ın R.D.R.'nin başarısızlığından ve özellikle de Kore savaşından beri keskin bir biçimde

---

[1] On yıl sonra Messemer ikinci bölümü ilkinden iyi oynayınca eleştirmenler bu yargılarını tersine çevirdiler.

[2] Yayımlanmamış notlar.

[3] Yayımlanmamış notlar.

hissettiği ama aşmayı başaramadığı bir karşıtlığın üstesinden geliyordu: *"Karşıtlık fikirlerde değildi. Benim varlığımın içindeydi. Çünkü benim* yaşadığım *özgürlük, herkesinkini kapsıyordu. Ve herkes özgür değildi. Ben, herkesin disiplini altına yıkılmadan giremezdim. Ve tek başıma da özgür olamazdım."*[4] Sartre bu çatışmayı, onun için en önemli olan alanda özellikle belirgin biçimde yaşıyordu: iletişim. *"İkna edemeyeceğimiz kişiyle konuşmak gerek (açlıktan ölen Hindu) yoksa tüm iletişim saygınlığını yitirir Bu kesinlikle gelişimimin ve karşıtlığımın anlamı."*[5]

Sorununa estetik bir çözüm getirmiş olmak ona yetmiyordu. Goetz'ün yapmış olduğunu yapmanın yolunu arıyordu.

Haziran'a doğru, romanımın ilk yazımını tamamladım; alışkanlığımın aksine Sartre'a bu yapıtın hiçbir bölümünü göstermemiştim; ondan ayrılmakta güçlük çekiyordum ve bu henüz sıcak sayfaların üstüne hiçbir bakışın, onunkinin bile, değmesine katlanamazdım. Onları yaz tatilinde okuyacaktı. Bunu beklerken, koşullar ve keyfim beni, Sade üzerinde yazmaya sürükledi. İki ya da üç yıl önce yayıncı Pauvert benden *Justine* için bir önsöz istemişti. Sade'ı iyi tanımıyordum. *Le Philosophe dans le boudoir*'u (Buduardaki Filozof) gülünç, *Infortunes de la vertu*'nün (Erdemin Bahtsızlıkları) tarzını sıkıcı, *les Journées de Sodome*'unu (Sodome'un Günleri) sistematik ve soyut bulmuştum. Epik, çılgın *Justine* bir açınlama oldu. Sade, sınırbilmez bir anlatımla *öteki*'nin sorununu ortaya koyuyordu: onun aşırılıkları etrafında, üstünlük olarak insan ve nesne olarak insan dramatik biçimde çatışıyorlardı. Ama incelemek için zamana gereksinimim vardı: provaları yayıncıya geri yolladım. 51'de, Queneau, hazırlanmakta olan bir yapıt, *Les Ecrivains célèbres* (Ünlü Yazarlar) için, beni bir yazarı incelemekle görevlendirmeyi önerdi. Sade'ı seçtim. En kısa bir not için bile her şeyi okumak istedim ve *Temps modernes* için düşündüğüm bir denemeye başladım. Nationale'ın Enfer[6] bölümünde XVIII. yüzyıldan kalma gravürlerle süslü sevimli bir baskıyı ödünç verdiler: peruklu ve tören kıyafetli kişiler dalgın bir havayla kendilerini karmaşık egzersizlere vermişlerdi. Genelde Sade'ın anlatıları

[4] Yayımlanmamış notlar.

[5] Yayımlanmamış notlar.

[6] Enfer: Bir kütüphanede ahlâka aykırı kitapların bulunduğu bölüm. —çev.

resimleri kadar soğuktu; ve sonra, her şeyi kurtaran bir çığlık, bir ışık fışkırıveriyordu.

Yıllardan beri yazılarını kendi yaşımda, hoş bir kadın olan Lucienne Baudin'e daktilo ettiriyordum: on yaşlarında küçük bir kızı vardı. Erkeklerle olan birkaç serüveninin dışında zevkleri onu kadınlara doğru itiyordu: elli yaşlarında bir kadınla birlikte yaşıyordu; çocuğu birlikte büyütüyorlardı. Bana problemlerinden, para sıkıntılarından, dostluklarından, aşklarından ve eşcinsel erkeklerinkinden daha az bilinen dünyadan, lezbiyenlerden sözediyordu. Onu az ama severek görüyordum. Bir süre sonra işini çok kötü ve dakiklikten yoksun biçimde yapmaya başladı: hep sinirliydi: "sanırım göğsümde bir şey var" dedi bana. Bir doktora görünmesi için ısrar ettim: "Çalışmayı bırakamam." Bir yıl sonra bana: "Bir kanser tümörüm var: şimdiden ceviz büyüklüğünde" dedi. Onu Villejuif kanser enstitüsüne sevk ettiler; ziyarete gittim, beni görünce ağlamaya başladı: odasını üç hasta ile paylaşıyordu, göğsü alınan birisi iki morfin iğnesi arasında ağrıdan bağırıyordu: bir diğerinin sağ göğsü birkaç yıl önce alınmıştı, şimdi sol göğüste de hastalık görülmüştü. Lucienne dehşet içindeydi. Onu ameliyat etmek için çok geçti, ışınlarla tedavi ediyorlardı. Işınlar başarılı olmadı. Onu evine gönderdiler ve erkeklik hormonu verdiler. Onu yeniden görmeye gittiğimde zor tanıdım: yüzü şişmişti, bir bıyık dudaklarını gölgeliyordu, erkek sesiyle konuşuyordu, bozulmayan yalnızca beyaz dişlerinin parlaklığıydı. Zaman zaman elini sargılı göğsüne götürüyor ve inliyordu: çürümüşlüğün içinde biriktiği bu bez torbasının nazikliği ve acısı hissedilebiliyordu ve kaçmayı istiyordum. Ağlıyordu. Kocakarı ilâcı yapanlara yazıyor, mucize haplar deniyor, uzmanlara görünmek için Amerika'ya gitme hayalleri kuruyordu. Ve ağlıyordu. Onu hastaneye götürdüler: yan yataklarda yaşlı kadınlar kanserden ölüyorlardı. Hormon iğnelerini sürdürdüler. Şişmiş, sakallı, gülünç bir çirkinlikle acı çekiyor ve ölümüne razı olamıyordu. Saint-Tropez'den döndüğümde arkadaşı bana can çekiştiğini söyledi: ertesi gün, yirmidört saat savaştıktan sonra ölmüştü. Arkadaşı bana: "Seksen yaşındaki yaşlı bir kadına benziyor" dedi. Gidip cesedine bakma cesaretini gösteremedim.

Bu olay, çalışmalarıma, Sartre'ın oyununun verdiği haz ve heyecana karşın bana göre melankolik geçen bu yılı daha da hüzünlendirdi. İnsanlar

asık yüzlüydüler: Mac Arthur'un yetkileri elinden alınmıştı, gene de Kore'de savaş devam ediyordu ve Fransız ekonomisi bundan zarar görüyordu. Pétain'in cenaze töreninde Vichyciler ve eski işbirlikçiler kendilerini parlak biçimde göstermişlerdi ve Haziran seçimleri, ortak liste sistemi sayesinde burjuva demokrasisinin zaferi ile sonuçlandı. Sartre olayları ve kendi durumunu keyifsizce değerlendiriyordu, bu da beni hüzünlendiriyordu. Olga'nın başarısızlığı beni üzdü. Algren ile olan ilişkimin hesabını görmekte de güçlük çekiyordum. Yeniden evlenmemişti ama bu bir şey değiştirmiyordu. Hisleri üzerine kendi kendime soru sormam gereksizdi: beni kendinden uzaklaştırmak onun için zor olsa bile, gerekli gördüğü takdirde bunu yapacaktı. Bu olay kapanmıştı. İki yıl önce olsa sarsılacağımdan daha az sarsılmış durumdaydım: artık, anılarımı kuru yapraklar haline dönüştürmem olanaksızdı, onlar çil çil altın liraydılar. Ve sonra, Miller'de, iki ay içinde, şaşkınlıktan tevekküle erişmiştim. Acı çekmiyordum. Ama zaman zaman, içimde bir boşluk oluşuyor, sanki yaşamım duruyormuş gibime geliyordu. Saint-Germain-des Prés meydanına bakıyordum: arkasında hiçbir şey yoktu. Eskiden yüreğim başka yerlerde de çarpardı; şimdi, artık sadece olduğum yerdeydim, ne eksik ne de fazla. Ne darlık!

Birbirimize seyrek yazıyorduk ve pek de birşey söylemiyorduk. Saint-Tropez'de aldığım bir mektupta Ekim ayını Miller'de geçirmemi önerdi. Hiçbir yanlış anlamaya meydan vermeksizin, kinsiz bir bozuşmadan sonra aynı kentte oturulunca çok kolay sürdürülebilen dostluğu sunuyordu. Sartre'ın fikrini aldım: "Niye olmasın" dedi. Kabul ettim.

Haziran sonunda Lise, Willy ve Bernard ile birlikte Paris'e geldi. Arkadaşları onu yeniden görmekten çok mutlu oldular ve geldiği zaman sevinçten uçuyordu; her iki tarafta da düş kırıklığı pek çabuk oluştu: artık o bizi anlamıyordu, bize de bizden çok uzaklaşmış gibi geldi. Her ay bütçesini düzenlememesini eleştirerek Scipion'u şaşkına çevirdi. A.B.D. onun vatanı olmuştu; oranın hemen hemen her yönüne hayranlık duyuyor ya da tümünü kabul ediyordu. 14 Temmuz'da onunla ve kalabalık bir grupla mahallenin tüm sokak eğlencelerini dolaştım: Closerie des Lilas'nın karşısındaki "çekingenler balosu"nda bir mola verdik. Ama onunla vedalaşırken, geçici bir süre için bile olsa bir daha buraya gelmeyi arzulamadığını anladım. Birkaç yıl birbirimize yazdık; yavaş yavaş, ona

esinlediğim duygular arasından hınç üstün geldi. Bu mektuplaşmaya son verdim; şimdi birbirimize Noel kartları gönderiyoruz. Yeniden evlendi, çocukları oldu, ciddi fiziki rahatsızlıklara ve bazı tatminsizliklere karşın mutluluk ve erinç içinde yaşayıp gidiyor gibi görünüyor.

Temmuz ortasında Oslo'ya doğru uçtuk ve iç sıkıntılarımı arkamda bıraktım. Télémark'ı geçmek için Sartre'ın Norveçli yayıncısı emrimize bir otomobil ve bir şoför verdi; çamların, göllerin, çayırların ortasına tek başlarına oturtulmuş ahşap kiliseler; sonra Bergen, eski depoları, renk renk tahtalardan sakin limanını çevreleyen antika evleri, balık pazarının hareketliliği. Akşam bir vapura bindik; her limanda otobüsler bizi iç yörelere götürüyorlardı. Sartre buraları eskiden ailesiyle görmüştü. Gene ahşap yapılı kuzey kentlerinde, çakıllarını, çimin ve som duvarların yerini alan bahçeler vardı. Gündüz, köprüde oturup *La Vie du Dr. Johnson*'u (Doktor Johnson'un Yaşamı) ve Boswell'in *Journal*'ini (Günlük) okuyordum. Akşam uzun süre ufuktaki hareketsiz güneşi ve çıldırmış gökyüzünü seyrediyordum. Karanlıklar arasında bir ateş yumağı: Sartre'ın yazdığı ilk öyküde bir küçük kız geceyarısı güneşini böyle betimliyordu: gerçek onu düş kırıklığına uğratmıştı: yalnızca geceyarısı idi ve ortalık aydınlıktı. Ben düş kırıklığına uğramadım; alışılmamış gece aydınlığı başka yerlerde tanyeri zamanı olan saate kadar beni köprüde tutuyordu. Beyazlıkları denize dimdik inen karlı yalıyarların yanından geçtik. Kirkens'den bir otobüs bizi Rus sınırına kadar götürdü: çalılıklar ve dikenli teller arasından kızıl yıldızlı nöbetçiler seçiliyordu. Bize yasak olan ve bizim için o kadar çok şey ifade eden bu ülkeyi kendi gözlerimle görmekten duygulanmıştım. Başka limanlara demirleyerek geri döndük. Norveç'in gurur kaynaklarından biri olan Le Bergesbne bizi Oslo'ya götürdü: bu, dünyada buzulların üstünden geçen tek demiryolu idi; yalnızca 1300 metreye yükseliyor, ama biz hiç erimeyen karların üstünde saatlerce yol aldık.

Sartre da benim gibi önceden İzlanda'ya uçakla bir iniş yapmıştı ve kendi kendimize orayı görmeye söz vermiştik. Orada şaşırmış halde on gün geçirdik. Yalnızca X. yüzyıldan beri oturulan bu genç volkanın ne tarih öncesi, ne de tek bir fosili vardı: nehirler duman tütüyor, merkezi ısıtma sistemi yeraltı sularını kullanıyordu: otel odalarında en güç olan

şey, soğuk su elde etmekti; kırların ortasında "buhar banyosu" kabinleri yükseliyordu. Hemen hemen hiç ağaç yoktu: en ufak bir ağaçlığa orman diyorlardı: ama lav çölleri, kükürt dumanları püskürten çürük yumurta renkli, "şeytan kazanları" ile delik deşik, içinde çamurun kaynadığı dağlar; uzaklarda fantastik kentler çizen cüruflar. Kar tarlaları ve buzullar bu volkanların başlarını süslüyordu, beyazlıkları denizin içine kadar ilerliyordu. Tren yoktu: çok az yol vardı; uçaklarda yalnızca kafeste tavuk taşıyan köylülere rastlamakla kalmıyordu insan, koyunların yaylaya çıkartılması bile uçakla yapılıyordu. Köylüler eski Avrupa'nın geleneksel köylülerinden çok, Amerikan kovboylarına benziyorlardı: iyi giyimli, çizmeli, her türlü modern konforla donatılmış evlerde oturuyor ve atla geziyorlardı.

Her ne kadar manzaralar gezegenimsi bir güzelliğe sahiptilerse de, kentler dalgalı saç damlı ahşap evleriyle, çok hüzün vericiydiler. Reykjavik'in birbirine dik inen sokaklarına hiç durmaksızın şiddetli bir rüzgâr dalıveriyordu. Orada, tüm yabancılar gibi, Borg otelinde kaldık. Yemek salonunun masaları üzerindeki küçük bayraklar müşterilerin milliyetlerini bildiriyordu. Aralarında Paul-Emile Victor'un da bulunduğu yörenin Fransızlar'ı tarafından dostça karşılandık. Haftada birkaç kez, Victor, Groenland istasyonlarına paraşütle yiyecek, ilâç, aletler atıyordu. Akşam, sanki gününü Paris'ten Meudon'a giderek geçirmişcesine: "Groenland'dan geliyorum" diyordu. Bize Eskimolar'dan, oralardaki yolculuklarından, paraşütçü anılarından sözediyordu. Bir de, —birini Hollywood'dan tanıdığım, diğeri de Flore'un devamlı müşterilerinden olan— iki sinemacı vardı, belgesel bir film çekiyorlardı. Bizi araba ile, mavi sularla küçük volkanlara ve kocaman köstebek yuvalarına benzeyen, lav külçelerinden oluşan adacıklarla bezeli Thinguellir gölüne götürdüler. Kâşif Scott'un vahşi hayvanları kovalayan oğluyla ve çakıl taşı avına çıkmış İzlandalı bir jeologla da tanışık; bizi ciple çiçek tarhlarından daha da renkli taş bölgelerine götürdüler. Uçakla hüzün verici Akureyri'ye gittik, oradan da deniz uçağı ile adanın en kuzeyindeki küçük limana kadar hayranlık verici kuzey kıyılarını izledim. Benimle birlikte yalnızca iki sakallı genç oğlan vardı, bana: "Otostopla İzlanda'yı geziyoruz," dediler.

İzlandalılar sıkı içiyorlardı: kendi rakılarını kendileri imal edebiliyorlardı. Polisin bellibaşlı işi, geceleri sarhoşları sızıp kaldıkları de-

relerden toplamaktı. Cumartesi akşamları Borg otelinde danslı eğlence yapılıyordu ve bu kez polisler salata sepetleri[7] içine smokinli, gömleklerinin önü kirlenmiş adamları yüklüyorlardı.

Fransa ortaelçiliğinde bir davet oldu: Burası, o devirde, dünyada Rus ve Amerikalı resmi görevlilerinin kadeh tokuşturdukları tek yerdi. Sarı saçlarının üstüne çiçekli bir şapka takmış bir Rus diplomatının karısı ile İngilizce konuştum. Bana: "Paris'i görmek isterdim, dedi. — Ben de Moskova'yı görmek isterdim." O kadarla kaldık.

Sonra Edinbourg'a gittik. Gölden göle, adadan adaya gemiyle gezdiğimiz İskoçya, İzlanda'dan daha az olağanüstü ve daha az güzeldi. Keltler'den kalan harabeleri ile düz ve renksiz Iona adasını, o gün muazzam dalgaların savunduğu mağaraları ile Fingal yalıyarlarını gördük; Hébrideler'den geçerken, Johnson ve Boswell'in oraya yaptıkları gezinin öyküsünü okudum. Çok geniş bir tepe ve funda arazisini dolaştık: haritalarda, ünlü siteler ya iki kılıç: savaş, ya da tek kılıç: katliam ile işaretlenmişti. Walter Scott'un manzaraları arasında gezindik, Melrose Manastırı'nı gördük. Ama İskoçya'nın sertliği sinirimize dokundu. Oda bulmak çok güçtü, bulunca da çalışamıyordunuz: ne masa, ne masa lambası vardı. Sartre'a: "Yazmak isterseniz yazı salonuna gidin" diyorlardı. Sayfalarını ya gece masasının ya da dizlerinin üstüne diziyordu. Yemek saatleri de daha az sıkı değildi; bir sabah saat onda yağmur altında gemi beklerken, hiçbir otel bize bir sütlü kahve ya da bir lokma ekmek vermeye yanaşmadı: kahvaltı için çok geç, öğle yemeği için çok erkendi. Kentler, insanın cesaretini kıran bir hüzün içindeydiler.

Londra'da onbeş gün kaldık. Rastlantı sonucu, bir restoranda Mamaine Koestler'le karşılaştık; boşanmıştı, eskisinden daha da zarif ve kırılgandı. Arkadaşı George Orwell'in dul eşi Sonia ile birlikte bizi Londra'da gece kuşlarının tek barınağı olan özel kulüplerden birine götürdü: bir binanın altıncı katındaki la Gargoyle. Orada bazı kişilerle karşılaştık —örneğin Freud'ün resim yapan bir yeğeni— ve içtik. Sabah, Paris uçağına binerken berbattım. Bir hostesin "Bu da daha uçmadan hasta" demesinden utanç duydum.

[7] Argoda polis arabası. —çev.

Norveç'deki gemi yolculuğumuzda Sartre'a romanının ilk metnini gösterdim. Bana, bunun en iyi kitabım olacağını, ama üstünde daha çok çalışmam gerektiğini söyledi. Fazlasıyla iyi kurulmuş entrikalar, yapmacıklıkları ile beni rahatsız ediyorlardı; ben yaşamın karmaşıklığını, kararsızlığını, olağanlığını taklit etmek istemiştim; kişileri ve olayları her yöne yürütmüştüm; yapılması gerekenleri salonda yapmıyordum; tüm önemli şeyler kuliste geçiyordu. Sartre bana, ya tamamiyle değişik bir teknik benimsemem, ya da, konuma uygun düşen teknik buysa, kesinlikle bu tekniği uygulamam gerektiğini söyledi; bu biçimiyle kitap, kötü kurulmuştu ve ilgiyi azaltıyordu. Beni bölümleri daha iyi bağlamam, kazanılması umulan şeyler, beklentiler eklemem gerektiğine inandırdı. Dialoglardaki güçlükleri anlamıştım ama, nasıl aşacağımı bilemiyordum; entelektüeller zaman zaman kendi fikirlerinden sözeder, tartışır ve ince düşüncelere dalarlar: kısaltılmış ve başka bir niteliğe oturtulmuş da olsalar bu söyleşilerin sıkma tehlikeleri vardır; gerçekten de sıkıyorlardı. Bir başka şey daha Sartre'ı rahatsız ediyordu: kişilerime tam olarak inanması için okuyucunun onların eylemlerini bilmesi gerekiyordu; bense bunu yazamazdım; bu durumda da kişilerin nesnel gerçekliği sezilemiyordu: yaşamlarının özü olan çalışmaları, ancak kıyıdan kenardan, dolaylı yoldan kendini gösteriyordu. Bu son kusur girişimimin özüyle bağlantılıydı. Ama geri kalanlar için her şeyi yeni baştan ele almaya karar verdim. Bu durumlar için dedikodu yazarları "her şeyi yakıp yeniden başladı" diye yazarlar: hiç kimse bunu yapmaz. Daha önceden yapılmış olan çalışmaya dayanılır.

Ekim ayını Algren'in yanında geçirdim. Uçak, tren, taksi: Forrest Avenue'deki eve gelirken sakindim; artık kazanılacak ya da kaybedilecek bir şey kalmamıştı. Gene "pastırma yazı"nın görkemi hüküm sürüyordu. Gene gölde yüzdüm, güneşte okudum, televizyon seyrettim; Sade üzerindeki denememi bitirdim. Chicago'ya hemen hemen hiç ayak basmadım. Bir gece, Algren ile, kentin ışıklarının yirmi kat kadar üstündeki Tip-top-tap'da martiniler içtim; sonra Renoir'ın *Nehir*'ini gördük: Algren'i uyutan açık saçık bir yalan. Bir başka kez, Algren bir Yahudi kulübünde konferans verdi; Yahudi düşmanlığı Chicago'da çok belirgin olduğu için, bundan acı çekenlerin kurulu düzeni tartışacaklarını sanıyordum. Ama Algren, gençleri mutsuz kaçışlara iten toplumu suçlayarak uyuşturucu

bağımlılarının savunmasını yapınca, yalnızca asılmış suratlar gördüm. "Yazdığı kadar iyi konuşmuyor" diye fısıldaşıyorlardı. Polisteki kokuşmuşluğu da ihbar etti.[8] Bir hakim, ona, "mavi çocuklar"ın, yani polislerin erdemlerini överek yanıt verdi. Herkes adamı alkışladı.

Algren eski karısı ile yeniden evlenecekti. Ekimin son günlerinde sahilde, altın pırıltılı kum yığınları ile değişken bir mavilikteki su arasında gezinirken, ne bu evi, ne gölü, ne de uzun bacaklı küçük kuşların yem topladığı bu kumu bir daha hiç göremeyeceğimi düşünüyordum; ve en çok da neyi bu kadar özlemle aradığımı bilemiyordum: bir erkeği mi, bir manzarayı mı, yoksa kendimi mi. Her ikimiz de veda törenini kısaltmak istiyorduk: öğlene doğru Algren beni Gary'de trene bindirecekti; havaalanına tek başıma gidecektim. Son sabah, zaman bize uzun göründü; birbirimizle konuşmak istemiyorduk ve susmaktan da rahatsız oluyorduk. Sonunda ben, orada geçirdiğim günlerden mutlu olduğumu ve aramızda en azından gerçek bir dostluk kaldığına sevindiğimi söyledim. "Bu bir dostluk değil," dedi bana kabaca. "Ben size hiçbir zaman aşktan daha azını veremem. Bu sözcükler, bu kadar sakin geçen haftalardan sonra aniden her şeyi yeniden tartışma konusu yapıyordu: eğer hâlâ aşk varsa, bu kesin veda niye? Tüm geçmiş yüreğime yeniden doldu ve bozgunum bana dayanılmaz göründü; takside, trende, uçakta, ve akşam New York'ta hayvanların bitmez tükenmez biçimde birbirlerini yedikleri bir Walt Disney filminde durmaksızın ağladım. Lincoln otelindeki odamdan, gözlerim gözyaşlarından bulanıklaşmış halde Algren'e kısa bir mektup yazdım: bitmiş miydi yoksa bitmemiş mi? Paris'e ölüler gününde döndüm, her yerde kasımpatlar vardı ve insanlar siyah giyinmişti. Ve sorumun yanıtını biliyordum.

"Birine karşı birtakım duygular sürdürülebilir," diye yazıyordu bana Algren, "ama onların yaşamınıza hükmetmesi ve tüm yaşantınızı bozması artık kabul edilmeyebilir. Size ait olmayan, başka şeyleri ve başkalarını hep sizden önce tutan, hiçbir zaman onun için öncelik taşımanızın mümkün olmadığı bir kadını sevmek kabul edilemez. Birlikte geçirdiğimiz

[8] On yıl sonra kokuşma resmen kabul edildi: çok sayıda polis memuru hırsızlık, şantaj, suç ortaklığı, vb. suçlardan kovuşturuldu. Skandalın patlak vermesi için bu kadar uzun bir zaman gerekti ama daha 1951 yılında olaylar 1960'daki gibiydi ve çok sayıda kimse de bunu biliyordu.

dakikaların hiçbirinden pişman değilim. Ama artık, başka bir yaşam tarzı diliyorum, bana ait bir kadın ve bir evle... üç yıl önce, sizin yaşamınızın Paris'e ve Sartre'a ait olduğunu anlamaya başlayınca duyduğum düş kırıklığı artık eskidi ve küllendi. O zamandan beri yapmaya çalıştığım, sizden kendi yaşamımı geri almaktı. Yaşamıma çok önem veriyorum ve onun bu kadar uzaktaki, yılda ancak birkaç hafta gördüğüm birine ait olması hoşuma gitmiyor..."

Bir çizgi çekmekten başka yapılacak bir şey yoktu. O çizgiyi çektim.

İşgal sırasında, Sartre ve ben sahillerde bisiklet üzerinde çile çekerken hafif bir motosiklet düşlüyorduk. 1951'de, savaş öncesinde beslediğim düşlerden daha iddialı bir projeyi gerçekleştirmek kolaylaşmıştı: bir otomobil almak. Genet'nin öğütleri üzerine, Simca'nın yeni bir modelini, bir Aronde'u seçtim. Montparnasse meydanında, yazgısına uygun bir ad taşıyan bir hocadan ders aldım: M. Voiturin.[9] Ehliyetini yeni alan Bost pazar sabahları gelip beni Paris-civarına çıkartıyordu ve orada çalışıyordum: amma sıkıntı! Bir köyden geçerken, neyse ki saatte beş kilometreden az bir hızla, kaldırıma çıktım: insanları korkuttum ama ben daha çok korktum. Gene de, en ufak bir makineyi yönetmemiş olan ben, bunun bana aşağı yukarı itaat etmesine hayran oluyordum. Ehliyetimi alınca, Olga'nın da sık sık katıldığı gezilerimiz uzadı: bir bütün gün hatta bazen iki gün sürüyorlardı. Kışın, kızıl giysilerinin kenarı beyaz kürkle süslenen orman yollarını seviyordum; Normandiya'nın ilkbaharını, Sologne'un göllerini, Touraine'in kasabalarını seviyordum; kiliseler, manastırlar, şatolar keşfettim. Auvers'e gittim; Van Gogh'un kahvesini, kiliseyi, yaylayı ve mezarlıktaki sarmaşıkların altında gizli ikiz mezar taşlarını gördüm.

Şeytan ve Yüce Tanrı'nın yüzüncü temsili için Simone Berriau Paris sosyetesini Carlton'a davet etti: ne yazar ne de arkadaşları orada görünmediler. Biz yine, artık travestilerin gösteri yaptığı Plantation'da buluştuk. Bir zamandan beri bir sözcük grubu içindeki hece ya da harflerin

[9] Voiture: otomobil. —*çev.*

yer değiştirilerek güldürücü biçime sokulması modaydı; Scipion, çift anlamlı ve bağlantılı bir biçimde bunu yaptı: "Şöyle demek gerek: bu Kore durumu aklımı karıştırıyor, ve hayır..." Champs-Elysées'ye uğrayıp gelen Cau bize resmi eğlenceyi anlattı. Noel gecesi önceki yıl yaptığım gibi benim evde bir yılbaşı eğlencesi düzenledim.

Temps modernes için çalışanlar pazar öğleden sonra, gayda sesi eşliğinde Sartre'da buluşmayı sürdürüyorlardı: yandaki bir binada Brötonlar kendi aralarında dans ediyorlardı ve kostümlü müzisyenler kapıda folklorik havalar çalıyorlardı. Yeni gelen birkaç kişi vardı: Péju, Claude Lanzmann, Chambure; herkesin oturabilmesi için açılır kapanır iskemleler alınmıştı. Lanzmann ve Péju gazetelerde "köşe yazarı"ydılar ve bu iş onlara iyi bir gelir sağlıyor, dilediklerini işle de uğraşmalarına zaman bırakıyordu. Sağlam bir felsefe temelleri vardı; bununla beraber, her ikisi için de politika önce geliyordu. Sartre'a dergiyi yeniden politize etmekte yardımcı oldular ve Merleau-Ponty'nin terketmiş olduğu komünistlerle "şu kritik işçi derneği"ne[10] onu bu kişiler yönelttiler. Lanzmann'a çok sempati duyuyordum. Pek çok kadın onu çekici buluyordu: ben de. En uç konuları bile dingin bir tonla tartışıyordu ve düşünme biçimi Sartre'ınkine benziyordu. Sahte bir saflıktaki şakaları bu seansları çok neşelendiriyordu. Ahududu içerken sıkı biçimde tartışılıyordu; öneriler yapılıyor, saçma sapan söyleşilerde bulunuluyor. *Aspects de la France*'den (Fransa'dan Görünüşler) ve *Rivarol*'den alınan inciler iletiliyordu. Kasım'dan itibaren Sartre, Camus'nün *Başkaldıran İnsan*'ından sorumlu olacak bir gönüllü istedi. Dost olarak, onun hakkında kötü şeyler söylenmesini reddediyordu; bununla beraber aramızda hiç kimse bu konuda iyi şeyler düşünmüyordu. Bu çıkmazdan nasıl kurtulacağımızı kendi kendimize soruyorduk.

Bu toplantılar, yaşamımın en karanlık dönemlerinden biri olan bu dönemlerin ender güzel anlarını oluşturuyordu. Fransa'da da, diğer yerlerde olduğu gibi olaylar gitgide kötüleşiyordu. "Dünyanın en geri kalmış işverenleri" Malthuscülük'te inat ediyordu: üretim ancak 1929 yılının seviyesine ulaşıyor, fiyatlar artmayı sürdürüyor, buna karşın ücretler yalnızca bir parça kımıldıyordu. Bu durgunluğa kayıtsız kalan burjuvazi, komünizme saldırıyordu. Para babaları ve hükümet "beşinci

[10] *Yaşayan Merleau-Ponty.*

kol"a karşı propagandasını yoğunlaştırması için Jean-Paul David'e ödeme yapıyorlardı: radyoda bir programcı vardı, Paris'i afişlere ve el ilanlarına boğuyordu. Bölünmüş sol, Hindiçini savaşını bitirmekte olduğu kadar Kara Afrika'daki kaynaşmalara karşın sömürgeci politikanın değiştirilmesi konusunda da başarısız oldu:[11] duvarlara çizilen resim ve yazıların dışında, —A.B.D. evine dön— solun Sartre'ın bir yıl önceden bana haber verdiği bu gizli işgale karşı yaptığı hiçbir şey yoktu. A.B.D.'de, McCarthy Haziran ayında general Marshall'a, sonra da Dean Acheson'a saldıracak kadar ileri gitmişti: B.M.'in Amerikalı memurları hakkında soruşturmalar başlatılmıştı. Bu zulümler, Ekim ayında *Match* dergisine verdiği röportajda Eisenhower'in bizzat haber verdiği gibi bir koruma savaşının hazırlıklarıydı: Batı orduları yakında Leningrad civarında savaşmaya hazır olmalıydılar. *Collier's Weekly*'nin bir sayısı atom savaşından beş yıl sonra, dünyanın 1960'daki durumu hakkında bir röportaj yayımladı. Yaşam gücüm büyük felâketleri reddediyordu; ama artık barışa da inanmıyordum: 1940'da olduğu gibi gelecek kayıp gidiyordu ve ben de artık yaşamıyordum, bitkisel hayattaydım; hemen hemen 40'taki kadar acıyla, Fransa'nın esir edilişinden incinmiştim. Otomobille yaptığımız bir gezinti sonrasında Olga ve Bost ile birlikte Chinon'da bir otelde akşam yemeği yedim; yemek salonu hoştu, iyi bir şarap içiyorduk ve neşeliydik; iki Amerikan askeri içeri girdi ve tanıdık bir yürek ezilmesi hissettim. Bost yüksek sesle: "Bu bana Chleuhler'le[12] aynı etkiyi yapıyor" dedi. Yedi yıl önce o denli barışçıl bir havaları olan bu haki renkli askerleri çok sevmiştik: onlar bizim özgürlüğümüzdüler. Şimdi ise dünyanın bir ucundan öbür ucuna kadar her yerde diktatörlüğü ve kokuşmayı destekleyen bir ülkeyi savunuyorlardı: Syngman Rhee, Çan Kay Şek, Franco, Salazar, Batista... Üniformalarının anlamı, bizim bağımlılığımız ve ölümcül bir tehditti.

Yaşlandıkça zaman kısalıyor: yedi yıl, sanki dündü. Her şeyin yeniden başladığı güzel yaz; o hâlâ yaşamımın gerçeği idi. o derecede ki yazmakta olduğum romanın adını *Les Survivants* (Sağ Kalanlar) koymayı istiyordum. Ama bu gerçek hiçe sayılmıştı ve düş kırıklığımı 1948'de

[11] Aralık ayında, belirttiğim koşullarda Fildişi Sahili'nde tutuklanan 460 zencinin mahkemesi görüldü.

[12] Chleuh: İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlar'a takılan aşağılayıcı ad.

başlamasına karşın, hâlâ tüketememiştim. İsyanım, vatandaşlarımın çoğu ile paylaştığım bu ruhsal çöküntüyü ağırlaştırıyordu.

45'in gençleri yelkenleri iyice suya indirmişlerdi. Fransız sineması gücünü yitiriyordu; komünist gazetelerin dışında solcu basın hiç kalmamıştı; yetişmekte olan sinemacılar, röportajcılar ancak zayıf bir ürün vermişlerdi. Edebiyata gelince, insanlar kendi devirlerinden, dolayısıyla kendilerinden, edebiyata dört elle sarılamayacak kadar kuşku duyuyorlardı. En meraklısı olan Vian, bundan pratik olarak vazgeçmişti; şarkılar besteliyor ve söylüyordu, bir caz günlüğü tutuyordu. Bu kimseler Saint-Germain-des-Prés barlarında tartışacak kadar politika ile ilgileniyorlar ama bunda bir yaşam biçimi ya da nedeni bulmak gayesini gütmüyorlardı. Bu onların hatası değildi. Ne yapabilirlerdi? Bu dönemde Fransa'da ne yapılabilirdi? Umut bizi birleştirmişti: artık onları hemen hemen hiç görmüyorduk. Daha yaşlı arkadaşlarımızla geçmişle bağlıydık ama —Genet, Giacometti, Leiris dışında— hiç birisi ile şimdiki zaman ve gelecek konusunda tam anlamıyla aynı fikirde değildik. Savaş-öncesi yaşantımızı dolduran insanların hepsi —Olga ve Bost'un dışında— şöyle ya da böyle ayrılmışlardı. Mme. Lemaire taşrada oturuyordu. Herbaud yurt dışındaydı, Pagniez yeniden Sartre'a kızmıştı, birbirleri ile fiilen bozuşmuşlardı. Camille, Dullin'in ölümünden beri içine kapanmıştı.

İkinci bir kez Chicago anılarımı gömmüştüm, artık beni yaralamıyorlardı: ama bu yatışmanın içinde öyle bir hüzün vardı ki! "İşte, bitti" diyordum kendi kendime: yalnız Algren ile olan mutluluğumu düşünmüyordum. Maceralara her zamankinden daha hevessizdim, yaşımın, koşulların bana yeni bir aşk için olanak tanımayacaklarını düşünüyordum. Bedenim, belki de çok eski bir gururun etkisiyle, kolayca durumuma uyum sağlıyor: hiçbir şey talep etmiyordu. Ama içimde bir şey bu duyarsızlığa boyun eğmiyordu. "Bir daha hiçbir bedenin sıcaklığında uyuyamayacağım." Hiçbir zaman: ne biçim bir yas çanı! Bu gerçeklik beni sarınca, ölüme doğru dengemi kaybediyordum. Hiçlik beni her zaman dehşete düşürmüştür; ama bugüne kadar, üzerinde durmadan, günbegün ölüyordum: şimdi ise birdenbire, tek bir olayla, benliğimin büyük bir bölümü yokoluyordu: bu bir sakatlanma gibi hoyrat ve anlaşılmazdı, çünkü bana bir şey olmamıştı. Aynadaki aksim değişmemişti; arkamda, yakıcı bir geçmiş hâlâ pek yakınımdaydı: bununla

beraber, önümde uzanan uzun yıllar içinde bu geçmiş geri gelmeyecekti; hiçbir zaman. Hiçbir zaman aşmadığım bir çizginin öteki tarafında bulmuştum birdenbire kendimi: şaşkınlık ve pişmanlıktan allak bullaktım.

Çalışmam, koca tarihin ve kendi küçük tarihimin kapalı tuttuğu geleceği zorlamak için bana yardım etmiyordu. Sartre'ın dikkatimi çektiği aksaklıkları düzeltebileceğimden emin değildim: her halükârda sonuca ulaşmak için bir ya da iki yıl gerekliydi: ufuk o denli karanlıktı ki, bu işte sebat etmek için hemen hemen 1941'de *Konuk Kız*'ı yeniden ele almam için gerekmiş olduğu kadar cesaret gerekiyordu. Bu kitap benim için önemliydi. 43'te ve 45'te başarılarım beni tatmin etmişti; şimdi ise kendimden o denli memnun değildim. *Konuk Kız* uzaklarda kalmıştı; *Başkalarının Kanı* sönmüştü; *Bütün İnsanlar Ölümlüdür* başarısız olmuştu. *İkinci Cins* ayakta duruyordu ama bana Fransa'da olabildiğince ikircikli bir ün kazandırmıştı. Ben başka şey istemiştim. Ne yazık ki, bu kitabın yankısı az olacaktı, bundan emindim. Umutsuzca yazıyor, çiziyor, yeniden başlıyor, üzülüyordum. Öykü beni sürüklemiyordu, bundan çok uzaktı. İki bloktan birine katılmayı reddeden kimselere yer kalmamıştı. Sartre da benim gibi, hem sağı hem de solu gücendireceğimi düşünüyordu: eğer üç bin okurum olursa iyiydi! Kuşku duymadığımız bu başarısızlık bizi hüzünlendiriyordu çünkü bu sürgünümüzün bir işaretiydi: her türlü politik eylem bizim için olanaksızdı artık ve edebiyatımız bile çöllerde kaybolup gidecekti.

Sartre her zamanki gibi bana çok yardımcı oluyordu. Bununla beraber, bana hiçbir zaman olmadığı ve hiçbir zaman olmaması gerektiği kadar uzak görünüyordu. Başarıları onu değiştirmemişti; ama bu başarılar, onu dünyadan az ya da çok koparıtarak bizim bazı ilişkilerimizi de bozan bir durum yaratmışlardı: eskiden o denli sevdiğimiz kahvelere adım atmıyordu: beni Auron'daki kayak pistlerinde izlememişti; ikili yaşamımızın tanımmayan yoldaşı, zorunlu olarak, ünlü bir kişilik olmuştu: sanki onu benden çalmışlar gibime geliyordu: ona sık sık: "Ah! niçin küçük bir şair değilsiniz!" diyordum. Politik görüşlerini gözden geçirerek ona güç gelen bir içsel çalışmayı günlerini yutan araştırmalarla birlikte yürütüyordu. Eski vurdumduymazlığını ve altın çağımızın hoş vakitlerini özlüyordum: gezintiler, aylaklıklar, artık hiç adım atmadığımız sinemalara gittiğimiz geceler. Kendisini izlemeye davet ediyordu beni: çalışma masasının üstüne

yığılmış kitapları göstererek bana: "Bunları okumalısınız!" diyordu; ısrar ediyordu: "Çok ilginç" Yapamıyordum: romanımı bitirmem gerekiyordu. Ve sonra, pek doğal olarak ben de çağımı ve yerimi daha iyi tanımaya hevesliydim ama bu bana ona olduğu kadar gerekli değildi. Geçen yıl, varsayımsal bir Rus işgali halinde, iki çözüm arasında bir seçim yapmaya zorlanmıştı, bunlardan biri fiilen gerçekleşemeyecek bir şey —boyunduruk altına girmeden kalmak— öbürü de iğrençti: gitmek; bunun sonucunda, olduğu gibi varolmayı sürdürmenin olanaksızlığına ulaşmıştı ve onun için, bu durumu aşmadan yaşamayı sürdürmesinin yolu yoktu; böylece, çarçabuk, her zaman peşinde koştuğu tasarıya bağlandı: insanı kendi durumu üstünde aydınlatırken aynı zamanda ona bir de pratik sunacak bir ideoloji inşa etmek. Böylesine bir hırs bana yabancıydı: olası bir Rus işgalinin bana kişisel bir sorun yaratacağını düşündürecek nesnel bir önemim yoktu; en ufak bir politik rol üstlenmeyi ummuyor ve dilemiyordum. Bu durumda, Sartre ile aynı kitapları okumak, aynı temalar üzerinde düşünmek benim için nedensiz bir uğraş olacaktı; giriştiği iş onu öylesine içtenlikle ilgilendiriyordu ki hiç kimse, ben bile, onunla bu konuda işbirliği yapamazdık. Bunu biliyordum; ama yalnızlığının beni ondan ayırdığı kanısındaydım. Kendi kendime "Artık eskisi gibi değil" diyordum: geçmişime sadık olduğumdan, bu sözcükler beni pek çok üzmeye yetiyordu. *Mandarinler*'deki kadın kahramana kendi kendime söylediğim sözleri söyletiyordum: "Kendimi mutlu hissetmemem beni mutsuz kılıyor." Kendi kendime: "Benden daha mutsuz insanlar da var" diyordum ama bu gerçeği teselli edici bulmuyordum, aksine; içimdeki bu kırılgan hüzün, bir yakınma konserini çınlatan, yankılatan bir alet gibiydi; yüreğime, dünyanın sonunu arzulamaya kadar varan evrensel bir umutsuzluk çöküyordu.

Bu koşullar, ilkbahar başlarında kapıldığım panik duygusunu da açıklıyor. O güne kadar bedenimden ötürü hiç tehlikeyle yüzyüze gelmemiştim: 1935'te durumumun ciddiliğinin bilincine varmamıştım. İlk kez kendimi tehlikede hissettim.

Önceleri kendi kendime "Hiç bir şey değil" dedim; sonra "Acaba önemli bir şey mi?" diye meraklanmaya başladım. Sağ göğsümde hafif bir zonklama ve bir noktada bir şişlik hissediyordum. Kendi kendime sık sık "Hiç bir şey değil" diye tekrarlıyordum; ve daha da sıklıkla tuhaf

fındığı şaşkınlıkla yokluyordum. Gözümün önüne Lucienne Baudin'in kıllı yüzü, can çekişmesi geliyordu; bir an için korku yüreğimi daraltıyordu: "Ya kanserse?" Bu fikri uzaklaştırıyordum: sağlığım iyiydi. Ve sonra zonklamalar geri geliyorlardı, endişelerim de öyle. Artık bedenim bana yaralanmaz gibi görünmüyordu; yıldan yıla bozuluyordu; kurnazca; niçin birdenbire de bozulmasındı ki? Sartre'a sahte bir aldırmazlıkla bu konuda bir iki laf ettim: "Öyleyse gidip bir doktora görünün, o sizi sakinleştirir" dedi. Bana bir uzman önerdiler. Ona, yaz günlerinin gökyüzünden vaktinden evvel döküldüğü şu nisan günlerinin birinde gittim; bir gün öncesindeki gibi kürk mantomu giymiştim ve Alma'dan yukarı çıkan o hüzünlü caddelerden birinde yürürken sıcaktan patlıyordum. Cerrah önce oldukça ferahlatıcı konuştu: yaşımı dikkate alarak, beni ameliyat etmenin ve anında biyopsi yapmanın tedbirli bir davranış olacağını söyledi; ama kanserli birine benzemiyordum ve şüpheli şişlik parmakların arasında kayıyordu; bu da onun iyi huylu olduğunun işaretiydi. Gene de, muayeneye, ücretine lâyık bir ciddiyet vermek için bir şüpheyi açık bıraktı; bana, habis bir tümör ihtimali karşısında göğsümün alınmasına razı olup olmadığımı sordu. "Pek tabii" dedim. Oradan ayrıldığımda epey sarsılmıştım. İş tek bir organın kesilmesiyle de bitmiyordu: Lucienne'in oda arkadaşlarını anımsıyordum: on yıl sonra ikinci göğüs de alınıyor[13] ve tarifsiz acılar içinde ölüyor insan. Çok ağır gelen mantomun altında ezilerek, ter içinde, ağzım korkudan kurumuş, mavi gökyüzüne bakıyor ve: "eğer kanser olsaydım, aynı böyle olurdu, hiçbir işaret olmazdı..." diye düşünüyordum. Sartre'a boğuk bir sesle doktorun söylediklerini tekrar ettim. Bana verdiği teselliler geleceğin üzerine hangi kara bulutların çöktüğünün işaretiydi: en kötü ihtimalle on iki yıl yaşama şansım vardı: on iki yıla kadar da atom bombası zaten hepimizi götürecekti.

Pazartesi ameliyat olacaktım; pazar günü Bost ile birlikte otomobille güzel Larchant manastırını görmeye gittim; çok kötü kullanıyordum, durmadan stop ediyordum. Bost sabırsızlandı: daha iyi öğreneceğime geriliyordum; önemsiz bulduğu bir ameliyatla benim sinirliliğim arasında ilişki kuramıyordu. Paris'e dönerken ona: "biliyor musunuz," dedim, "belki

[13]Bu hiç de her zaman olan bir şey değil ama ben öyle sanıyordum.

kanserim". Bana şaşkınlıkla baktı: "Yok canım! Bu *sizin* başınıza gelemez!" dedi. Benim eski iyimserliğimi olduğu gibi koruduğu için ona hayran oldum. Akşam kliniğe yatum. Yemek yedim, okudum, çok erken yattım. Bir rahibe koltuk altımı traş etti: "Her şeyin alınması gerekirse diye" dedi gülümseyerek. Bir iğne yaptılar ve uyudum. Olacağa boyun eğmiştim: eskiden sanatoryum tehdidiyle karşılaştığım dönemdeki gibi meraktan değil: daha çok acı bir ilgisizlikten. Sabah, bir başka iğneden sonra beni yalnızca bir çarşafla kaplı bir sedye ile götürdüler. Ameliyathanenin kapısında ayaklarıma küçük beyaz botlar geçirdiler, bu beni çok meraklandırdı; sonra sol kolumun bir damarına bir iğne battı. "Sarmısak tadı duyuyorum" dedim, sonra da hiçbir şey duymaz oldum. Dünyaya geri döndüğümde, bir ses: "Hiçbir şeyiniz yok" dedi ve gözlerimi yeniden kapatım: melekler beni sallıyorlardı. İki gün sonra göğsüm sargılar içinde ama kendimi tertemiz hissetmekten ve korkudan kurtulmuş olmaktan son derece mutlu halde hastaneden çıktım.

İlkbahardı, mevsimin neşesi bana da geçti. Otomobille güneye indik, Sartre, Bost, Michelle, ben. Michelle Boris'den ayrılmıştı ve onu her zaman çok çekici bulan Sartre onunla özel ilişki içine girmişti. Onu çok seviyordum, herkes çok seviyordu çünkü hiçbir zaman kendisini yeğlemiyordu. Neşeli ve biraz gizemli, çok ölçülü ve varlığını çok hissettiren, tatlı bir arkadaştı. Tournus'de Saint-Philibert manastırını, Hauterive'de Cheval postacısının evini ziyaret ederek keyifli bir yolculuk yaptık. Bost ile sıkı sıkıya direksiyon paylaşma savaşı veriyorduk: her ikimiz de uzun mesafelerde araba kullanmaktan zevk alıyorduk. Bost Saint-Tropez'de az kaldı: bir akşam onu Saint-Raphaël garına götürdüm ve dönüşte, ilk kez tek başıma araba kullandığım için çok heyecanlıydım. Cesaretlendim. Güneş doğarken Aïoli otelinden çıktım, panjurları kapalı kentte eski gezintilerimin tadını yeniden buldum. O günlerde otostop yapardım: bir arabanın durup beni alması ne büyük zevkti! On dakikada iki saatlik yaya yolunu aşmak bana olağanüstü gelirdi. Şimdi, aynı anda hem yolcu hem şofördüm, her an kendime teşekkür etmek istiyordum. Yürüyüş bana değişik zevkler sunmuştu; ama yenilikleri ile, bugünküler bana neredeyse eskilerini unutturuyordu. Provence'ı yirmi yıl önce sevdiğim haliyle yeniden buluyordum ama onu başka ışıklar altında görüyordum: geçmiş ve şimdiki zaman gönlümde birleşiyordu. Maures'un dar yollarında

Saint-Tropez'den henüz gelmiş olan Merleau-Ponty ve karısını gezdirecek kadar yüreklendim: çok cesaret gösterdiler; aslında Paris'ten ehliyeti olmayan bir çiftle gelmişlerdi; tehlikeli yerlerde karı koca direksiyonu yumruklaşarak birbirlerinden alıyorlardı. Çevremde pek çok kişi otomobil kullanmayı öğreniyordu: savaş sonrasının kıtlık günlerinden sonra insanlar otomobil edinmeye başlamışlardı.

Biraz çalışıyordum: Sartre Mallarmé üzerine yazıyordu; Sennequier'nin terasında, Ponche barında bana bundan söz ediyor ve kimi şiirlerini açıklıyordu. Randevuları sıkıştırdığı için Paris'e trenle döndü. Avignon'a kadar kendi gücümden gururlanarak ve hafifçe de lastik patlatmak ve değiştiremeyerek yolda kalmaktan korkarak tek başıma geldim. Avignon'da sabah erkenden, dönüşte bana yardım etmek için Paris'ten gelen Bost ile buluştum.

Kısa süre sonra yeniden yola çıktım: Sartre Michelle ile birlikte üç haftalığına İtalya'ya gitti; bunun üzerine biz de Olga ve Bost ile orada arabayla dolaşarak, otomobilsiz gidilmesi güç olan küçük yollar ve yerleşim alanları keşfettik: örneğin Volterra. Zamanı ve yeri yalnızca kendi keyfimize göre ayarlamak çok güzeldi. Paris'e döndüm ve muhteşem Meksika sergisini gezdim.

O yazın başında önemli iki olay oldu: Sartre Camus ile bozuştu ve komünistlerle yakınlaştı.

Camus'yü son kez nisan ayında Sartre ile birlikte Saint-Sulpice meydanındaki küçük bir kahvede gördüm. Kitabına yöneltilen kimi sitemleri gülünçleştiriyordu: bizim onu sevdiğimizi kabul ediyordu ve Sartre ona yanıt vermekte çok zorlanıyordu. Bir süre sonra, Sartre ona Pont-Royal'de rastladı ve *Temps modernes*'in özetinin sakınımlı, hatta sert olacağı konusunda uyardı; Camus hoşnutsuzca şaşırmış göründü. Francis Jeanson sonunda *Başkaldıran İnsan* üzerine konuşmayı kabul etmişti; bunu ölçülülükle yapmaya söz vermişti: ama sonra kendini kaptırdı. Sartre bazı sertlikleri yumuşatmasını sağladı ama dergide sansür yoktu. Camus, Jeanson'u bilmezden gelir pozda Sartre'a, basılmak üzere ona "Sayın Bay Direktör" diye hitabeden bir mektup yolladı. Sartre aynı sayıda cevap verdi. Ve aralarında her şey bitti.

Aslında, bu arkadaşlığın böyle ani biçimde bitmesi, uzun süreden beri varlığından pek de birşey kalmamış olmasındandı. Sartre ile Camus

arasında daha 1945'de var olan ideolojik ve politik uyuşmazlık yıldan yıla daha da belirginleşmişti. Camus idealist, töreci, komünizm karşıtıydı; bir an için Tarih'e boyun eğmeye zorlanmıştı, ama, en kısa zamanda oradan çekilmek arzusundaydı; insanların mutsuzluklarına duyarlıydı, bunu Doğa'ya yüklüyordu; Sartre, 1940'dan beri, idealizmi reddetmek, kendini ana bireyselciliğinden koparmak, Tarih'i yaşamak için çaba harcıyordu; marksizmle yakınlaşıp komünistlerle bir anlaşma içinde olmayı diliyordu. Camus büyük ilkeler uğruna savaşıyordu ve bu yüzden Gary Davis'nin dumanlarına kendini kaptırmıştı; genelde Sartre'ın görev aldığı belirgin atılımlara katılmayı reddediyordu. Sartre sosyalizmin gerçekliğine inanırken Camus, gitgide büyüyen bir kararlılıkla burjuva değerleri savunuyordu: *Başkaldıran İnsan*'da bu değerlerle birleşiyordu. İki blok arasında tarafsızlık sonuçta olanaksız olunca, Sartre S.S.C.B.'ne yaklaştı: Camus ondan nefret ediyordu ve A.B.D.'ni sevmemesine karşın onların yanında yer aldı. Ona Chinon'daki olayı anlattım: "Kendimi işgal günlerine geri dönmüş sandım" dedim. Bana, içten ve aynı zamanda yapmacık bir şaşkınlıkla baktı. "Gerçekten mi?" Gülümsedi: "Biraz bekleyin. İşgalcileri göreceksiniz; daha başkalarını göreceksiniz."

Bu anlaşmazlıklar, bir dostluğun sarsılmaksızın kalamayacağı kadar ciddiydi. Ayrıca Camus'nün karakteri de uzlaşmaları kolaylaştırmıyordu. Düşüncelerinin dayanıksızlığını da hissettiğini sanıyorum: itirazları kabul etmiyordu; bir itiraz oluşur oluşmaz, o kaçışlara benzeyen soyut öfkelerinden birine kapılıyordu. Sartre ile arasında *Şeytan ve Yüce Tanrı* sırasında bir yakınlaşma olmuştu ve *Les Temps modernes*'de bizi hiç doyurmamasına karşın Nietzsche üzerine bir araştırmasını yayımlamıştık. Ama dostluğun bu ürkek geri dönüşü sürmemişti. Camus Sartre'ı ilk fırsatta, "otoriter sosyalizm"e olan hoşgörüsü nedeniyle eleştirmeye hazırdı. Sartre uzun süredir Camus'nün her konuda yanıldığını düşünüyordu ve mektubunda da yazdığı gibi, onun "tamamiyle dayanılmaz" olduğunu düşünüyordu. Kişisel olarak bu bozuşma beni etkilemedi. Benim için değerli olan Camus zaten uzun süredir yaşamıyordu.

Yıl içinde, komünistler, Sartre'dan Henri Martin'in salıverilmesi için kurulan komitede yer almasını ve bu olayı halka yaymak için oluşturacakları bir kitap için çalışmasını istediler: kabul etti; bu tutuklamayı

utanç verici buluyordu ve bir yakınlaşmanın oluşturulmasından mutlu olmuştu. Koşullar onu, sol için Komünist Parti ile eylem birliğine gitmekten başka çıkar yol olmadığına inandırmıştı. Ve içinde çırpındığı çelişki ona artık dayanılmaz geliyordu. *"Sınıf kavgasının hem kurbanı hem de suç ortağı olmuştum: tüm bir sınıf benden nefret ettiğine göre kurban. Kendimi sorumlu ve güçsüz hissettiğime göre suçortağı." "Ben, sınıf kavgasını bizi her gün onlardan (işçilerden) daha da çok ayıran bu yavaş kopma içinde keşfettim... Ona inanıyordum ama bütüncül olduğunu sanmıyordum... Bunu, kendime karşın keşfettim."*[14] Sartre bir gün bana: "Ben hep kendime karşın düşündüm" dedi. Ama buna hiçbir zaman, 1950-1952'de olduğu kadar bütün varlığıyla kapılmadı. 45'te yazınsal bağlanma üzerine yazdığı makale ile başlayan çalışmasını bitirmişti: kişisel bir kurtuluş olasılığı üzerindeki tüm düşlerini darmadağın etmişti. Goetz ile aynı noktaya gelmişti: kendi özgürlüğünden vazgeçmeksizin kollektif bir disiplini kabul edecek kadar olgundu. *"On yıl geviş getirdikten sonra, kopma noktasına erişmiştim ve yalnızca bir çimdiğe gereksinimim vardı."*[15] Önce bir kitap dikkatini çekti: Guillemin'in *Le Coup du 2 Décembre*'ı (2 Aralık Darbesi). Gençliğinde, tüm burjuvaları sömürgen durumlarıyla tanımlayan Politzer'e karşı Sartre, burjuvaların da kendi aralarındaki ilişkilerle kimi erdemleri uygulayabileceklerini ileri sürmüştü: üvey babasına; kendisine ve diğer insanlara karşı çok katı ama, çok çalışkan olan ve düzenli bir yaşam sürdüren o mühendise saygı duyuyordu. İşbirlikçilik[16] tüm burjuva erdemlerin aslında bağımlılık yüzünden bozulduğu duygusunu vermişti Sartre'a. *Le Coup du 2 Décembre* ona, annesinin kocası kadar dürüst insanların neler düşünebileceğini ve neler yazabileceğini gösterdi. Kapitalistlerin ağzından, sadece sermaye konuşuyor; ama burjuvalar bu yüzden kendi çıkarlarını korumak için pek az maskelenmiş bir şiddet kullanan etten ve kemikten insanlardan başka bir şey haline gelmiyorlar. Guillemin sürmekle olan bu uygulamayı gizleyen örtüleri parçalıyordu. Bunun ardından, sınıf kavgası Sartre'a tüm aydınlığı ile göründü: insanlar insanlara karşı; aniden, dostluklar ve

[14] Yayımlanmamış notlar.

[15] Yayımlanmamış notlar.

[16] Üvey babasının de Gaulle'cü olmasına karşın babanın arkadaşlarının çoğu işbirlikçiydiler.

reddetmeler tutku dolu bir özyapıya kavuştu. İtalya'da Duclos'un Ridgway[17] karşıtı gösterinin akşamında tutuklanmasını: sonra başarısız 4 Haziran grevini, sağın utkulu tepkisini, tutuklamaları, el koymaları, en gülüncü de rüzgâra göre yön değiştirenlerin uydurdukları yalanları duyunca öfkeye boğuldu. *"Bana benimsettiği ilkeler adına, onun insancılığı ve onun 'insanlıkları' adına, özgürlük, eşitlik, kardeşlik adına, burjuvaziye, ancak benimle birlikte son bulacak bir düşmanlık duydum. Apar topar Paris'e geri döndüğümde ya yazacak, ya da boğulacaktım."*[18] *Communistes et la paix*'nin (Komünistler ve Barış) ilk bölümünü beni korkutan bir öfke ile yazdı: "İki haftada beş gece sabahladı, diğer gecelerde de ancak dört ya da beş saat uyudu" diye yazdım, kızkardeşime.

Makale *Les Temps modernes*'de *Réponse à Camus*'den (Camus'ye Yanıt) bir ay önce yayımlandı. Bu iki yazıdan da aynı anlam çıkıyordu: savaş-sonrası dönem, bitme sürecini tamamlamıştı. Artık savsaklamalar ya da uzlaşmalar olası değildi. Kesin tavır almalara zorlanıyordu insanlar. Durumunun güçlüğüne karşın Sartre, her zaman bu tutumu benimsemiş olmaktan dolayı memnundu. O güne kadarki hatası, kendi düşüncesine göre, anlaşmazlığı kendi durumunu *aşmadan* çözümlemek istemesiydi. *"Beni başkalaştıracak bir girişimde bulunmam gerekiyordu. S.S.C.B.'nin görüşünü bir bütün olarak kabul etmek ve kendi görüşümü sürdürmek için de yalnızca kendime güvenmem gerekiyordu. Sonunda, yalnız olmayı yeterince isteyemeyecek kadar yalnızdım."*[19]

Yaşamış olduğumuz bu dönemi *Mandarinler*'de canlandırmak istedim. Kitap bana daha pek çok çalışma ayına malolacaktı. Ama şimdiden her şey kararlaştırılmıştı. Bundan yola çıkarak kendimi açıklamanın tam zamanıydı.

---

[17] Ridgway, S.H.A.P.E.'nin başında Eisenhower'dan görevi devralmıştı. Üç gün önce André Stil *L'Humanité*'de ondan "Bakteriyolojik savaşın generali" diye sözettiği için tutuklanmıştı.

[18] *Yaşayan Merleau-Ponty*.

[19] Yayımlanmamış notlar.

1943'ten bu yana, olaylar mutluluğumu alıp götürmüştü; yaşadığım çağa o denli sevine sevine uyuyordum ki söyleyecek hiçbir şeyim kalmıyordu. *Bütün İnsanlar Ölümlüdür*'de Tarih konusunda yeni edindiğim kaygı kendini gösteriyordu: ama beni yüzyıldan uzaklaştıran bir efsaneleştirme yoluyla: 1946'da kendi kendime: "Şimdi ne yazmalı?" diye sorduğumda, zamanımdan değil de kendimden sözetmeyi düşündüm: bunu bir sorun olarak görmüyordum. Ve sonra, *İkinci Cins* üstünde çalışırken, çevremdeki her şey değişti. İyi'nin Kötü üzerindeki zaferi olağan bir şey olmaktan çıktı: hem de zorlu bir biçimde tehlikede görünmeye başladı. Pek çok kişiyle birlikte ben de kollektif ufuktan yeryüzünün tozunun içine düşmüştüm: yer, kırık düşlerle kaplıydı. Eskiden olduğu gibi, özel yaşamımı bozan başarısızlık. *Konuk Kız*'ı yaratmama neden olmuştu; bu kez de, bana son deneyimime geriden bir bakma ve onu sözcüklerle kurtarma arzusu sağladı: onu bir kitaba aktarmak benim için olası ve gerekli hale geldi.

Bir deneyim, bir olaylar dizisi değildir ve bir tarih sıralaması yapmayı öngörüyor değildim.[20] Benim açımdan edebiyatın belli başlı görevlerinden birinin ne olduğunu söylemiştim bile: ne benim dışımda, ne de benim içimde hiçbir anın toplam olarak elinde bulundurmadığı, ikircikli, ayrık, karşıt gerçekleri ortaya koymak: kimi durumlarda onları ancak düşsel bir konunun bütünlüğü içinde yazarsanız toplamayı başarırsınız. Benim görüşüme göre Ağustos 1944'te içinde uyandığım bu değişmiş dünyanın çok çeşitli ve dönek anlamlarını ancak bir roman ortaya çıkartabilirdi: değişen ve kıpırdanmasını o günden beri durdurmayan bir dünya.

Kendi devinimi içinde beni de sürüklüyordu ve benimle birlikte inanmış olduğum şeyleri de: mutluluk, edebiyat. Eğer bana gerçeği sunmak yerine onu örtecekse mutluluğun değeri nedir? İnsan artık kendini bir görevle yüklenmiş hissetmezse yazmak ne işe yarar? Yalnızca yaşamım değil: onu kuran ben değildim, ama yaşamımın çehresi, çağımın ve sevdiğim her şeyin çehresi geleceğe bağlıydı. Günlerim, insanlığın barışa, adalete, bolluğa doğru yol aldığını düşününce, yaşamımın savaşa koştuğu ya da acı içinde tepindiği zaman aldığı rengi almıyordu. Eskiden

[20]Eğer bugün geçmişimi tarihsel biçiminde anlatıyorsam, bunu, —ilerde bu konuda kendimi sorgulayacağım— o zamanlar hem anlamadığım, hem de yenemediğim, şimdiyse hâlâ bana acı veren bir düş kırıklığının ruh hali içinde, 1949'da oluşturduğum tasarıdan tümüyle farklı bir tasarı sonucunda yapıyorum.

olduğu gibi, politika uygulamaları —komiteler, mitingler, gösteri düzenlemeleri, tartışmalar— beni sıkıyordu; ama yeryüzünü harekete geçiren her şeye ilgi duyuyordum. O devirde "Direnişin başarısızlığı" diye adlandırılan olayı kişisel başarısızlığım olarak algılamıştım; burjuva egemenliğinin utkuiu geri dönüşünü. Kişisel yaşamım bundan derin ölçüde zedelenmişti. Gürültülü çatışmalarla ya da sessizce, işgalin sonunda çevremde ışıldayan dostluklar az ya da çok sönmüştü; can çekişmeleri, ortak umutlarımızınki ile karışmıştı ve işte kitabım, bu can çekişmenin çevresinde yapılandı. Kendimden sözetmek için, bu sözcüğün 1944'te bizim için taşıdığı anlamda *bizden* sözetmek gerekiyordu.

Engel besbelli, açıkça ortadaydı: biz, romancılara pek fazla bulaşmamaları öğütlenen ayrı bir türdük; serüvenlerinin *yalnızca* öyküsel bir ilgi uyandıracağı özel bir yarauk türünü betimlemek, böyle bir tasarı beni çekmezdi; ama, eninde sonunda, biz de, yaşamımızı sözcüklerle süslemeye, başka insanlardan biraz daha fazla özen gösteren insanlardık. Eğer bir roman yazma arzusu kendini bana kabul ettirdiyse bu, o zamanlar, kendimi, kendimden çekip çıkartacağım her bir sesin başka yüreklerde yankılanacağına dair bir şansın, zaman ve mekan açısından var olduğu bir noktada hissetmemdendi.

Bizleri temsil etmek için çok sayıda kişilik yarattım ve ikisini "özneler" olarak ele aldım. Temel entrikanın iki erkek arasındaki dostluğun bozulması ve yeniden güçlenmesi olmasına karşın, ayrıcalıklı rollerin birini bir kadına verdim, çünkü söylemek istediğim şeylerin çoğu benim kadın durumuma bağlıydı. Pek çok neden beni Anne'ın yanına bir erkek kahraman koymaya yöneltti. Öncelikle, dünyanın derinliğini belirtmek için birden fazla bakış kullanmak daha iyi oluyor; sonra da, Henri ile Dubreuilli arasındaki ilişkilerin onlardan biri tarafından içtenlikle yaşanmasını istiyordum; bilhassa, eğer Anne'a benim, kendi yaşam deneyimimin tamamını yükleseydim, kitabım, amacıma aykırı olarak, özel bir durumun araştırılmasına dönüşürdü. Bir yazarı betimlerken, okuyucunun onu merak uyandıran bir hayvan gibi değil kendinden biri gibi görmesini arzuluyordum; ama yaşam amacı ve işi yazmak olan bir kadın, bir erkekten çok daha ayrık bir varlıktır (bu sözcük ne bir canavarın ne de bir harika yaratığın eşanlamlısı; onu istatistik bir anlamda algılıyorum). Böylece kendi kalemimi Anne'a değil Henri'ye verdim; Anne'ı, ölçülülükle

uyguladığı bir mesleğin sahibi yaptım; yaşamının ekseni, başkalarının yaşamı: kocası, kızı; onu kadınların çoğunluğu ile benzer kılan bu bağımlılık, beni kendi anlamı içinde ilgilendiriyordu ve onun büyük bir avantajı vardı: anlattığım çatışmalara derin biçimde bağlanan ama aynı zamanda onların dışında kalan Anne, olaylara Henri ve Dubreuilh'inkinden bambaşka bir görüş açısıyla bakıyordu. Ben kendi savaş-sonramdan hem çözümlenebilir, hem karmaşık, açık, ama hiçbir zaman kesinleşmemiş görüntüler sunmak istiyordum: Anne bana Henri aracılığı ile olumlu bir çehre altında kendini belirleyen olayların olumsuzluğunu yansıtıyordu. Benim edebiyata karşı tutumum ikircikliydi: artık bir vekâlet ya da bir kurtuluş söz konusu değildi; Hidrojen bombasıyla ve insanların açlığıyla karşılaştırılınca sözcükler bana kof geliyordu; ama gene de *Mandarinler* üzerinde var gücümle çalışıyordum. Anne yazmıyordu ama Dubreuilh'in yazmayı sürdürmeye gereksinimi vardı: Henri kimi zaman susmak istiyor, kimi zaman istemiyordu: zıtlıklarını bir araya getirerek değişik aydınlatma biçimleri elde ediyordum. Eylem ve eylemden doğan skandallara, başkalarının mutsuzluklarına, ölümlerine, kendi ölümüme, zamanın akıp gidişine meydan okurken de bu böyleydi. Üzerine *Bütün İnsanlar Ölümlüdür*'ü kurmuş olduğum zıtlıkları yeniden yaşama geçirerek Anne'a —kendi edilgenliğine uygun düşen— ölümün anlamını ve mutlağın zevkini verdim, halbuki Henri var olmakla yetiniyordu. Böylece, romanda birbirini izleyen tanıklıklar simetrik değil; daha çok, bu ikisinin arasında, sıra ile her ikisini de güçlendirerek, farklılaştırarak birini diğeri ile yokederek bir tür zıtlık yerleştirmeye çalıştım.

Henri'yi kendi alışkanlıkları içinde, kendini hissettiği gibi betimlerken, aynı zamanda, ölçüsüzlüğü ve saplantısı içinde bir yazarı da göstermek istedim; ünlü, yaşını başını almış, Henri'den çok daha fanatikçe kendini politika ve edebiyata vermiş olan Dubreuilh, kitapta anahtar yeri işgal ediyor, çünkü karısı Anne ve dostu Henri kendilerini ona göre belirliyorlar. Anne'ın onun hakkında sahip olduğu samimi bilgiler sayesinde ona oldukça yaklaşırken, saydamsızlığını da korudum; deneyiminin yoğunluğu ve düşüncelerinin gücü ile Dubreuilh öteki iki kişiliğe üstün durumda: bununla beraber, monoloğu gizli kaldığı için, onun aracılığı ile, diğerlerinin aracılığıyla olduğundan çok daha az şey söyledim.

İki portreye çok özen gösterdim: Nadine, Paule. Başlangıçta, Nadine'de, Lise'deki ve benden daha genç başka birkaç genç kadındaki beni yaralayan kimi kişilik çizgilerinin öcünü almak istemiştim, örneğin cinsel soğukluklarını tatsız biçimde ortaya çıkartan bir cinsel kabalık, aşağılık duygularını kötü şekilde dengeleyen bir saldırganlık: bu kadınlar bedelini ödeyecek cesaretleri olmaksızın özgürlüklerini talep ederken, kendilerini mahkum ettikleri rahatsızlığı kine dönüştürüyorlardı. Öte yandan, ünlü ana-babaların çocuklarının olgunlaşmakta güçlük çektiklerini gözlemlemiştim; tasarladığım karakter bana, nankörlüğü dolayısıyla, Dubreuilh'ün kızına uyar gibi geldi. Yavaş yavaş, çirkinliklerini açıklayan koşulların içinde, özürler görmeye başladım; Nadine bana kınanacak birinden çok bir kurban gibi göründü; bencilliği pul pul döküldü: sertliğinin altında, duygulu, verici ve bağlanmaya yatkın biri olarak ortaya çıktı. Tüm bunları kullanıp kullanamayacağına karar vermeden, kitabın sonunda ona mutluluk olanakları sundum.

Tüm yarattıklarım arasında en güç şekillenen Paule oldu çünkü ona, birbiri ile kesişmeyen çeşitli yollardan yaklaştım. Anne'da bağımlılık insanlara ve olaylara gösterdiği sıcak dolaysız ilgi ile gizlenmeye çalışılıyordu; Paule'u, bir erkeğe kökten bağlanmış ve bu kölelik adına da adama kan kusturan bir kadın olarak tasarladım: âşık bir kadın. Denise adı altında bu şanssızlardan başka birini çizdiğim *Başkalarının Kanı* günlerine göre, bir kadın için, kendini tasarılarına vermiş bir yazar ya da bir sanatçı ile olan ilişkisine kendini tümden bağlamanın ne denli tehlikeli olduğunu daha iyi biliyordum: kendi zevklerinden, uğraşlarından vazgeçerek, ona erişemeksizin onu taklit etmekle kendini tüketir ve adam kendinden uzaklaşırsa, kadın kendini her şeyden yoksun kalmış olarak bulur; bu çöküşün pek çok örneğini görmüştüm ve bundan söz etmek istiyordum. Aynı zamanda, gençliklerinde çılgınlıkları ile parlayan sonradan zamanı durdurmak için kendilerini tüketen güzel kadınları da düşlüyordum. Ayrıca, belleğimde Louise Perron'un çılgınca sayıklamaları da saklıydı. Kitabın tümüne oturan bir kişilik ve bir öyküyü, belirli amaçlarla, parça parça görüntülerle, yakıcı anılarla ortaya çıkarmak zamanımı aldı.

Kimi zaman, kendi cinsimi temsil etmek üzere, erkeklerle eşitlik içinde mesleki ve politik sorumluluklar üstlenmiş kadınları hiç seçmemiş olmam eleştirildi; bu romanda olağanüstü durumlardan kaçınıyordum: kadınları

her zaman görmüş olduğum ve her zaman da görmeye devam ettiğim gibi betimledim: yani bölünmüş. Paule geleneksel kadın değerlerine sarılıyor: bunlar ona yetmiyor, deliliğin eşiğine kadar kıvranıyor; Nadine kadınlığını ne kabul etmeyi ne de aşmayı başarıyor; Anne ötekilere oranla gerçek bir özgürlüğe daha çok yaklaşıyor; gene de, kendi öz girişimleri içinde bir doyuma erişemiyor. Feminist açıdan hiçbiri bir "olumlu kadın kahraman" olarak görülemez. Bunu kabul ediyorum, ama pişman değilim.

Tüm bu kişiler arasında, söylediğim gibi, önce yalnızca çok gevşek ilişkiler yaratmak istedim; romanların genelde fazla iyi planlanmış kurguları beni sıkıyordu; Sartre'ın ilk metnimi okuduğu zaman bana yönelttiği eleştirilerden biri bu oldu: seçmiş olduğum biçim gözönüne alınırsa, düğümün belirsizliği bir muziplik değil bir zayıflıktı: ben de bu ilişkileri sıkılaştırdım. Ama, uzun ve önemli bir bölümün ikinci planda kalmasını rahatsız edici bulmadım: Anne ve Lewis'in aşkı. Bunu, yüreğimde yeri olan bir olayı romansı tarza aktarmanın zevki için yaptım: ve sonra, tanık rolü içinde kapalı kalırsa Anne yeterli bir varlık gösteremeyecekti, onu kişisel bir yaşamla donatmaya önem veriyordum: ayrıca gene, 45 yıllarında beni hayrette bırakan olaylardan biri, mekanın aniden açılıvermesidir: bu genişlemeyi, kadın kahramanıma Atlantikötesi bir serüven yaşatarak aksettirdim. Bu konudaki anlatımının inandırıcı olması, geçici bir niteliği sayesinde; çünkü, Lewis'e rastladığında Anne okur için uzun süreden beri yaşamaktadır, okuyucu onun dünyasını tanımış durumdadır, ona bağlanacak vakti olmuştur. Anne'i okura, gözalıcı hiçbir şey olmamasına karşın, yakınlaştırabildim, çünkü romanın daha başka odak noktaları da vardı. Bu aşk öyküsünü onaylamakla birlikte, bütünlük kaygısı ile onu ayrı bir yerde kullanmamı yeğleyen okurlarım bunu anlamadılar; bütünden ayırsaydım onu içeriğinden yoksun kılardım, çünkü, düşsel ya da gerçek olsun, bir bireyin zenginliği diye adlandırılan şey çevresindekilerin içselleştirilmeleridir. Lewis'in hiçbir bağlamdan yararlanmamış olduğu bir gerçek; ama o Anne'ın gözleriyle görülüyor; Lewis'in, yalnızca Anne için varolduğu andan itibaren varolması ve okurun karakterinin içine, ancak Anne'in girebildiği kadar girilmesi işime gelmişti; eğer Anne'a inanılıyorsa, Lewis'e de inanmaya eğilim duyacaktı insanlar. Tüm kahramanlarının içinde Lewis yaşayan bir örneğe en yakın olanı;

düğüme yabancı olduğu için, onun gereklerinden uzak kalabiliyordu. onu kendi dilediğim gibi çizmekte özgürdüm; gerçekte, tesadüfen —ender rastlantı— Algren, gerçeklikte betimlemek istediğim şeyi çok iyi betimliyordu; ama öyküsel bir sadakate takılmadım; yaşayanların dünyasıyla bağlantısızca var olması gereken bir kişilik uydurmak için Algren'i kullandım.

Çünkü, iddia edilenlerin aksine, *Mandarinler*'in gerçek kişi ve olayların romanı olduğu doğru değil; romanlaştırılmış yaşamlardan olduğu kadar gerçek kişilerin anlatıldığı romanlardan da nefret ederim: duyularım uyanıksa uyumak ve düş görmek olanaksız; dünyaya bağlı kalarak kendini bir masala kaptırmak olanaksız. Eğer okurun bakışı düşselı ve gerçeği aynı zamanda hedeflerse, bulanıklaşır ve ona bu üstüsteliği zorla vermek için çok kötü yürekli bir yazar olmak gerek. Düşün, gerçek veriden ne oranda ve nasıl esinlendiğinin önemi yok: düş, kendini ancak gerçeği, yeni bir yaşamda yeniden doğmasını sağlamak üzere unufak ederek kurup yükseltir.[21] Bu külün üzerine eğilen dedikoducu kadınlar kendilerine sunulan yapıttaki her şeyi kaçırırlar ve eriştikleri şey de bir hiçtir: gerçek görüntüsü içine yerleştirilmeyen hiçbir olayın gerçekliği yoktur.

Bu durumda Anne ben olabilir miydim? Onu kendimden çıkarttım, tamam, ama onu hangi nedenlerle kendimi içinde tanıyamadığım bir kadın biçimine soktuğumu yukarıda herkes gördü. Ona benim olan zevkler, duygular, tepkiler, anılar verdim; sık sık onun ağzından konuşuyorum. Bununla beraber Anne'da ne benim iştahlarım, inatçılıklarım, ne de özellikle çok sevdiğim bir mesleğin bana verdiği kendine yetme var. Kendinden yirmi yaş büyük bir adamla olan ilişkisi neredeyse baba-kız ilişkisi gibi ve uyuşmalarına karşın onu yalnızlığının içinde bırakıyor; kendini mesleğine çekinerek veriyor. Kendine ait amaçları ve tasarıları olmadığı için, "ikincil" bir varlığın "göreli" yaşamını sürüyor. Onun aracılığı ile deneyimimin daha çok olumsuz yönlerini çizdim: ölüm korkusu ve boşluğun başdöndürücülüğü, dünyasal oyalanmaların geçiciliği, unutmanın utancı, yaşamanın utancı. Yaşama sevincini, girişim zevkini, yazma zevkini Henri'ye verdim. Henri de bana en az Anne kadar, belki de daha fazla benziyor.

[21] Başarılı bir tarihi roman bu gereksinime cevap verir. Alexandre Dumas Tarih'i düşsel bir boyuta yerleştirir; onun Richelieu'sü kargaşaya yer vermeyecek biçimde düşsel bir kişilik.

Çünkü Henri, ne derlerse desinler, Camus değil: hiç değil. O, genç, esmer biri ve gazeteyi yönetiyor: benzerlik oraya kadar: kuşkusuz Camus de onun gibi yazıyor, yaşadığını hissetmeyi seviyor ve politikayla uğraşıyordu; ama bu çizgiler onun daha pek çok kimseyle ortak noktalarıdır, Sartre'la da, benimle de. Henri, sözde modeline ne diliyle, tavırlarıyla, karakteriyle, başkaları ile olan ilişkisiyle, dünya görüşü ile, ne özel yaşamının ayrıntıları ile, ne de düşünceleri ile benziyor; aralarında bir uçurum açmak için Camus'nün derin komünizm düşmanlığı —bizzat bu ve içerdiği diğer şeyler— yeterli olurdu; kahramanım Komünist Parti ile olan ilişkilerinde, sosyalizme karşı tutumunda, Camus'ye değil Sartre'a ve Merleau-Ponty'ye yaklaşıyor: ve onun içinde, çoklukla benim kendi heyecanlarım ve kendi düşüncelerim yaşıyor.

Sartre'ın Dubreuilh'e benzetilmesi de daha az yanlış değil: birbirlerine benzeyen tek yanları dünyaya duydukları merak ve gösterdikleri dikkat, çalışmaya aşırı düşkünlükleri; ama Dubreuilh Sartre'dan yirmi yaş daha büyük, geçmişinin izlerini taşıyor, gelecek karşısında ürkek, politikaya edebiyattan daha çok eğilen bir insan; otoriter, inatçı, içine kapalı, az duygusal ve az toplumcul, neşesinde bile ılımlı olan Henri, Sartre'dan kökten farklı. Öyküleri de kesişmiyor: Dubreuilh S.R.L.'yi coşku ile kurarken, Sartre kendisini isteyen gruplarla hiçbir taşkınlık göstermeksizin bağlantı kurdu; bir an bile yazmaktan vazgeçmedi: hiç duraksamadan, öğrenir öğrenmez, "Sovyet Çalışma Yasası"nı yayımladı. Kurduğum düğüm de gerçek olaylardan apayrı: önce, bir zaman kaydırması ile, daha sonra gerçekleşen olayları, sorunları, krizleri 1945-1947 yıllarına taşıdım. R.D.R. tarafsızlık döneminde doğdu; Rus kamplarından ancak 1949'da sözedildi vb. Dubreuilhler'le Henri arasındaki içtenlik, bizi Camus'ye bağlayan mesafeli arkadaşlığa değil, daha çok Bost ile olan dostluğumuza benziyordu: Camus ile Sartre'ın uzun bir anlaşmazlığa son noktayı nasıl bozuşarak koyduklarını görmüştük: Henri ile Dubreuilh arasındaki bozuşma onlarınkine o denli yabancı ki... 1950 başlarında bunun ilk metnini yazmıştım; bu bozuşmayı, Camus ile Sartre arasında olmayan bir barışma izliyor. Kurtuluşun hemen ardından politik tavırları karşı karşıya gelmişti bile. Camus ne *Temps modernes*'in ekibine ne de R.D.R.'ye katıldı; *L'Espoir*'ın, *Franc-Tireur*'e benzemesinden çok daha az benzediği *Combat* ile R.D.R. arasında hiçbir zaman bir gizli anlaşma olmadı; Camus ga-

zetesinden Sartre ile ilgisi olmayan nedenlerden ötürü ayrıldı: "Sovyet kampları"ndan sözedilmeye başlandığında artık orada değildi ve varlıklarını yayıp yaymama sorusu ona sorulmadı. İkincil olay ve kişiler için de bu böyle: belleğimden aldığım tüm materyalleri kırıp ezdim, değiştirdim, parçaladım, gerdim, birleştirdim, yer değiştirdim, burdum, hatta kimi zaman tersine çevirdim ve her zaman yeniden yarattım. Bu kitabı olduğu gibi kabul etmelerini isterdim: ne bir özyaşamöyküsü, ne bir röportaj: bir çağrıştırma.

Mandarinler'in bir tez romanı olduğunu da kabul etmiyorum. Bir tez romanı, tüm diğer hakikatleri gölgede bırakan ve itirazların belirsiz dönüşünü durduran bir hakikat içerir: ben, kahramanlarımı kaygılandıran sorunlara çözüm önermeksizin savaş-sonrasını yaşamanın birkaç halini betimledim. Anlatımdan çıkan bellibaşlı temalardan biri. Kierkegaard'ın bu sözcüğe verdiği anlamıyla *tekrar:* bir şeye gerçekten sahip olabilmek için onu kaybetmek ve yeniden bulmak gerekir. Romanın sonunda, Henri ve Dubreuilh dostluklarının, edebi ve politik çalışmalarının eski akışını yeniden sürdürüyorlar: başladıkları noktaya geri dönüyorlar: ama aradaki süre içinde, tüm umutları ölmüştü. Bundan böyle, kolay bir iyimserlikle kendilerini aldatacakları yerde, her girişimin içerdiği güçlükleri, başarısızlıkları, utancayı üstleniyorlar. Katılmaların coşkusunun yerini, onlar için, yeğlemelerin çetinliği alıyor. Bu öğrenme dönemini anlatırken, hiçbir şey kanıtlamaya çalışmadım. İki adamın son kararının bir ders değeri yok; oldukları durumda, bulundukları koşullarda, bu kararı benimsedikleri anlaşılıyor: ama gelecekte, tereddütlerinin yeniden doğacağı önceden tahmin edilebilir. Daha köktenci biçimde, iki adamın görüş açısı olan eylemin, sınırlılığın, yaşamın görüş açısı, varlığın, mutlağın, ölümün görüş açılarını canlandırdığım Anne tarafından yeniden tartışma konusu yapılıyor. Dünyanın bugün içinde yüzdüğü dehşetin ona dayattığı bu tartışmaya onu geçmişi itiyordu. Bu da romanın bir diğer önemli teması ve bu nokta *Başkalarının Kanı* ile ortak noktası; ama *Başkalarının Kanı*'nı yazdığımda, dehşeti yeni keşfetmiştim. Buna karşı kendimi savunmaya çalıştım ve kahramanımın aracılığı ile, bunu üstlenmek gerektiğini ileri sürdüm: böylece, didaktizmin içine düştüm. 1950'de dehşet benim için dünyanın alışılmış bir boyutu haline gelmişti, artık onun içinden sıyrılmayı düşünmüyordum. Dubreuilh onu aşacağını öne sürerken, Anne bunun

üstünde duruyor ve bunun taşınamaz gerçekliğini bir intiharla belirtmeyi düşünüyor: bu iki tavır arasında ben bir seçme yapmıyorum. Sonunda Anne kendini öldürmüyor; bu da, kadın kahramanıma tamamiyle metafizik nedenlere dayalı bir eylem yaptırarak *Konuk Kız*'daki yanlışımı tekrar etmemek içindi: Anne'in intihar eden bir kadın karakteri yok; ama günlük onamaya dönüşü, bir zaferden çok bir bozguna benziyor. Onsekiz yaşımda yazdığım bir öyküde, kadın kahraman, son sayfada, onu odasından salona götüren merdivenleri iniyordu: diğerlerinin arasına karışıyor, sohbet ve yalanlarının egemenliğine giriyor, böylece yalnızlığı içinde hayal meyal gördüğü "gerçek yaşam"a ihanet ediyordu. Anne'in odasından çıkarak Dubreuilh'ün yanına gitmek için merdivenden inmesi bir rastlantı değil: o da bir şeylere ihanet ediyor. Zaten gerek o gerekse Henri için yarın belirsiz. Yirmi yaşımdayken güncemde tasarlanan, tüm kitaplarımda işlenen ve hiçbir zaman sonuçlanamayan —varoluş, boşluk— karşılaştırması burada da hiçbir sağlam yanıta ulaşmıyor. Umutlar ve kuşkularla karşı karşıya, el yordamıyla yollarını arayan insanlar gösterdim: kendi kendime neyi kanıtladığımı soruyorum.

Mandarinler'de, yumuşatarak, *Konuk Kız*'ın tekniğine bağlı kaldım. Anne'in anlatısı şimdiki zamanda geçen bir monolog aracılığıyla veriliyor, bu da bana onu kesmek, kısaltmak, serbestçe yorumlamak fırsatını verdi. Benimsediğim bu biçimin sakıncalarını da biliyorum; ama bana dayattığı uzlaşmalardan kaçınmak için, beni daha da az tatmin eden başka uzlaşmaları benimsemeye mecbur kalacaktım. *Mandarinler*'in yayımlanmasından hemen sonra Nathalie Sarraute bu gelenekçiliği kınayan bir makale yazdı. Eleştirisinin benim gözümde değeri yok, çünkü ayakları üzerinde durmayan bir metafizikten bahsediyor. Ona göre, gerçeklik "bugün" "ancak algılanabilen titremeler"in içine sığınıyor; "ruhbilimin karanlık köşeleri" tarafından büyülenmiş bir romancı ancak bir gözboyamacı üreticisi olabilir. Bu da, onun görünüşle dışta oluşu birbirine karıştırmasından ileri geliyor. Ama dış dünya var. Geçerliliği kalmamış bir ruhbilimcilikten yola çıkarak iyi kitaplar yazmak olanaksız değil ama bundan herhalde geçerli bir estetik çıkartılamaz. Nathalie Sarraute, kendinin dışında, "büyük acılar, büyük ve sade mutluluklar, güçlü gereksinimler" olduğunu ve "insanların kavgalarını ve acılarını usayatkın biçimde anımsatmanın" düşünülebileceğini kabul ediyor: ama bunlar bir

edebiyatçı için çok bayağı işler: şaşırtıcı bir laubalilikle bunu gazetecilere bırakıyor. Böyle düşünüldüğünde okurları klinik olayların incelenmesine, ruhçözümsel özetlere, paranoyak ve şizofrenlerin kabaca tanıklıklarına doğru yönlendirilebilirler. Bir hırsı ya da bir düşkırıklığını derisini yüzercesine incelemek söz konusu olduğunda bu denli titiz olan Sarraute sanıyor mu ki bir fabrika ya da bir toplu konut yaşamını anlatmak için raporlar ve istatistikler yeterli olacaktır? Topluluklar, olaylar, kalabalıklar, insanların başka insanlarla ve olaylarla olan ilişkileri, tüm bu tanımıyle gerçek ve bizim gizli kalp atışlarımıza indirgenemeyen şeyler, sanatın kendilerini aydınlatmasını hakederler ve gerektirirler. Dialogun romancı için bir sorun olduğunu kabul ediyorum; ama sözün "gizli hareketlerin uzantısı" olduğunu hiç kabul etmiyorum; çok çeşitli kullanım yerleri var; en çok da bu, bir durumun dürtüklediği, sessizliği bozan, günışığında patlayan bir eylemdir, ve, bir iç monologun devamlılığı içine hapsedilerek doğası değiştirilmiş olur. Romancıya dünyayı daha iyi keşfetmesinde yardımcı olacak yollar icat edilmeli, ama bunlar onu hakikatten yoksun ve saplantılı bir öznellik içine hapsedecek şeyler olmamalıdır.

Mandarinler'in tarzına gelince, hoşa gitsin veya gitmesin; ama genelde, eleştiriler akademik yönden geldi, sanki aslında kendi başına bir "güzel biçem" varmış da ben bundan uzaklaşmışım gibi. Konuşulan dile yakın kalmayı özellikle istedim. Bu anıları başka biçimde yazıyorum. Donmuş bir geçmişi anlatan bir anlatıya bir parça kesinlik yakışıyor. Ama romanım, ortaya çıktığı an varoluşu simgelesin istiyordum, bu yüzden ben de tümcelerimin buna uygun olmalarını sağladım.

ARA

NİÇİN aniden bu ara? Çok iyi biliyorum ki bir yaşam dilimlenmiş bölümler halinde ayrılamaz ve 1952 yılı benim yaşamımda bir kopma yaratmadı. Ama arazi haritayla aynı şey değildir. Anlatım, onu ilerletebilmem için bir tür gözden geçirme yapmamı gerektiriyor.

Güncelerin ve özyaşamöykülerin kötü yanı şu ki, genelde, "anlatılmasına gerek olmayan" şeyler söylenmez ve böylece esas nokta kaçırılmış olur. Ben de bu hataya düştüm. *Mandarinler*'de kahramanlarımın çalışmalarının kendileri için ne büyük değer taşıdığını göstermekte başarısız kaldım; burada, kendiminkinden daha iyi bir biçimde sözedebileceğimi umuyordum: kendi kendimi aldatmıştım. Çalışmayı betimleyemezsiniz: çalışılır, o kadar. Çalışma, bu kitapta pek az yer tutuyor, halbuki kendi yaşamımda yeri o denli büyük ki: yaşamım, bütünüyle çalışmamın çevresinde düzenleniyor. Bunda ısrar ediyorum, çünkü okur bir denemenin gerektirdiği zaman ve emek hakkında aşağı yukarı bir fikir sahibidir; ama, çoğunlukla, bir romanın ya da anıların kendi kendine, kalemin ucuna nasıl gelirse öyle yazıldığını sanır. *Bir Genç Kızın Anıları*'nı okuduktan sonra genç kadınlar "hiç de zor değil, ben de bu kadarını yazardım" dediler: bunu yapmamış olmaları bir rastlantı değil. Bir ikisinin dışında, tanıdığım tüm yazarlar pek çok çalışıyorlar: ben de onlar gibiyim. Ve sanılanın aksine, roman ve özyaşamöyküsü bir denemeden çok daha fazla zamanımı alıyor; aynı zamanda daha da çok mutluluk veriyor. Bu konuda önceden uzun süre düşünürüm. *Mandarinler*'in kişilerinin üzerine, onların gerçekliklerine inanacak kadar düş kurdum. Anılarım için, eski mektupları, kitapları, güncelerimi, gazeteleri yeniden okuyarak geçmişimle yakınlaştım. Kendimi hazır hissedince peşpeşe üç ya da dörtyüz sayfa yazarım. Bu güç bir iş: derin bir yoğunlaşma gerektirir ve biriktirdiğim karmakarışık

yığın içimi bulandırır. Bir ya da iki ayın sonunda, işe devam edemeyecek kadar gına getirmiş olurum. Tekrar sıfırdan başlarım. Elimde olan malzemeye karşın kâğıt yine bembeyazdır ve yeni bir dalış yapmadan önce duraksarım. Genellikle, sabırsızlığım yüzünden kötü bir başlangıç yaparım; her şeyi bir çırpıda söyleyivermek isterim; anlatımım ağır ve tatsız, düzensiz ve zayıf. Yavaş yavaş, zamana yayılmaya boyun eğerim. Beni tatmin eden uzaklığı, tonu, ritmi bulduğum an gelir; o vakit işe gerçekten başlarım. Müsvettemden yararlanarak bir bölümü ana hatları ile kaleme alırım. İlk sayfayı yeniden ele alır ve sonuna gelince onu tümce tümce yeniden oluştururum; sonra her tümceyi sayfanın genel bütünlüğü karşısında, her sayfayı da bölümün bütünlüğü karşısında düzeltirim; sonra da, her bölümü, her sayfayı, her tümceyi, kitabın bütünlüğü karşısında. Ressamlar, derdi Baudelaire, eskizden tamamlanmış yapıta, her aşamada tüm tabloyu resmederek erişirler; ben de bunu yapmaya çalışırım. Böylece her yapıtım, günde masa başında altı yedi saat oturduğum iki üç yılımı —*Mandarinler* dört— aldı.

İnsanlar genelde edebiyatın çok romantik olduğunu düşünürler. Bunun nedeni onun yalnız ve yalnız bir meslek ya da uğraş değil, bir tutku hatta saplantı diyebileceğimiz bir etkinlik olmasıdır. Uyanınca bir içdaralması ya da dayanılmaz bir istek beni derhal kalemimi almaya zorlar; soyut bir programa ancak her şeyden kuşku duyduğum karanlık dönemlerimde uymaya çalıştım; böyle dönemlerde program da işe yaramaz aslında. Ama yolculuklar ya da olağanüstü olaylar dışında, yazmadığım her günün buruk bir tadı olmuştur.

Ve pek doğal olarak, esinlenmenin de önemi var; o olmaksızın titizlikle devamlılık bir işe yaramazdı. Birtakım şeyleri bir biçimde dile getirme tasarısı özençle doğar, yeniden doğar, zenginleşir, değişir. Bir olayın, bir ışığın bendeki yankıları, bir anının parlaklığı tasarlanmış değildirler, ne de bir hayalin ya da bir sözcüğün aklıma gelivermesi. Tasarıma uymakla birlikte, ruh hallerimi hesaba katarım: eğer aniden bir sahneyi anlatmak, bir temayı ele almak istersem, kurulu düzene bağlı kalmadan yaparım bunları. Kitabın iskeleti çatıldıktan sonra, kendimi seve seve rastlantılara bırakabilirim: düş kurarım, sayıklarım, yalnızca kâğıdımın başında değil; bütün gün, gece bile. Uyumadan önce ya da bir uykusuzluk döneminde aklıma bir tümcenin geldiği ve benim de hemen kalkıp onu not ettiğim çok olmuştur. *Mandarinler*'in ve anılarımın pek çok bölümü

bir duygunun etkisi altında bir nefeste yazılmıştır: bazen onları ertesi gün düzeltirim, bazen de düzeltmem.

Nihayet sonunda, altı ay, bir yıl, hatta iki yıl sonra sonucu Sartre'a verdiğimde, henüz bu çalışmadan memnun kalmış değilimdir, ama kendimi soluk soluğa hissetmekteyimdir: hızımı yeniden almam için bana Sartre'ın sertliği ve yüreklendirmeleri gerekir. Önce, beni rahatlatır: "Kazandın... Güzel bir kitap olacak" Ve sonra ayrıntılara sinirlenir: çok uzun, çok kısa, doğru değil, iyi söylenmemiş, aceleye gelmiş, berbat edilmiş. Dilinin acılığına alışmamış olsam —benimki de eleştiri yaptığım zaman daha yumuşak değildir— yıkılırdım. Aslında, beni gerçekten bir tek kere endişelendirdi, *Mandarinler*'i bitirirken; genelde eleştirileri beni teşvik eder çünkü az çok bilincinde olduğum ve onu kitabımı okurken izlemekle bile gözüme çarpıveren hatalarımı nasıl aşacağımı belirtir. Bana kesintiler, değişiklikler önerir; ama asıl, beni engellerden kaçacağım yerde cesaret etmeye, onları derinleştirmeye, onlarla yüzyüze gelmeye iter. Öğütleri içimde gelişir ve artık kitabıma son şeklini vermek için birkaç hafta, en çok birkaç aya gereksinimim kalmıştır. Kitabımın mükemmel olduğunu değil pek tabii ki, ancak benim onu daha fazla mükemmelleştiremeyeceğime inandığım zaman dururum.

Bu anlattığım yıllar içinde çok tatil yaptım: bu genelde, başka bir yerde çalışmak anlamına gelir. Bununla beraber, yazı yazmadığım uzun yolculuklar da yaptım: çünkü dünyayı tanıma tasarım onu dile getirme tasarıma sıkı sıkıya bağlı kaldı. Merakım, gençliğimdekine göre daha az barbar, ama hemen hemen o derecede doyumsuz: öğrenmenin hiçbir zaman sonu gelmez çünkü bilinmeyen şeylerin de sonu yoktur. Benim için hiçbir anın bedelsiz olduğunu söylemek istemiyorum: bana mutluluk getiren hiçbir anı kaybolmuş saymadım. Ama, uğraşlarımın, eğlencelerimin, başıboş gezmelerimin arkasında hep değişmez bir bilgimi zenginleştirme iradesi olmuştur.

Yaşamda ilerledikçe, dünya yaşamımın içine yaşamımı patlatacak kadar fazla giriyor. Onu anlatmak için, bana oniki porte gerekirdi; ve bir de kalp atışlarının aralarından, yaşamımın çeşitli dönemlerini bütünüyle renklendiren duyguları —melankoli, neşe, tiksinti— *tutmak* için bir pedal. Her bir anın içinde geçmişim, bedenim, başkaları ile olan ilişkilerim, girişimlerim, toplum, tüm dünya yansıyor; birbirlerine bağlı ve bağımsız bu gerçeklikler bazen birbirlerini güçlendirip uyum sağ-

lıyorlar, bazen iç içe giriyor, kimi zaman da birbirlerine ters düşüyor ya da birbirlerini etkisiz hale getiriyorlar. Bütünlük her zaman korunmazsa, doğru olan hiçbir şey söylemiyorum demektir. Ama bu güçlüğü aşarsam, başka güçlüklere takılıp kalırım: bir yaşam, bir andan diğerine yarısaydam ve bütünüyle saydamlıktan uzak, kendi kendime yarattığım ve bana zorla kabul ettirilen, olaylarla unufak edilip, kırılıp, parçalanıp, genç de bütünlüğünü koruyan dünyanın bana temin ettiği ve benden çaldığı özü ile tuhaf bir nesne; ağırlığı olduğu kadar da gevşek: bu karşıtlık yanlış anlamaları kolaylaştırıyor. Savaştan, ileri sürdüğüm kadar sarsılmadığım söylendi, değil mi ki 1941'de dolaşmaktan zevk alıyordum; Roma, müzik, kimi kitaplar benim için çekiciliklerini korudukları için kuşkusuz Cezayir savaşının beni pek az etkilediği söylenecek. Ama herkes bunu hissetti, insan, yüreği matemdeyken de oyalanabilir. En şiddetli ve en samimi heyecan bile sürekli değildir: bazen birtakım eylemlere neden olur, saplantılar doğurur ama kaybolur: buna karşın, geçici olarak kenara itilen bir kaygı, varolmayı hep sürdürür: ondan kaçınmak için sarfettiğim gayretin içinde bile vardır. Çoğu zaman sözcükler yalnızca sükût ve sükûtun da kendi sesleri var. Sartre'ın esareti sırasında, mutsuz muydum yoksa genç de mutlu mu? Ben, neşelerimle, içdaralmalarımla, yılgınlıklarımla, umutlarımla, kendimi betimlediğim gibiydim. Ben gerçekliği, çeşitliliğinin ve akıcılığının içinde yakalamaya çalıştım; anlatımı kesin sözcüklerle özetlemek, iyi bir şiiri nesre çevirme kadar yanlış.

Deneylerimin üzerinde uçarcasına koştuğu acıklı ya da dingin zemin, onlara gerçek anlamlarını veriyor ve bütünlüğü sağlıyor: onları, tekanlamlı, bundan ötürü de yapay kaçacak bağlamalarla birleştirmekten kaçındım. O halde, madem ki bütünleştirmek bana o denli gerekli görünüyor, bir başka yapılandırmaya gitmek yerine niçin kronolojik sıralamaya bağımlı kaldım? Bunun üzerinde oldukça düşündüm, duraksadım. Ama yaşamımda her şeyden önce gelen şey, zamanın akıp gitmekte olması: yaşlanıyorum, dünya değişiyor, benim dünyayla olan ilişkim çeşitleniyor; dönüşümleri, olgunlaşmaları, başka insanların ve benim geri döndürülemez bozulmalarımızı göstermekten daha önemli hiçbir şey yok benim için. Bu da beni uysallıkla yılların akışını izlemeye zorluyor.

O kadar ki, bu aradan sonra, öyküme bırakmış olduğum yerden yeniden başlıyorum.

I. CİLDİN SONU

SIMONE DE BEAUVOIR

Simone de Beauvoir'ın kaleminden kendi yaşamöyküsünü yayımlamaya devam ediyoruz. *Bir Genç Kızın Anıları*'yla başladığı yaşamöyküsüne *Olgunluk Çağı* ile devam eden yazar şimdi 2 cilt olarak yayımlamakta olduğumuz *Koşulların Gücü* ile de bu anlatısını noktalamaktadır.

Koşulların Gücü, Simone de Beauvoir'ın Jean-Paul Sartre'la yaşadığı ve en büyük yazınsal başarıları sayılan *İkinci Cins*'le *Mandarinler*'i yazdığı yılları kapsayan dönemin içtenlikli bir dökümünü oluşturmaktadır. Genet, Leduc, Moravia, Giacometti, Koestler, Aron gibi Avrupa'nın önde gelen sanatçılarının kişilikleri ve fikirleri bu sayfalarda bir araya gelmekte. Sartre'la Camus arasındaki tartışmaya yeni bir ışık tutulmaktadır. Bu kitap ayrıca, Berlin hava saldırısı, Vietnam, Süveyş ve —Beauvoir'ın devrimin baharında ziyaret ettiği— Küba'yla Cezayir kurtuluş mücadelesine kendisini korkusuzca adayışının da öyküsüdür. Ancak bu, yazarın en kişisel sorunlarını ve aklını kurcalayan konuları — orta yaşlarda gelen ünü, Nelson Algren'le yaşadığı gönül serüvenini, "yaşamımın kuşku götürmez tek başarısı" diye andığı Sartre'la olan sıradışı ilişkisini, kendisinin ve dostlarının yaşamı ve ölümü üzerine düşüncelerini benzersiz bir kavrayışla gözler önüne sermesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

kapak resmi: Vincent Van Gogh

ISBN 975-388-075-8
9 789753 880756